

ИЗСЛЕДВАНЕ
НА
НОВИЯ ЗАВЕТ

Мерил Тени

ЧАСТ I

СВЕТЪТ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

ГЛАВА 1

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ СВЯТ

Римската империя

Когато Новият Завет бил писан, целият цивилизован свят с изключение на малко известните държави от Далечния изток, се намирал под римска власт. От Атлантическия океан на запад от реката Ефрат и Червено море на изток, от Рома и Дунав, Черно море и Кавказките планини на север и до Сахара на юг се простирала една необятна империя, намираща се под диктата на императора, които Новият завет нарича "цар" (1 Петър. 2:17) "Август" (Лука 2:1).

Римската империя получила своето име от града-столица в Италия, от който възникнала държавата. Основана през 753 година пр. Хр. в началото тя представлявала съюз от неголеми селища близо до Рим управлявани от царе. Приблизително в началото на V в. пр. Хр. той достигнал нивото на трайна политическа организация с републиканска система на управление. Встъпвайки в съюз с околните области и водейки редица войни с етруските на север и с други племена на юг около 265 г. пр. Хр. Рим напълно завладял Апенинския полуостров. Завладените народи били задължени по договор да пазят мир и постепенно преминали под владението на Рим.

В следващите два столетия Рим водел ожесточена война с Картаген - водещата морска сила на западното Средиземноморие. Някога Картаген бил финикийска колония, но след като Александър Велики премахнал властта на метрополията, колонията била принудена да съществува независимо. Следвайки образа на финикийците, тя се превърнала в богата и могъща държава. Нейните кораби търгували с цялото Средиземноморие. Цивилизацията на Картаген била източна по характер, нейното общество било олигархично, пазено от наемна армия, а начело стоял диктатор. При своето разширение Рим се сблъскал с предните постове на Картагенската империя. Двете цивилизации се различавали както расово така и в политическо отношение - едната трябвало да отстъпи. Войните между тях завършили през 146 г. пр. Хр., когато римският пълководец Сципион Емилиан завладял град Картаген и го изравнил със земята. По този начин Рим завладял Испания и Северна Африка. В същото време Македония са обявили за Римска провинция, а след разрушението на Коринт през същата година (146 г. пр. Хр.) Ахия също попаднала под римска власт. През 133 г. пр. Хр. царят на Пергам Атал III умрял и завещал владенията си на Рим. От тях те създали провинция Азия. Войните в източните райони на Мала Азия продължавали докато Помпей не завладял окончателно Понт и Кавказ. През 63 г. пр. Хр. той направил Сирия провинция и присъединил Юдея. Между 58 и 57 г. пр. Хр. Цезар водил своите знаменити войни в Галия и я направил част от римската държава. По този начин за 500 години почти непрекъснати войни, Рим се разраснал от неизвестно селище на брега на Тибър до властваща световна империя.

Бързото териториално разширяване обаче наложило значителни промени в живота на римските жители. Тъй като военачалниците се превръщали в управници, те започнали да използват войските не само за завладяване на чужди земи, но и за утвърждаване на собствената си власт у дома. Векът между завладяването на Картаген и Гърция и смъртта на Юлий Цезар бил белязан с редица граждански войни. Марий, Сула, Цезар, Антоний и Октавиан един след друг се домогвали до властта над Римската империя, докато накрая Октавиан (Август, както го наричали в сената) успял да се справи с противниците си и през 30 г. пр. Хр. станал първият император.

Август - 27 г. пр. Хр. - 14 г. сл. Хр.

Под неговата власт Римската империя се утвърдила окончателно и се превърнала в държава. Народът, уморен от войните, желаел мир. Август станал *принципос* (първи гражданин на страната). Той управлявал мъдро и добре. В политическо отношение новият принципат бил компромис между стария републикански строй и заменилата я диктатура, чийто привърженик бил Юлий Цезар. Сената се съхранила като формално правителство. През 27 г. пр. Хр. той назначил Август на поста главнокомандващ войските на цялата империя. През 23 г. пр. Хр. той получил доживотно трибунална власт, т. е. контрол над народните събрания, а по-късно бил назначен за постоянен представител на народа. Предоставена му била и привилегията да предлага главната тема за обсъждане в Сената и правото да го свиква. Всички тези права се основавали на конституцията, а не на произволно завземане на власт.

При управлението на Август били проведени множество реформи. Сенатът бил очистен от недостойните членове. По-голямата част от армията била демобилизирана и освободените ветерани се заселили в колонии или в купени от тях земеделски участъци. Била създадена редовна професионална армия, която станала школа за граждани. След завършване на военната служба ветераните получавали премии и се заселвали в провинциалните колонии, където можели да припечелват добре и да заемат постове като верни на Рим обществени ръководители.

Август се стремил към подобряване на моралния статус на народа. Той възродил държавната религия и реставрирал много храмове. В провинциите бил въведен култ към империята - поклонение на Рим като държава. В много райони народът се покланял на императора с "*Dominis et Deus*" (Господ и Бог), въпреки че той не изисквал подобно поклонение. Юлианските закони от 29-28 г. пр. Хр. се опитали да възстановят семейния живот на народа, поощрявайки встъпването в брак и създаването на семейство.

За цялостното укрепване на империята той провел преброяване на населението и имуществото, целящо да облекчи процеса на набиране на войска и облагането с данъци. Подчинил Испания, Галия и Алпийските райони.

Август усилил охраната по границите, понеже неговата войска понесла съкрушително поражение в битка с германците в Тевтобергската гора. Той също така създал полиция и пожарни команди в Рим и назначил надзиратели над зърнените запаси.

Август се гордеел с това, че завали Рим кирпичен, а го направил мраморен. За 41 години управление той създал порядък от хаоса. Възстановил доверието в правителството, напълнил държавната хазна, въвел управление в обществените работи и съдействал за мира и процъфтяването на Рим.

Тиберий -14-37 г. сл. Хр.

След смъртта на Август осиновеният му син Тиберий заел неговото място. Получената от Август съгласно конституцията временна власт се превърнала при Тиберий в пожизнена. Той бил прекарал целия си живот на държавна служба, така че политиката не била нищо ново за него. За съжаление докато все още бил жив Август настоял Тиберий да се разведе със своята съпруга, която искрено обичал и да се ожени за дъщерята на Август - Юлия, която била разпусната жена. Горчивината от това завинаги изкривила характера на Тиберий. Той бил студен, горд, подозрителен и избухлив.

Въпреки, че в политическите си решения той бил безпристрастен и мъдър, хората се страхували от него и не го обичали и той никога не станал популярен сред народа. По време на неговото управление Римската армия понесла няколко поражения в Германия, в следствие на което границата трябвало да се премести до река Рейн. Вътрешните

неуредици помрачили последните му години. В 26 година сл. Хр. той се усамотил на остров Капри и оставил управлението на страната в ръцете на градския префект. Отсъствието на Тиберий предоставило възможност на капитана от гвардията Елий Сеян да заговорничи за завземане на властта. В 31 година сл. Хр. той почти осъществил своя план. Тиберий го разкрил и Сеян бил екзекутиран, но последствията от заговора се оказали пагубни за Тиберий. Той станал още по-подозрителен и жесток, така че и най-малката клевета носела бед и нещастия. Когато умрял през 37 година сл. Хр., Сенатът най-после си отдъхнал.

Калигула - 37-41 г. сл. Хр.

Гай Калигула или "Ботушчето", както ласкаво го наричали военните бил назначен от Сената на мястото на Тиберий. От самото начало на своята кариера той бил толкова популярен сред народа, колкото Тиберий бил непопулярен. Той помилвал политическите затворници, намалил данъците, устройвал развлечения за народа и показвал любов към всички. Съвсем скоро обаче той започнал да проявява признаци на слабоумие. Калигула изисквал поклонение като на божество, което довело до недоволство сред евреите в държавата. Когато Ирод Агрипа посетил Александрия, жителите публично оскърбили него и съпровождатите го, а след това се опитали да принудят евреите да се поклонят на картина с изображението на Калигула. Евреите се оплакали на императора, който не само не ги послушал, но заповядал на своя сирийски посланик да издигне неговата статуя в храма в Ерусалим. Посланика бил достатъчно мъдър, за да отложи изпълнението на заповедта и да избегне въоръжено въстание, а смъртта на Калигула през 41 г. сл. Хр. предотвратила неминуемата криза. Някои смятат, че споменатата от евангелист Марко "мерзост на запустението" (Марк. 13:14) означава именно заплахата от издигане на имперска статуя в Ерусалимския храм.

Безразсъдното пилеене на средства, грижливо натрупани от Август и Тиберий, от Калигула, довело до бързото изпразване на хазната. За да я попълни той прибегнал до жестоки мерки: конфискация на частното имущество, принудителен отказ от наследството в полза на хазната и различни видове изнудване. Накрая тирания му станала толкова нетърпима, че той бил убит от трибуните на императорската гвардия.

Клавдий - 41-54 г. сл. Хр.

След смъртта на Калигула сенатът започнал да обсъжда възстановяването на републиката, но въпросът бил бързо решен, когато преторианската гвардия избрала за император Тиберий Клавдий Германик. Той останал сравнително неизвестен по време на управлението на Тиберий и Калигула и не участвал в римската политика. Детското заболяване, вероятно някаква форма на паралич, го оставило толкова слаб, че неговата външност била почти смешна, защото неугледната му фигура и лигава уста му придавали идиотски вид. Умственините му способности обаче не били засегнати, той бил добър учен и се доказал като управител по-способен отколкото очаквали неговите съвременници.

Бързо разрастващата се империя се нуждаела от ново управление, за да може да се развива успешно. През управлението на Клавдий Рим се превърнал в бюрократична държава, управлявана от комисии и секретари. Клавдий разширил привилегиите на римското гражданство, така че то да включва и провинциалното население. Пълководците му успели да се утвърдят в Британия и да стигнат на север до река Темза. Клавдий направил решителен опит да възстанови древната римска религия в предишния ѝ вид. Той изпитвал силна антипатия към чуждите култове. Светоний казва, че при

Клавдий евреите били изгонени от Рим за някакво въстание, което станало "поради подстрекателството на някой си Крестос". Не е ясно дали Светоний бърка този "Крестос" с Христос или нарича с това име действителен метежник. Така или иначе заповедта за изгонването вероятно принудила Акила и Прискила да напуснат Рим (Деян. 18:2).

Под влияние на един от своите освободени роби на име Палас, Клавдий се съгласил да се ожени за своята племенница Агрипина. Тя станала неговата четвърта жена. Агрипина била твърдо решена, че наследник на Клавдий трябва да бъде нейният син от предишен брак, Домиций. Домиций бил официално осиновен от Клавдий под името Нерон Клавдий Цезар. През 53 г. сл. Хр. Нерон се оженил за Октавия, дъщеря на Клавдий. След година Клавдий умрял като оставил в наследство на Нерон престола на Римската империя.

Нерон - 54-68 г. сл. Хр.

Първите пет години от управлението на Нерон били мирни и успешни. С помощта на Афраний, префект на преторианската гвардия, и Луций Аний Сенека, философ и писател, в ролята на съветник Нерон управлявал империята добре. Агрипина, неговата майка, се опитвала да запази влиянието си над него, което не се харесвало на Нерон и на съветниците му. През 59 г. сл. Хр. той се разпоредил да убият майка му, след което взел управлението на страната изцяло в свои ръце.

По характер и темперамент Нерон бил по скоро артист, отколкото администратор. Сцената го влечала много повече от политиката. Неговата небрежност и разточителство опустошили хазната. За да я напълни той, подобно на Калигула, прибегнал към потисничество и насилие. Постъпвайки така, той си спечелил омразата на Сената, чийто членовете се страхували, че по някое време той може да заповяда тяхното убийство, за да конфискува имуществото им.

През 64 г. сл. Хр. в Рим избухнал ужасен пожар, който унищожил голяма част от града. Нерон бил заподозрян в умишлен палеж с цел да разчисти място за своя нов златен дом, великолепен дворец, който ТОЙ построил на Еквилинския хълм. За да сваля подозрението от себе си, той обвинил християните. Фактът, че те странели от езичниците и говорели за унищожаването на света с огън, давало основание за подобно обвинение. Много от тях били изправени пред съда и били измъчвани до смърт. Преданието разказва, че апостолите Петър и Павел загинали при това гонение, което което било първото проведено от самото правителство.

За самото гонение липсват достатъчно данни. Вероятно то не достигнало по-далеч от Рим и околните райони, макар че провинциите вероятно също се оказали заплашени (1 Петър 4:12-19).

В същото време излишеството и невъздържаността правили Нерон все по-малко популярен. Няколкото заговора против него били разкрити. Накрая въстанието на войските и жителите от Галия и Испания се увенчало с успех. Нерон избягал от Рим и бил убит от един освободен негов роб за да не бъде заловен жив.

Галба - 68 г. сл. Хр.

Въстанието на легионите доказало, че Рим на практика се управлява от армията, защото тя можела да издигне и постави на трона своя кандидат без да се обръща за това към Сената. Наследникът на Нерон, Галба не бил избран от легионите единодушно. Когато той определил за свой приемник Луций Калпурний Писо, Отон, който по-рано поддържал Галба, с надеждата да стане на свой ред император, убедил преторианската гвардия да убие Галба, а него да направят император.

Отон - 69 г. сл. Хр.

Управлението на Отон било кратко. Сенатът се съгласил с неговото назначение, но легатът на Германия, Вителий инападнал Рим със своите войски. Отон бил убит в сражението, а Вителий заел неговото място.

Вителий - 69 г. сл. Хр.

Вителий бил признат от Сената, но не бил в състояние нито да контролира войските нито да създаде здраво управление. Източната армия се намесвала в държавните дела и издигнала своя пълководец Веспасиан за император. По това време Веспасиан ръководел обсадата на Ерусалим. Оставяйки задачата на своя син Тит, той се придвижил към Египет, завладял страната и отрязал продоволственото снабдяване на Рим. Неговият заместник Муций навлязъл в Италия. Въпреки мъжествена съпротива на войските на Вителий, частите на Веспасиан завзели и разграбили Рим. Вителий бил убит и Веспасиан провъзгласен за император.

Веспасиан - 69-79 г. сл. Хр.

Веспасиан бил обикновен възрастен войник, умерен в навиците и енергичен в управлението. Той потушил въстанието на батавците и галите. В това време синът му Тит превзел Ерусалим. Градът бил напълно разрушен и провинцията преминала под управлението на военния легат. Веспасиан укрепил границите на Рим и превърнал зависимите от него държави в провинции. Благодарение на строгата дисциплина и наложените нови данъци хазната отново станала платежоспособна. Той построил знаменития Колизеум. Умрял през 79 г. пр. Хр. оставяйки на престола Тит, когото направил приживе съуправник. Веспасиан бил първият от династията на Флавий включваща неговите синове Тит и Домициан.

Тит - 79-81 г. сл. Хр.

Краткото управление на Тит не му позволило да извърши нещо забележително. Въпреки това той бил един от най-популярните римски императори. Великолепието на публичните развлечения и неговата лична щедрост обезоръжила потенциалната враждебност на Сената, който се боял, че той ще се окаже диктатор подобен на своя баща.

По време на неговото управление градовете Помпей и Херкулан били унищожени от изригването на вулкана Везувий. Те били построени на брега на Неаполитанския залив. Тит назначил комисия и направил всичко по силите си, за да спаси колкото е възможно повече хора. Само няколко месеца по-късно Рим отново пострадал от по-силен пожар, който унищожил новия Капитолий, Пантеона и къпалнята на Агрипа. Тит продал част от личните си мебели и внесъл сумата във фонда за покриване на общите нужди. Той издигнал нови здания, включително и нов амфитеатър.

Домициан - 81-96 г. сл. Хр.

Тит умрял през 81 г. сл. Хр. без да остави син и Сенатът предал властта над империята на неговия по-малък брат Домициан. Домициан бил истински самодържец. Той се опитал да издигне моралното ниво на римското общество като ограничавал моралната

безнравственост в римския театър и забранил публичната проституция. Храмовете на древните богове били възстановени, чуждите религии забранени, особено тези, които енергично прозелитирали. Приписвани са му гонения против християните, въпреки че няма доказателства за някаква законодателна дейност против тях през неговото управление. Той изисквал да му се покланят и настоявал да го наричат "Dominus et Deus" (Господ и Бог). Икономически Домициан управлявал добре. Работите на империята били водени умело от подчинените му.

Домициан бил по природа строг и подозрителен към съперниците си. Понеже му липсвала сърдечността на неговия брат Тит, той си спечелил немалко врагове. Когато техните заговори били разкривани отмъщението му било безмилостно. Последните години на неговото управление били ужасни за сенаторите, които били държани в постоянен страх от шпиони и доносници. Дори собственото му семейство не се чувствало в безопасност и накрая в самозащита те тайно организирали убийството му.

Нерва - 96-98 г. сл. Хр.

Приемника на Домициан, Нерва бил избран от Сената. Той бил възрастен човек с мек характер и вероятно сенаторите го смятали за "безопасен" кандидат. Неговото управление като цяло било меко и сравнително лишено от вътрешни напрежения. Армията се възмушавала от убийството на Домициан, защото Флавиите се ползвали с популярност сред войската. Но Нерва бил достатъчно проникателен, за да назначи за свой приемник Траян, способен да държи войската в подчинение и да управлява страната със здрава ръка.

Траян-98-117 г. сл. Хр.

Нерва умрял през 98 г. сл. Хр. и мястото му било заето от Траян. Той бил испанец по рождение, войник по професия, енергичен и деен по темперамент. Той присъединил Дакия, на север от Дунав и разширил границите на изток като завладял Армения, Асирия и Месопотамия. Въстанието на евреите в Близкия Изток било потушено през 115 г. сл. Хр., но нови метежи в Африка, Британия и на Дунавската граница го принудили да се върне в Рим. Умрял по пътя към столицата в Киликия през 117 г. сл. Хр.

В условията на разширяваща се империя християнството се разраснало от неизвестна еврейска секта до световна религия. Исус се родил през управляването на Август (Лук.2:1), публичното Му служение и смърт били по времето на Тиберий (3:1), а великият период на мисионерското разпространение бил по времето на Клавдий (Деян. 18:2) и Нерон (Деян. 25:1-12). Според преданието книгата Апокалипсис била написана при Домициан. Алюзиите към императорска власт и правителствената тирания, които се срещат в нея може би са отражение на преобладаващите по онова време условия.

Сравнително рядкото споменаване в Новия завет на събитията отнасящи се към периода на Римската империя не е странно. Националният интерес на Евангелията и по-голямата част от Деяния на апостолите, които са основните исторически книги в Новия завет, са съсредоточени върху юдаизма, а не върху Рим. Нещо повече, посланието на Новия завет се съсредоточава върху вътрешният живот на неговите читатели, а не към външните обстоятелства. Ударението пада върху духовното, а не върху политическото, върху вечното, а не върху временното. Въпреки това от време на време Новият завет се докосва до обкръжаващата политическа обстановка от I век и неговата историческа важност трябва да се разглежда във връзка с нея.

Провинциалното управление

Римската империя била смесица от независими градове, държави и територии и всички те се подчинявали на едно централно правителство. Някои от тях доброволно се присъединили към империята, други били завоювани. Докато Рим разпростирал своята власт над тези съюзни или подчинени народи, неговият правителствен апарат също се разраствал в Римската провинциална система.

Терминът *provincia*, от който произлиза думата *провинция* първоначално означавал длъжност даваща право да се води война или да се заеме ръководно положение. Властта на пълководеца, заемащ тази длъжност се разпростирала върху завоюваната от него територия, която ставала негова *провинция*. Когато Рим завоювал нови области, те били организирани в провинции, които ставали част от общата имперска система.

Присъединяването на провинции от Рим започнало със Сицилия, която била отнета от Картаген през Първата пуническа война (264-241 г. пр. Хр.). Последвали Сардиния (237 г. пр. Хр.), две провинции в Испания (197 г. пр. Хр.), Македония (146 г. пр. Хр.) и Африка (146 г. пр. Хр.), Азия не била завладяна със сила, а била предадена на римския народ от нейния цар през 133 г. пр. Хр. и била организирана като провинция през 129 г. пр. Хр. Трансалпийска и Цизалпийска Галия били присъединени приблизително през 117 г. пр. Хр., Керена била подарена на Рим през 96 г. пр. Хр. и Витиния също била дадена на Рим през 75 г. пр. Хр. През 67 г. пр. Хр. Помпей присъединил Киликия и Крит, а през 63 г. пр. Хр. той завладял Палестина и я направил провинция на Сирия. С изключение на самата Италия, по-голямата част от римския свят се състояла от територии, имащи провинциална власт.

Тази власт се делила на два вида: провинции които били сравнително мирни и лоялни към Рим били управлявани от проконсули (Деян.18.12), отговорни пред Римския сенат. По-неспокойните провинции били под властта на императора, който често разквартирувал в тях армии и се управлявали от префекти, прокуратори или пропретори назначавани от императора и непосредствено отговорни пред него. Към първите се отнасяла Ахия, чийто проконсул, когато я посетил апостол Павел, бил Галион (Деян.18:12). По времето на Христос, Палестина била подвластна на императора, чийто префект бил Пилат Понтийски (преведено в Мат. 27:11 като "управител") Проконсулите се назначавали за една година, след която като правило се сменяли. Прокураторите и пропреторите служели толкова, колкото решавал императорът.

Управляваните от тези началници провинциите се ползвали със значителна свобода. Отделните градове-държави можели да запазят своята местна независимост и даже да сечат монети. Римляните никога не се месели в религиозната свобода на подчинените им народи, така че местните религиозни поклонения обикновено се запазвали. Римските управници обикновено приемали съветите на провинциалните администрации. Началниците, които ограбвали своите подчинени можели да бъдат съдени и свалени от длъжност. Въпреки че някои проконсули и прокуратори участвали в утвърденото във времето рушветчийство, повечето давали на обществото повече управленска мъдрост отколкото грабели от тях. Строели се пътища, изграждали се държавни учреждения и търговията бързо се разраствала.

С цел сближаване на провинциите с римската столица на стратегически места се създавали селища. Постепенно римската култура се разпространила така, че с течение на времето провинциите станали по-римски, отколкото самия Рим. През II век когато Рим използвал по-разпространен гръцкия език Галия, Испания и Африка говорели главно латински.

Култът към империята бил най-широко разпространен в провинциите. Поклонението пред Римската империя и управляващия император започнало от Август. Той заповядал на римските граждани, живеещи в Ефес и Никея да издигнат храмове в чест на Юлий Цезар и позволил на поданиците от други народи на територията на Римската империя

да построят места за поклонение в чест на самия него. Поклонението пред държавата се поощрявало от местните съвети, които отговаряли за местните култове.

Добър пример за провинциален съвет откриваме в Деян. 19:31, където се споменават "азийските началници". Те били членове на градския магистрат, считани за отговорни ръководители на провинцията и възможно е да са служили като жреци в култа към държавата. В книгата за Деяния на апостолите е описано приятелското им отношение към Павел, защото те го предупредили да не се излага на опасност явявайки се пред тълпата в театъра.

В Новия завет са споменати следните римски провинции: Испания (Рим. 15:24), Галия (2 Тим. 4:10, с различни вариант на четенията), Илирик (Рим. 15:19). Ахия (Рим. 15:26), Азия (Деян. 20:4), Понт (1 Петр. 1:1), Витиния (Деян. 6:7). Галатия (Гал. 1:2), Кападокия (1 Петр. 1:1), Киликия (Гал. 1:21, Деян. 6:9), Сирия (Гал. 1:21), Юдея (Гал. 1:22), Кипър (Деян. 13:4), Памфилия (Деян. 3:13) и Ликия (Деян. 27:5). Някои от тези провинции се споменават повече от един път, например Илирик, чието по-късното название - Далмация, се среща в пастирските послания (2 Тим. 4:10). Павел обикновено използва само названието на Римските провинции докато Лука споменава и националните групи. Провинциите често включвали повече от една етническа група, например ликаонците от Листра и Дервия (Деян. 4:6,11), които живеели в Галатийската провинция.

Управлението на провинциите било желани от държавните служители, защото носели значителни доходи. Някои от тях били толкова алчни, че техните провинции бързо обеднели от непосилните данъци. Други, които били по-заинтересовани от благосъстоянието на народа, мъдро употребявали събраните данъци за строителство на пътища и пристанища, така че търговията процъфтявала и цялостното историческо състояние се повишавало. Рим приемал експлоатацията на провинциите за свое законно право. До времената на Константин те плащали данък на централното правителство и никога не се смятали за равноправни федерални държави.

Елинистичните царства

Културната атмосфера на I век дължала своето съществуване не само на политическата организация на Рим, но и на разпространението на гръцкия дух, от който били проникнати както запада така и изтока. Римските завоевания погълнали гръцките колонии разположени по крайбрежието на Галия и Испания, на остров Сицилия и в долната част на самия Апенинския полуостров. Завладяването на Ахия, завършило с разгрома на Коринт през 146 г. пр. Хр., дало римляните несметните съкровища на изкуството, които те отнасяли със себе си, за да украсяват вилите си. Гръцките роби, много от които били по-образовани от господарите си, влезли в римските семейства. Често те вършели не само груба работа, но били учители, лекари, счетоводители и управители в стопанството и търговията. Нещо повече, гръцките университети в Атина, Родос, Тарс и други градове се посещавали от аристократичната младеж на Рим, която усвоявала гръцки език почти така както, англичаните през XIX век усвоявали, френския, езикът на дипломатията и културата. Победените гърци до такава степен покорили своите победители в културно отношение, че самия Рим се превърнал в гръцкоговорящ град. Ювенал, един от знаменитите сатирици на своето време, веднъж се оплакал: "Съграждани-римляни, аз не мога да понасям този напълно гръцки града."

Завоеванията на Александър

В източната половина на Римския свят, където се скучила по-голямата част от новозаветните събития, разпространението на гръцката цивилизация започнало от

гръцките търговци, които разпространили навсякъде Пелопонеската търговия. Още през 600 г. пр. Хр. гръцките музикални инструменти и оръжие били известни във Вавилон и гръцки наемници воювали в армията на Кир, за което свидетелствува Ксенофонт в известното си произведение „Анабазис”. Елинизацията на Изтока била значително ускорена благодарение на походите на Александър Македонски. Неговият баща Филип, цар на Македония, сплотил македонците в единна военна държава. Той организирил здравите селяни и пастири на своята гориста страна в необикновено подвижна и издръжлива армия. За двадесет години Филип успял да подчини македония всички независими гръцки градове. Към края на живота си през 337 г. пр. Хр. той успял да сключи съюз с гръците, чрез който се надявал да пристъпи към завоюването на Азия.

Александър притежавал агресивността и военния гений на своя баща и се намирал под силното влияние на гръцката култура. Той бил възпитаван от Аристотел по Омировата "Илиада" и дълбоко се възхищавал от елинските традиции и идеали. През 34 г. пр. Хр. той пресякъл границите на Хелеспонт в Мала Азия и победил персийската войска в битката при река Гранил. Александър освободил елинските градове по крайбрежието и след това потеглил навътре в страната. Той отново разбил персите в битката за град Иса, което му дало власт над цяла Мала Азия, а след това тръгнал на юг по крайбрежието към Египет, където основал град Александрия.

След като покорил Сирия и Египет, Александър се придвижил на изток и нанесъл решителен удар на персийската армия при Арбела. Бързо и успешно той окупирил Вавилон и столиците на Персия Суза и Персеполис.

Следващите три години били използвани за укрепване на новата империя. Александър поощрявал своите войници да сключват бракове с източни жени и започнал да обучава тридесет хиляди перси на гръцки език. По-нататъшните походи срещу Индия разширили границите до реката Инд.

Той създал множество колонии и изследвал страната, която до този момент европейците не били виждали.

Когато се върнал във Вавилон, Александър започнал да се подготвя за завладяването на Арабия, но не успял да го осъществи. Ако той успял частично да елинизира Изтока, то Изтокът частично успял да му предаде азиатски характер. Той все повече започвал да управлява като азиатски деспот и ставал все по-своеволен и подозрителен. Разкошът и пировете във Вавилон изтощили организма му. Той се разболял от треска и умрял през 324 г. пр. Хр. на тридесет и две годишна възраст.

Империята на Александър не просъществувала дълго след него. Той не оставил наследници, които биха били способни да я управляват и тя била разделена между неговите пълководци. Птоломей взел Египет и южна Сирия, Антигон взел по-голямата част от територията на северна Сирия и западен Вавилон; Лизимах взел Тракия и западната част на Мала Азия, а Ксандър управлявал Македония и Гърция. Територията на Антигон заграбил Селевк I след битката при Ипса през 301 г. пр. Хр.; царството на Лизимах също се сляло с територията на Селевкидите.

Постоянните разпри между Селевкидите от Сирия и Птолемеите от Египет държали Палестина между чука и наковалнята. Крайбрежната равнина на Сарон била коридора, по който армиите на тези две държави отивали на война. В зависимост от това, чия страна имала превес, Палестина попадала под властта ту на едната ту на другата държава.

Селевкидите в Сирия

Властта на Селевкидите в Мала Азия постепенно намалявала докато в същото време местните народи отстоявали своята независимост и основали свои царства. В Сирия

обаче, властта на Селевкидите се държала и тяхното влияние на политическата арена на Палестина било силно. През 201-200 г. пр. Хр. Антиох III Сирийски, наречен Велики, разгромил египетската армия под командването на генерал Скопас в сражението при Панаис и устието на река Йордан в северната част на Палестина. За две години Антиох III успял да наложи властта си над цяла Палестина и над евреите. Неговият опит да ги елинизира довел до Макавейското въстание, което завършило с възраждането на Юдейската държава. Тяхната власт била прекратена, когато Помпей през 69 г. пр. Хр. превърнал Сирия в Римска провинция.

Последствията от владичеството на Селевкидите били огромни. Столицата на техните владения Антиохия, станала третия по големина град в Римската империя и място за среща на Запада и Изтока. Гръцкия език и литература се разпространили широко в Близкия Изток и станали обединяващ фактор между източните и западните народи. В много градове на Палестина, особено в Галилея, жителите говорели на два езика и се покланяли както на източните така и на западните божества.

Птоломеите в Египет

Царстването на Птоломеите в Египет в много отношения приличало на кариерата на Селевкидите в Сирия. Враждата между тези две царства била силна и довела до много войни с различен край. Със смъртта на Клеопатра през 30 г. пр. Хр. поколението на Птоломеите изчезнало и Рим присъедини Египет към себе си, за да му служи за житница. Градът Александрия получил известност и станал отличен търговски пазар и просветен център. Под покровителството на Птоломеите била създадена грамадна библиотека, в която се пазели големите литературни съкровища на древността. Библиотекарите в нея били известни учени, които изучавали гръцката граматика и текстология.

Еврейското влияние в Александрия било силно от самото ѝ основаване. Сам Александър отделил място за еврейските колонисти и им дал пълноправно гражданство. При Птоломей Филадельф (285-246 г. пр. Хр.) еврейските свещени книги били преведени на гръцки език. Този превод известен под названието Септуагинта, станал популярна Библия за разпръснатите евреи; нея основно използвали и новозаветните автори. Когато се обръщали към Стария завет те обикновено цитирали от Септуагинта. Не във всяка книга на Септуагинта качеството на гръцкия език е еднакво. Част от превода е шлифована, а част е буквална. Независимо от това тя е полезно пособие за изучаването на Библията, защото показва как преводачите са тълкували еврейските Писания. Понякога техният превод отразява еврейския текст, които значително се различава от достигналия до нас.

Постоянните войни на Селевкидите с Птоломеите довели до огромно повишаване на данъците в техните страни. Изпразването от хазната било толкова силно, че земеделците, чийто данъци били особено тежки, били доведени до крайна нищета. Пуническите войни на Рим унищожили западните пазари на Египет и в резултат на това търговията значително отслабнала. Народното въстание против правителството достигнало размерите на въстание или изоставяне на имуществото, което станало нерентабилно поради непосилните данъци. През I век преди Христос двете царства преживявали значителен упадък, което обяснява лекотата, с която Рим ги покорил.

Културни влияния

Политическите последствия от елинското завладяване на Изтока не били положителни. Селевкидите и Птоломеите се смятали за чуждестранни династии, не принадлежащи към народа и макар да били поддържани от управляващата класа, така и не успели да направят своите държави напълно гръцки по характер. Напротив, тези царе приели, абсолютизма на източните монарси и изисквали безпрекословно подчинение от своите

придворни. Свободното приятелство на гръцката демокрация или даже по-формалната организация на македонския двор били заменени от капризния деспотизъм на царе претендиращи, че са богове. Исус намеква за Селевкидите и Птоломеите, когато казал за езическите царе, че наричат себе си "благодетели" (Лук. 22:25), защото гръцката дума "евергет" (благодетел) била една от техните титли. Масите, управлявани от тях им плащали данък и падали ничком пред тях, но биха правили това и пред всеки друг стопанин.

В културно отношение Селевкидите и Птоломеите внесли гръцките обичаи и порядки на Изток. В градските центрове, където те живеели, преобладавала гръцката архитектура. Знатните придворни говорели на гръцки и от папирусите се вижда, че гръцкият бил и народният език. Любовните писма, сметките, квитанциите, амулетите, есетата, поезията, биографиите, деловата кореспонденция - всичко се пишело на гръцки. В Египет титлите на народните началници били гръцки до самата римска окупация. Управниците се стараели да внедрят елинската култура в живота на народа. На местните богове се давали гръцки имена и спортни зали и амфитеатри се строили в главните градове. Външният блясък на западната цивилизация покривал Близкия Изток.

Еврейската държава

Пленът - 897-322 г. пр. Хр.

Когато Вавилонския цар Навуходоносор внезапно нападнал Юдея и завладял Ерусалим през 597 г. пр. Хр., приключила независимостта на еврейската държава. Юдейският цар Йехония бил откаран във Вавилон заедно с двора си. Управляващите класи на обществото с всички майстори по изкуствата били преселени там. На мястото на Йехония бил поставен чичо му Матания, който бил преименуван в Седекия (4 Цар. 24:10-17) и бпредсатвявал цар марионетка.

От 597 до 586 г. пр. Хр. Юдея като независимо царство, плащащо данък, се намира в упадък. Седекия бил обвързан с клетва да служи на Вавилонския цар, но изкушението да влезе в заговор с Египет било много силно, особено когато ставало въпрос за независимостта. Даже в пророческите кръгове имало разногласие. Анания, син на Азур повтарял неведнъж, че бог ще съкруши игото на Вавилон и, че две години след неговото предсказание златните съдове, отнесени от Навуходоносор във Вавилон ще бъдат върнати на предишното място (Ерем. 28:1-4). Еремия пък от друга страна, обвинявал Анания в лъжа и предсказал, че юмрукът на Вавилон няма да се разтвори така скоро. Радикалите очаквали, че Египет ще им дойде на помощ, а консерваторите начело с Еремия, не хранели подобни илюзии (Ерем. 28:12-17)¹

През 590 г. пр. Хр. Седекия решил, че часът за въстание настъпил. Египетския фараон Псаметих II се придвижил на север по крайбрежието на Палестина и неотклонно се приближил към владенията на Вавилон. Убедил се, че накрая има защитник, Седекия хвърлил жребия си с Египет.

Навуходоносор не подминал предизвикателството. Той тръгнал срещу отбраната на Тир и през 588 г. пр. Хр. обсадил Ерусалим. Поради настъплението на египетската армия обсадата била временно снета, но скоро египтяните започнала да отстъпват и армията на Вавилон възобновила своите действия. През 566 г. пр. Хр. стените на града били пробити и вавилонците го завладели. Седекия бил хванат при опит за бягство, ослепен и откаран във вериги във Вавилон. Свещените съдове били откраднати от храма, а самото здание заедно с царския дворец и къщите на аристокрацията били изгорени. Стените на града били изравнени със земята, а населението отведено във Вавилон (Ер. 39:4-10).

За да се запази поне някаква организация, Навузардан, вавилонският главнокомандващ, назначил за управляващ Годолия. Но в страната не стихвали вълненията на дисидентите. Амонитският цар Ваалис вдигнал бунт, в който Годолия бил убит. Последвала гражданска война, при която партията на метежниците била разбита. Останалите от тях избягали в Египет като взели със себе си в принудително изгнание и пророк Еремия (Ер. 41-43).

Краят на еврейската държава не означавал край на юдаизма. Фактически, така нареченият "ортодоксален юдаизъм" се зародил точно по време на тези събития. Много от попадналите в плен взели със себе си книгите на "закона и пророците", които те смятали за свое Свещено Писание. Въпреки, че жертвоприношенията в храма се прекратили, поклонението на Бога продължавало. Някои от най-благочестивите и просветени евреи били откарани във Вавилон и в своя нов дом те създали община, която заменила Ерусалим като религиозен център.

В значителна степен за религиозното развитие на тази община способствал пророк Езекиил, който бил откаран с първата вълна пленници по времето на цар Йехония. В свое лице той съчетавал визионерство и непорочност. Образността на неговата проповед била необичайна, нравите му строги, а духовното ниво - високо. Той предсказвал връщането на народа в своята земя и очаквал съживлението, което ще очисти евреите от оскверняването и мерзостите, които се събрали върху тях по време на плена (Ез. 36:22-31).

През седемдесетте години на вавилонски плен възниквали на синагогите за поклонение. Групи от вярващи се събирали заедно в името на Яхве и образували общини, в които хората почитали и изучавали Закона. Назначените учители заменили свещениците от храма като религиозни водачи на народа. Изучаването на Закона заменило жертвоприношението, а съблюдаването на етиката заменило требника.

Вавилон паднал през 538 г. пр. Хр. Царят на Персия Кир го презвел отклонявайки стратегически водите на Ефрат от руслото им, така че те повече не текли през града. Неговите войски минали по сухото дъно на реката под вратите на града, влезли в него и го превзели почти без бои. Управлението на Близкия Изток преминало в ръцете на Мидо-персите.

Кир бил благосклонен самодържец. От самото начало той се отнасял снизходително към пленените народи. През първата година на управлението си той издал указ, че евреите могат да се приберат в земята си и съдовете от храма трябва да им бъдат върнати. Възстановяването на храма щяло да се финансира от царската хазна (Езд. 6:1-5).

Не всички евреи се върнали от Вавилон в Палестина след указа на Кир. Болшинството предпочело да остане в своите стопанства и домове. Около 42 000 души, по-голямата част от племената на Юда, Вениамин и Левий тръгнали на път за Ерусалим. Под предводителството на Шешбацар, юдейския княз, когото назначил сам Кир, те пристигнали в Ерусалим приблизително през 537 г. пр. Хр. (Езд. 1:3, 5-11). Те пристъпили към възстановяването на храма (Езд. 3:1-13), но работата не била завършена поради пречки от останалите в страната народи (Езд.4:1-5). В течение на седемнадесет години строежът не продължил, въпреки че върналите се привикнали към живота, благоустроили се и си построили нови къщи. (Агей 1:4). Под настойчивите увещания на пророците Агей и Захария работите започнали приблизително през 520 г. пр. Хр. (Езд. 5:1,2). Провинциалните началници изглежда без да знаят нищо за първоначалния указ на Кир, заповядали на евреите да прекратят работите. Евреите се оплакали на Дарий, който проверил летописите и потвърдил с писмен указ дарените от Кир привилегии. Строителните работи продължавали с бързи темпове и зданието било завършено през 516 г. пр. Хр. (Езд.6:1-15). За Пасха било възстановено богослужението и служенето на свещениците.

За един период от още шестдесет години - 516 до 458 г. пр. Хр. - летописът мълчи за положението на евреите в Палестина. През 458 г. пр. Хр. "на седмата година на цар Артаксеркс" (Езд. 7:7) нова вълна от връщачи се пристигнала от Вавилон под водачеството на Книжника Ездра, потомък на Хелкия, който бил първосвещеник при цар Йосия. Съпровождало го множество свещеници и певци, той имал също писмо от Артаксеркс, даващо му право да възобнови богослужението в храма и да получава финансова помощ от местните началници за извършване на богослужения. В случай на отказ началника бил заплашен от наказание.

Новите заселници се втели в общото население на страната и изглежда не внесли промяна в неговото общо състояние. "През двадесетата година на цар Артаксеркс" (Неем. 2:1, през 446 г. пр. Хр.) вестител от Ерусалим се обърнал към Неемия, евреин, виночерпец на персийския цар и съобщил, че стените на Ерусалим са разрушени, а вратите изгорени. По всяка вероятност разрушението на града е станало при Неемия, иначе би било безсмислено да се тръгне на такъв дълъг път, за да се съобщи за последствията от обсадата, която станала почти век и половина преди това. От намеренията в книгата на Неемия може да се заключи, че засилената политическа дейност на евреите възбудило враждебността у другите жители на Палестина, особено у самаряните. Възможно е бедствието, за което съобщил Хананий да е било следствие на партизански набег срещу Ерусалим, за който евреите не са били достатъчно организирани и подготвени.

Молбата на Ананий довела до бързи резултати. Неемия помолил да бъде временно освободен от своя господар - царя, който му дал писмо до Асаф, пазителя на царските гори, за да го снабди с дървен материал за възстановяване вратите на града. Неемия веднага се отправил на път. На третата нощ след пристигането си той огледал укрепленията на града и решил веднага да пристъпи към работа. На различни хора било поръчано да строят отделни части от стените, за да се ускори строителството. Владетелят на Самария, Санавалет бил толкова озлобен, че заплашвал с насилие, така че работите се извършвали с въоръжена охрана. Под енергичното ръководство на Неемия възстановяването било завършено за по-малко от два месеца (Неем. 6:15,16) и крепостния вал отново представлявал защита за града. Неемия извършил и икономически и обществени реформи. В трудни времена хората били принудени да дават в залог своите домове и покъщнина, за да се изхранят. Извънредно големите лихви определяни от лихварите правели откупването на имуществото невъзможно. Неемия отменил лихвите върху заемите между съотечествениците, и изискал възвръщането на имуществото. Той допълнил обществените летописи (Неем. 7:5), за да може потомците на завърналите се евреи да бъдат известни.

При книжника Ездра, който преподавал и тълкувал закона нараснало знанието на Закона. Вероятно той е четял на еврейски, а неговите помощници превеждали думите на арамейски език (Неем. 8:2,7,8). Несъмнено Законът бил забравен по време на трудните години на войните и строителството и неговото четене направило дълбоко впечатление на евреите: "...целият народ плакал, слушайки думите на Закона" (Неем. 8:9). Празникът Шатри бил възстановен (Неем. 8:13-18) и нравствената реформа приложена.

Неемия строго прилагал принципите на Закона. Богослуженията в храма били възобновени и за тях били установени вноски. Смесените бракове с местни жители строго се забранявали (Неем. 10:31) и било установено редовно плащане на десетъка (Неем. 12:34). Към края на управлението на Неемия, след двадесет години, главните елементи на еврейската ортодоксалност дълбоко се вкоренили сред остатъка от народа в Ерусалим.

По време на управлението на Неемия, внукът на Манасий, който се оженил за дъщерята на владетеля Санавалт, бил изгонен от страната. Историкът Йосиф Флавий пише за него,

че той избягал в Самария, където построил храм на хълма Геризим и учредил съпернически култ, който станал център за поклонение на самаряните.

Реформите на Неемия оставили незаличима следа. През целия персийски период чак до времената на Макавеите съществувала устойчива група, твърдо придържаща се към Божия закон, въпреки силните влияния на езичеството, на което се поддали много хора от народа и даже от духовенството.

Макар еврейската история от времето на Неемия до II век пр. Хр. е до голяма степен неясна, се случили няколко важни неща. Евреите и самаряните се разделили етнически. Арамейският започнал да измества еврейския като народен език в Палестина. През този период се развили "трите стълба на юдаизма": (1) свещените писания (= Стария завет), (2) синагогата (с нейното литургично и лиено от жертви поклонение) и (3) равинизма (кулминиращ в Мишна и Талмуда).

Духовенството оставало главна политическа сила в страната. Йосиф Флавий пише, че когато Александър Македонски преминавал през Палестина по пътя към Египет след завземането на Тир, първосвещеникът Ядуй го приветствал и му предложил да се поклони на истинния Бог. Болшинството съвременни историци отхвърля тази история като измислица. Но измислица или легенда разказа отразява разбирането, че духовенството доминирало юдаизма през сравнително безмълвни векове. Царската династия на Давид изчезнал и позоваването на него в Новия завет показва, че домът му бил представен от прости занаятчии като Йосиф от Назарет.

Два аспекта на еврейския живот изчезнали по време на персийския и гръцкия период: монархията и пророческото служение. Всички претенции за независимост изглеждат съсредоточени върху духовенството. След Малахия пророчеството съвсем се прекратило. Не се вижда и следа от реформиращата и предсказваща бъдещето дейност на пророците през периода на разселването.

Духовенството запазило известна част от своята древна власт и станало много по-политически ориентирано отколкото по време на монархията. Появили се няколко нови религиозни удараения, на които било предавано особено значение. Усиленото изучаване на Закона, започнало още по време на плена, създавало нова класа от духовни вождове: книжниците. Широкото разпръскване на хората в отделни общности довело до потребност от голямо количество екземпляри от Закона, тъй като всяка общност искала да има свой екземпляр. Професионалните преписвани трябвало да изучават текста, за да го предадат правилно, което постепенно ги направило майстори в работата им. Когато Ирод пожелал да узнае какво говорят пророчествата за Месията, той призовал първосвещениците и книжниците на народа (Мт. 2:4). Книжниците и свещениците се смятали за равноправни в религиозните дела.

Друго явление, което може би започнало още при Ездра, било образуването на "Великата синагога" - съвет от 120 члена организиран с цел да администрират Закона. Тя била предшественик на Синедриона в дните на Исус. Предполага се, че Симон Справедливия, който вероятно бил Симон I, първосвещеник, живял в началото на трети век пр. Хр., бил последния член на този съвет. Понеже всички споменавания за тази Велика синагога се намират в късната талмудическа литература, която е несъмнено неточна в историческите си сведения, самото съществуване на този съвет е под съмнение. Някакъв вид управление на старейшините със сигурност би могъл да съществува, но официално създаване на такъв род организация е малко вероятно.

Под властта на Птолемеите - 322-198 г. пр. Хр.

След смъртта на Александър настъпило падението и неизбежното разделяне на неговата империя. Той не оставил наследници, които биха били достатъчни големи и силни, за да

станат негови приемници и неговите четирима пълководци поделили държавата помежду си. Птоломей взел Египет, Антигон започнал да управлява Сирия, Палестина станала поле за битка и плячка за двамата. През 320 г. пр. Хр. Птоломей навлязъл в Палестина и завладял Ерусалим. През 315 г. пр. Хр. Антигон я отнел, но отново я загубил три години по-късно в сражението при Газа. През 301 г. пр. Хр. Антигон бил убит в Ипското сражение, така че Птоломей отново получил управлението над нея. Що се отнася до Сирия, след Антигон тя преминала към Селевк I.

Сравнително малко е известно за положението на евреите в Палестина през този период. Палестина лежала между две враждебни държави - Сирия и Египет и в еднаква степен страдала от двете. Един аспект от тази вражда бил изгоден за евреите. Както египтяните, така и сирийците търсели тяхната поддръжка, защото те определяли баланса на властта в региона. Резултатът бил такъв, че всеки път, когато един цар завладявал Палестина, онези евреи, които били дружелюбни към другия, се преселвали на негова територия. При първия Птоломей група евреи била отправена в Египет и заселена в Александрия. Условието за търговия и труд там били толкова благоприятни, че след тях тръгнали други, така че в течение на няколко години се образувала колония. Изглежда евреите били добре приемани като колонисти в новите елинистически градове, които израствали през това време, защото били трезви, енергични и трудолюбиви.

Под властта на Птоломеите палестинските евреи се ползвали от множеството привилегии на свободната община. Първосвещеникът бил управляващо лице, което налагало Закона. Храмът бил център на народния живот. Празниците Пасха, Седмици и Шатри се спазвали редовно с участието на благочестивите поклонници от целия тогавашен свят. Законът се изучавал ревностно, а тълкуването му през този период било развито до подробности.

Икономическото положение на хората при Птоломеите изглежда е било тежко. Те плащали ниски данъци, което при преобладаващата алчност на царете и събирачите на данъци вероятно означавало, че не би могло да се събере много от тях. Постоянните войни и преселвания довели страната до бедност. Към края на управлението на Птоломеите племенника на първосвещеника Оний, Йосиф, убедил Птоломей III Евергет да му предаде събирането на данъците. Неговата дипломация била толкова успешна и Птоломей му предоставил 2000 войника, които да му помагат в събирането на данъци. Тези, които отказвали да плащат данъци били лишавани от цялата си собственост. Вероятно финансовата тежест в края на III век тласнала народа към съюз не с Птоломей V, а с Антиох III Сирийски.

По-голямата част от Птоломеите се отнасяли добре към евреите. При Птоломей Филадельф (285-246 г. пр. Хр.), приемника на Птоломей Лаг, хиляди роби-евреи получили свобода за сметка на държавната хазна. На някои от тях били дадени отговорни постове. Младото поколение възприело гръцките обичаи и говорело гръцки, така че започнало да губи своите специфични семитски навици и начин на мислене.

По време на управлението на Птоломей Филадельф бил създаден гръцки превод на Стария завет, така наречената Септуагинта. Според разказа на съвременника Йосиф Флавий, библиотекарят на Птоломей Деметрий събирал екземпляри от всички известни книги за голямата библиотека, която имал намерение да построи в Александрия. Чувайки, че евреите водели летопис на историята на своя народ, Деметрий помолил Птоломей да го снабди с точен превод. Птоломей се обърнал към Елеазар, еврейския първосвещеник, молейки го да изпрати делегати – по шест старейшини от всяко племе - способни да направят превод. Елеазар отговорил, като изпратил делегати и един екземпляр от Закона. Легендата разказва, че 72 старейшини завършили своя труд за 72 дни и когато готовия превод бил прочетен от евреите, всички го одобрили. Верността на някои подробности от този разказ е съмнителна, но няма никакво съмнение, че

Септуагинта се е появила в Александрия и че е била преведена в отговор на потребността от Свещено Писание сред гръцки говорещото еврейско население. Към времето на Христос, Свещеното Писание било широко разпространено сред евреите живеещи в Средиземноморието и станало Библия на ранната Църква.

Под властта на Селевкидите -198-168 г. пр. Хр.

Успоредно в развитието на империята на Птоломеите в Египет, в Сирия се разраствало владението на Селевкидите, чиято столица била Антиохия на реката Оронт. Съперничеството между тези две империи водело до постоянни сблъсъци. Антиох I Сирийски (280-261 г. пр. Хр.) безуспешно се опитал да завладее Палестина. Неговият син Антиох II се съгласил да се ожени за Береника, дъщерята на Птоломей (249 г. пр. Хр.), ако той му осигури право върху земята. След смъртта на Птоломей той се развел с Береника за да вземе пак първата си жена Лаодикия. Тя го научила да отрови и убие Береника заедно с детето ѝ. Птоломей III Евергет (246-222 г. пр. Хр.) воден от желание за отмъщение навлязъл в Сирия и я разграбил. Войната продължавала с променлив успех, докато Антиох III не бил разбит при Рафия от Птоломей IV през 217 г. пр. Хр. Сирийците били изгонени от Ерусалим и страната преминала в ръцете на Египет. През 198 г. пр. Хр. войната избухнала отново. Египетската армия претърпяла силно поражение и Палестина отново попаднала под властта на Селевкидите.

Както и трябвало да се очаква, нашествието на сирийците било посрещнато с радост. Голяма група евреи, ръководени от свещениците под началството на Оний III настоявала за своята вярност към Египет. Техните противници от династията на Тобиите, които тълкували Закона по-свободно, предпочели Сирия. В сблъсъка между тях победа удържал Оний и привържениците на Тобиите били изгонени. Недоволните тобиинци без да се бавят съобщи ли за своето нещастие на Селевк IV намеквайки, че той може да допълни хазната със средствата от храма. Легендата разказва, че той изпратил своя ковчезник Хелиодор в Ерусалим, за да конфискува съкровищницата на храма, но му попречило видение, което го ужасило.

Селевк умрял през 175 г. пр. Хр. и бил наследен от брат си Антиох IV, който бил истински елинист. Той бил енергичен владетел, но толкова неуравновесен, че много хора го наричали Епиман, т. е. "луд", а не Епифан - "въплътен бог", което било негова официална титла. Антиох се намесил в управлението на Палестина и заменил Онии II с брат му Язон, които обещал да внася големи суми в царската хазна и де въведе гръцки обичаи в Ерусалим, ако евреите могат да бъдат регистрирани като граждани на Антиохия. След назначаването на Язон последвало изграждане на спортна зала в Ерусалим почти под егидата на храма. Свещениците изоставяли богослужението в храма, за да присъстват на игрите и състезанията. Язон паднал толкова ниско, че взел участие в игрите в чест на тирското божество Мелкарт и изпращал дарове и жертви. Даже неговите пратеници отказвали да вземат участие в това светотатство, тека че даровете били използвани за построяване на сирийски флот.

Антиох се превърнал в съперник на Египет. Страхувайки се, че Язон няма да му остане верен, той го заменил с Менелай, друг еврейско-елинист, който предпочел програмата на Сирия. Нахлуването на Антиох в Египет било неуспешно, тъй като римския посланик го принудил да отстъпи. Озлобен от своето поражение, той се върнал в Ерусалим с много лошо настроение и започнал да излива гнева си върху евреите. Много жители на града били продадени в робство. Стените на града били разрушени, храмът бил разграбен и лишен от всичките му съкровища, а впоследствие превърнат в капище на Олимпийския Зевс. На 15 декември 168 г. пр. Хр. идол на този бог било издигнато над олтара и след десет дни в негова чест била принесена свиня. Из цялата страна се издигали езически

жертвеници и спазването на езическите празници станало принудително. Юдаизмът бил напълно забранен. Всеки, който имал или четял Тората бил наказван със смърт.

Положението станало непоносимо за всички посветени на Закона хора и конфликтът бил неизбежен. Искрата, която подпалила войната било въстанието на Мататий, стария свещеник от селището Модин. Когато царският посланик дошъл в Модин, за да заставя хората да принасят езически жертви, той предложил на Мататий възнаграждение, ако той, като най-възрастен и уважаван гражданин в селището, направи това пръв. Мататий бурно протестирал против такова искане и когато първият по-малко съзнателен еврейин се приближил, за да принесе жертва, Мататий го убил до жертвеника. Възбуден от оскверняването на Божия Закон, той убил също царския посланик и след това разрушил жертвеника.

Мататий и неговите синове избягали в пустинята заедно със семействата си, където по-късно към тях се присъединили други. В последвалата война евреите отначало претърпели поражение. Мататий умрял скоро след това и бил погребан в Модин. Войната продължил неговия син Юда, наречен Макавей - "Чукът". Сирийците не придавали на отряда на Макавейте голямо значение, но след като силен сирийски отряд бил обърнат в бягство при Вефрон, Антиох започнал да се отнася сериозно към въстанието. Той събрал голяма армия, заплатил й аванс за цяла година и я предал в разпореждане на свой пълководец Лизий, а самият той се отправил на поход на изток. С два кратки, но могъщи удара Юда разбил сирийците и ги прогонил от Ерусалим. Храмът бил очистен и бил направен нов жертвеник. След обряда на посвещението бил установен нов празник в памет на това събитие. Юда завършил успешно кампанията за завладяването на земите на изток от Йордан и цяла Палестина се оказала в негови ръце. Когато вестта за поражението на армията достигнала до Антиох IV, той бил толкова потресен от това, че скоро умрял. Борбата продължил неговият приемник. Юда Макавей се обърнал за помощ към Рим, но въпреки, че отговорът бил обнадеждаващ, материална помощ не последвала. Юда бил убит в сражение и заменен както водачот своя брат Йонатан. Войната продължавала до 143 г. пр. Хр., когато Симон, другият брат, бил признат за съюзник на Деметрий II - претендент за престола на Сирия. През 142 г. пр. Хр. Деметрий дал на Симон политическа свобода и го освободил от всички настоящи и бъдещи данъци. Независимостта на Юдея била постигната и борбата на Макавейте завършила.

Победата на Макавейте фактически приключила влиянието на Селевкидите в Палестина и дала всъщност автономия на еврейската държава, докато не дошли римляните. Въпреки всичко, последствията от управлението на Селевкидите били огромни. Под натиска на елинизма евреите се сплотили в група борци, ревностно отстояващи национална независимост, които било почти невъзможно да бъдат асимилирани в народностите, сред които били разпръснати.

Под властта на Хасмонеите -142-37 г. пр. Хр.

Постигайки освобождението на евреите, Симон станал пожизнен първосвещеник. Неговото управление било успешно, макар и кратко. След преговори през 139 г. пр. Хр. с Рим бил подписан договор признаващ независимостта на еврейската държава и препоръчващ я за приятел на римските поданици и съюзници. Икономическите условия се подобрили, в съдилищата се раздавало правосъдие и религиозния живот на евреите се съживил.

Но този щастлив промеждутък бил твърде кратък. Деметрий II Сирийски бил свален от престола и хванат от партияните (139 г. пр. Хр). Неговият брат и наследник Антиох VII развалил договора за дружба със Симон и поискал непосилни данъци вместо доброволна

помощ. При синовете на Симон - Юда и Ионатан - сирийците претърпели поражение, така че външната опасност била отразена.

Истинската опасност за Юдея била вътрешната борба. Симон и двамата му сина били предателски убити от зет му Птоломей през 135 г. пр.Хр. Останалият жив негов син Йоан Хиркан (135-104 г. пр. Хр.) завзел Ерусалим преди Птоломей да успее да влезе в него, а след това обсадил Птоломей в неговия замък. В края на краищата Птоломей избягал в Египет.

В същото време Антиох IV Сирийски обсадил Ерусалим. Евреите били принудени да капитулират и да плащат данък на сирийския цар. След неговата смърт претендентите за престола въвлекли Сирия в гражданска война. Хиркан моментално се възползвал от случая и завзел Идумея на юг и Самария на север, а също Медева и намиращите се в непосредствена близост градове на изток от река Йордан. Хиркан станал първосвещеник и държавен глава и основател на Хасмонеиската династия.

Умирайки той оставил управлението на страната на своята жена и на най-големия си син Аристовул Юда. Аристовул затворил майка си и братята си и заграбил властта. След една година той умрял и неговата вдовица Александра-Саломе се омъжила за следващия, надживял го брат Александър Янай, който царувал от 103 до 76 г. пр. Хр. Александър продължавал завоюването на Палестина. Неговото управление било пълно с граждански безредици, по време на които той едва не загубил престола си.

Аристовул II, синът на Александра-Саломе се изкачил на престола след нейната смърт. Той свалил своя по-голям брат Хиркан II от длъжността първосвещеник. По това време общия хаос в палестинските и сирийските дела привлякъл вниманието на Рим. Помпей изпратил своя заместник Скавър да разследва и приведе в ред политическото безредие. Скавър отсъдил в полза на Аристовул, който изведнъж се разбунтувал. Римляните нападнали Ерусалим и последователите на Аристовул биха се борили до смърт, ако Хиркан не предал града. Римляните отново го назначили за цар, а Аристовул заедно със семейството му и множество други пленници откарали в Рим където влезли в победоносна процесия.

Синът на Аристовул Александър избягал по пътя към Рим и се опитал да вдигне бунт срещу Хиркан, но бил разбит от римския проконсул на Сирия, който подчинил цялата Палестина на Сирийския губернатор

В гражданската война между Помпей и Цезар през 49 г. пр. Хр. Хиркан помагал на Цезар, който го възнаградил като го признал за водач на еврейския народ и отново предал под негово управление крайбрежните градове. На неговия министър Антипатър било дадено римско гражданство. Антипатър бил истинската власт зад кулисите на престола. Той назначил своя син Фазаил за префект на Ерусалим, а другия си син, Ирод, за префект на Галилея.

При променливия успех на гражданските войни на Рим, Ирод успявал да остане в добри отношения с управляващата партия. Хиркан го поддържал. Антоний назначил Ирод и Фазаил за съвладетели на Юдея. Докато Антоний бил в Египет партияните нападнали Ерусалим и пленили Хиркан и Фазаил. Ирод избягал от града навреме и по такъв начин спасил живота си. Антигон (40-37 г. пр. Хр.) подкрепен от садукееите и приетан от народа като враг на Рим, тръгнал на поход срещу Ирод. С подкрепата на партияните той претендирал за царска власт, но бил победен от римския генерал Сосий в Ерусалим през 37 г. пр. Хр. При бунта на Ирод Антоний заповядал той да бъде обезглавен - първият случай, при който заловен цар бил езекутиран от римляните. С Антигон завършила Хасмонеиската династия.

Под властта на Иродите 37 г. пр. Хр. - 6 г. сл. Хр.

С Антипатър започнала династията на Иродите. Неговият син Ирод, наречен Велики, наследил всички дипломатически и управленски способности на баща си в добавка към престола на Юдея, който се овкантил се след смъртта на Хиркан. Историкът Фарар казва, че "Антипатър положил надстройката, а Ирод добавил към нея корнизния камък и превърнал шатрата на идумейските предци в царски дворец, които, през неговия живот се считал за един от най-великолепните в света".

Ирод Велики 37-4 г. пр. Хр.

Ирод започнал да управлява през 37 г. пр. Хр. на 27 годишна възраст. Изгонен от Палестина при нашествието на партите, които поддържали Антигон като приемник на Хиркан, той успешно избягал. С него била майка му Кипрос, сестра му Саломе и дъщерята на Хиркан, Мариамне, за която той бил сгоден. Оставяйки ги под опеката на брат си Йосиф в крепостта Масада на Мъртво море, той си пробил път до Александрия, а оттам се отправил в Рим.

Неясно дали с убедителни думи или с тайна интрига той придобил благоразположението на Антоний и Октавиан и тържествено встъпил в длъжността юдейски цар. Връщайки се в Палестина, той спасил семейството си от обсада и пристъпил към собственото си утвърждаване като владетел на страната. Той разгромил разбойниците, които изобилствали в Галилея. Водил борба с Антигон за Ерусалим и накрая го завладял с помощта на римските войници. Антигон бил изпратен окован в Антиохия, където бил екзекутиран от римляните.

Едно от първите действия на Ирод било назначаването на първосвещеник. Тъй като той самият не могъл да заема тази длъжност поради идумейския си произход и понеже не желаел някой от Хасмонеиската династия да заеме тази длъжност, защото те биха могли да имат политически претенции, той избрал за това служение Ананил от Вавилон, вероятно отъждествяван с Анас, споменат в евангелието. Майката на Мариамне, Александра искала тази длъжност за своя син Аристовул III и с помощта на интриги с Антоний чрез Клеопатра Египетска принудила Ирод да го назначи, въпреки, че той бил непълнолетен. Ананил бил свален и неговото място заел Аристовул. Уважението на народа към Аристовул било толкова голямо, че Ирод започнал да му завижда. По време на пир в негова чест в Ерихон, слугите на Ирод се разправили с Аристовул като го удавили по време на къпането.

Ирод бил извикан в Египет, за да отговаря за престъплението си. Като оставил Мариамне на чичо й Йосиф, той се разпоредил в случай, че бъде осъден, Мариамне и майка й да бъдат убити. Ирод се върнал жив, помирил се с Антоний и разбрал, че Мариамне е узнала за неговата заповед. Той изтълкувал неспособността на Йосиф да пази тайната му като доказателство за неверността на Мариамне и веднага екзекутирал Йосиф.

През 29 г. пр. Хр. Римският сенат обявил война на Антоний и Клеопатра. Ирод бил принуден да направи избор: или да остави своя приятел или да води безнадеждна война против Рим. Тази пагубна дилема била решена с помощта на Клеопатра, която страхувайки се от Ирод като от враг, убедила Антоний да го изпрати в маловажен поход в Арабия. Ирод спечелил кампанията, а когато Антоний и Клеопатра претърпели поражение в морската битка при Акция, той решил, че не може да продължава да ги поддържа и ги оставил.

Ирод сключил мир с Октавиан, победителя при Акция, и бил утвърден в положението на Юдейски цар и съюзник на римския народ. Смъртта на Клеопатра отстранила една от главни опасности за него, понеже постоянните й заговори за заграбване на Юдея му носели постоянно безпокойство

Победоносното завръщане от срещата с Октавиан било развалено за Ирод от студенината на Мариамне, единствената жена, която том обичал. Тя узнала, че заминавайки за Родос за срещата той повторил своята заповед, че тя трябва да бъде убита, ако той не се върне. Тя го обвинила в убийството на дядо си Хиркан, който бил екзекутиран за участие в заговор заедно с нейните чичо и брат. Напрежението в техните отношения още повече се изострило от лъжата на сестрата и майката на Ирод, които ужасно го ревнували. Мариамне била арестувана и по-късно екзекутирана.

Разкажанието засегнало Ирод до такава степен, че той се разболял физически и умствено. Александра, мислейки, че е настъпил краят му, намислила да издигне на престола синовете му, нейните внуци - Александър и Аристовул. Вбесен от заговора, Ирод заповядал да я убият.

Ирод многократно помагал на народа посредством субсидии по време на глад и учредяване на обществени услуги. Построените от него военни съоръжения и укрепления защитили Палестина от външни нападения. Поощряването на строителните програми довело до разцвет на търговията и икономическото положение значително се подобрило. Мирът донесъл благополучие и въпреки непрекъснатите дворцови интриги, управлението на Ирод било в известна степен успешно.

Той не успял да спечели дружбата на евреите. Неговата идумейска кръв го правела чужденец в техните очи, а готовността му да поддържа езическите култове със своите действия, възбуждала подозрения към лоялността му към юдаизма. Въпреки, че построил нов и изключително великолепен храм, той никога не бил истински благочестив евреин. Циничното му използване на духовенството като политическо оръдие и разпуснатостта на личния му живот предизвиквали всеобща ненавист от страна на благочестивите привърженици на юдаизма.

През 22 г. пр. Хр. Ирод се оженил за друга жена на име Мариамне, дъщеря на Синен, син на свещеника Боеф. За да ѝ угоди, той свалил първосвещеника и го заменил със Симон. Новият свещеник скоро станал мишена на повсеместна ненавист. Четири години по-късно, когато двамата синове на Мариамне се върнали от Рим, където Ирод ги изпратил да се учат, населението ги приело с очевиден ентузиазъм. Народът виждал в тях наследниците на Хасмонеиската династия по майчина линия и изглежда се надявал, че някога те ще могат да облекчат нещастията им навлечени от деспотичната политика на баща им. Младите принцове, които се научили в Рим да изказват своите мнения, били твърде откровени в чувствата си. Те предизвикали неприязънта на своя брат им по бащина линия, Антипатър, който ги обвинил пред Ирод. След дълга и мъчителна серия от обвинения и примирения те също срещнали смъртта си.

Последните дни на Ирод били белязани от насилие и омраза. Антипатър, който се опитал да ускори смъртта на баща си, за да завладее престола, бил постигнат от същата участ, както и братята си. Август, към когото Ирод се обърнал за разрешение да екзекутира Антипатър отбелязал язвително, че по-скоро би желал да бъде свиня на Ирод, отколкото негов син. (В гръцкия език двете думи са подобни.) Поразен от рак на червата и воднянка и преследван от спомените за извършените от него убийства, Ирод умрял на 1 април 4 г. пр. Хр.

Ревнивия и безпринципен характер на този човек обяснява неговата двуличност в общуването с влъхвите от Изтока и жестокостта на заповедта за избиването на младенците (Мт. 2:1-18). Премълчаването на историята за това кръвопролитие във Витлеем е лесно обяснимо с това, че убийството на дузина младенци в неизвестното юдейско село не е било твърде забележимо в сравнение с другите ужасни престъпления на Ирод.

Приемниците на Ирод

Според завещанието на Ирод престолът наследил Архелай. За да получи потвърждение за своето назначение, Архелай решил колкото може по-скоро да се отправи в Рим. Виждайки, че възмущението от жестокостта на семейството на Иродите е твърде силно в Юдея, той намерил за необходимо първо да успокои страната. На Пасха бил вдигнат бунт, които бил потушен единствено с помощта на войската.

Архелай се отправил към Рим, като оставил своя брат Филип да управлява. Третият брат - Антипа - назначен за приемник на Ирод в неговото второ завещание, също тръгнал натам, за да предяви своите претенции. Поради противоречията на двете страни Август не произнесъл решението веднага. Преди да продължи гледането на делото в Юдея избухнал втори бунт. Прокураторът Сабин, изпратен от Август да въведе ред в страната, докато не се реши въпроса с наследниците на Ирод, завзел Ерусалим и разграбил храма. На свои ред той бил обсаден от въстаниците и бил спасен само от пристигането на губернатора на Сирия, Вар с неговите легиони. Евреите изпратили представители в Рим, молейки нито един от Иродите да не бъде провъзгласен за цар и да им бъде разрешена автономия. Филип също се явил пред трибунала за да подкрепи претенциите на Архелай. При второто гледане на делото Август потвърдил завещанието на Ирод. Архелай получил Юдея, Самария и Идумея и титлата етнарх. Антипа станал тетрарх на Галилея и Перейя. Филип станал тетрарх на Ватан, Трихонитида и Авранитида на север от Галилейско море на източния бряг на Йордан.

Архелай - 4 г. пр. Хр. - 6 г. сл. Хр.

Архелай се оженил за Лафира, дъщеря на царя на Кападокия Архелай, бивша жена на неговият брат по бащина линия Александър, след смъртта на когото тя била жена на Юуба Мавритански. Този брак още повече развалил отношенията на Архелай с евреите, понеже той се развел със своята предишна жена, за да се ожени за Лафира и защото тя вече имала деца от Александър.

Както и баща му, Архелай подкрепял общественото строителство. Управлението му било толкова ненавистно за народа, че след девет години в Рим била изпратена делегация от еврейски и самарийски свещеници с жалба против него. Като изслушал тяхното прошение, Август свалил Архелай от длъжността и го изпратил във Виена в Галия през 6 г. сл. Хр.

Характерът на управление на Архелай се потвърждават от мимоходното му споменаване евангелията. Говорейки за завръщането на Мария и Йосиф от Египет Матей пише: "Но като чу, че в Юдея царува Архелай, наместо баща си Ирода, страхуваше се да иде там; и предупреден от Бога насъне, оттегли се в галилейските страни" (Мт. 2:22). Очевидно репутацията на Архелай като ревнивец към потенциалните си съперници и като отмъстителен човек по нищо не се различавала от репутацията на баща му.

Четвъртовластникът Филип - 4 г. сл. Хр. - 34 г. сл. Хр.

Определената за Филип територия включвала североизточния ъгъл на Палестина обкръжена на запад от Галилейско море, от горния Йордан от езерото Мер и южната част на планините на Ливан. На изток и югоизток тя навлизала в пустинята, а на юг граничила с Десетоградиято. Населението било главно сирийско и гръцко, а много *по-малък* процент евреи, отколкото във владенията на Архелай. Филип бил приятно изключение в "семейството на Иродите. Той следвал техния обичай в строителството, но в отношенията си с народа бил справедлив и безупречен. Кесария Филипова, споменавана в евангелията (Мт. 16:13, Марк 8:27), била построена на мястото на древния Панеас при

изворите на Йордан и била наречена в чест на императора и в негова чест. Витсаида Юлиева на северозападния бряг на Галилейско море също бил един от неговите градове. Той се оженил за Саломе, дъщерята на Иродиада. Йосиф Флавий е писал за него само добро. Той починал мирно през 34 г. сл. Хр. Неговата тетрархия преминала под римското управление на Сирия до 37 г. сл. Хр., когато Калигула я предал на своя племенник Агрипа I.

Лука споменава Филип (3:1) като четвртовластник на Итурея и Трахонитската област. Той не е споменат на друго място в Новият завет.

Ирод Антипа - 4 г. пр.Хр. -36 г. сл.Хр.

Най-важният от всички Ироди споменати в евангелията е Ирод Антипа, четвртовластникът на Галилея и Переея. Исус е говорил за него като за "онази лисица" (Лук. 13:22). Този епитет показвал не само за неговата хитрост, но и отмъстителността му.

За своето 43 годишно управление той построил нова столица на брега на Галилейско море наречена Тивериада. Понеже градът бил издигнат на мястото на древно гробище, ортодоксалните евреи не искали да живеят в него, така че се наложило да ги заселят на сила. Управлението на града се водело по гръцки образец.

По религиозни убеждения Ирод Антипа следвал юдаизма. Той взел страната на еврейското население, когато Пилат искал да постави в Ерусалим щит, посветен на езическите богове и присъствал на празника Пасха в този град (Лк. 23:7).

В евангелията Ирод Антипа е споменат като убиец на Йоан Кръстител и като онзи, пред когото се извършвал съда на Исус (Лк. 23:7-12). Неговата жена Иродиада била дъщеря на брат му по баща Аристовул и отначало била омъжена за другия му брат по баща Филип I (Мт. 14:3, Марк 6:17, Лк. 3:19), който не трябва да се бърка с Филип четвртовластника. Когато Антипа бил Рим, той отседнал при Ирод Филип, който живеел там като редови гражданин. Там той се влюбил в Иродиада. Антипа бързо се развел с жена си, дъщеря на царят на Набатейя, Арета. Узнала за намеренията на Антипа, тя избягала при баща си, а той обявил война на Ирод.

Ирод се оженил за Иродиада, която заедно с дъщеря си Саломе се преселила в Тивериада. Възможно е именно през това време Ирод да е посетил Махеронската крепост в Переея, за да се запознае по-отблизо със служението на Йоан Кръстител. Въпреки, че Ирод уважавал прямотата на пророка, който открито показвал беззаконията му, това довело Иродиада до ярост и в края на краищата тя успяла да издейства екзекуцията на Йоан. Антипа бил твърде слабоволен или равнодушен към правосъдието, за да спаси живота на човека, който му казвал истината в очите (Мт. 14:1-12. Марк 6:14-29, Лк. 3:19).

В крайна сметка, бракът с Иродиада струвал на Ирод царството му. Когато след смъртта на Тиберий през 37 г. сл. Хр. император на Рим станал Калигула, той първо поставил за цар Агрипа I, брата на Иродиада и син на Аристовул на бившата територия на татрарха Филип. Успехът на Агрипа подтикнал Иродиада да убеди мъжа си да помоли Калигула да му даде царска титла. Когато пристигнал в Рим и се изправил пред Калигула, представителят на Агрипа, Фортенат, го обвинил в заговор против Рим. Калигула веднага свалил Антипа и го заточил в Лион в Галия, където той умрял. Агрипанаследил тетрархията на своя съперник.

Ирод Агрипа I - 37-44 г. сл.Хр.

Ирод Агрипа I бил син на Аристовул и неговата братовчедка Береника, дъщеря на Саломе, сестра на Ирод Велики. След като завършил своето образование в Рим, той се върнал в Палестина през 23 г. сл. Хр. и получил от своя зет Ирод Антипа длъжността надзирател върху пазарите в Тивериада. Той се скарал с Ирод, а след това и с римския управляващ в Антиохия, чието покровителство по-рано търсел. Връщайки се в Италия той станал учител на внука на Тиберий и бил близък приятел на Калигула, когото веднъж Агрипа посъветвал да стане следващия император. Когато Тиберий узнал за това, той хвърлил Агрипа в затвора, но скоро след това последвала смъртта на Тиберий и Агрипа бил освободен.

Веднага след като Калигула дошъл на власт, Агрипа получил своето назначение. Той имал достатъчно добри чувства към евреите и не по-малко влияние върху Калигула, за да го убеди да не издига статуята на императора в Ерусалимския храм. С тази си постъпка той вероятно предотвратил яросенен бунт на евреите.

Когато Калигула бил убит, Агрипа все още се намирал в Рим. Той поддържал приемничеството на Клавдий, а Клавдий в отговор не само потвърдил дадената му от Калигула територия, но прибавил още Юдея и Самария. По такъв начин Агрипа I държал под своя власт отново обединеното царство на Ирод Велики.

Връщайки се в Палестина, той се заселил в Ерусалим и редовно посещавал храма. Той живеел в съответствие със строгия еврейски закон и пресичал всички опити да се въведат езически церемонии или изображения в синагогите. Неговата преданост към юдаизма го превърнала в един от първите гонители на християнството. По време на неговото управление нараствало напрежението между фарисеите и новата секта вярващи в Исус, докато накрая не се намесил самият цар. Той арестувал и езекутирал Яков, сина на Заведей и затворил и Петър. Последният бил освободен чрез божествена намеса. Агрипа заповядал да бъдат убити стражите, а самият той се отправил в Кесария Деяния 12:11-19).

Смъртта на Ирод настъпила внезапно През 44 г. сл. Хр. Йосиф Флавий и евангелист Лука съвпадат в основните подробности от описанието на неговата смърт. Първият казва, че Ирод бил на игрите в чест на императора в Кесария, облечен в сребърна мантия. Бляска на облеклото му в лъчите на слънцето накарали неговите пласкатели да му въздават божествени почести. Но скоро след това той получил чревно разстройство и след пет дни умрял.

Ирод Агрипа II - 50-100 г. сл. Хр.

Ирод Агрипа I оставил четири деца: три дъщери и син. Една от дъщерите му на име Друзила се омъжила за Феликс, римския прокуратор на Юдея. Синът му Агрипа II бил в Рим, когато баща му умрял. През 50 г. сл. Хр., след смъртта на чичо си Ирод Халкски, той получил царството и правото да назначава първосвещеник в Ерусалимския храм. През 53 г. сл. Хр. той се отказал от царството в Холкис и получил предишните тетрархии на Филип и Лисаний. Когато Клавдий умрял през 54 г. сл. Хр., Нерон присъединил към своите владения някои части на Галилея и Перейя.

Когато Фест заел длъжността прокуратор на Юдея, Агрипа съпроводен от сестра си Береника, която станала и негова съвладетелка, отишъл в Кесария, за да приветства Фест за неговото назначаване. Този път той се проявил в ролята на духовен съветник на Фест по делото на апостол Павел, чието положение било загадка за езичника-римлянин (Деян. 25:13-26:32). Макар че добре познавал юдаизма, Агрипа бил равнодушен към по-дълбоките му твърдения, и докато пазел церемониалните му изисквания той никога не проявявал искрена убеденост в неговата истина.

По време на бунта през 66 г. сл. Хр. той открито застанал на страната на римляните. Той показал своята вяроност към Веспасиан и заедно с Тит удържал победа над своя народ. Новият император разширил границите на царството му. През 75 г. сл. Хр. той заедно с Береника се преселил в Рим, където Тит и Береника били въввлечени в скандал. Тит имал намерение да се ожени за нея, но се отказал от намерението си, когато видял колко силно било народното чувство против тях. Агрипа умрял през 100 г. сл. Хр.

Управление на свещениците до падането на Ерусалим - 70 г. сл. Хр.

Различните чуждоземни владетели, които властвали над Палестина - Птоломеите, Селевкидите, Иродите и по-късно римляните - всички били смятани от евреите за завоеватели, властта на които се налагало да търпят, но които никога не били законни повелители. Макар, че на народа му се налагало да се примирява с тяхното иго, той никога не им се отплащал с искрена вяроност. Според еврейските разбирания духовенството си оставало истинската власт.

В историята на Израел в различните времена надделявали различни видове гражданска власт. При Мойсей старейшините представлявали племената и се съветвали с него за действията му. В периода на съдиите нямало централна власт, но при необходимост от време на време се появявали агресивни водачи, които били популярни сред народа, но не били в състояние да установят постоянна власт. През периодите на обединените и разделените царства царят бил глава на държавата. При всичките тези власти обаче, думата на свещеника била последна, защото той говорел от името на Бога, а в еврейската държава религиозната власт се считала за най-висша. Ако духовенството било безнравствено, политическия живот също заспадал, а ако имало пробуждане и се възстановявало поклонението пред Яхве, заедно с него растяло и уважението към гражданската власт.

По време на плена служението на духовенството временно се прекратило поради разрушаването на храма. Но свещениците не изчезнали, защото когато през 536 г. пр. Хр. пленниците се върнали, сред тях имало голям брой свещеници и левити (Езд. 2:36-54). Когато храмът бил възстановен, те пристъпили към изпълнение на своите задължения, така че с известни прекъсвания богослужението продължавало до окончателното разрушаване на Ерусалим от римляните.

През целия този дълъг период духовенството било централен орган на управлението в юдаизма. Първосвещеникът приемал своята длъжност по наследствено право и я изпълнявал пожизнено. Неговата власт била най-високата след управника, в чиито ръце се намирала страната. Не може да се каже до каква степен първосвещеникът е имал свобода на действие при завоевателите на Юдея. Вероятно той е бил независим, стига да не се намесвал в данъците и външната политика. Както гърците така и римляните давали значителна свобода на подчинените им народи при управлението на вътрешните работи.

Свързан с първосвещеника бил съветът на старейшините, съставен от най-мъдрите и опитни мъже в страната. Едни от тях били свещеници, други, както Ездра, били книжници и професионални изследователи на Закона, а трети били представители на богатите и високообразовани земевладелци и търговци. Управлението наистина било в ръцете на духовната върхушка, представител на която бил Синедрионът, както по-късно се наричал.

Непрекъснатият ред свещеници през персийския период е описан без коментари в книгата на Неемия 12:1-11. Йосиф Флавий добавя, че първосвещеникът Йоан (вероятно, Йонатан в Неем. 12:11) имал брат Исус, чийто приятел Вагос, пълководец от персийската армия, обещал да му осигури сан на свещеник. Но тези двама братя се

скарали в храма и Йоан убил Исус за всеобщо възмущение на народа и на персийските власти.

Мястото на първосвещеника като водач на народа се вижда добре в преговорите с Александър в записките на Йосиф Флавий. Когато Александър завладял Палестина и обсадил Тир, той поискал от първосвещеника цялата подкрепа, която евреите оказвали преди това на Персия, да премине към него. Първосвещеникът отказал, защото бил дал клетва на Дарий и не можел да я наруши. Александър отговорил със заплаха, че след края на завоеванието си ще научи първосвещеника на кого да дава клетва.

Записките на Йосиф Флавий разказват също, че когато Александър се приближил до Ерусалим, първосвещеникът Ядуй излязъл да го посрещне с процесия. Това направило дълбоко впечатление на Александър и той изразил своята почит към свещеника, който му показал пророчеството за неговите завоевания записано в еврейските писания. Преговорите продължавали мирно и гръцката армия напуснала Палестина като позволила на евреите да управляват сами страната си.

В периода на Птоломеите духовенството оставало силно и осигурявало добро ръководство. Синът на Ядуй, Ония I, и неговият син Симон I Справедливи били похвалени от Йосиф Флавий. Но с течение на времето първосвещеничеството станало политическа награда, която обикновено се продавала на онзи, който бил в състояние да заплати за нея повече. Щастливият кандидат бил длъжен да се подчинява на желанията на политическия водач, за да не загуби мястото си. В резултат на това първосвещеничеството загубило част от своето независимо влияние и до времето на Макавеите било до голяма степен подчинено на държавата.

От въстанието на Макавеите настъпили промени в свещенството. Предишният ред свещеници, служили при Селевкидите бил заменен от Хасмонейската династия, прародител на която бил Йоан Хиркан, сам потомък на Макавеите. При последния Селевкид и при Иродите първосвещенството продължавало своя възход в юдаизма с изключение на някои случайни падения, при назначаване на свещениците, извършени от Ирод.

От смъртта на Ирод Велики и до падането на Ерусалим, свещенството отново било главната политическа власт в Юдея. Първосвещеникът бил съветник на римския прокуратор и нерядко неговият политически натиск принуждавал владетеля да променя своята политика. Посредством своето влияние върху населението първосвещеникът можел да формира общественото мнение и по този начин да подчинява упоритите чиновници на своята воля, които иначе рискували да си навлекат недоволството на императора като неспособни да поддържат добри взаимоотношения със своите подчинени. Викът на гълпата на съда на Исус пред Пилат: "Ако пуснеш Този, не си приятел на кесаря" (Йоан. 19:12) е подходящ пример за такива машинации и евангелист Марк казва, че "първосвещениците подбудиха народа" (Марк 15:11).

Управлението на свещениците съвпадало с трите споменати по-рано периоди и продължило до падането на Ерусалим, когато храмът бил разрушен и свещенството разпръснато.

Под властта на римляните до Бар-Кохба -135 г. сл. Хр.

Трудно е да се установят ясни хронологически граници на сменящите се управления на Юдея. Както свещенството съпътствало управлението на Птоломеите, Селевкидите и Иродите, така Иродите и свещенството управлявали едновременно с Рим. След завоеванията на Помпей през 63 г. сл. Хр. Рим установил протекторат над Юдея и смятал и Ирод и свещениците за васални царе. Когато след смъртта на Ирод Велики, цар станал неговият не толкова способен способен син Архелай, той се оказал толкова непопулярен,

че на Рим се наложило да го свали, за да назначи Копоний за прокуратор на Юдея. От това време, с известни изключения, Рим управлявал страната пряко до последното неудачно въстание през 135 г. сл. Хр.

Прокураторите като правило не били популярни и много от тях не оставали на своята длъжност повече от три години. Валерий Грат (15-26 г. сл. Хр.) на бил обичан заради това, че нарушавал наследствеността на свещениците с назначаване на свои кандидати. Неговият приемник Понтий Пилат (26-36 г. сл. Хр.) е вероятно най-известният от прокураторите поради своята връзка със съда и убийството на Исус. В самото начало на своята служба, той оскърбил евреите като настоявал неговите войски да внесат в Ерусалим знамена с изображението на императора. Пилат отстъпил едва след като видял, че това няма да доведе до нищо освен до напразно кръвопролитие. По-късно той влязъл в разпален спор със самаряните и през 36 г. сл. Хр. бил заменен от Марцел.

Заемането на императорския престол от Калигула през 37 г. сл. Хр. довело до ново изостряне на отношенията. Представяйки се за бог, Калигула заповядал статуята му да бъде поставена в Ерусалимския храм. Представителят на Сирия Петроний бил изпратен да изпълни тази заповед. Това го поставило пред дилема: да не се подчини на императора и да не издига статуята или да хвърли цялата страна в религиозна война. Той успял да отсрочи изпълнението и за негово щастие сложното положение се разрешило от само себе си, когато през 41 г. сл. Хр. Калигула умрял.

В продължение на целия период еврейската война през 66 г. сл. Хр. между народа и римските чиновници отношенията постоянно били напрегнати. Местните бунтове и въоръжени въстания не били рядко явление. Партията на зилотите, която била по-силна в провинциалните райони и в планинските части на Галилея, открито подтиквала към свещена война против Рим. За да запазят реда прокураторите прокураторите нерядко трябвало да прибегват до насилие. Разпространената ненавист към Рим само се усилвала от периодичните сблъсъци между юдейските разбойници и римските legioneri и появата на човек с месиански претенции била достатъчна, за да привлече към себе си многолюдна и фанатизирана тълпа от последователи.

Едни от последните прокуратори били М. Антоний Феликс и Порций Фест, споменати във връзка с апостол Павел в Деяния на апостолите (Деян. 23:24-24:27, 25:1-26:32). При управлението на Феликс латентната ненавист на евреите към Рим започнала да се изразява в явен опит да се отхвърли римското робство. Йосиф Флавий описва случай, когато някакъв египетски евреин събрал около себе си привърженици с обещанието, че стените на Ерусалим могат да паднат когато той каже, но войните на Феликс ги разпръснали, а водачът им принудили да избяга. Изглежда стотникът, под чийто надзор се е намирал апостол Павел имал предвид този случай, когато го попитал: "Не си ли тогава оня египтянин, който преди няколко време размири и изведе в пустинята четирите хиляди мъже убийци?" (Деян. 21:38).

Дали поради злоупотреби или лошо управление прокураторството на Феликс се отличавало с постоянни смутове. Контрастът между встъпителните думи на Тертул и апостол Павел на следствието пред Феликс има важно значение. Тертул ласкаел Феликс, казвайки: "Понеже чрез тебе, честит Феликсе, се радваме на голямо спокойствие, и понеже чрез твоята предвидливост се поправят злини в тоя наш народ..." (Деян. 24.2). Павел започнал своята защита със слово за Феликс: "ти много години съдиш народа" (24:10), което не е било ласкателство, а абсолютна истина. Суровите мерки, които вземал Феликс за потушаването на бунтовете, избухващи в Кесария и всеобщите нещастия, които понесла Юдея по време на неговото управление, станали причина той да бъде отзован в Рим, където несъмнено би бил наказан за длъжностното си престъпление, ако за него не се бил застъпил брат му Палас, фаворит на Нерон.

Порций Фест, приемникът на Феликс изглежда бил честен и изпълнителен администратор. Той умрял две години по-късно и неговите приемници унищожили малкото добро, което успял да постигне.

Между смъртта на Фест и началото на юдейската война политическата атмосфера на Юдея бързо се влошавала. Първосвещениците били алчни и жестоки, а римските прокуратори били алчни деспотични тирани. Езическите жители на Кесария правили всичко възможно да провокират негодуването на евреите, а Флорий разхищавал съкровищницата на храма. Накрая вбесени от постоянните издевателства, евреите вдигнали въстание.

Сблъсъкът започнал през 66 г. сл. Хр. с редица местни въстания в различни градове, където римските гарнизони масово били избивани от еврейските въстаници или, ако езичниците се оказвали по-силни, бедствието се стоварвало върху еврейското население. Легата на Сирия Цестий Гал тръгнал срещу Ерусалим и обсадил града, но по някаква необяснима причина неочаквано прекратил обсадата и отстъпил в безпорядък. Този непредвиден успех убедил евреите, че божествената помощ е на тяхна страна и те обединили своите военни сили за война.

Нерон назначил Веспасиан за военачалник на римската армия в Юдея. В началото на 67 г. сл. Хр. той събрал 60 000 войска и потеглил срещу Ерусалим. В това време един от зилотите, Йоан от Гишала влязъл в Ерусалим и хвърлил града в гражданска война. Съобразявайки, че градът се раздира от вътрешни разпри, Веспасиан се възползвал от момента и завладял Перея, Юдея и Идумея и вече се готвил отново да обсади Ерусалим, когато пристигнала вестта за смъртта на Нерон. През юли 69 г. сл. Хр. източните легиони го провъзгласили за император. Като оставили сина си Тит да ръководи военните действия в Юдея той се отправил за Александрия и от там за Рим, където пристигнал през 70 г. сл. Хр.

В Ерусалим към Йоан от Гишала се присъединил друг зилот Симон Бар-Гиора и Елеазар, син на Симон. Тези трима водачи се карали помежду си и затова техните привърженици воювали жестоко един с друг. През пролетта на 70 г. сл. Хр. Тит затегнал обсадата. Отслабнал от глад и вътрешни борби градът се предал на Рим през август, когато стените били пробити, а вратите изгорени. Въпреки заповедите на Тит храмът бил предаден на огъня, населението или убито, или продадено в робство, а градът бил изравнен със земята. Минали още три години за превземането на останалите крепости на Йродия, Махария и Масада. Но борбата била безнадеждна. Може да се каже, че практически еврейска държава престанала да съществува, когато бил разрушен храмът.

По време на управлението на Траян, еврейски въстания избухнали в Египет и Кирена, но били потушавани безмилостно. Последната искра на еврейската независимост била угасена по време на въстанието на Бар-Кохба през 135 г. сл. Хр. при Адриан. Бар-Кохба - "син на звезда" - бил наречен така, защото равините го считали за "звездата на Яков" (Чие. 24:17) според пророчеството на Валаам. Въстанието било предизвикано от закона на Адриан, забраняващ обрязването и от заповедта да се издигне храм на Юпитер на мястото на разрушения Ерусалимски храм. Бар-Кохба бил изгонен от града а Ерусалим станал римски град, в който евреите не могли да влизат поради заплахата от смъртно наказание. На мястото, където по-рано поклонниците на Яхве пренасяли своите жертви, бил издигнат храм на Юпитер.

Еврейската нация загинала политически, но юдаизмът оцелял. През 90 г. сл. Хр. еврейският учител Йонатан Бен-Закай основал в Ямния училище за изучаване на Закона. Към него се присъединили други учители-фарисеи, които следвали еврейската вяра. Въпреки, че свещенството изчезнало и жертвоприношенията се прекратили, учителите на Закона продължавали своя труд, като заменяли жертвите, за които повече нямало жертвеник, с добри дела и изучаване на Закона.

ГЛАВА 2

ОБЩЕСТВЕНИЯТ И ИКОНОМИЧЕСКИЯТ СВЯТ

ОБЩЕСТВЕНИЯТ СВЯТ

Светът на I век не се различавал много от днешния свят на XX век. Богатите и бедните, благочестивите и престъпниците, свободните и робите живеели един до друг, а социалните и икономическите условия в много отношения приличали на съвременните.

Еврейското общество

Както еврейското, така и езическото общество имало своя богата аристокрация. В юдаизма това било религиозната прослойка, към която принадлежали семействата на свещениците и водещите равини.

Династията на Хасмонеите възглавявала палестинското общество от дните на Макавеите до дните на Ирод Велики. При Ирод и неговите синове начело стояло Хасмонеинското свещенство и беглия поглед върху йерархията описана в евангелията показва, че именно те са били главните управляващи на Юдея. Те ръководели всичко свързано с храма и отделяли за себе си част от неговите доходи, получени от продажбата на жертвените животни и от паричния обмен, свързан с данъците на храма.

Между членовете на Синедриона, които бил главния съвет в юдаизма били такива богати хора, като Никодим и Йосиф от Ариматея. Вероятно те са били земевладелци, които получавали доходи от дадените под аренда земи и процент от събираните от тези земи реколта.

По-голямата част от жителите на Палестина били бедни. Едни били земеделци, други - занаятчии, трети - търговци. Робството не било широко разпространено в юдаизма и по всяка вероятност, по-голямата част от палестинските евреи били свободни. Някои, например рибарите, станали ученици на Исус, имали свои частни предприятия, които им давали не лош доход.

Социалното разделение у евреите било ограничено от общите задължения, налагани от закона еднакво върху всички. Ако те били еднакво отговорни пред Бога да се покоряват на Закона то били и морално равни пред него. Макар евреите да смятали богатите за особено благословени от Бога следователно за праведни, нямало основание да се мисли, че всеки вършещ добро не може да заслужи същата благосклонност пред Бога. Тъй като аристокрацията има тенденция към самоувековечаване, вроденото морално равенство предпазвало еврейската олигархия от твърде голямото угнетяване на другите.

Езическото общество

Аристокрацията

В езическия свят на I век обществените прослойки били много по-ярко изразени. Римските граждански войни предшествани принципата разтърсили целия обществен живот на империята. Изчезнало предишното население на Италия, което свободно владеело земята. Много от ранните сенаторски семейства загинали от партийните раздори, макар че някои оцелели. На тяхно място възникнала нова аристокрация от земевладелци, които управлявали обществените земи и благодарение на влиянието си купували евтино цени частните земи на семействата обеднели през войната или на онези,

които не могли да преживеят от доходите на малките ферми. Експлоатацията на новите завладени провинции открила друг източник на доходи. Бизнесмените, които действали като държавни наематели и спекулантите трупали огромни печалби. Последвалият разкош направил аристокрацията по-слаба и обезкуражил нисшите класи, които виждали, че въпреки целия си труд положението им се влошавало с течение на времето.

Средна класа

До голяма степен поради развитието на робството на основата на използване на военнопленниците, средната класа в империята се оказала почти напълно съкрушена. Много от нейните представители били убити през войните и по време на изгнанията. Други не могли да издържат конкуренцията на робския труд и постепенно напусkali своите ферми и имения под заплахата от гладна смърт. Постепенно те увеличавали тълпите бездомни и гладни, които изпълнили големите градове, особено Рим и ставали зависими за своето съществуване от държавата. Гладните, нищо не вършещи тълпи, готови да гласуват за всеки кандидат, който им обещае повече от съперника си, били опасен, способен на всякакви изненади фактор в обществения живот на империята.

Плебеи

Плебеите, или бедните, били многочислени, а условията им на живот окаяни. Много от тях нямали постоянна работа и на практика били по-зле от робите, които поне били обезпечени с храна и облекло. Безработният пролетариат бил готов да следва всеки, който би дал милостиня, за да напълнят стомаха си и развлечения, за да прекарват времето си. Те лесно ставали жертва на различни демагози.

Роби и престъпници

Робите представлявали по-голямата част от населението на Римската империя. Точни числа липсват, но вероятно, по-малко от половината от римския свят бил свободен и само сравнително малко от тях били пълноправни граждани. Войната, дълговете и раждаемостта с бързи темпове попълвали редовете на робското население. Не всички от тях били невежи. Мнозина били лекари, счетоводители, учители и занаятчии от различен вид. Известният философ-стоик Епиктет също бил роб. Те вършили по-голямата част от работите в големите земеделски имения, били домашна прислуга и чиновници в деловите учреждения, а издателите ги наемали като писари. Там, където днес в предприятията са използват машини, старият свят използвал евтин робски труд.

Робството принижавало. Робовладелството правело стопаните толкова зависими от робския труд и уменията на робите, че те в края на краищата губели собствената си изобретателност и стремежи. Нравствеността и собственото достойнство били невъзможни сред онези, за които произвола на стопанина бил единствения закон. Хитростта, ловкостта, ласкателството, лъжата и престореното послушание били най-доброто оръжие на роба за да постигне желаното от господарите си. В много семейства децата се поверявали на такива лакеи, които ги учили на всички пороци и хитрини, толкова добре познати на тях самите. По такъв начин разложението, което поразило угнетените класи, се разпростряло и върху техните господари.

Несъмнено имало много господари, които се отнасяли добре към своите роби и слуги. Имало много роби, които служили на господарите си не от страх, а съвестно. Някои от тях успели да съберат достатъчно собственост, за да получат свободата си, а някои били освободени докато господарите им били живи, или по-късно, след смъртта им. В

резултат на това се създал постоянен приток на свободни хора. Те се вляли в живота на империята попълвайки с квалифицирани работници редовете на низшата и средната класа, които били оредели по време на войните. Много от тези освободени роби, например Палас при Клавдий, участвали активно в управлението и играли важна роля при нарастване на бюрокрацията.

Робската институция е отразена в Новия завет чрез честата употреба на думата "роб" и чрез случайните споменавания на робовладелците. Никъде на неговите страници робството не се осъжда или защитава. Съдейки от писмата на апостол Павел към азиатските църкви, както сред робите, така и сред робовладелците имало вярващи. Робите били призовавани да се покорят на своите господари, а робовладелците били увещавани да не бъдат жестоки към робите. Но силата на християнското общуване била толкова силна, че робството постепенно отслабнало, а накрая изчезнало съвсем.

Неспокойните тълпи от безработни, живеещи в големите градове чрез измамничество и грабеж, отчаяни и обезсърчени - всички те представлявали плодородна почва за появата на престъпниците. Да се каже, че престъпността преобладавала в империята би било несправедливо, защото имало много порядъчни граждани; но ако се има предвид колко безсъвестни и нечестни хора имало в правителството, то не е за учудване, че обществото като цяло било пропито от всякакво зло. Страшната картина на езическия свят, която рисува Рим. 1:18-32 съвсем не е преувеличена. Само по себе си езичеството не притежавало свойствени качества, които биха могли да задържат моралния упадък.

Културни постижения

ЛИТЕРАТУРА

По времето на Август в Рим настъпил разцвет на литературата. Поетът Вергилий бил пророкът на новата ера. Неговата "Енеида" представлявала опит да бъде прославен Рим на Август, показвайки чрез епическите приключения на нейните герои божествения произход и съдба на империята. Неговите произведения отразявали надеждата за бъдещия златен век и поне една от Еклога (четвъртата), като че ли показва известно познание на автора със Стария завет. Периода на Август бил златен век и за римската поезия украсена от Хораций, облякъл латинската поезия в гръцки форми, и от Овидий, чийто разкази от гръцката и римската митология разкриват моралните възгледи на римляните от неговото време.

Нищо достойно за внимание не било създадено през периода между Август и Нерон. Последователен моралист и учител на Нерон, Сенека писал философски есета и драматични трагедии. Петроний, богат обществен съдебен заседател в двора на Нерон, написал роман, който и до сега остава един от най-добрите източници за разбиране начина на живот през онези времена.

През последната трета на I век Плиний Стари написал своята "Естествена история", която била един от първите опити за научно описание на естествения свят. Тя била енциклопедичен и научен обзор, макар и доста некритична и непълна според днешните стандарти. Квинтилиан щателно разработил граматиката и реториката. Марциал, чийто остри епиграми все още носят удоволствие на читателя, бил вестникарски журналист на своето време.

По време на управлението на Нерон, Траян и Адриан литературата направила завой към самокритиката. Историците Тацит и Светоний предали историята на Цезарите с неукрасен език. Особено Тацит, свързан със старата републиканска аристокрация, не бил особено дружелюбен към императорите. Съдържанието на неговите "Анали" и "Истории" показва настроения против принципата, които кипели и под повърхността на

общественото мнение. Сатирикът Ювенал също писал в началото на II век. Подобно на Марциал, той бил суров критик на маниерите и морала на своето време. Даже ако се допусне, че някои от карикатурите са преувеличени, те все пак показват разпространението на разложение във висшето общество на Рим и изобщо потвърждават впечатлението, оставено от неговия предшественик Марциал.

Изкуство и архитектура

По време на императорите от I век Рим значително се разширил и в него постоянно се строяло. Макар, че римляните не били особено оригинални в своето декоративно изкуство, те се усъвършенствали в създаването на дълготрайни паметници с обществен характер. Много от тях: мостове, акведукти, театри и бани и до днес стоят като свидетели на доброто римско строителство. Римляните знаели как да използват принципа на арката с добър ефект и умело строили с тухли и цимент.

В областта на орнаментното и мемориалното изкуство те създали множество скулптури, по-често изобразяващи хора отколкото абстрактни идеи. Погребалната украса на гробниците и саркофазите, историческите скулптури, например Арката на Тит в Рим, били широко разпространени.

Музика и драма

Музиката и сцената били предназначени повече за развлечение на тълпата, отколкото за стимулиране на интелектуалната мисъл. Римската сцена бързо се израждала и непосредствено способствала за моралната деградация на народа. Фарсовете и пантомимите от ранната империя били груби и евтини, сценариите засягали само низките страни на живота, които представляли безсрамно. Театралните представления от I век сл. Хр. рязко се отличавали от представленията на такива велики гръцки трагичи като Есхил и Еврипид, които били почти толкова философи и богослови, колкото и драматурзи.

В империята била позната всякаква музика. Използвали се основно струнните инструменти и флейти, но медните духови инструменти, барабаните и чинелите също влизали в употреба. Лирата и арфата били най-популярните инструменти. Религиозните обреди и процесии обикновено се извършвали под акомпанимента на музика. Аристокрацията по време на ядене развличала гостите си с музика, изпълнявана от роби.

Арена

Амфитеатърът оказвал още по-пагубно влияние върху публиката отколкото сцената. Кървавите битки между хора и животни или между хора били поощрявани от императора, а понякога и от претендентите за политически длъжности, желаещи да завоюват благосклонността на тълпата. Участниците обикновено били тренирани роби-гладиатори, военнопленници, осъдени престъпници или доброволци, които търсели слава на арената подобно на днешните бойци. Някои от тях успявали да получат благоволение и слава, така че могли да се оттеглят и мирно да завършат живота си. Повечето умирали на арената. Гладиятorskите представления приучвали публиката към кръвопролитие и разпалвали в нея жаждата за кръв. За да угодят на покровителите си, зрелищата ставали все по-изкусни и ужасни. Ако сцената с нейните груби пантомими и фарсове учела публиката на непристойност и разврат, представленията на гладиаторите прославяли жестокостта.

Езици

В римския свят имало четири основни езика: латински, гръцки, арамейски и староеврейски. Латинският бил езикът на съдилищата и римската литература. Народът говорел на него повече в западната част на римския свят, особено в Северна Африка, Испания, Галия, Британия и, разбира се, в самата Италия. Това бил езикът на завоевателите и покорените народи го възприемали усвоявайки бързо адаптирали неговото произношение и речник към собствените си диалекти. Гръцкият език бил културният език на империята, познат на всички образовани хора и разговорен език на по-голяма част от населението на изток от Рим. Даже в Палестина говорели на гръцки език. Исус и Неговите ученици вероятно владеели езика, и го използвали когато имали работа с езичници. Арамейският бил преобладаващ език в Близкия Изток. Павел се обръщал към жителите на Ерусалим на арамейски език (Деян. 22:2), когато произнасял своята импровизирана защитна реч в замъка на Антоний. Някои цитати от речта на Исус показват, че и Той обикновено говорил на този език (Йоан. 1:42, Марк 7:34, Мт. 27:46). Той се среща също и в духовната лексика на ранната църква. Думи като "Авва" (Рим. 8:15) и "Мараната" (1 Кор. 16:22) показват, че най-ранните вярващи говорели на арамейски език. Класическият еврейски, на който бил родствен арамейският, станал мъртъв език от времето на Ездра, като се изключат равините-учени, за които той бил средство за предаване на богословските мисли. Простият народ не го разбирал.

Широката употреба на първите три езика се вижда и от факта, че надписът над главата на Исус бил "...на еврейски (арамейски), и на гръцки, и на римски" (Йоан. 19:20). Дори в Палестина тези три езика били познати и се употребявали.

Такова разнообразие от езици в самия център на възникване на християнството означавало голямо влияние на цивилизацията и литературата, която тези езици представлявали и дало на християнството начин за универсално изразяване. Нито латинският, нито еврейският език изиграли важна роля в историята на църквата в първи век, така както направили арамейският и гръцкият. Преданието казва, че в средата на първи век някои от най-ранните записани думи на Исус били на арамейски език, а че целия Нов завет е циркулирал на гръцки език почти от самото начало е толкова очевидно, че този факт просто не се нуждае от коментари. Всички послания били писани на гръцки език, а евангелията и Деянията на апостолите се запазили само на гръцки, макар че, трябва да се признае, че в средата на първи век някои записи на думите на Исус били разпространявани на арамейски.

Наука

Римляните, които управлявали в света през I век, не се интересували особено от математика и повечето други науки. Те обикновено не отивали по-далеч от елементарните знания необходими за измерване на земята и броенето на парите. Оръдията за производство, които имали, корабите и военните машини, всички били изобретени от гърците, а римляните само ги заимствали.

Някои отрасли на науката били вече изследвани до идването на Христос. Геометрията, буквално наука за измерване на земята, води своето начало от вавилонците и египтяните, и ако се вярва на преданието, достигнала в гръцкия свят чрез Талес от Милет. Евклид Александрийски (ок. 300 г. пр. Хр.) развил планетарната геометрия до такава степен, че неговите теореми с малки изменения се използват и днес.

Изследвания в областта на механиката и физиката били направени от Архимед от Сиракуза (287-212 г. пр. Хр.), който разработил теорията за лоста и открил принципа, чрез който се определя състава на масата посредством съотношението на теглото им към

теглото на водата, която те изместват. Той извел формулата за дължина на окръжността на кръга към диаметъра му и по такъв начин дал основния подход към интегралните изчисления. Няколко от неговите безброй механични изобретения били използвани по време на войните на Сиракуза против Рим.

Астрономията направила голяма крачка в предхристиянския свят. Това, че земята е кълбо и се върти около оста си било известно на някои гръцки учени през IV век пр. Хр. Ипархий (ок. 160 г. пр. Хр.) изобретил както планиметрията, така и сферичната тригонометрията и изчислил размера на Луната и нейното разстояние от Земята. Тогава преобладавала теорията, че Земята и планетите не се въртят около Слънцето, а планетите се въртят около Земята. Ератостен Александрийски (273-192 г. пр. Хр.) изчислил окръжността на Земята с удивителна точност, въпреки несъвършенството на инструментите, с които разполагал.

Науката, която се развила най-силно в периода, включващ I век, била географията. Птоломей Александрийски написал труд по астрономия, който оставал образец до появата на теорията на Коперник в наше време. Той създал карта на света с всички известни до тогава райони.

Медицината процъфтявала в различни центрове на света. Университетът в Тарс бил свързан с болницата към храма на Ескулап, където болните отивали на лечение. Целз, лекар при Тиберий, написал трактат за хирургията, който показал обширни знания в областта на хирургическата техника. Друг лекар, Диоскорит, подробно описал шестстотин различни билки и тяхното медицинско използване. Гален (129-200 г. сл. Хр.) събрал медицинските знания на гръците в обща система. Той извършвал биологически опити и водел записки на своите открития. Макар, че много негови заключения били погрешни, той оказал силно влияние върху медицинската наука, което продължавало чак до края на Средновековието.

Научните познания, които притежавали римляните не се отличавали с оригиналност и интелектуално любопитство. "Естествената история" на Плиний била енциклопедия в 37 тома. Тя съдържала знанията на неговото време, включвайки всички предмети от земеделието до зоологията. Плиний заимствал много както от другите писатели така и от собствените си наблюдения. Той може да бъде считан за честен свидетел на културата на своята епоха, но слабо различавал фактите от измислиците и затова неговите заключения не винаги са или достоверни.

Евреите малко се интересували от спекулативната наука. През I век никой от тях не се отличил в областта на математиката и естествените науки. Зародилата се в юдаизма Църква не се занимавала с науката като такава, защото нейните главни интереси били в областта на етиката и религията. Но от друга страна, на откровението, върху което Църквата основавала своето учение, не било присъщо да спъва науката. Като говори за Бога, Павел казва "понеже от създанието на света това, което е невидимо у Него, сиреч вечната Му сила и божественост, се вижда ясно, разбираемо чрез творенията..." (Рим. 1:20). Между богословското изследване на Божието откровение посредством силата на Светия Дух и научното изследване на Неговото откровение чрез разглеждане на творението, няма никакви противоречия. Новият завет не е научна книга сама по себе си и не е била написана от хора, чието образование може да бъде наречено научно в пълния съвременен смисъл на тази дума, но той също не противоречи на науката нито в своите твърдения, нито по дух.

Училище

Днешната система на безплатно задължително средно образование за всички деца до шестнадесет години наложена от държавата не е била позната в Римската империя. Едва

по времето на Веспасиан владетелите започнали активно да се интересуват от развитие на народната просвета. Възпитанието на детето в средния римски дом били поверено на педагог-роб, на когото било поръчано да дава на детето първите му уроци и да го води в едно от частните училища в града, където то живеело. До момента, в който римското момче не било признавано за младеж със задължения на възрастен, то се намирало под надзора на наставника.

Самите училища с малки изключения, предсатвлявали голи, мрачни зали, разположени на обществени места където се намирали пазарите и магазините. Учителите малко разбирали и практикували обучителна психология, обучавали чрез безкрайно повторение съпроводено с физически наказания. С редки изключения, тези класове били неуютни и студени, непривлекателни стаи, лишени от класни дъски, схеми и плакати и всякакво друго оборудване, което се счита за неотделима част от съвременното училище. Програмата, била главно практическа. Четенето, писането и аритметиката били главните предмети на началния учебен план. По-нататък ученикът изучавал гръцките и латинските поети и научавал наизуст дълги откъси, които после трябвало да декламира изразително. По-късно вероятно той се запознавал с основите на ораторското изкуство: как да състави реч и как да я произнесе убедително. Понякога богатата младеж отивала да учи зад граница в гръцките университети на Атина, Родос, Тарс или Александрия или да слуша лекциите на странстващите философи.

Образованието на еврейското момче се водело почти по същия начин, но програмата била по-ограничена. То се учело да пише и чете по Стария завет. Сред евреите от разпръскването преподаването в училищата към синагогите, несъмнено се водело както на гръцки, така и на староеврейски език. То изучавало също преданията на бащите и ритуалите на юдаизма. В някои случаи му се разрешавало да чете езическа литература. Ако момчето решавало да стане учен, обикновено го пращали да се учи при някой известен равин, какъвто бил случаят с апостол Павел, който се учил в краката на Гамалиил съгласно строгите закони на неговите бащи (Деян. 22:3).

Не разполагаме с достатъчно данни, за бъде направен изчерпателен извод за състоянието на просветата в цялата империя. Изглежда всеки град отговарял за учебната програма в своите предели. Но разпространението на писмеността даже в най-бедните райони на Египет, потвърдено от папирусите, свидетелства за това, че да четат и пишат можели дори нисшите класи. Вероятно средното ниво на знания в ранната империя може да се сравни със Средновековието или даже с нивото на знание получавани в някои части на Европа през XVIII век.

Нравствени стандарти

Цялостното морално състояние на Римската империя не било толкова мрачно, колкото го рисуват някои историци. Както обикновено добродетелните оставали незабелязани заради техните добродетели, а престъпниците привличали вниманието към себе си. Само престъплението ставало "новина". Но въпреки това, всички данни в историята, литературата, драмата и изкуството, които са достигнали до наши дни показват, че като цяло нравствеността била по-ниска от нашата. Страшното обвинение към човечеството в Рим 1:16-3:20 първоначално било отправено против империята и всички достъпни данни потвърждават неговата неоспоримост.

Моралният упадък в обществото не означавал, че нямало порядъчни хора или че добродетелите напълно изчезнали. То само означава, че цялостната насока на обществото била надолу, по посока на задоволяване и беззаконието. Животът на човека не струвал нищо и убийствата били чести. Лесно можело да бъде получен развод и това било приемливо в "обществото". Изхвърлянето на нежеланите деца била обичайна

практика. Това добре се вижда от известното писмо на Иларион до жена му: "Ако родиш дете и то бъде момче, нека живее, а ако е момиче, изхвърли го". Суеверието, лъжите от всякакъв род и ловките хитрости процъфтявали.

Имало моралисти, например Сенека, наставникът на Нерон, които във своите писания издигнали възвишени идеи и произнасяли мъдри слова, но техните протести не правели силно впечатление на закостенялото обкръжаващо зло на тяхното време. Те не предизвиквали у своите читатели духовен динамизъм, способен да оживи тези идеи и били лишени от достойно подражание на примера, както това станало със Сенека. Езичесвото само по себе си нямало сили да го издигне над себе си и растящото съзнание за неговото безсилие хвърляло в песимизъм и потиснатост, които то не можело да избегне. Разложението на нравите в политиката и разпуснатостта в удоволствията, измамата в делата, и измамата и суеверието в религията правели живота в Рим угнетяващ за мнозина и непоносим за някои.

ИКОНОМИЧЕСКИЯТ СВЯТ

Християните от I век, подобно на християните днес, трябвало да осигуряват живота си чрез ежедневен труд. Проповедта и практиката на тяхната вяра много зависели от съществуващото икономическо положение точно така, както и днес те влияят върху християнството. Земеделието, индустрията, финансите, транспорта и транспорта - всичко влияело върху разпространението на евангелието.

Земеделие

По времето на Исус и ранната църква Римската империя обхващала земите около Средиземноморския басейн. Съдейки по останките от градовете, запазили се до наши дни, крайбрежните територии били по-плодородни, отколкото сега. Северна Африка, която днес страда от засушаванията и е предимно пустинна, била покрита с грамадни ферми, в които пасели животни или растели плодове и зеленчуци. В Италия имало големи имения, които собствениците давали под аренда на фермерите и арендаторите, които плащали с част от реколтата и в които можело да се отглеждат почти всички видове зеленчуци и зърнени култури. В западните провинции на Британия, Галия и Германия процъфтявало земеделието и някои ферми били напоявани по установените от Август държавни проекти.

Индустрия

Манифактурата никога не било толкова важно в древността, колкото днес, защото машините били почти неизвестни и стоките трябвало да се произвеждат ръчно. В много случаи фабриките били частни предприятия, в които се трудили роби. Малките работилници били по-скоро правило, отколкото изключение. Различните видове продукция се произвеждали на различни места: медните съдове се правели в Кампания; платното и хартията били докарвани от Египет; грънчарските изделия с най-добро качество се правели с Северна Италия. Дребните вещи, мебелите и предметите за дома били правени повсеместно от ръцете на умели градски майстори, например ковачите и дърводелците. Вероятно във всяко малко село на империята имало майстори, които снабдявали земляците си със своите стоки,

Внасяли се луксозни стоки. Злато, слонова кост и редките дървета се внасяли от Африка и Изтока; бисерите и скъпоценните камъни - от Индия; кожите били докарвани от централна Азия и Русия, а кехлибарът от далечния Север. Керваните били тежки и често

били нападени от разбойници. Макар в империята да имало немалко хубави пътища, колите били теглени от животни, така че превозите били скъпи и бавни. Доставка по вода ставала само по плавателните реки, а по океаните само в летния сезон. Масовата продукция на евтини стоки била просто невъзможна, поради липсата на машини, транспорт и финанси.

Обичайната парична единица в империята бил динарът и златният орий или паунд. Паундът струвал четиридесет динара. Динарът се споменава няколко пъти в Новия завет, където той бил обичайното дневно заплащане на работника от Изтока (Мт. 20:2). Много градове имали право да секат собствени пари, а монетите на завоюваните народи не излизали от обръщение, така че в империята циркулирали множество различни монети. Среброменителите процъфтявали в отношенията си с пътешествениците, което се вижда от епизода на очистването на храма от Исус (Мт. 21:12).

Банквото дело като цяло съществувало, но не посредством финансовата система известна в съвременния свят. Банките не се субсидирали от държавата, а обикновено се състояли от частни компании. Понякога търговските фирми със задгранични връзки водели преговори за своите клиенти. Давали се заеми, кредити, отстъпки по договорите и се обменяла чуждестранна валута; издавали се и кредитни писма. Средствата често се доставяли в банките от частни лица, при което банката служела само като посредник. Обикновените лихви по главницата на заема се колебаели от четири до двадесет процента, но частните лихвари понякога вземали повече. Брут веднъж заплатил даже четиридесет и осем процента. Притчите за талантите (Мт. 25:15) и за мнасите (Лк. 19:13) показват, че да се дават заеми било обикновено средство за увеличаване доходите.

Транспорт и придвижване

За управлението на Рим над провинциите в значителна степен способствала забележителната система от пътища, които до настоящото време на автомобилите били най-добрите в света. Римляните строили своите пътища колкото е възможно по-прави, пресичайки възвишенията и прокарвайки мостове през долини и реки. За построяване на пътищата те сваляли горния слой на почвата и плътно запълвали пътищата с три различни слоя пътно-строителен материал, издигайки го към центъра, за да се стича водата, а след това покривали повърхността с камък. Пътищата рядко били по-широки от пет метра, но били гладки и здрави. Някои от тях се използват и днес.

По тези пътища, които тръгвали в различни посоки от Рим към границите му, преминавали армиите и търговските кервани. Имперската поща доставяла държавните съобщения, а частните лица имали собствени куриери.

Някои от тези пътища в древността били знаменити. Амиевият път бил главната връзка между Рим и юга на Италия. Той преминавал от Рим през Капуа до Брундизи. От Брундизи пътешественикът можел да отплува на изток в Дирахий на западното крайбрежие на Илирия, откъдето Игнатиевият път пресичал Илирик, Македония и отивал в Тесалия, а от там във Византия, днешен Истанбул. Друг път водел от Троя на юг към Ефес на западното крайбрежие на Мала Азия, след това на изток през Лаодикия към Антиохия Писидийска, откъдето се отивало на юг през Икония и Дервия към прохода Сицилийски врата, през които пътят отивал на юг към Тарс и към Сирийска Антиохия. От Антиохия пътищата водели на изток към Ефрат, където се вливали в търговските пътища, водещи към Индия. Пътят Фламиния тръгвал от Рим в посока на север към Аримин, а от там в Медиолан. От Медиолан няколко пътища отивали на запад посока към Галия, Германия, Ретия и Норик. Пътят Клавдия Августа започнал да се строи през 15 г. сл. Хр. и бил завършен при Клавдий и съединявал Верона с Дунав. Пътищата по поречието на Дунав свързвали Верона с Византия. На запад от Рим към

Генуа вървял пътят Аврелий, от там пътят Домиция го съединявал с Марсилия. От Марсилия пътят Августа пресичал Пиринеите и отивал към Терако, после на юг към реката Сукрох и през Кордуба и Испалис към Гадес в Испания

В Галия и Британия имало много по-кратки пътища, съединяващи главните градове.

Видовете транспорт по тези пътища зависели от благосъстоянието на техните стопани. Някои хора уморено ходели по тези пътища пеш. Други пътували, яздейки магарета. По-богатите се придвижвали на катъри или коне, а чиновниците и магнатите пътували в леки карети. Странноприемниците били разположени в удобни места, за да могат пътниците да спират да се хранят и да почиват. Разкошните хотели били малко, а още по-малко били действително чистите. Пътешествениците от средната и висшата класа обикновено разчитали на гостоприемството на приятелите си, така те не ставали жертва на алчните стопани и техните безсъвестни слуги.

По-голямата част от търговското придвижване ставало по вода, а не по суша. На Средиземно море имало множество добри пристанища, отворени през целия навигационен сезон. Александрия била главното пристанище, защото била пазар за продаване на зърното от Египет.

Александрийските търговски кораби били най-добрите и големите в онези дни. Някои от тях били повече от шестдесет метра на дължина. Те се движели с платна и имали достатъчно весла, за да може екипажът да управлява плавателния съд, ако се появи такава необходимост. Един от най-големите кораби, за който се знае, могъл да превози 1200 пътници освен товара. По-голямата част от Александрийските кораби били заети с превозването на зърно. Те снабдявали Рим с хляб. При Клавдий, техните ремонти се субсидирали от държавата, за да осигурят редовното доставяне на зърно за нуждите на населението. По време на корабкрушението Павел се намирал на александрийски кораб (Деян. 27:6) и след спасяването в Малта, отплавал за Италия на друг (Деян. 28:11), които се наричал "Близнаците".

Военните кораби били по-леки и по-бързи от търговските и обикновено се придвижвали с весла, на които гребели роби-каторжници. Корабите с две, три или даже пет галери весла не били рядкост, а някои имали и по десет галери. Понякога те използвали и платна. По време на морските сражения, когато изходът зависел от маневреността на корабите, ръчното задвижване било необходимо за безопасното и точно управление.

По вътрешните реки и канали се използвали шлепове, но главно за превозване на товари и стоки. Пътниците, изглежда, малко ги използвали. В Новия завет не се споменава подобно предвижване.

ГЛАВА 3

РЕЛИГИОЗНИЯТ СВЯТ

Християнството не се появило в духовен вакуум, в който намерило хора безпомощно очакващ да повярва в нещо. Напротив, новата вяра трябвало да си пробива път сред утвърдени, съществували от векове вяравания. Много от тях се изродили в жалки суеверия и безсмислени ритуали, други били сравнително нови и жизнени. Като цяло те били пет определени вида.

Гръко-римският пантеон

В началото на Римската република религията била анимистична. Всеки селянин се покланял на боговете от собственото си стопанство и огнище, които за него олицетворявали силите, с които се срещал в ежедневиия живот. Боговете на горите и полята, боговете на небесата и реките, боговете на посевите и реколтата - всички те получавали поклонение на определените за тях места и време на годината. Някои следи от местни празници и ритуали са достигнали и до наши дни сред селското население на Италия и Гърция. Възможно е празнуването на гръцките Сатурналии, отбелязващи смяната на годината по време на зимното слънцестоене, да е намерило отражение в християнското празнуване на Рождество.

Със засилването на военната държава и последвалите контакти с гръцката цивилизация, станало сливане на божествата под преобладаващото влияние на гръцкия пантеон. Богът на небето Юпитер бил отъждествен със Зевс на гърците. Неговата жена Юнона с Хера; Нептун, богът на морето с Посейдон; Плутон, богът на преизподнята с Хадес и т. н. Целият списък на Омировите божества бил асимилиран от своите римски двойници. По времето на Август били издигнати нови храмове и учредени нови свещенства. Множество поклонници почитали старите богове, римски или гръцки, и им се покланяли.

Но около идването на Христос поклонението пред гръцкия пантеон постепенно започнало да запада. Грубият разврат и дребнавите караници на тези божества, които били просто превъзнесени мъже и жени, ги превърнали в предмет за насмешка от страна на сатириците и на презрение от философите. Повече от три века преди Христос, Платон е казал, че басните за боговете трябва да бъдат изключени от идеалната държава, защото те развърщават младежта с лошия си пример. Във философските култове нямало място за божества и те открито им се присмивали. Несъмнено много хора искрено вярвали и покланяли на боговете, но техния брой намалявал, а не растял.

Съществувал и друг фактор, който сривал предишното благоговение пред боговете. До това време не съществувало унифицирано поклонение, а всеки град или град-държава считал един от тях за свои покровител. Поклонението било полуполитическо: човекът се покланял на Зевс, Хера Артемида, защото живеел в града, чиито покровител било даденото божество. Когато градовете-държави капитулирали пред военната мощ на Рим, естествено възниквал въпроса: "Защо местното божество не защитило своя народ?". Завладените народи били склонни да изоставят своята вяра в божеството, което се оказало твърде слабо или капризно, за да им помага.

Публичното изпълнение на религиозните обреди останало живо далеч след първото столетие. Ярък пример за такъв оцелял култ в Новия завет е поклонението на Артемида Ефеска, пред идола, за който се смятало, че е паднал от небето (Деян. 19:27,35). Фанатичното поклонение на тази месна богиня е добре илюстрирано от буйната тълпа,

която изпълнила амфитеатъра и силно крещяла: "Велика е Ефеската Диана!" (Деян. 19:34).

Поклонение на императора

Въпреки, че поклонението на местните божества продължавало, растящото космополитно съзнание в империята подготвило място за религия от нов тип - поклонение на държавата. В течение на много години елинистичните царства на Селевкидите и Птоломеите издигали своите царе до положението на божества и ги наричали с такива божествени титли като Господ (*Кириос*), Спасител (*Сотер*) или Явено Божество (*Епифан*). Концентрирането на изпълнителните функции на Римската държава в една личност обличала този владетел с невиджана до това време в историята власт. Фактът, че човекът можел да използва тази власт за благо на империята създавал усещането, че в него трябва да има нещо божествено.

Кълът към императора не се установявал произволно. Той възниквал постепенно и от все по-растящите свръхчовешки почести към императора и от желанието да се съсредоточи в него верноподаничеството на народа. Юлий Цезар след своята смърт бил наричан Ливус Юлиус. От времето на Август всеки император бил обожествяван посмъртно с гласуване в сената, въпреки, че някои не взимали това насериозно. Калигула заповядал негова статуя да бъде поставена в Ерусалимския храм, но тъй като всички го смятали за безумен, неговите действия не бива да се считат като израз на цялостната имперска политика. Едва по времето на Домициан в края на I век управляващият император поискал от своите поданици да му се покланят.

Отказът на всички християни да участват в такова поклонение им навлякъл жестоки гонения, защото те последователно отказвали да се покланят на човек. Политеистичните римляни, които винаги можели да добавят още едно божество към съществуващия списък, виждали в този отказ непризнаване на императора и явна липса на патриотизъм. Между тези два възгледа не можело да има примирение. Отношението на християните към въпроса за поклонението пред държавата или нейния глава е изразено в книгата Откровение, която несъмнено описва сблъсъка между претенциите на Христос и претенциите на императора.

Не може обаче да има съмнение в това, че поклонението пред императора било много ценно за държавата. То обединявало патриотизмът и поклонението и превръщало държавната подкрепа в религиозен дълг. Това бил тоталитаризмът на I век.

Мистичните религии

Нито държавната религия, нито поклонението на императора удовлетворявали напълно човека. И двете изисквали ритуални жертвоприношения; и двете се изпълнявали повече заедно, отколкото индивидуално; и двете търсели от боговете защита, а не истинска връзка с него и нито една не давала лична утеха или сили във време на трудности или скръб. Човекът търсел по-лична вяра, която да му даде непосредствена връзка с божеството и той бил готов да опита всичко, което му обещало това.

Мистичните религии изпълнявали това желание. Повечето от тях били източни по произход, въпреки, че Елевзинските тайнства се извършвали в Гърция вече от дълго време. Култът на Кибела, Великата Майка, дошъл от Азия; култът към Изида и Озирис или Серапис дошъл от Египет. Митраизмът се зародил в Персия. Въпреки че се различавали помежду си по произход и детайли, те споделяли някои общи черти. Всички се фокусирали върху бога, който умрял и оживял. Всички притежавали ритуал от

формули и очиствания, символи и тайни драматични представления на опита за познаване на бога, посредством които посветения се въвежда в този опит и като резултат, се предполагало, че ставал кандидат за безсмъртие. Тези посвещения приличали донякъде на съвременните тайни дружества. Всяка религия създавала свое братство, в което роб и стопанин, богат и беден, висш и нисш - всички се срещали като равни.

Мистичните религии удовлетворявали стремежа към безсмъртие и обществено равенство. Те предлагали отдушник на чувствата в религията, нещо, което държавните религии правели рядко и правели религиозния опит особено личен. В Новия завет за тях пряко нищо не се говори, но се смята, че понякога апостол Павел черпел от техния речници че "служенето на ангелите", което се споменава в Посланието до Колосяни (2:18-19), отразява опита да се съвмести в Колоса християнството с някакъв еkleктически философски култ.

Окултни поклонения

В много отношения подобен на мистичните религии бил окултизмът на онова време, суеверното съблюдаване и почитта на масите към силите на вселената, които те не разбирали, но смътно усещали. За тях целият свят изглеждал населен от духове и демони, които можело да бъдат извикани по желание и при условие, че викацията знае съответните ритуали и заклинания. Споменаванията в тогавашната литература и фрагментите на папирусите свидетелствуват за широко разпространени вярвания в магията в цялата Римска империя. Евреите и езичниците еднакво се увличали от суеверията като често еврейте бивали дори по-заинтересовани.

Уповаването на магията започнало от древни времена. Гадаенето на бъдещето при оглеждане на вътрешностите на убитото животно или при наблюдаване полета на птиците било практикувано от римляните от самото основаване на Римската държава. Гърците имали своите оракули, за които се смятало, че боговете съобщават своята воля на хората чрез жреца или жрицата, в които са обладали. Вавилонският плен запознал много евреи с мистичните учения на Изтока и те станали професионални заклинатели на духове и некроманти. Завоеванията на Александър установили контакт с персите, от които източният мистицизъм преминал обратно на Запад. При Тиберий манията по хороскопи достигнала най-голям размах, но магията оставала популярна през всичките следващи векове, за което свидетелстват записите на папирусите.

Интересът на еврейте към магията се вижда и в Новия завет. Фарисеите изгонили бесовете, а магьосниците се споменават в книгата Деяния на апостолите като съперници на проповедниците на евангелието (Деян. 8:9-24, 13:6-11). Езическата религия се смятала за враждебна на християнската от вярващите християни в Ефес, които изгорили своите книги със заклинания, стойността на които била възлизала на сумата петдесет хиляди драхми (Деян. 19:19). Отношението на Библията към окултното поклонение е последователно отрицателно. Въпреки, че наличието на демонични сили се признавало, както в Стария, така и в Новия завет било най-строго забранено да се общува с тях (Втор. 18.10-12,20; Мих. 5:12, 1 Кор. 10:20,21).

Рецепти на магическите формули помагачи да се контролират духовете или носещи щастие се срещат в папирусите. Един откъс от великия Парижки магически папирус от III век показва любопитно съчетание на езическа, еврейска и християнска фразеология в заклинанието, което уж помагало да се изгонят бесовете:

Забележително заклинание за изгонване на бесовете. Заклинанието следва да се произнася над главата на "обладания". Сложете пред него клонче от маслина и заставайки зад него кажете: слава, дух на Аврам; слава, дух на Исаак; слава, дух на Яков.

Исус Христос, светейшият дух (тук следва ред, по всяка вероятност, без смислени думи) изгони вѣн беса от този човек, докато нечистият бяс на сатаната избяга от теб. Аз те заклинам, бяс. Който и да си ти, Бог, Саварварвафиот Саварварвафиут. Саварварвафоней Саварварвафаии. Излез вѣн, о демон, който и да си ти и се махни от еди-кого -си и еди-кого-си ей сега, веднага, в тази минута! Излез вѣн, о демон, защото аз ще те завържа със закалени вериги неразкъсваеми и ще те предам на черния хаос на пълна гибел.

Приведената по-горе формула илюстрира едновременн уважението и неправилното разбиране на езическия свят към благовестието на Христос. Ако християнството нямаше истинска сила против демоническите влияния, такива имена като Авраам, Исак и Яков, и Исус не биха били споменавани. Неразбирането произтича от приемането на тези имена като още едно магическо заклинание, което да бъде използвано от екзорсистите. Ползващият се от тази формула повтарял грешката на Симон магѳосника, който мислел, че Божията сила може да се купи с пари. Такава смес от вяра и суеверие далеч не била рядкост сред народа, КОЙТО бил дълбоко религиозен по природа, но нямал достѳп до обучение или до Писанието в писмен вид.

Астрологията също била разпространена в империята през I век. Тя възникнала вѳв Вавилон, където ясното нощно небе предоставяло удобна възможност за безпрепятствено наблюдение на звездите и планетите. Понеже вавилонските жреци считали планетите за символи на своите богове, те водели щателни записки на тяхното движение. Редѳт вѳв вселената им правел силно впечатление и те се опитвали да го свържат с хода на живота на човека. Завоеванията на Александѳр установили връзката между Изтока и Запада и астрологическите знания станали известни на гърците. Чрез тях и чрез източните ясновидци, които отивали на Запад, за да търсят щастието си, астрологията навлязла в Римската империя.

Теорията на астрологията се основавала на приемането, че суверените сили на света, които управляват планетите и живота на хората, действат едновременно. Затова предсказвали успехите на хората според движението на планетите, под които те са родени. За да се разбере какво говорят небесните тела, пътя на слънцето и планетите по небето бил разделен на дванадесет зодиакални знака, всеки от които бил отбелязан с определено съзвездие. Като се знае точното време на раждане на човека, астрологѳт можел да определи под какѳв знак се е родил и да пресметне положенията на различните планети в този момент. По тях можело да се определи потенциалното им влияние върху успеха на неговата кариера и да се предскаже неговото бъдеще или да бъде предупреден какво трябва да очаква и какво да избягва. Таблицата от тези данни наричали хороскоп. С разпространението на системата на Коперник в астрономията, според която не земята, а слънцето се счита за център на слънчевата система, астрологията започнала да губи своето значение. Но по времето на Христос тя привличала значително внимание не само на нисшата класа, но и на аристокрацията. Август от време на време прибягвал към нея, а Тиберий я ползвал постоянно.

В християнството тя така и не могла да проникне, защото християните категорично я отхвърляли.

Философии

Когато религията се изражда в празна ритуалност и невежо суеверие, мислещите хора могат да я изоставят напълно, защото смятат, че тя не може да им даде истинско удовлетворение. Те не могат обаче да не си дават сметка, че са им нужни рационални отговори на онези въпроси, които светѳт поставя пред тях. Тайните на вселената искат обяснение, освен ако човек не е дотолкова затѳпял, че те просто да не го вълнуват.

Философията е опит да се събере цялото съществуващо знание за вселената и да се внедри в опита на човека. Философиите бивали груби, наивни, изтънчени или дълбокомислени. Някои от тях признавали съществуването на висша сила или лично божество. Други били открито материалистични и отхвърляли всякакви идеи за боговете като нещо смешно и ненужно. Във всеки случай философията някога не е зависела от Божието откровение. Тя винаги е допускала потенциалната способност на човека да разбира собствения си свят и да решава съдбата си. Знанията, с помощта на които трябва да се вземат решения ще бъдат черпени от личния и общия опит. Тяхното събиране в свързана система трябва да се управлява от правилата на логиката, която човекът е изобретил. По пътя на своите наблюдения и усъвършенстването на логиката човекът трябва в края на краищата да достигне до цялостно разбиране на онези тайни, част от които е самият той.

За постигане на тази цел били създадени различни философски системи. Доколкото отразяват основни подходи към живота, те продължават да съществуват и в наши дни, макар и не с първоначалните си названия. Всички те били основани на предпоставки, които се различавали от основните християнски принципи. Макар, че много от тях притежават черти, приличащи на християнските и макар, че езикът и някои обичаи на тези конкуриращи се вярвания по-късно били абсорбирани в църковното мислене, те като цяло се смятат за противни сили, а не за материала, от който било формирано християнството. Елементарна представа за тях е крайно необходима за ясното разбиране на интелектуалната и религиозна среда на 1 век.

Платонизъм

Платонизмът носи своето название от Платон, великият атински философ и основател на Академията, живял през IV век пр. Хр. Той бил приятел и ученик на Сократ. От своя учител той наследил любознателния ум и навикът да мисли абстрактно. Той учел, че светът се състои от безкрайно число неща, всяко от които представлява повече или по-малко несъвършено копие на идеалното нещо. Има например, много столове, но нито един от тях не представлява онзи стол, от който са произлезли всички останали столове. Така истинския стол не е онзи, който е направен от дърво, а идеалният стол, чието копие е дървеният.

Идеалният свят, следователно е светът на идеите, сянката на който е нашият материален свят. Тези идеи са организирани в система начело на която стои идеята за Доброто. Платон вероятно никога не е олицетворявал идеята за Доброто и не я е отъждествявал с Демиурга или Твореца, създал материалния свят. Той смятал, че идеите имат обективно съществуване и дори, че те са единственото реално съществуващо, слабо и изопачено отражение на което е истинския свят.

Такова разбиране за света неизбежно водело до дуализъм. Ако действителния свят е невидимата сфера на идеите и ако изменящия се космос, в който живее човекът е мимолетен, неговият стремеж ще бъде да отиде от въображаемото към действителното. Размисълът, съзерцанието и дори аскетизмът ще отворят пътя към избавлението. Знанието е спасение; грехът - невежество. Стремейки се към Висшето Добро, Края, висшата Идея човекът ще може да се избави от заробващия го материален свят и да се издигне до познанието на истинския реален свят.

Платонизмът бил твърде отвлечен, за да привлече вниманието и мисълта на обикновените хора. В Новия завет той не се споменава като една от философиите, с които се сблъскало християнството. Но неговият дуализъм намерил отражение в гностицизма, който вероятно възникнал през I век и в неоплатонизма, който изразяван от Плотин през III век.

Гностицизъм

Гностицизмът, както се вижда от неговото название, произлиза от гръцката дума гносис - знание. Гностицизмът бил система, която обещавала спасение чрез знание. Бог, казвали гностиците, е твърде велик и свят, за да сътвори материалния свят с цялата му низост и разложение. Гностиците вярвали, че от висшето Божество водят произхода си редица последователни еманации, всяка следваща, от които била по-слаба от предишната, от която то самото е възникнало, докато накрая последната от тези еманации или "еони", както ги наричали, сътворила света. По такъв начин материята била приравнявана със злото. Ако човек желаел да достигне спасение, можел да направи това по пътя на отричането от материалния свят и като се стреми към невидимия свят. От този извод произтичат две противоречащи си заключения. Първото било аскетизмът, който твърдял, че ако тялото е материално, значи то е зло и следва да бъде най-строгово контролирано. Неговите апетити трябва да се пресичат, а стремежите му трябва да се пренебрегват и да се потискат. Второто заключение произтичало от предположението, че духът е реален, а тялото е нереално. Ако тялото е само временно, неговите действия са непоследователни и затова пълното удовлетворяване на неговите желания няма да окаже никакво влияние върху окончателното спасение на духа, който единствен ще надживее всичко.

Твърде е възможно това учение да способствало за развитието на онази ерес, за която апостол Павел в Посланието до Колосяни предупреждава читателите: "Внимавайте да ви не заплени някой с философията си и с празна измама, по човешко предание, по първоначалните учения на света, а не по Христа." (Кол. 2:8). Вероятно тя отричала пълната божественост на Христос и Го е превръщала в една от по-малките еманации или проявления на Бога. Освен това аскетизмът, някои видове на който били присъщи на гностицизма, намира своя отглас в забраните "не вкусвай", "не пипай" (Кол. 2:21), които апостол Павел осъждал така рязко. Абсолютното отъждествяване на тази заблужда с гностицизма е невъзможно, но известни сходства съществуват.

Неоплатонизъм

Принципите на Платон били възприети от Плотин (204-269 г. сл. Хр.) от Ликополис в Египет, който преподавал философия в Рим в течение на 25 години. Плотин получил своето обучение от Амоний Сак от Александрия, бивш християнин, върнал се към езичеството. Той също така се намирал и под силното влияние на персийските дуалистични идеи, с които се срещнал по време на службата си в римска военна експедиция.

Неоплатонизмът бил отчетливо религиозна философия, основана върху дуализма на Платон по отношение на вселенския идеал и неопределените неща и на персийския дуализъм на светлината и тъмнината. В неоплатонизма духът се смятал за неизменно добър, а плътта за вродено порочна. Спасението се състояло в пълното избавление от всички плътски желания, така че човекът постепенно се отдалечавал от живота, който зависи от чувствата и преминавал към живот в духа, който в края на краищата ще бъде постигнат чрез смъртта. Тогава злото влияние на плътта ще се прекрати и истинския духовен живот ще разцъфти.

Неоплатонизмът излизал извън границите на платонизма, учейки, че достигането на духовния живот става не чрез старанията на ума, а чрез мистично потапяне в безкрайното. Тъй като никакви размисли не могат да поместят и обхванат Бога единствено посредством чувствата може да се установи връзка с Него.

В дуалистичното мислене на гностицизма и неоплатонизма между реалността и материята лежи грамадна пропаст и двете са несъвместими не само в метафизически, но и в етичен смисъл: едната представлява доброто, а другата - злото. Следователно нито в едното, нито в другото няма място за християнското учение на възплъщението. Последователният неоплатоник би считал обединението на Бога с човека, на божеството с плътта, просто немислимо. Изкуплението би било ненужно, защото действието, извършено в материалния свят не може по никакъв начин да повлияе на реалния свят на духа. Възкресението на тялото би било уродлива грешка, защото то само би продължило злото на материалното съществуване. Юлиан Отстъпник, последният противник на християнството в империята, бил неоплатоник.

Епикурейство

Епикурейството е получило своето название от Епикур, син на атинянин, който учил в Атина и приблизително през 306 г. пр. Хр. основал своя школа. Неговото учение най-добре е представено в трудовете на ученика му Лукреций, римския философ-материалист и поет на предхристиянския век. Той учел, че светът се появил в дъжд от атоми, някои от които съвсем случайно се движили съвсем малко по-косо и се сблъскали с другите. Тези сблъсъци на свой ред довели до други сблъсъци, докато накрая създаването се движението довело до образуването на днешната вселена. Космологията на Епикурейството наподобява теорията на съвременната материалистична еволюция.

В такъв случаен свят не би могло да има нито смисъл, нито ред. Затова не би могло да има крайно или абсолютно добро. Най-висшето възможно добро, казва Епикур, било удоволствието, което определял като липса на болка. Въпреки разпространеното разбиране на епикурейството тогава и сега, то пропагандирало не чувствеността, а по-скоро призовавало да се избират онези удоволствия, които биха могли да дадат най-пълно и продължително удовлетворение на човека. Ако въздържането от някакво угаждане носело най-голямо крайно удоволствие, тогава се препоръчвало въздържание. Епикурейството не поощрявало разгулния начин на живот, но и не предлагало мерки против егоизма.

По своята същност епикурейството било антирелигиозно. Ако светът е произлязъл от материята и случайността няма необходимост от творческа сила. Ако случайността управлява действията на космоса тогава няма място за направляващия, целеустремен Разум. Епикурейците наистина говорили за боговете и не отричали напълно съществуването им, но боговете в тяхната представа се намирили в далечно небе на блаженството, където се наслаждавали на собствената си компания и не се интересували от дребните човешки дела. Епикурейството в най-добрия случай било деистично, а всъщност - атеистично, защото бог, който е недостижим или не се интересува от работите на хората не е бог.

Като философия епикурейството било доста популярно, защото не изпадало в отвлечено мислене. То отговаряло на емоционалните съображения, тъй като давало философско оправдание на това, което повечето от хората обичат да правят, превръщайки удоволствието в главна цел на своя живот. То отхвърляло всяка мисъл за грях или за отговорност пред последния съд, без да предсказва нито предназначението, нито унищожението на съществуващия световен ред. В него нямало признание на безсмъртието, защото състоящото се само от атоми тяло не притежавало истински живот. Като се има предвид главното учение на епикурейството едва ли трябва да се учудваме, че атиняните се присмивали над речта на Павел в Ареопага, когато той проповядвал "Исус и възкресението" (Деян. 17:18,32).

Стоицизъм

Наред с епикурейството в гореспоменатото място на новозаветния откъс се среща и стоицизма. Основател на стоицизма бил Зенон (340-265 г. пр. Хр.). Той бил роден в Кипър и вероятно седем по произход. Зенон не признавал личния Бог, но учил, че вселената се управлява от Абсолютния Разум или божествената воля, присъща и пронизваща я изцяло. По такъв начин световния процес се управлява не от случайността, а от прогресивна цел.

В такъв случай следването на разума става висше добро. Личното чувство е несъществено или даже вредно, защото е склонно да препятства рационалното решение на човешките проблеми. Съвършеното въздържане, не поддаващо се на сантиментални съображения било цел на стоика. Последвалото отношение продало основното значение на съвременния смисъл на този термин.

Понеже стоиците вярвали, че природата е такава, каквато трябва да бъде и че всичко, което става в нея се управлява от Промисъл, при тях не е оставало място за промяна на този процес или задържане на неумолимия му ход. Вселената трябвало да се приема, а не да се изменя. Този фаталистичен подход внушавал крайно въздържане и следователно създавал доста висок морал. Той се харесал на непоколебимия, обичащ закона римски разсъдък и много от най-добрите държавни дейци на Рим, например Цицерон, били привърженици на това учение.

Уставът на стоиците, макар и твърде добродетелен, не бил християнски. В него нямало място за свободната воля или за реалното съществуване на злото. Цялото възможно зло за стоика било само част от голямото добро. Такъв възглед изключвал всяка мисъл за реформа или промяна в съществуващия порядък на нещата. Човекът бил длъжен сам да постъпва добродетелно, съобразявайки се с висшия разум, такъв, какъвто го познавал, но той не бил длъжен да се бори за промени в общата съдба на хората, за да ги защитава от нещастията.

Стоикът не можел да има никаква връзка с Бога. Ако природата се отнасяла към всички еднакво, тя не можела да има любимци. Нещо повече, идеята за личното общуване с вселенския разум или космическия процес би била също така нелепа, както и проявата на любов към закона за притеглянето. Според мнението на стоиците, Бог не бил лично заинтересован от човешките дела, защото Той Сам не бил личност. Цялото понятие на християнско благовестие, в което Бог се противопоставял на злото като пратил на земята Своя Син да умре за хората, би било крайно нелепо за стоика. Макар, че много неща в етиката на стоиците са похвални и въпреки че до известна степен тя напомня най-висшите форми на християнската етика, в своите приемания и практика двете системи били твърде далеч една от друга.

Още две системи заслужават внимание, макар и да не били толкова популярни и влиятелни като вече споменатите.

Цинизъм

Цинизмът, подобно на платонизмът водел началото си от учението на Сократ. Доколкото Сократ учил, че човекът със скромни потребности обикновено може да преживее в условия, които биха обезкуражили друг с по-изискани потребности, циниците твърдели, че връх на добродетелта била пълната липса на желание. За да бъдат независими от всички желания, те се стараели да ги отхвърлят. Те оставили всички норми и устои и станали индивидуалисти. Циниците често били умишлено непристойни и груби в речта и поведението си, просто за да покажат, че не са като всички. Сократовата критика на

Атистен, основателя на сектата на циниците дава най-дълбокият анализ на цялото движение: "Аз виждам твоята гордост, казва той, през дупките на плаща ти".

Скептицизъм

Пирон от Елея (365-295 г. пр. Хр.) бил първият скептик. Накратко техните доводи звучали така: ако знанието се основава на опита, крайни норми не може да има, защото опита на всеки човек се различава от опита на другите. Обичаи, които са приемливи в една страна, са достойни за порицание в друга. Впечатленията от един и същи предмет могат да бъдат различни в различно време и при различни условия, при които се извършва наблюдението. Всички условия на наблюдението са относителни: това, което е леко за един човек е тежко за друг. Докато не се намери начална точка на съждението, нито един критерий няма да бъде действителен и такова нещо като истина не може да съществува. Ако скептиците биха следвали собствената си логика, те не биха могли да направят нито едно твърдение, защото не биха могли нищо да докажат на основата на съществуващите предпоставки. Логически скептицизмът би довел до цялостна интелектуална парализа.

Цинизмът и скептицизмът представлявали един вид отхвърляне на нормите. Първият се занимавал с етиката, а вторият с разума. Християнството се различавало и от двете учения със своето твърдение, че Бог е висша норма за човека. То казвало, че човекът по необходимост е зависим от Бога, което ограничавало независимостта на циниците и че Бог стои в началото на всяко мислене, така че Неговото лично откровение служи като регулиращ фактор в получаването на знания посредством опита.

Оценка на философските учения

Колкото и да били популярни за времето си тези или някои други философии, всички те били неудовлетворителни, защото били твърде отвлечени за да бъдат осмислени в пълнота от обикновените хора и понеже не давали крайна отговори. Техните разсъждения винаги завършвали с неяснота. Платон точно изразил този недостатък чрез устата на Симий:

"Защото аз дръзвам да кажа, че ти, Сократ, подобно на самия мен, чувстваш колко е трудно и дори невъзможно в сегашния живот да се постигне някаква увереност по такива въпроси като "безсмъртие". И все пак аз бих сметнал за страхливец този, който не е доказал всичко, което е казано за тях, или чието сърце се е отказало преди да ги е проверил от всички страни. Защото той трябва да продължава до тогава, докато не постигне едно от двете неща: или да открие и узнае истината за тях, или, ако това е невъзможно, аз бих го посъветвал да вземе най-доброто и най-ненарушимото в човешките намерения и нека това бъде лодката, на която той ще пътува в живота – не без риск, трябва да призная, ако не може да намери някакво слово от Бога, което би могло да го пренесе по-сигурно и безопасно."

Така, по собственото ѝ признание философията се провалила в търсенето на истината. За довода на Симий християнството има отговор: "И словото стана плът и пребиваваше между нас; и видяхме славата Му, слава като на Единородния от Отца, пълно с благодат и истина. (Йоан. 1:14).

ГЛАВА 4

ЮДАИЗМЪТ

Сред религиите на Римската империя през I век юдаизмът заемал специално място. Той бил национален, възникнал в еврейския народ, но не се ограничавал единствено до него, защото прозелитите били хиляди. Юдаизмът не бил единственият култ, който се покланял на един Бог, но за разлика от другите, той бил строго монотеистичен в смисъл, че на последователите му не било позволено да се покланят или да допускат съществуване на някакви други богове или бог. Другите религии имали храмове и жертвоприношения, но за нито една от тях храмът, в ичето светилище нямало никакво изображение, не е играел толкова важна роля в обединената вяроност и преданост на толкова огромен брой хора. Много философии притежавали ясно формулирани етични системи, но етиката на юдаизма била присъща на природата на неговото богослужение и строго се налагала на всички негови привърженици. По-голямата част от народните религии на онова време били основани върху предания или мистична интуиция. Юдаизмът се базирал върху Божието откровение, записано в Свещеното Писание на Закона и пророците претендиращо, че предава думите на Самия Бог, произнесени от Него към избраните Му служители.

Поне елементарни знания за юдаизма са необходими за всеки, който изучава Новия завет, защото християнството е родено от юдаизма. Книгите на Новия завет, освен две, са били написани от евреи. Учението на Новия завет за Бога, човека, греха, спасението, Закона, благодатта, молитвата и за много други неща, лежащи в основата на християнския живот се коренят в Стария завет, и писанията от апостолския период са пълни с цитати от Стария завет. Отначало християните били известни като "назорейската секта" (Деян. 24:5,14), която смятали за ручейче, течащо от основния поток на юдаизма. Самият Исус бил юдеин, роден в еврейското семейство (Мт. 1:16) и обрзан както всички други еврейски деца (Лук. 2:21). Като момче Го водили в Ерусалим на празника Пасха (Лк. 2:41) и през живота Си Той спазвал еврейските празници и обичаи и живял в еврейското общество. Настоящия разрыв между християнството и юдаизма не произлиза от съществена разлика в техния исторически и теологически произход. Той е следствие от отхвърлянето на Господ Исус от еврейския народ, както казва Апостол Йоан: "При Своите Си дойде, но Своите Му Го не приеха" (Йоан. 1:11).

Произход

Юдаизмът, известен от I век, бил до голяма степен продукт на изгнанието. До времето на плена народът на Израел и Юда само спорадично се покорявал на Закона. Поклонението на Яхве било тяхната официална религия, но често "било почитано повече в нарушението, отколкото в спазването". През IX век пр. Хр. цялото северно царство се покланяло на Ваал под влияние на Езавел, финикийската съпруга на цар Ахав, и било върнато към поклонение на Яхве само благодарение героичното служение на пророка Илия. По подобен начин южното царство пренебрегвало поклонението при управлението на Манасий и Амон през осми век, когато те въвели поклонението на чужди богове. При енергичното управление на Йосий храмът бил очистен и поклонението на Яхве възстановено. Книгата на Закона била открита по време на възстановяването на храма и заела принадлежащото й достойно място (2 Лет. 34:1-33). Докато народът живеел в Палестина обкръжен от могъщи и богати езически съседи и изпитвал тяхното влияние, той постоянно бил изкушаван да се покланя на чужди богове и да остави Бога на своите бащи. Пророците напразно протестирали против тази

тенденция, възникнала още при странстването на народа в пустинята (Числа 25:1-3) и продължила до самото време на плена и изгнанието (Езек. 14:1-5, Ерем. 7:16-20).

Пленът поставил евреите пред сериозен избор. Или изцяло да се отдадат на служението на истинския Бог Яхве, верността към Когото ще им помогне да запазят гения и целта на националното си съществуване, или да позволят завладелите ги народи да ги асимилират религиозно и политически. Ако избрали първата възможност, щяло да им внимават повече на изискванията на Закона и да намерят начини да се покланят, които могат да заменят прекратилите се богослужения в храма след разрушаването на централното здание и последвалото разпръскване на свещенството. Книгата на Закона те можели да вземат със себе си, но храмовия култ доколкото можели да видят, изчезнал завинаги.

Новият юдаизъм започнал да се формира по време на Вавилонския плен от Южното царство през VI век пр. Хр. Идолопоклонството било твърдо забранено. Въпреки, че поклонение на Ваал и другите ханаански божества ревностно се поддържало преди завладяването на Ерусалим, горчивият опит на плена отново обърнал погледа на оцелелите към Яхве. Целият дух на книгата Данаил, в която строго се порицават всички участия в езическите богослужения и в която Данаил и неговите приятели решили да се покланят единствено на Яхве, каквото и да им струва това, свидетелства за благотворните промени в духовното състояние на изгнанниците.

С принуденото прекратяване на жертвоприношенията изучаването на Закона или Тората започнало да заема тяхното място. В царствата отделните вярващи можели да разчитат главно на общото поклонение като израз на своята вяра. Този израз могъл да бъде искрен, но едва ли бил толкова важен, колкото личното изучаване на Божиите заповеди. По време на реформите на Йосия, Законът бил четен на целия народ (2 Лет. 34:29,30) като особен признак на реформаторското движение, но по време на плена стремежът към лично четене на Закона постоянно нараствал. Книжниците подобни на Ездра, които изучавали и обяснявали Закона, станали толкова значими за народа, колкото бил свещеникът, когато още съществувал храмът (Езд. 7:1-6). В дните на Исус книжниците били силни фигури в юдейската религия.

С появата на синагогите възникнал нов център за поклонение. Широкото разпръскване на народа в плен и неговите странствания в следващите години създали необходимост от местни събрания. Даже когато храмът бил отново възстановен не всички можели на участват в неговите церемонии. За да се обединят около изучаването на Закона в различни райони, където можело да се събират десет или повече души, били създадени синагоги. В тях хората се събирали за молитва и поклонение в седмия ден на седмицата. Учредяването на синагогите се утвърдило до такава степен, че събранията в тях продължили и след възстановяването на храма, а през I век в Ерусалим имало синагоги, които извършвали богослужение едновременно с богослужението в храма (Деян. 6:9). Макар, че в Стария завет синагогите не се споменават няма съмнение, че те са възникнали в периода между плена и идването на Христос, тъй като по Негово време те процъфтявали в Палестина.

Религиозният живот около синагогите представлявал едно приспособяване на старите обреди и съблюдаване на юдаизма към новите условия, в които народа трябвало да живее. Много от тях преминали от животновъдството и земеделски начин на живот в Палестина към шумната търговска дейност на големите градове. Празниците не можели да се честват по същия начин както това с есправело в селата. Проблемите и въпросите, предизвикани от новия живот изисквали нови отговори. Новото влияние на езическия свят, който ги обкръжавал, оказвало върху евреите силен натиск. Някои промени били неизбежни, но в основата си юдаизмът запазил същностните принципи на древното поклонение, предписани от Закона и проповядвани от пророците.

Централна в юдейската вяра била твърдата вяра в единството и ранцедентността на Яхве. Противно на многото божества, които признавал езическият свят еврейният ревностно пазел своето кратко и ясно убеждение от Втор. 6:4: "Слушай, Израил: Господ нашият Бог е един Господ". Еврейската изключителност в поклонението многократно се потвърждава от отношението на езичниците към тях. Те често били обвинявани в атеизъм, не защото отричали съществуването на някакъв бог, а защото постоянно отричали съществуването на всяко божество, с изключение на своето собственото.

Равинските учители поставяли особено ударение върху бащинството на Бога. Началните думи на Господната молитва "Отче наш. Ти който си на небето" не били нещо ново за тях. Исая се обръщал към Бога по следния начин: "Защото Ти си наш Отец. Ако и да не ни знае Авраам и да не ни признае Израил Те, Господи, с наш Отец; Твоето име е наш вечен Изкупител" (Ис. 63:16).

Равинът Акиба учил, че израилтяните са Божии синове: "Възлюбените (от Бога) израилтяни, затова ще се наричат синове Божи; още по-възлюбени са от това, че им е известно, че са наречени синове Божи." (ср. с Втор. 14:1).

Тази лична връзка на Бога и Израел, изразена образно чрез бащинството, била подчертавана главно от палестинските учители.

Филон, които принадлежал към елинистичното крило на юдаизма, разбирал Бога по-философски. Бог е вечен, неизменен, свят, свободен и съвършен. Понеже превъзхожда всички други същества, Той не може да бъде обяснен посредством сравнение с тях, защото всяко подобно определение би означавало ограничение. Такова понятие отразява тенденцията да се обезличи Бога, което продължава да се среща в съвременния юдаизъм. По такъв начин Бог става актуална, но не неясна и мъглива личност за характера и разположението на която не трябва да се правят никакви определени твърдения. Възможно е тази неопределеност относно Божията природа, която първоначално произлиза от опасения да не бъде ограничен Той, да е причината за неопределеността изразена в Йоан. 1:18: "Никой, кога да е, не е видял Бога." Тук християнството е отишло по-далеч от юдаизма, представяйки Бога не само като единствен е реален, но и като личен и познаваем.

Според еврейското богословие човекът е Божие творение, надарено със способността да прави избор между покорство и непокорство пред дадения от Бога Закон, и постъпвайки така, да избере живота или смъртта (Втор. 30:11-20). Главна цел на живота на човека била да пази Божиите заповеди и да изпълнява всички предписания дадени на народа като: обрязване, почитане на съботата, различните годишни празници и поклонение в синагогата. Законът обобщавал задълженията на човека и установявал неговата връзка с Бога.

Според еврейските разбирания се състоял основно в неправилното отношение към открития Божий закон. Непокорството на една от заповедите, без значение дали значима, като "Не убивай", или по-малка, като забраната да се взема птица от гнездото, когато под нея има птиченца или яйца (Втор. 22:6,7), се смятало за грях. Отношението на евреите към Закона е отразено в Новия завет, в посланието на Яков 2:10: "Защото, който упазя целия закон, а съгреша в едно нещо, бива виновен за всичко". Юдаизмът не правел различия между нравствения и церемониалния закон, защото и двата били свързани с живота на народа като цяло. Отхвърлянето от избрания народ като наказание за всеки грях се разпростирал върху всички нарушители и не само върху тези, които били извършили голямо престъпление или не били изпълнили важна заповед, като например обрязването, но и върху онези, които ядвали месо с кръв (Лев. 17:14).

В периода преди плена наградите и наказанията били свързани със съдбата на народа като цяло. Ако народът спазвал Божият Закон и се покланял единствено на Бога, той имал успех. Ако изпадал в идолопоклонничество и пренебрегвал Закона, следвали икономически и политически упадък. Така грехът бил оценяван и наказвал повече колективно, отколкото индивидуално. Имало, разбира се и лично съзнание за грях, което е очевидно от Псалм 51, но обществените и националните последици от личното поведение били по-характерни за юдаизма, отколкото са за съвременното протестантско християнство.

Изпращането на народа в плен заплашвало системата на награда и наказание свързана с повишаването или упадъка на народното благосъстояние. Самият плен бил дисциплинарна мярка, която народът трябвало да понесе, докато Бог не определи времето за неговото възстановяване, но в промеждутъка онези поколения, които трябвало да се родят и да умрат, били принудени сами да посрещнат въпросите на живота и смъртта. С този проблем се сблъскал и пророк Езекиил. Когато фаталистите на онова време му казали, че "бащите яли кисело грозде, а зъбите на децата изпадаха", той отговорил, че отношенията на човека с Бога се определят от греховете или добродетелите на предците, а от неговите собствени.

"Заклевам се в живота Си, казва Господ Яхве, няма вече да има повод да употребите тая поговорка в Израил, Ето, всичките души се Мои; както душата на бащата, така и душата на сина е Моя; душата, която е съгрешила, тя ще умре." (Езек. 18:3-4).

Такова потвърждаване на индивидуалната отговорност е в съгласие с принципите на юдаизма така както е описан в Новия завет. Богатият младеж се грижел за своето лично отношение към Бога, макар и да смятал, че е изпълнил всичко, което Законът изисквал от него (Мт. 19:16-22). Общата отговорност била пренесена от народа като живеещ в земята върху върху народа като избран от Бога, чиято избраност се изразявала чрез обществена солидарност, а не чрез мястото, на което живеел.

Богословието на наказанието и наградата приложено към личния живот, повдигало въпроса за безсмъртието и задгробния живот. Стария завет твърде малко говори за това. Яков и Давид говорели за Шеол, мрачното и сенчесто място на мъртвите и където те ще се присъединят към децата си, умрели от преждевременна смърт (Бит. 37:35; 2 Цар. 12:23). Никъде по-рано не се казва нищо за възкресението на тялото, макар, че Исус тълкувал Божието слово към Мойсей: "Аз Съм Бог на баща ти, Бог на Авраам, Бог на Исаак и Бог на Яков" (Иzx. 3:6), което означава, че Той не бил Бог на мъртвите, а на живите (Мт. 22:32). Намек за възкресението се появява за пръв път в поетичните книги, а по-късно и в пророците. Приписваният на Давид Псалом 16 казва: "Защото няма да оставиш душата ми в преизподнята; Нито ще допуснеш угодника Си да види изтление. Ще ми изявиш пътя на живота; Пред Твоето присъствие има пълнота от радост, Отдясно на Тебе всякога веселие." (Пс. 16:10-11).

Исаия, предсказвайки бъдещия Божи съд и спасението на Израил, казва: "Твоите умрели ще оживеят, Моите мъртви тела ще възкръснат. Събудете си и запейте радостно вие, които обитавате в пръстта, защото роса Ти е като росата по тревите и земята ще предаде мъртвите." (Ис 26:19).

В Данаил също намираме предсказание за възкресението: "И множеството от спящите в пръстта на земята ще се събудят - едни за вечен живот, а едни за срам и вечно презрение." (Дан. 12:2).

Сравнително рядкото споменаване на задгробния живот и възкресението може да изглежда странно, предвид факта, че юдаизма бил част от Божието откровение към човека. Откровението, обаче, представлявало един процес на обучение, тясно свързан с развитието на Израел в Палестина. Срокът за който ще владеят земята зависел от поведението им в този живот. Тяхната награда като общност била ограничена до този

свят, защото общото наказание и общата награда едва ли биха имали смисъл в един бъдещ живот, където личната съдба била решаващ фактор. Ударението под Закона за израелската нация падало върху колективното спасение в настоящето, а не върху индивидуалното спасение в бъдещото.

Апокрифните и апокалиптични книги са по-подробни относно този въпрос. Неизвестният автор на "Премъдрост Соломонова" писал вероятно в Александрия в средата на II век пр. Хр. казва: "Душите на праведните се намират в Божията ръка и мъчението няма да ги докосне ... и въпреки, че ще бъдат подложени на наказание за кратко време, те ще получат велико благословение, защото Бог ги е изпитал и ги е намерил достойни за Себе Си" (Прем. Сол. 3:1,5) Във втората книга на Макавеите, писание черпещо от оригинала на Ясон Кириноец, концепцията за възкресението се проявява съвсем ясно. Юда Макавей, съгласно записаното във втората книга на Макавеите 12:42-44, по време на внезапното нападение срещу владетеля на Идумея, Горгий, върнал телата на някои юдеи, убити в предишните сблъсъци с идумейците. Когато те били приготвени за погребението, под облеклото на мъртвите били намерени вещи, посветени на идоли. За да бъде изкупен извършения от загиналите грях, Юда предприел следното: "А като събра до две хиляди драхми, според числото на мъжете, прати в Ерусалим за да принесат жертва за греха, и постъпи твърде хубаво и благочестно, мислейки за възкресение, защото ако той не се надяваше че падналите в битката ще възкръснат, излишно и напразно би било да се молим за мъртвите" (2 Мак. 12:43-44).

Шеол се смятал за преходно състояние преди възкресението и последната награда или наказание. Във втората книга на Макавеите 6:23 мъченикът Елеазар казва, че отива в Хадес, но понеже е праведен и го очаквало възкресение и пребиваването му в Хадес ще бъде само временно.

Съдният ден, когато нечестивите ще се отправят към заслуженото от тях проклятие, а праведните ще получат своето оправдание, също се среща в апокрифните писания: "И бидейки малко наказани, те ще бъдат много облагодетелствани" (Прем. Сол. 3:5), а нечестивите "не ще имат надежда и утеха в съдния ден" (Прем. Сол. 3 18). Във втората книга на Ездра и в книгата на Енох има множество алюзии за бъдещия ден на гибел, въпреки, че думите не са винаги ясни.

Месианските надежди за идването на политически избавител на Израел били силни в междузаветния период. Сред апокрифите Втората книга на Ездра представлява забележителен месиански апокалипсис. Естерлей мисли, че това е компилация от трудовете на няколко автора, писали през периода между 100 и 270 г. сл. Хр. Но даже при такава късна дата, тази книга все още може да се счита за независима от християнското влияние, защото тя безусловно е еврейска и не съдържа никакви намеци за Христос. Тя носи някои следи от превод от староеврейски оригинал. В нея има пророчество, че Божието царство ще смени римската Рим, че Месията ще управлява според Закона и че когато завърши Своето дело Той ще умре, а след това ще настъпи съда. Псалмите на Соломон, написани през I в пр. Хр., описват идването на праведен израелски водач, който ще бъде безгрешен и ще владее езичниците (Псалми Соломонови, 17). Никъде в тази литература Месия не е представен като страдащ за човечеството или изкупващ греха принасяйки себе си в жертва. Месианската надежда и апокалиптичната представа за нея, която е явна в Данаил и широко разглеждана в по-късните книги, представлява фона за въпросите на апостолите, резултат от които била знаменитата реч на Христос на Елеонския хълм (Мт. 24,25).

Храмът

Първият храм на Соломон бил разрушен, когато Ерусалим бил разграбен и опжарен от войските на Навуходоносор през 586 г. пр. Хр. Вторият храм, построен през периода на възстановяването и споменаван от Агей и Захарий, пророците на онзи период, започнал да се строи приблизително през 537 г. пр. Хр. и след множество прекъсвания бил завършен през 516 г. пр. Хр. (Езд. 6:13-15).

За историята на този храм е известно твърде малко. През 168 г. пр. Хр. Антиох Епифан го ограбил и осквернил, поставяйки в него олтар на олимпийския Зевс, на който принасял жертви. Три години по-късно Юда Макавей го очистил и поправил. Той все още стоял през 63 г. пр. Хр., когато Помпей завладял Ерусалим, и бил разграбен и лишен от всичките му съкровища от Крас през 54 г. пр. Хр. Когато през 37 г. пр. Хр. градът бил превзет от Ирод Велики, някои здания на храма били опожарени, но главният корпус, вероятно не е бил силно повреден.

През осемнадесетата година на своето владичество (20-19 г. пр. Хр.) Ирод пристъпил към възстановяване на храма. Преди да пристъпи към разрушаване и възстановяване той се запасил със строителен материал. Работата вървяла бавно, за да пречи по-малко на продължаващите служби, ръководени от свещеници. Самото светилище било готово след година и половина, но външните постройки и галериите не били завършени до 62 или 64 г. сл. Хр. Когато враговете на Исус казали, че храмът се строил четиридесет и шест години, те имали пред вид, че работете още продължава (Йоан 2:20).

Самото здание било издигнато от бял мрамор, по-голямата част от които била покрита със злато, така, че отразяването на слънчевите лъчи го правело ослепително великолепен. Дворът на храма заемал правоъгълно пространство около 178 метра от изток на запад и 182 метра от север на юг. Вътрешните стени на този двор били редица скрити аркади с двойни редици колони от южната страна. Източната аркада била известна под името притвор на Соломон (Йоан. 10:23, Деян. 3:11, 5:12), защото по традиция това бил остатъкът от храма на Соломон. Подобни помещения били разположени около стените или между портите.

Външният двор бил известен като дворът на езичниците. Влизането в него било позволено и понякога го използвали като пазарен площад. На северната страна на двора и напреко през него се намирал самият храм, състоящ се от вътрешен двор с постройки. В източната страна бил дворът на жените, а в западната дворът на израилтяните, където влизането на жени било забранено. В центъра на израилския двор бил дворът на свещениците, в средата на който се намирало светилището. Вътрешният двор се намирал на възвишение и бил по-висок от външния двор. Между тях, в края на вътрешния двор имало каменен парапет с надписи, предупреждаващи езичниците, че не бива да влизат през втората ограда под страх от смъртно наказание. В стената имало девет врати: четири на север, четири на юг и една на края, която би могла да бъде прекрасната врата, за която се говори в книгата Деяния на апостолите 3.

Самото светилище се издигало над вътрешния двор и до него се изкачвали по дванадесет стъпала. То било направено подобно на скиния: на изток Свято Мято дълго около 18 метра и Светая Светих дълго около 9 метра. В първото стояла масата за присъствените хлябове от северната страна, седем свещника - от южната и жертвеника по средата. Само свещениците могли да влизат в Свято Мято. Светая Светих бил празен, защото ковчегът на завета изчезнал при разрушаването на Соломоновия храм. Първосвещеникът влизал в Светая Светих един път в годината в деня на Очистението, когато извършвал умилоствение с кръв за греховете на народа. Свято Мято и Светая Светих били разделени от дебела двойна завеса, скриваща вътрешното светилище от очите на външните хора. Отвън на светилището били построени малки стаи, разположени на три етажа, към които водела стълба. Там живеели свещениците и тези помещения можели да бъдат използвани като складове. Вътре в двора на свещениците,

на изток от Светилището стоял великият жертвеник всеизгаряне с площ 5,5 кв.м. и височина 4,6 м. На този жертвеник горял вечен огън и жертвените животни били изгаряни по време на ежедневните ритуали. Малко по на север от жертвеника било мястото, където колели и приготвяли животните за жертвоприношение.

Само свещениците могли да останат в двора на свещениците, а също и онези, които донасяли животните за жертвоприношение, тъй като те трябвало да положат ръце върху жертвата преди тя да бъде заклана.

Римляните позволили на евреите да поддържат своя полиция следяща за реда на територията на храма. Главният офицер на полицията се наричал *стратегос* или "началник стражата на храма" (Деян. 4:1, 5:24-26). Вероятно подобен отряд, а не отряда от римски войници, отвел Исус след предателството на Юда. На тях било поръчано да арестуват и пазят Петър и Йоан, когато били арестувани защото проповядвали, вероятно, на територията на храма. Стражата пазела храмът денем и нощем, следейки никой външен човек да не проникне в забранените части. През нощта вратите се заключвали и при всяка от тях пазели стражи, за да попречат на похитители да влязат.

Храмът бил главен център за поклонение в Ерусалим. Самият Исус, а по-късно и Неговите апостоли учили и проповядвали в неговите дворове. През 56 г. сл. Хр. в средите на Ерусалимската църква все още имало братя, които давали обети в храма (Деян. 21:23-26) и строго се придържали към всичко, което изикквал Закона. Едва с развитието на езическата църква връзката на християнството с храма била прекратена.

Синагога

Синагогата играела важна роля за нарастването и запазването на юдаизма, както беше споменато по-рано. Разпръснатите евреи издигали синагоги във всички градове на империята, където имало достатъчно евреи, за да бъдат издържани, и чужди синагоги процъфтявали в Ерусалим. Галилея, която по време на Макавеите била в по-голямата си част езическа (1 Мак. 5:21-23), в дните на Христос била пълна със синагоги. Синагогата била обществен център, където местните евреи се събирали ежеседмично, за да се срещнат помежду си. Тя била средство за просвещаване на народа в Закона и за обучаване на децата във вярата на бащите. Тя била заместител на поклонението в храма, което било невъзможно поради големите разстояния и бедността. В синагогата изучаването на Закона заменяло обредното жертвоприношение, равинът заемал мястото на свещеника и общата вяра се прилагала към личния живот.

Всяка синагога била ръководена от началник (Марк 5:22), който вероятно се избирал от старейшините чрез гласуване. Началникът ръководел службата в синагогата, разрешавал споровете (Деян. 13:14) и представял гостите на събранието (Деян. 13:15). Служителят на синагогата или *хазанът* бил неин иконом и отговарял за опазването на собствеността. В неговите задължения влизало да предупреждава заселниците за началото на съботата в петък след обяд както и да им съобщава за нейния край. Той вероятно бил онзи служител в Лк. 4:20, който изнесъл свитъка на Писанието, от който Исус проповядвал в синагогата в Назарет, а после го върнал на предишното място, когато Исус завършил четенето. Понякога хазанът служил като учител в местното училище при синагогата.

Синагогите обикновени представлявали големи каменни здания, които понякога били богато украсявани ако спонсорът или общината били достатъчно богати. Всяка синагога имала сандър, в който се пазел свитък от Закона, платформа с катедра, от която се четял ежедневния пасаж от Священото Писание, лампи за осветление на помещението и пейки или столове за поклонниците. По-голямата част от това обзавеждане е същото и в съвременните синагоги.

Богослужението започвало с общо четене на еврейският символ на вярата или Шема: "Слушай, Израил: Господ, Богът наш, Господ е един. И обичай Господа, твоя Бог, с цялото си сърце и с цялата си душа и с всичките си сили" (Втор. 6:4,5) в съпровод с хваления към Бога, така наречените *Беракот*, защото всички започвали с думата "Блажен". След *Шемата* следвала обредна молитва, завършваща с възможност за безмълвна лична молитва за присъстващите. След това се четяло Светото Писание, което следвало и специални откъси от Закона, определени за съответните дни или празници, но с течение на времето цялото Петокнижие било разделено на части, които съставяли пълния кръг на четенията от сто петдесет и четири урока, които трябвало да бъдат прочетени за определен срок. Палестинските евреи прочитали цялото Петокнижие на всеки три години, а вавилонските правели това ежегодно. Пророците също се четели, което се вижда от четенето на Исус в синагогата (Лк. 4:16 и сл.). Вероятно този път Исус Сам избрал какво да чете. След четенето на Писанието следвала проповед, която обяснявала прочетеното. Проповедта в Назаретската синагога напълно съответствала на събиранията по онова време. Събранието завършвало с благословението произнесено от някой свещеник от общината. Ако такъв липсвал благословението се заменяло с молитва.

Влиянието на природата и реда на поклонението в синагогата върху църковния ред от I век е съвсем очевидно. Исус редовно посещавал синагогата и вземал участие в богослуженията. Неговите ученици също били свикнали с нейните ритуали. Павел по време на своите пътувания винаги когато влизал в някой град първо посещавал синагогите, в които проповядвал и разисквал с евреите и прозелитите, които се събирали да го слушат (Деян. 13:5, 15:43, 14:1, 17:1-3, 10, 17; 18:4, 8; 19:8). Това, че в богослужения ред на синагогите и църквите има толкова много общи неща несъмнено произтича от факта, че последните в значителна степен заимствали този ред от първите. В действителност, възможно е някои ранни християнски богослужения да са извършвани в синагоги. От Посланието на Яков се подразбира, че вярващите, до които било написано това писмо, все още се събирали за поклонение там (Як. 2:1-2, макар че гръцката дума може да се използва просто като синоним на събрание както е в Евреи 10:25). Поради окончателното и постоянно отхвърляне на Христовото благовестие от еврейския народ, църквата и синагогата в края на краищата се разделили. Днес те са далече една от друга и в много отношения дори противни. Въпреки всичко в значението отдавна на четенето на Писанието и на поучението и проповедта, синагогата и църквата остават твърде сходни.

Свещената година

Еврейската година се състояла от дванадесет лунни месеци с допълнителен месец, който се добавял към календара, когато това било необходимо, за да се изравни лунната година със слънчевата. Гражданската година започвала в седмия месец, съответстващ приблизително, на октомври в съвременния календар. Религиозната година започвала с първия месец, в който бил Пасха - първият голям празник от еврейския цикъл. Редът на месеците според религиозната година е следният:

МЕСЕЦИ		СПЕЦИАЛНИ ДНИ
Нисан	(Април)	14 - Пасха 15 - Безквасици 21 - Краят на Пасха
Ияр	(Май)	
Сиван	(Юни)	6 - Петдесятница - седем седмици след Пасха (Юбилей от получаването на закона на планината Синай)
Тамуз	(Юли)	
Аб	(Август)	
Елул	(Септември)	
Тишри	(Октомври)	1 и 2 - Празникът на Тръбите <i>Рош Ашана</i> , начало на гражданската година 10 - Денят на Очищението 15 - 21 - Празникът Шатри
Мархесван	(Ноември)	
Кислев	(Декември)	25 - Празник на светлината или Посвещението <i>Ханука</i>
Тебеф	(Януари)	
Шебет	(Февруари)	
Адар	(Март)	14 - Празникът Пурим

Имало седем празника: Пасха, Безквасици, Нова година и Денят на Очищението, Шатри, Посвещението и Пурим. От тях първите пет били предписани от Закона на Мойсей, а последните два били добавени след завръщането от плена.

Пасха

Пасха бил най-значимият както в историческо, така и в религиозно отношение празник. Той отбелязвал годишнината от напускането на Египет от евреите и тяхното обособяване като независим народ чрез изкупителното действие на Бога. Евреите правели разлика между "египетската Пасха" и "постоянната Пасха". Първата била отбелязвана на десети нисан, когато бележели с кръв рамките на вратите и бързо изяждали агне. Постоянната Пасха празнували седем последователни дни, през които се ядял безквасен хляб. Двете били тясно свързани помежду си по време и представлявали един празничен сезон.

Пасха трябвало да се празнува ежегодно, но Стария завет споменава само няколко такива случая в течение на дълъг исторически период (2 Цар. 8:13,30:15, 4 Цар. 23:21, Езд. 6:19). Несъмнено са го празнували повече или по-малко редовно. Вероятно по време на религиозен упадък е имало пропуски. По всяка вероятност редовно празнуване на Пасха е имало през и новозаветния период, защото Мария и Йосиф водили момчето Исус е Ерусалим на празника Пасха (Лк. 2:41), което било техен обичай и Сам Той празнувал този празник в дните на служението Си.

В деня на празника всеки еврей, който бил физически годен да пътува и не бил изключен поради церемониална нечистота, трябвало да се яви в Ерусалим, ако живеел не по-далеч от 24 км. от града. Жените също участвали в богослуженията, въпреки че за тях това не било задължително. Пилигрими идвали от всички краища на Палестина и даже от задграничните провинции, за да принесат своята жертва и да се присъединят към празничното богослужение. Йосиф Флавий пише, че през пасхалния сезон цялото население на Ерусалим вероятно достигало три милиона души. Много от тези пътници нощували под открито небе извън стените на града, защото всички места в града били препълнени.

В дните на празника Безквасици ежедневно се принасяли в жертва две телете, един овен, седем едногодишни овце и козел за грях (Числа 28:19-25). На втория ден първият сноп

от новата реколта се принасял хлебна жертва и едногодишно агне в жертва за всеизгарянето (Левит 23:10-14).

Петдесетница - празникът на седмиците

Празникът на седмиците или Денят на първите плодове се празнувал през месец сиван, седем седмици след принасянето на първия сноп на хлебната жертва след Пасха. Названието Петдесетница произтича от промеждутъка от петдесет дни между двата празника. Според еврейското предание той съвпада с получаването на Закона на планината Синай. Особена черта на този ден било принасянето на два квасни хляба като хлебна жертва, приготвени от зрялото зърно на новата реколта. Въпреки, че този празник не се споменава в историята на Стария завет, той е твърде важен в Новия като времето, когато Светият Дух се излял върху апостолите на Господ Исус, които покорни на Неговата заповед чакали в Ерусалим. Той се превърнал в рождения ден на Църквата.

Празникът на тръбите, или нова година (Рош Ашана)

Гражданска година при евреите започвала в първия ден на месеца тишри. През целия ден на Новата година от сутрин до вечер в храма свирели тръби и рокове. За разлика от Пасха и Петдесетница, този празник не привличал много пилигрими в Ерусалим, защото се празнувал не само в храма, но и в синагогите. В книгата на Неемия се казва (Неем. 8:2-12), че завърналите се от плена празнували този ден с публично четене на Закона и всеобщо веселие.

Денят на очищението

Денят на очищането бил по-скоро пост, отколкото празник и е наречен така в Новия завет (Деян. 27:9). Особеност на този ден освен обичайните ежедневни жертви, било извършването на обряда на очищането от първосвещеника. Събличайки церемониалното си облекло той се обличал в просто бяло платно и влизал в Светая Светих с кадилница, пълна с въглени от жертвеника и съд с кръвта на телето, заклано като жертва за грях. Докато дима от тамяна се издигал като пелена между първосвещеника и капака на ковчега, той поръсвал капака с кръв. Същото се повтаряло и с кръвта на козела, принесен в жертва за грях. Жертвеника на опушването и медния жертвеник извън светилището също се поръсвали с кръв. Свещеникът довеждал жив козел и полагал върху главата му ръце, изповядвайки греховете на народа. След това живият козел бил отвеждан в пустинята и пускан, вероятно като знак, че греховете на народа са завинаги отнесени (Лев. 16:23,27-32; Чис. 29:7-11).

Когато тези церемонии завършвали, първосвещеникът снемал ленените одежди, изкъпвал се и отново обличал обичайните си дрехи, след което пристъпвал към обичайните жертвоприношения. Голяма част от символиката на Деня на очищането се използва спрямо Христос в книгата Послание към Евреите. Много Негови първосвещенически функции се описват с езика на старозаветните ритуали.

В съвременния юдаизъм Нова Година и Деня на очищането се сливат в дни на покаянието, през които благочестивите вярващи изпитват сърцата си и молят за прошка на греховете от изминалата година, за да встъпят опростени в предстоящата година.

Празникът Шатри

Пет дни след Деня на очистването бил празникът Шатри (Лев. 23:34; Втор. 16:13). Празникът включвал периода от петнадесети до двадесет и втория ден от месеца. Той отбелязвал годишнината от странстванията в пустинята, но бил също така и ден за благодарност в края на събирането на реколтата. Празнували го като правели колиби от клони, в които народът живеел в памет на временното пребиваване на техните бащи в пустинята. В следващите дни на празника се принасяли множество жертви, а в края имало велико събрание, наречено в Евангелието според Йоана "последния велик ден на празника" (Йоан 7:37). С него завършвала религиозната година. Сред ритуалите на този ден, които се утвърдили след даването на Закона, било изливането на вода от златен съд върху жертвеника и пеенето на Халел (Пс. 112-117), запалването на четири големи светилника в женския двори. Празника завършвал с пеенето на избрани Псалми. Празникът Шатри бил популярен и весел.

По-късно, след завръщането от плена, били добавени още два празника : Празникът на Обновлението (на светлината) и Пурим.

Празникът на обновлението (на светлината)

Празникът на светлината или обновлението се празнувал в течение на осем дни, започвайки от двадесет и петия ден на месец кислев. Той се споменава в Евангелието според Йоан 10:22. Бил установен за пръв път през 164 г. пр. Хр., когато Юда Макавеи очистил храма след оскверняването му от Антиох Епифан и отново го посветил за служение на Бога. Всички еврейски домове сияели от ярка светлина в чест на това събитие и на децата се разказвали разкази за живота на Макавеите. По време той напълно съвпада с християнското Рождество.

Празникът Пурим

Пурим или "жребий" се отбелязвал през четиринадесетият и петнадесетият дни на месец адар. Вечерта на тринадесети цялата книга на Еستير се четяла публично в синагогата. Празникът имал минимален брой религиозни обреди и бил по-скоро национален празник донякъде наподобяващ американския четвърти юли. Той не се споменава в Новия завет и единствено в Йоан 5:1 се намеква за него.

В юдаизма от I век съществували още няколко по-малки празници и постове , но те са маловажни и не се споменават в Новия завет.

Образователна система

Тъй като опазването на националното самосъзнание на разпръснатите евреи зависело от образованието, то вероятно заело важно място твърде рано. Откъснати от родната земя, лишени от военна защита, те могли да запазят своето национално самосъзнание като се отделят в отделна група със своя собствена култура и духовен живот. Още по времето на Ездра Закона се четял и обяснявал публично, което представлявало своеобразно образование за възрастните, постоянно поддържано от синагогата.

Към синагогите се създавали училища. В юдаизма никога не е имало задължително всеобщо образование както е прието днес в повечето цивилизовани страни, но еврейското общество давало обикновено някаква просвета на своите деца, за да могат те да четат Тората, да пишат и да смятат.

По времето на Христос училищата в Палестина традиционно били резултат от влиянието на известния фарисей и книжник Симон бен Шатах, живял около 75 г. пр. Хр. Талмудът казва, че той наредил всички деца да ходят на начално училище. Така както са цитирани

неговите думи не са съвсем ясни. Те могат да означават, че всички деца трябва да бъдат изпращани във вече съществуващите училища, или че за тях ще трябва да се организират училища. Във всеки случай на Симон се приписва реформата, при която държавата осигурила на момчетата от провинцията учители, а в малките градчета били създадени училища. Йешуа бен Гамла създал училища за момчета на шест или седем годишна възраст във всички палестински градове. На всеки двадесет и пет момчета се паднал един учител. Ако в училището имало четиридесет момчета, на учителя давали помощник. Учението било ограничено, но цялостно. Още преди началото на училището детето учело в къщи еврейското кредо *Шема* (Втор. 6:4), което цитира Исус, когато Го попитали коя е най-важната заповед в Закона (Мт. 22:35-38). То също вече знаело наизуст откъси от Тората, някои известни притчи и избрани Псалми. В училището то повтаряло след учителя слова от Тора, научавайки ги наизуст. Обикновено учителят седял на неголям подиум, а учениците наредени в полукръг на пода около него, така както апостол Павел седял "до нозете на Гамалил" (Деян. 22:3). С напредването на програмата, ученикът се запознавал с Мишна и Талмуда и ако се оказал умен и съобразителен, било възможно накрая дори да го изпратят в училище за она книжници. Еврейското образование било ограничено, но прецизно. Ученикът бил учен внимателно да различава определенията и да запомня точно всичко, на което го учили. Това, което той изучавал той действително усвоявал и бил в състояние да тълкува Закона от всички възможни страни. Независимото мислене и научните изследвания не се поощрявали. Равините от времето на Исус били изкусни в тълкуването и на най-дребните подробности на Закона и в разплитането на казуси, но отдавали малко значение на познаването на природата, заемащо толкова важно място в съвременните учебни програми.

Еврейската просвета била напълно интегрирана, защото всеки отрасъл на познанието се свеждал до богословието. Законът бил стълб на училищната програма. Известни знания по гръцки и, вероятно, по латински език се допускали в най-напредничавите училища, но много равини не одобрявали изучаването на езици и не позволявали на учениците си да се увличат от тях.

Евреите поощрявали изучаването на занаят. Равините имали пословица: "Който не учи сина си на занаят, възпитава крадец". Обикновено всяко еврейско момче се учело да работи с ръцете си, за да си осигури прехраната. Евангелието казва, че Исус Христос бил дърводелец (Марк 6:3) или, което също е възможно, каменоделец, защото гръцката дума, преведена като дърводелец, може да означава строител или каменоделец (В Палестина къщите се строели от камък, а не от дърво. Исус дава много примери за строеж с камъни и почти никакви от дърводелството.) Павел правел палатки (Деян. 18:3). Това силно ударение върху физическия труд правел еврейските мъже независими. Това създавало равновесие между техните интелектуални стремежи и физически умения и им помагало да ди намерят изгодна работа.

Момчетата обикновено не се обучавали в училищата към синагогите. Те били възпитавани в къщи където ги учили как да водят домакинството, за да се подготвят за брака.

След падането на еврейската държава юдаизмът отстъпил място на елинизма в дисаспората. В Палестина еврейските училища премахнали всичко гръцко и положили основите на строгата система, характерна за дешната еврейската ортодоксалност.

Стремежът към образование характеризирал живота на евреите. Изучаването на Тората бил признак на благочестие и набожните евреи прекарвали много време в четене на Закона. Тъй като образователната култура се смятала за аспект на религията, евреите запазили такова интелектуално ниво, каквото не познавали много езичници. Както казва Мор: "... опитът да се просвети цял народ в областта на своята религия създал

своеобразна система на универсално образование, самият състав на която включвал не само четене и писане, но и древния език и класическата литература. По такъв начин високата интелектуална и религиозна ценност, придавана на образованието, оказала незаличимо влияние върху ума и, може да се каже, върху характера на евреина, а създадените за тази цел институции се запазили до ден днешен."

Литература

Повече от всеки друг древен народ евреите били хора на книгата. Други притежавали повече и по-разнообразна или дори по-древна литература, но никой, даже гърците по време на техния златен век на Перикъл, не проявявали такъв завладяващ интерес към своите национални произведения какъвто показвали евреите към своя Закон. За евреина Тората представлявала не само съкровище на народната култура, но и глас Божий. нейните заповеди се изпълнявали безпрекословно и дори най-малките фетайли се смятали за свещени задължения. Тези заповеди били вплетени в самата тъкан на живота и лежащия в основата на Закона теизъм оцветявал цялото му мислене.

Влиянието на каноничните еврейски писания върху Новия завет е толкова очевидно, че едва ли се нуждае от коментар. Господ Исус Христос и учениците Му ги познавали от ранното си детство. Исус цитирал с еднаква лекота от Закона, Псалмите и Пророците (Лк. 24:44), трите деления в еврейската Библия и се аргументирал чрез тях когато говорел за Себе Си, изхождайки от авторитета, който притежавали те като откровение (Йоан 10:34-36). В Деяния и посланията авотрите-апостоли показват чрез честото им цитиране своето познаване на Стария завет както в неговия еврейски текст така и на гръцката Септуагинта. Павел казал, че Стария завет бил "боговдъхновен" (вдъхновен от Бога, 2 Тим. 3:16) че старозаветните Писания могат да го "направят мъдър за спасение чрез вяра в Исус Христос" (3:15). Толкова цялостно ранната църква взела еврейските Писания, че евреите си напарвили нов превод на гръцки понеже Септуагинта била станала християнска книга. Около 130 г. сл. Хр. Акила, един евреин от Понт, направил нов буквален превод на гръцки език от еврейския текст. Той бил последван от преводите на Теодот, един прозелит към юдаизма. Преводът на Акила се превърнал в официалната версия на гръкоговорящите евреи.

След старозаветната епоха, която завършила с Малахия, последния от пророците, приблизително през 450 г. пр. Хр., в средите на палестинския юдаизъм се появили тексове наречени апокрифи. Думата апокрифи в гръцкия език означава "скрито", "неясно" или "тайно" и се свързвала с онова, което не трябвало да бъде известно на обикновените хора, а единствено на малко избраници. С течение на времето този термин залепнал да се употребява за всичко, което имало библейски или религиозен оттенък, но не било признато за авторитет. Те можели да бъдат четени с просветна или морална цел, но не били считани за равни с авторитетен текст. Старозаветните апокрифи са част от Септуагинта, из която са разпръснати, а не събрани всички заедно, както е направено а латинската Вулгата и по-късно в някои английски преводи, като Великата Библия от 1539 г. и в оригиналния английски превод на Крал Джеймс, издаден през 1611 г.

Апокрифните книги са представени обикновено в следния ред: 1 Ездра, 2 Ездра, Товита, Юдит, Остатъка на Естир, Премъдрост Соломонова, Премъдрост на Исус, син Сирахов, Варух, Песен на тримата младенци, Историята на Сусана, Вил и драконът, Молитвата на Манасия, 1 Макавейска, 2 Макавейска. Редът не е хронологичен. Точното датирание е невъзможно, но приблизителното разпределение на тези книги според времето на тяхното написване се дава по-долу в предложения от Естерлей ред:

До Макавейски

1 Ездра, пригл. 300 г. пр.Хр.

Товита, при бл. 50 г. пр.Хр;

Химн в песента на тримата младенци, при бл. 200 г. пр.Хр.

Премъдрост на, Исуса син Сирахов, при бл. 200 г. пр.Хр.

Макавейски

Молитва в песента на трите свети деца, при бл. 160 г. пр. Хр.

Юдит, при бл. 150 г. пр.Хр.

Остатъка на Естир, при бл. 140-130 г. пр.Хр.

Вил и дракона, при бл. 150 г. пр.Хр.

След Макавейски

1 Макавейска, при бл. 90-70 г. пр.Хр.

2 Макавейска 50 г. пр.Хр. Историята на Сусана ? Премъдрост Соломонова 40 г. сл.Хр.

Варух 70 г. сл.Хр. или по-късно

2 Ездра 100 г. сл.Хр.

Молитвата на Манасия ?

По-голямата част от тези книги била написана в периоди на неспокоен обществен живот и борби между връщането от изгнанието и разрушаването на Ерусалим. Те отразяват безпокойството и недоволството на еврейския дух, все още мечтаещ за независима държава. Техните теми отразяват реакцията на евреите против робството, несигурността и надеждата, които били характерни за целия период.

В горния списък три книги носят исторически характер: 1 Ездра, която съответства по съдържание на книгите на Ездра и Неемия; 1 Макавейска, която просто и пряко описва въстанието на Мататий и синовете му през 168 г. пр. Хр., завършило с поражение на сирийците и с основаването на Хасмонейската държава; и 2 Макавейска, не толкова добро описание на деянията на Ясон от Кириеня, в известна степен допълващ казаното в 1 Макавейска. Книгите Товита, Юдит, Остатъка на Естир и Историята на Сусана са романтични разкази, илюстриращи Божията справедливост в защита на Своя народ. Вил и драконът е измислено допълнение към книгата на Данаил принадлежащо към същата категория. Книгите Премъдрост Соломонова и Премъдрост на Исус, син Сирахов са философски трактати във вид на епиграми, подобни на книгата Притчи. Песента на тримата младенци и Молитвата на Манасия изразяват вяроност към Бога и упование в Него.

Езика и стила на всички тези книги напомнят канона на Стария завет. С изключение на 1 Макавейска, техните исторически извори не са точни и няма убедителни данни, чрез които да идентифицираме техните автори. На новозаветните автори те са направили слабо впечатление, въпреки че понякога те цитират тези текстове. Премъдрост на Исус, син Сирахов 44:15: "Енох угоди Господу и биде взет на небето" намира отглас в Евр. 11:5: "Чрез вяра Енох бе преселен, за да не види смърт; и не се намери, понеже Бог го пресели. Защото преди преселението си ТОЙ получи свидетелство, че е угодил на Бога". Тези два стиха не съвпадат дотолкова, че да може да се каже, че единият цитира другия. Възможно е да произлизат от независими коментари свързани с книгата Битие.

Следва един втория списък с книги, които никога не влезли нито в еврейското нито в християнското Писание. Той се състои от писания, които или някога не са били канонизирани, или са смятали, че предават нечие лично или групово виждане.

Книга на Юбилеите 200-150 г. пр.Хр.

Свидетелството на дванадесетте патриарси

Псалмите на Соломон 100-50 г. пр.Хр.

3 Макавейска

4 Макавейска

Възнесението на Мойсей 1-50 г. сл. Хр.

Адам и Ева

Мъченичество на Исаия

Книгата на Енох

2 Варух

Сибилските пророчества

Някои книги от този списък могат да бъдат датирани приблизително, а други изобщо не могат да бъдат определени. Книгата на Енох например, изглежда се състои от написани в различно време откъси, които в крайна сметка са били събрани в една книга малко преди настъпването на християнската ера. Част от нейната фразеология се среща в Новия завет, особено в добре известните стихове от Посланието на Юда 14, 15, които представляват точно повторение на Енох 1:9: *"За тях е пророкувал и Енох, седмият от Адама, като казва: ето, иде Господ с десетки хиляди Свои свети Ангели, за да извърши съд над всички нечестивци между тях за всички дела, които са извършили о нечестното си, и за всички жестоки думи, които са изrekli против Него нечестивите грешници."* Книгата на Енох, Възнесението на Мойсей, 2 Варух, 2 Ездра и части от Сибилските пророчества се отнасят към жанра на апокалиптичната литература. Апокалиптичната литература предсказва бъдещото чрез символи, които изглеждат странни и често несъвместими един с друг. Обичайно тя предрича ужасни физически страдания над нечестивите, от които праведните ще бъдат избавени чрез свърхестествената намеса на Бога. Ангелите често участват в апокалиптичната драма. Много апокалиптични трудове са написани под псевдоними или лъжливо са приписани на знаменити хора, които не биха могли да ги напишат. Например книгата на Енох не е била написана от Енох, но му е била приписвана, защото той се славел със своето благочестие и мъдрост.

По стил и образност старозаветните книги на Езекиил и Данаил се считат за апокалиптични, въпреки че не може да се смята, че са подписани с псевдоними. Книгата Откровение в Новия завет също се числи към този литературен жанр.

Апокалиптичната литература обикновено се появявала по време на гонения, когато хората с надежда гледали към бъдещото спасение. Тя целяла да насърчи вярващите към неотсалбваща вяроност на Бога, нейната образност - да отблъскват недоброжелателните читатели от опити да разберат значението им. Фактът, че някои канонични книги носят апокалиптичен характер, не поставя под съмнение тяхната вдъхновеност, понеже вдъхновението на Духа се проявява във всеки вид литература, намерила място в Библията. С падането на Ерусалим през 70 г. сл. Хр. юдаизмът престанал да бъде независима политическа държава и се превърнал в чисто религиозно общество. С прекратяване на жертвоприношенията в храма настъпил упадък на свещенството и възход на равината. Изучаването на Закона заменило жертвоприношението и учителят сменил свещеника. Докато учителите се опитвали да тълкуват Закона, те квалифицирали преданията, с които той обрасъл и постепенно ги свели до писания. Фарисеите гледали на тези писания като на равни и еднакво задължаващи писания със Закона, а садукееите напълно ги отхвърляли.

Несъмнено някакви етически правила се спазвали от евреите още преди получаването на Синайския закон. Известни правила и обреди били свързани с живота на Ной и Авраам, за което е писано в книгата Битие и единството на народа едва ли би се запазило в египетския плен, ако не съществували някакви морални устои и правила за поклонение, които да го обединяват. Били ли са тези традиции предадени през всичките превратности на еврейската история до I и II век сл. Хр. е трудно да се каже. Но едно е очевидно - голяма част от влезлите в Талмуда предания съдържат много неща, които са по-стари от датата на написването на самата книга. Съществуването на устния закон се потвърждава от цитатите на Христос от "преданията на старейшините" (Марк 7:3).

Сборникът от тези предания с коментари на ранните равини съставлява Талмуда. Названието Талмуд произтича от глагола *лемид*, който означава "да уча". Талмудът се

състои от две части, Мишна и Гемара. Мишна е устния закон, както той бил известен до края на II век сл. Хр. Гемара е тълкувание на устния закон, създадено от учените на Вавилон и Ерусалим между началото на III век сл. Хр. и края на V век. Тези тълкувания и разсъждения се делели на две части: Халака, който се занимавал с кодекса на закона и Хагада, общи проповеди, или всичко, което не е влязло в Халака.

Халака утвърждава правилата и принципите, които ръководели религиозния живот от онези дни. Страк казва: "Всичко се превръщало в Халака ако (1) се признава достатъчно дълго; (2) се провъзгласява от признат авторитет; (3) потвърждава се от признати доказателства от Писанието; (4) утвърдено е с мнозинство гласове. Всяка от тези причини или всички те могли да се превърнат в принцип на устния закон". Тъй като не било възможно да се измислят нови принципи на Закона, а единствено да бъдат излагани във връзка с вече съществуващите принципи, равините станали майстори в манипулирането на изводите от съществуващия устен или писмен Закон, за да разглеждат всички възможни случаи, които могат да възникнат. Записването на тези случаи и свързаните с тях разсъждения съставяли Халака.

В Хагада влизали всички тълкувания на Писанията, които не били Халака по своя характер. Тя била опит да се развие значението на следствията от Закона, вместо да се разширяват неговите ясни твърдения. Доводите на Исус в полза на възкресението, основани на Изх. 3:6, отчасти следва порядъка на Хагада (Мт. 22:31-33). Заедно Халака и Хагада се наричат Мидраш, от еврейския глагол *дараш*, което означава "да изследвам". По такъв начин изследването на значението на устния и писмения Закон станало част от Талмуда.

Талмудът се състои от 63 раздела или трактати, всеки от които се занимава с една от страните на Закона. Съществуват два Талмуда, съответстващи на вавилонската и палестинската школа на амораимите или учените. Палестинският Талмуд е по-кратък, написан е на западно-арамейски език и се датира от края на IV век. Вавилонският Талмуд бил написан някъде в края на V век на източно-арамейски диалект. И двата са непълни, тъй като липсват цели раздели или части от раздели. През XII век Талмудът бил забранен от църквата, така че много екземпляри били унищожени или повредени и го заплашвало пълно унищожение. Чудо е, че той въобще още съществува.

До днес Талмудът е стандарт на ортодоксалния юдаизъм, регулатор на вярата и обредите. Той установява тълкуването на Закона и често оказва по-голямо влияние върху вярванията и живота, отколкото самият Стар завет.

Секти на юдаизма

Юдаизъмът не правел изключение от човешкия стремеж към религиозно сектанство, макар да бил по-единен от другите религии в Римския свят. Въпреки, че всички негови секти се придържали към Закона, те поставяли ударението на различни места: от либерализма до рационализма и от мистицизма до политическия опортюнизъм.

Фарисеи

Най-голямата и влиятелната секта в новозаветно време били фарисеите. Названието е взето от глагола *парас*, "отделям се". Те били сепаратисти или пуритани в юдаизма, странящи от всякакви лоши контакт и стремящи се напълно да изпълнят всяко предписание на устния и писмен Закон. Те се появили скоро след периода на Макавеите и до 135 г. пр. Хр. устойчиво се утвърдило в юдаизма.

Тяхното богословие се основавало на целия канон на Стария завет, който включвал закона на Мойсей или Тората, Пророците и Писанията. В своите тълкувания те

използвали метода на алегорииите за гъвкаво приспособяване на принципите на Закона към новите въпроси, които могат да възникнат. Те придавали голямо значение на устния Закон или преданията, към които те се придържали с голяма строгост. Те вярвали в съществуването на ангели и духове, в безсмъртието на душата и възкресението на тялото. Фарисеите практикували обредните молитви и постове и точно отброявали десятъка от своите доходи и имущества (Мт. 23:23, Лк. 11:42). Те строго съблюдавали съботата, като не позволявали даже да се лекуват болните и да се откъсват класове за ядене край пътя (Мт. 12:1,2). Колер изброява седем вида крайни фарисеи:

1. Фарисеят "рамо", който носел своите добри дела пред хората, като значка на рамото.
2. Фарисеят "почакай мъничко", който молел хората да почакаат, докато направи добро дело.
3. "Слепият" фарисей, КОЙТО се наранил, блъскайки се в стената, защото вървял със затворени очи, за да не гледа жената.
4. Фарисеят "чукалце", КОЙТО ходел с опушена глава, за да избегне съблазнителното изкушение.
5. Фарисеят "винаги смятащ", който безкрай пресмятал своите добри дела, за да провери, дали са повече от провалите му.
6. Фарисеят "богобоялив", който като Йов бил действително праведен.
7. Фарисеят "обичащ Бога" като Авраам.

Въпреки, че много фарисей били толкова интроспективно заети със себе си старейки се да бъдат послушни на закона, че ставали суетно самоправедни, много от тях били действително добродетелни и добри хора. Съвсем не всички били лицемери. Никодим, който сериозно потърсил Христа по време на Неговото земно служение и накрая заедно с Йосиф Ариматейски погребал тялото на Исус, бил фарисей. Савел от Тарс, макар че бил ревностен гонител на църквата, признавал, че е фарисей и син на фарисей (Деян. 23:6) и "според закона непорочен" (Фил. 3:6) Моралния и духовен стандарт на фарисейството, вероятно способствал за самоправедност и лицемерие, но по-висок в сравнение с останалите от тяхното време.

От всички секти на юдаизма оцеляло единствено фарисейството. Тя залегнала в основата на съвременния ортодоксален юдаизъм, който следва образаца на фарисейската нравственост, церемониалност и легализъм.

Садукее

Садукееите, съгласно преданието, получили своето название от синовете на Садок, първосвещеник в дните на Давид и Соломон. Синовете на Садок били свещеническата йерархия по време на плена (2 Цар. 31:10; Езек. 40:46; 44:15; 48:11) и вероятно това название се е запазило за свещеническата партия до дните на Христа. По-малобройни от фарисеите, те притежавали политическа сила и власт и управлявали гражданския живот на юдаизма по време на Иродите.

Като партия в юдаизма, садукееите се придържали към строгото, буквално тълкуване на Тората, признавайки само нея за канонична и за притежаваща по-голям авторитет от Пророците и Писанията. От това следвало, че при тях нямало място за устните предания, които с такова удоволствие изучавали фарисеите. Бъдейки рационалисти и противници на всичко свръхестествено, те отричали съществуването на ангели и духове (Деян.23:6) и не вярвали в личното безсмъртие. Тяхната религия била студено етична и буквалистична и много по-отворена за елинизация, отколкото фарисейството. В политическо отношение садукееите били опортюнисти и достатъчно готови за съюз с доминиращата власт, ако това им помагало да запазят собствения си престиж и влияние.

За разлика от фарисеите те не преживели разрушението на Ерусалим. Изчезването на свещенството, към което принадлежало болшинството от садукееите и враждебните отношения с Рим, който по-рано покровителствували садукейския клан, способствували за тяхното пълно унищожение като група.

Есеи

Малко е известно за тази секта, която Йосиф Флавий описва в своята книга Еврейската война. Значението на тяхното название е неясно, но някои гърци го свързвали с гръцката дума *хосиос*, което значи "свят".

Есеите за разлика от фарисеите и садукееите, били отчетливо аскетично братство, в което могли да влизат само онези, които се подчинявали на правилата на групата и били готови да преминат обряда на посвещението. Те не встъпвали в брак и попълвали своите редове чрез осиновяване или обръщение. В общините им всичко било общо, така че никой не бил богат или беден. Издържали се чрез физически труд. Храната била най-проста и скромна, а облеклото, когато не работели било обикновено бяло. Поведението на есеите било трезво и въздържано, лишено от гневни избухвания и клетви. Съботата се съблюдала с крайна строгост и на личната хигиена се придавало особено значение. Всяко отклонение от правилата на общината се наказвало с изключване от нея.

В богословско отношение есеите били близки до фарисеите в своето строго съблюдаване на Закона и вяра в свръхестественото. Те учили, че душата на човека е нематериална и безсмъртна и е заключена в тленно тяло. По време на смъртта добрите преминават в сферата на слънчевата светлина и прохладните ветрове, а злите - в тъмното и бурно място на постоянни мъчения.

Аскетичните тенденции на есеите по много неща приличат на монашеството, което възникнало в ранното християнство. Някои техни доктрини изглеждат възникнали от контакта с езическото мислене, тъй като в своето отношение те напомняли стоиците. Твърде интересно е, че те не се споменават в евангелията. Някои писатели предполагат, че Йоан Кръстител и Исус били есеи и че християнството било продължение на есейството. Въпреки известно повърхности сходство строгият легализъм на есейството в противовес на християнското ударение върху благодатта прави такава връзка крайно невероятна.

Нова глава в историята на есеите се открива след неотдавнашните разкопки в Кумран, разположен на единадесет километра на юг от Ерихон на възвишенията на Мъртво море. Наличието на постройки на това място било известно отдавна, но ги смятали за развалини от римски стражеви гарнизон. През пролетта или ранното лято на 1947 г. няколко пастири-бедуини намерили в пещера недалеч от Кумран осем големи делви, съдържащи древни свитъци. Три свитъка били придобити от Синайския православен манастир Св. Марк в Ерусалим и били датирани според стила на написване от I век пр. или сл. Хр. Последвалите посещения на пещерата, където били намерени тези свитъци и на други съседни пещери довели до намирането на допълнителни свитъци. Вероятно в пещерите са били складирани голям брой ръкописи или за съхранение или за да не попаднат в чужди ръце и унищожени. Датирването показва, че те са били поместени в пещерите приблизително по време на първото еврейско въстание през 66-70 г. сл. Хр. През 1951 г. били разкопани развалините на Кумран. Изследванията показали, че те не били строени първоначално като римска крепост. Изглеждало, че те са служили за жилища на голямо общество, което имало общ стол, спални, цистерни — водохранилища и помещение за преписване на ръкописи. Всички веществени доказателства намерени в развалините показват, че общината процъфтявала през

периода, предшествващ разрушението на Ерусалим през 70 г. сл. Хр. Възникнал въпросът: кои са били тези заселници?

Наред със старозаветните ръкописи, намерени в пещерите, били открити и други документи, принадлежали на бившите жители. Копие на дисциплина, Дамаски документ, Благодарственият химн и Реда за водене на война били документи на култа, в които се говорело за вярванията и правилата на Кумранската община. От тях може да се установи, че тези хора се хранили, трудили и живеели заедно, разделяйки всичко по равно помежду си. Те се откъснали от официалния юдаизъм и възприели монашески начин на живот в пустинята. Организацията се подчинявала на старейшината на събранието, който бил съдия, пазител на реда и военен вожд в случай на война. В събранието влизали мъже, жени и деца. Ръководният съвет включвал както свещеници, така и редови членове. Доброволците, влизащи в ордена трябвало да преминат изпитателен срок в течение на няколко месеца и накрая, се очиствали чрез кръщение, за да бъдат приети в обществото. В самата група царяла строга морална и духовна дисциплина. Групата била независима от всички други движения и се издържала напълно самостоятелно. Енергията ѝ била насочена към изучаване на Закона.

Богословието на кумранската секта практически е идентично с юдаизма. Има само един Бог, Творец, Който поставил човека в света и пред Който човекът отговаря за своите действия. Той управлява хода на историята и притежава премъдрост и всемогъщество. От Неговата правда идва прошката на греховете и от Неговата милост зависи целият живот на човека.

Всички добри и лоши принципи, управляващи живота са подчинени на Бога. Под тяхно влияние хората се делят на "синове на светлината" и "синове на тъмнината". Поради влиянието на тези две враждуващи помежду си сили, съществуват два житейски пътя: пътя на праведността, който води към лично щастие и пътя на злото, който води към позор и гибел. Този нравствен дуализъм не оди до космологически дуализъм, защото злото не е вечно и не е равно на доброто.

Последните научни изследвания са склонни да правят това общество с есеите на Йосиф Флавий. Двете групи имат много общи неща. Те са живели приблизително в една и съща местност, на запад от Мъртво море; имали са всичко общо и не се занимавали с търговия; моралът им е бил висок и в общите богослужения се придържали към идентични обреди. Но от друга страна, Кумранската община включвала и жени, нещо което не е имало в Есейските общини, и някои от тях встъпвали в брак, а Йосиф Флавий казва, че есеите се въздържали от брак. Есеите не изпращали жертвоприношения в храма, а Кумранската общност не забранявала жертвоприношенията на животни. Между тези две групи има доста различия, които да карат някои учени-богослови да ги считат за различни.

Възможно е есеите да са имали много общини с различни вярвания и обреди и Йосиф Флавий просто да е описал групата, която познавал. Сходството между кумранската община и описаните есеи е достатъчно силно, за да се установи между тях известна връзка, ако не и пълна идентичност.

Зилоти

Зилотите не били религиозна секта в смисъла на фарисеите и есеите. Това били фанатици-националисти, които търсели освобождение от римското робство по пътя на насието. Когато Ерусалим бил обсаден от войските на Тит, зилотите били една от градските фракции, чийто раздори силно спомогнали за падането му. Възможно е те да са били онези "разбойници", за които се говори в Деян. 21:38. Един от учениците на Исус не име Симон, принадлежал към тях, за което говори името му (Лук. 6:15; Деян. 1:13).

ДИАСПОРАТА

Въпреки, че по традиция Палестина била родина на евреите, много повече евреи живеели извън пределите на Светата земя в Римската империя. Наречени събирателно диаспора те се срещали в почти всички големи градове от Вавилон до Рим, както и голяма част от по-малките селища, където ги водели колонизацията и търговията. Разпръскването на евреите започнало от времето на пленничеството на Северното царство през 721 г. пр. Хр., когато асирийският цар Саргон преселил жителите на Израел от тяхната страна в нови колонии в Асирия. Южното царство на Юдея било завладяно от Вавилон през 587 г. пр. Хр. и много представители на знатните фамилии били насилно преселени във Вавилон. След това последвали второто и третото преселване, които не засегнали само най-бедните жители на страната. Въпреки, че няколко хиляди се върнали от плена при управлението на Ездра и Неемия, по-голямата част предпочела да остане в земите на своето пленничество, където те успели да се установят и да забогатееят.

Завоеванията на Александър през IV век пр. Хр. открили нови възможности за разселване. Благодарение на това, че голямата военна държава владеела цялата територия на Близкия Изток, дребните разпри между царствата били временно ликвидирани, а с тях и пречките, които по-рано правели придвижването почти невъзможно. Поради нарастналите търговски възможности и понеже наследниците на Александър Селевкиди и Птолемеи поощрявали колонизацията, предлагайки свободно гражданство без плащането на данъци на всеки, който се пресели в техните земи, много евреи се възползвали от тези предложения, намирайки си нови места в растящите елинистични селища. Някои станали временни жители на гръцките градове, а други, получавайки поданство, останали в новите места, заемайки се с нови занятия. В Александрия цяла една част от града била изцяло еврейска и дори имала свой градоначалник и други чиновници, които я правели фактически автономна. Тя наброявала цели два милиона жители и представлявала най-голямото струпване на евреи от всички градове на онова време.

Еврейските селища в Римската империя бързо нараствали. Докараните от Помпей роби от Палестина в края на краищата получили свобода и се заселили на десния бряг на Тибър близо до пристанищата. През 4 г. пр. Хр. техния брой в града бил около осем хиляди. Юлий Цезар и Август им дали законни права, а в някои градове, като Коринт, те били освободени от военна служба и от юрисдикцията на езическите съдилища.

Гръцкото влияние несъмнено оставило своя отпечатък върху евреите от диаспората и много от тях загубили своите отличителни черти и вяра, отделяща ги от другите народи. По-голямата част обаче запазили еврейските си характеристики. Те твърдо се придържали към своята монотеистична вяра, основана на Мойсевия закон. Те поддържали връзка с храма в Ерусалим чрез посещение на ежегодните празници и плащали своя годишен данък от половин шекел. Те пазели съботата и организирали събирания в синагогата навсякъде където били достатъчно на брой.

В диаспората съществували две ясно разграничени групи: хебраисти и елинисти.

Хебраисти

Хебраистите или "евреите" се споменавали от апостол Павел, който бил един от тях. Той казва, че бил "обрязан на осмия ден, от Израилев род, от Вениаминово племе, евреин от евреите, според закон - фарисей ..." (Фил. 3:5). Хебраистите били онези евреи, които не само запазили своята юдейска вяра, но и говорили на староеврейски и арамейски и спазвали еврейските обичаи! Павел казва, че той бил "изучен точно по закона на бащите

си" (Деян. 22:3). Начина, по който той цитира Стария завет показва, че е познавал както еврейската Библия така и гръцкия ѝ превод. Въпреки, че той се родил в Тарс, който бил гръцки град и въпреки, че гордо претендирал за римско гражданство (Деян. 21:39; 22:25-28), той все пак бил изцяло евреин, не развален от езичеството, с което бил обкръжен от младите си години. Несъмнено имало много други като него. Болшинство хебраисти обаче вероятно живеели в самата Палестина, където тяхното поклонение се съсредоточавало в храма. Книгата Деяния на апостолите споменава за някои хебраисти от диаспората, евреи на Азия, които обвинявали Павел, че осквернил храма, когато въвел езичник в него (Деян. 31:27-29).

Елинисти

Много по-голям брой евреи, обаче, възприели гръко-римската култура и престанали да бъдат евреи, освен що се отнася до вярата. Те говорели на гръцки или на езика, на който говорела страната, в която живеели, приели нейните обичаи и в много случаи по нищо не се отличавали като евреи. Синкретични елементи се появявали и в техните богослужения, например в синагогата в Дюра-Европос на Ефрат, където езическата митология е отразена в мозайките и стенописите.

И Двете групи евреи се споменават в книгата Деяния на апостолите гл. 6, когато разделението между тях започва да заплашва единството на Църквата. Изглежда в своите разбирания елинистите били малко по-свободни от хебраистите и затова, вероятно малко по-готови да видят по-ширите следствия от старозаветните Писания. Вероятно Стефан е бил един от тях.

Включвайки и двете групи, евреите в Римската империя наброявали около четири и половина милиона. Те не се ползвали с особена популярност, поради голямата си отчужденост и нежелание си да участвуват в явни поклонения на езическите богове. Те често били наричани атеисти от хората, които не разбирали как може да се вярва в невидим Бог. От друга страна, тяхната трезвост; трудолюбие и високо морално ниво били пример за съседите, които не могли да отрекат техните способности и честност. Понякога евреите били склонни към бунтове, особено ако нещо заплашвало тяхната религиозна свобода. По времето на Клавдий те били изгонени от Рим за бунтарство, а по-късно в град Александрия избухнали няколко сериозни въстания. Но няма никакви основания да се допуска, че евреите от диаспората участвали в еврейската война между 66-70 г. сл. Хр. или, че са протестирали срещу обсадата и завладяването на Ерусалим. Тяхното видимо равнодушие към своя национален статус, даже по време на разселването сред езичниците е част от съществуващия много хилядолетия феномен, които се нарича евреин.

ЧАСТ II

ЕВАНГЕЛИЯТА: ЗАПИСИ ЗА ЖИВОТ НА ХРИСТА

Период на зараждане
6 г. пр. Хр. -29 г. сл. Хр.

ГЛАВА 5

НОВИЯТ ЗАВЕТ: НАЗВАНИЕ И СЪДЪРЖАНИЕ

Название

Названието Нов завет, което е дадено на втората половина на Библията произлиза от латинското NOVUM TESTAMENTUM, което на свой ред е превод от гръцкото *Хе каине Диатеке*. Гръцкото название обикновено се употребявало за обозначаване на "последна воля или завещание", което се вижда от неговия латински превод, но този превод не изчерпва значението му. Думата означава разпореждане на едната страна, което може да бъде прието или отхвърлено от другата, но не може да бъде изменено и когато се приема обвързва двете страни със своите условия. Тъй като завещанието е най-добрия образец на такъв документ била употребена латинската дума *Testamentum*, която означава завет. Тя носи смисъла на договор, условие или контракт, който обвързва две страни в съгласие. Тази дума предполага повече от обещание, тъй като обещанието задължава само обещаващия, а завета задължава двете участващи страни. В този смисъл тя се доближава до съвременния термин "договор". Пример за такова значение на завета е Изх. 24:1-8, където се описва приемането на Закона от народа на Израел на планината Синай. Фактът, че гръцкият превод на Стария завет на това място използва сумата *диатеке* показва, че *диатеке* може да има и това значение и тази употреба се потвърждава от Евангелието според Лука 22:14-20, където Старият завет Изх. 24:1-8 се противопоставя на Новия завет, който Исус сключил със Своите ученици на Тайната Вечеря. Общият смисъл на гръцката дума в единия и в другия случай, очевидно е еднакъв, което се вижда от Стария и Новия като противопоставени един на друг. Следователно Новият завет представлява описание на характера и утвърждение на нов договор между Бога и хората чрез Христос. Бог поставя условия, които човек може да приеме или отхвърли, но не може да измени и когато човекът ги приеме, той и Бога са задължени да изпълнят техните изисквания. Стария завет включва откровението за святостта на Бога в свършено праведния Син, Който дава на онези, които приемат това откровение, власт да бъдат Божии синове правейки ги праведни (Йоан. 1:12).

Съдържание

Съдържанието на Новия завет се състои в откровението на този нов договор, чрез записаните думи на Исус Христос и Неговите последователи. Той се състои от 27 отделни части, написани от девет различни автори, а ако приемем апостол Павел за автор на Посланието към Евреите, те стават осем. Тези документи били написани в течение на малко повече от петдесет години, вероятно между 45 и 100 г. сл. Хр. Историческите алюзии в тях обхващат целия първи век, а фонът на културната мисъл се връща назад до IV - V век пр. Хр.

Съдържанието на Новия завет може да се класифицира по три критерия: по литературен характер, по автори и по периоди.

Литературен характер

Първите пет книги от Новия Завет, Матей, Марк, Лука, Йоан и Деяния имат *исторически* характер. Всички те разказват история. Първите четири описват от различни гледни точки живота и делата на Исус. Деяния на апостолите, съпътстваща книга на Евангелието според Лука, продължава историята на последователите на Исус след края на Неговия земен живот, поставяйки особено ударение върху живота на мисионера Павел.

Следващите книги носят главно *доктринален* характер: Посланията към Римляните, 1 и 2 към Коринтяни, към Галатяни, към Ефесяни, към Филипяни, към Колосяни, 1 и 2 Солунци, Евреи, Яков, 1 и 2 Петър, Юда и 1 Йоан. По-голямата част от тях са написани под формата на писма към църквите, за да ги научат на основите на християнската вяра и практиката на християнската етика. Нито едно от тях, с възможно изключение за Посланието към Римляните, не е писано като официален документ. Те били главно неофициални и били посветени на текущи, неотложни въпроси в групите, за които били писани.

Друга група книги носят *личен* характер. Това са 1 и 2 Тимотеи, Тит, Филимон и 1 и 2 Йоан. Те са писани като лични писма до отделни личности, а не до групи, с цел лично наставление или съвет. Но понеже били писани до хора зръководещи църквите, тези книги имали по-широко значение от чисто лични писма и започнали да се смятат за публични документи.

Книгата Откровение, последната от Новия завет носи *пророчески* характер и говори както за бъдещето така и настоящето. Благодарение на своя силно изразен символичен стил, включващ видения и свръхестествени откровения, тя се причислява и към категорията на *апокалиптичната* литература.

Дадената класификация не е окончателна или единствената възможна. В историческите книги има много доктрини, а доктриналните съдържат пророчески елементи.

Автори

Тези книги може бъдат групирани и според своите автори.

Всички автори, с изключение на Лука, са били евреи. Смята се, че трима влизат в числото на апостолите: Матей, Петър и Йоан. Марк, Юда и Яков били активни в ранната Църква или имали връзка с апостолската група още докато бил жив Исус. Лука и Павел, макар да не били очевидци на живота на Христос, били добре известни на онези, които били свидетели и несъмнено могли да получават от тях сведения, ако това било необходимо. За автора на Посланието към Евреите не е известно нищо от външни данни затова неговото име липсва в поместения по-долу списък.

АВТОР	КНИГА	АВТОР	КНИГА
Матей	Ев. от Матей	Павел към	Римляните
Марк	Ев. от Марка		1 Коринтяни
Лука	Ев. от Лука Деяния на Апостолите		2 Коринтяни
			Галатяни
Иоан	Ев. от Иоана 1 Послание на Иоан 2 Послание на Иоан 3 Послание на Иоан Откровение		Ефесяни
			Филипяни
			Колосяни
			1 Солуняни
			2 Солуняни
Иаков	Послание на Иаков		?
Иуда	Послание на Иуда	Петър	2 Тимотей
			Тит
			Филимон
			Послание към Евреите
			1 Послание на Петър
			2 Послание на Петър

Периоди

Новозаветните книги не били написани в същия ред, в който са поместени в Библията. Не трябва да се смята, че ако евангелията стоят преди посланията на апостол Павел в литературен ред, това значи, че те са по-ранни от посланията. Освен това, може да има значителна разлика между времето на написване на книгата и периода, който се описва в нея. Марк, например, описва събития в живота на Исус, които са станали в периода на последната част от третото десетилетие на I век, но неговото евангелие вероятно не е циркулирало публично чак до 65 или 70 г. сл. Хр.

За по-лесно изучаване историята на I век може да се раздели на три неравни периода, всеки от които отбелязва определен стадий от нейното развитие.

Първият е период на зараждането, който обхваща живота на Исус от 6 г. пр. Хр. до 29 г. сл. Хр. Този период се описва от четирите евангелия, които с различна пълнота предават важни факти от кариерата на Исус и спорадично се докосват до други исторически събития.

Вторият период на разпространението, (29 г. сл. Хр. до 60 г. сл. Хр.), описва развитието на мисионерска дейност. Група проповедници пътували по римските пътища във всички посоки евангелизирайки и основавайки нови църкви в различни важни центрове. Книгата Деяния на апостолите говори главно за мисионерската дейност на апостол Павел сред езичниците и само бегло хвърля светлина върху работата на другите апостоли и проповедници. През този период евангелието достигнало от Ерусалим в Рим и несъмнено на много други места, които не са споменати от автора на книгата Деяния. Към този период се отнасят и по-голямата част от посланията на апостол Павел, написани по време на мисионерския период от живота му. От тях могат да се черпят значителни сведения за растежа на езическата църква.

Третият период, между 60 и 100 г. сл. Хр., може да се нарече период на консолидацията. В някои отношения той е малко известен, защото не се казва много за историята на Църквата през това време. За нея липсват такива последователни сведения, каквито има в Деянията на апостолите за предшестващия период и малкото, което може да се възстанови се събира от различни намеци в другите писания.

Пастирските послания на апостол Павел и посланията на апостол Петър се отнасят към ранната част на този период. Евангелието според Лука, Деяния на апостолите и

ПЕРИОД	ДАТА	СЪБИТИЕ	ИСТОРИЯ	ПУБЛИКУВАНЕ
Зараждане 6 г. пр. Хр. - 29 г. сл. Хр.	6 г. пр. Хр. 4 г. пр. Хр. 26 г. сл. Хр. 29 г. сл. Хр.	Раждането на Христа Смъртта на Ирод Кръщение Разпятие	Матей Лука Марка Иоан	
Разпространение 29 г. - 60 г. сл. Хр.	31-33 г. сл. Хр. 45 г. сл. Хр. 49 г. сл. Хр. 52 г. сл. Хр. 54 г. сл. Хр. 55 г. сл. Хр. 56 г. сл. Хр. 60 г. сл. Хр.	Кръщение на Апостол Павел Ерусалимски събор Първи арест на Апостол Павел	Деяния на Апостолите Послания на Апостол Павел	Яков Галат. (Марка) 1 и 2 Солунци Матей(?) 1 Коринтяни 2 Коринтяни Римляни Колосяни, Ефесяни Филимон Филипяни Лука-Деяния на Апостолите
Утвърждаване 60 г. - 100 г. сл. Хр.	68 г. сл. Хр. 70 г. сл. Хр. 85 г. сл. Хр. 95 г. сл. Хр.	Втори арест на Апостол Павел Разрушаването на Ерусалим	Общи Послания Откровение	1 Тимотей Тит 1 Петър 2 Тимотей 2 Петър Евреите Марка Юда 1,2,3 Иоан, Евангелие от Иоан Откровение

ГЛАВА 6

ЕВАНГЕЛИЯТА КАТО ЛИТЕРАТУРНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Християнството като движение дължи своя произход на личността и делото на Исус Христос, негов Основател и Глава. С изключение на някои откъслечни твърдения, автентичните описания на Неговия живот се съдържат единствено в четирите евангелия: според Матей, Марк, Лука и Йоан, признати за канонически от християнската Църква от най-ранния период на нейната история. Макар, че е имало много други т. нар. апокрифни евангелия, които се стремили да предадат факти от Неговия живот, които не влизат в числото на четирите приети евангелия, те са по-късни и достоверността им е съмнителна. Те съдържат малко сведения, които не се срещат в каноничните евангелия и много явно измислени добавки. Освен техния стил и език показват, че те са били написани с цел да пропагандират възгледите на някоя секта, откъсната от главния поток на историческото християнство и представляваща по своята същност отклонението от или протест против него.

Тациян, християнин, сириец (70 г. сл. Хр), който създал първата хармония (хармонизация) на евангелията, за която до нас са достигнали някои сведения, използвал само четирите евангелия, въпреки, че сигурно е знаел за другите. Иринеи, епископ на Лион и Еиена, който живял по около 180 г. сл. Хр., създал доста странна теория по отношение на Евангелията.

"Невъзможно е Евангелията да бъдат повече или по-малко, отколкото са. Защото тъй както съществуват четири страни на света, в който ние живеем и четири основни вятъра, а Църквата е разпространена в целия свят и "стълб и подпорка" на Църквата са евангелията и духа на живота, то напълно естествено е, че тя трябва да има четири стълба, дишащи безсмъртие от всички страни и оживотворяващи хората".¹

Доводите на Иринеи, привездени в защита на вярата за съществуването само на четири евангелия могат да ни се струват неестествени, но даже, ако не ги считаме за научно валидни, техният контекст показва, че съдържанието на евангелията се е обсъждало още в дните на Иринеи и че той ревностно е отстоявал истинността на каноническите евангелия в Библията. Той казва: "Но това, че само тези евангелия са оригинални и достоверни и те са ни повече ни по-малко от гореспоменатия брой, аз съм доказал с много и такива доводи".²

На основата както на външни, така и на вътрешни свидетелства тези писания, несъмнено представляват особена група сами по себе си.

Настоящата книга разглежда евангелията индивидуално, като четири отделни книги, написани в различно време, в различни места и за различна публика. Очевидно е, че веднага след публикуването им, те се четели отделно, а не като част от общ сборник и всяко евангелие е било считано от неговите автор и читатели за завършено произведение, преследващо своя цел. От зараждането на Църквата в деня на Петдесетница до средата на II век нямало съгласувана биография на Христа и изглежда, че евангелията се разпространявали самостоятелно в различни части на Римската империя. При ранните църковни отци намираме малко конкретни свидетелства за използването и разпространението на тези евангелия, но характера и честотата на цитатите от тях заедно със случайните им изказвания изглежда потвърждават това впечатление.

¹ Irenaeus Against Heresies IV.xi.8. Translation of Alexander Roberts and James Donaldson, The Ante-Nicene Fathers (American Reprint. Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1951), I, 428.

² Irenaeus Against Heresies III.xi.9.

Според епископ Уесткот главното свидетелство на апостолските отци е, свързано със “съдържанието, а не толкова с автентичността на евангелията”. А. Х. МакНийл добавя, че (вероятно) най-известното псимено споменаване на множествения термин “евангелия” се намира в Спомените на апостолите от Юстин Мъченик (LXVI.1) и че около 160 г. сл. Хр. евангелията са били популярни както на изток така и на запад.³

Самите евангелия не претендират за изчерпателни описания на всичко, което е казал или извършил Исус. Напротив, две от тях явно отричат всяка такава възможност, а другите две намекуват за същото. Йоан пише: "И много други чудеса направи Исус пред учениците Си, за които не е писано в тая книга" (Йоан 20:30), а Лука признава, че "мнозина предприеха да съчинят разказ за свършено потвърдните между нас събития" (Лк. 1:1). Матей казва, че пише "Родословието на Исус Христос" (Мт. 1:1), Марк нарекул своето повествуване "Началото на благовестието на Исус Христос, Божия Син" (Марк 1:1). Всяко евангелие било избирателно, съгласно целите на автора и доколкото тази цел се постига, всяко се счита за завършено и пълно.

Индивидуалните различия на евангелията се балансират от силното сходство на реда, съдържанието и фразеологията. Много събития в живота на Христа са предадени във всичките четири. Тъй като те говорят за една и съща Личност, между тях естествено се наблюдава значителна съгласуваност в избора и описанието на главните събития в живота на Христос.

Синоптичния проблем

Между първите три евангелия съществува значително сходство в съдържанието и начина на изразяване. Наречени са синоптични, от гръцкото *син* - съвместно и *оптаномати* - виждам, защото те гледат еднакво живота на Христос. Но тази взаимовръзка довела до така наречения синоптичен проблем, който накратко се свежда до следното: ако трите синоптични евангелия са напълно независими едно от друго в произхода и развитието си, защото между тях съществува такава пилика достигаща на места до вербална идентичност? Ако от друга страна, те имат литературна връзка едно с друго, как могат да бъдат три независими свидетелства за делата и учението на Господ Исус Христос? Нито една част от тази дилема не може да бъде пропусната или оставена без внимание. Фактите трябва да бъдат обяснени с най-добрите и най-разумните от всички съществуващи хипотези. Но, въпреки това, никой не трябва да смята, че има окончателен отговор на въпроса, тъй като още много неща са неясни и много данни липсват. Не бива също да бъдем удовлетворени от един чисто натуралистичен отговор, който не третира справедливо произхода на евангелията или останалите части на Писанието.

Конкретен пример за откъс, който създава такъв проблем можем да видим в случая на излекуването на прокажения, описан Мт. 8:1-4, Марк 1:40-45 и Лк. 5:12-16. В тези откъси се разказва едно и също събитие, за една и съща постъпка и е използван почти идентичен език. Всеки откъс започва с различно изречение, водещо към общия контекст на разказа, но думите на Исус са почти напълно еднакви.

Как да се обясни това почти буквално съответствие на изразите? Как са могли трима души, писали независимо един от друг, да постигнат такава прилика на езика? Две училищни работи приличащи си до степента, в която правят това синоптичните евангелия веднага биха предизвикали в учителя подозрение, че техните автори или са

³ B. F. Westcott, A General Survey of the History of the Canon of the New Testament (London: Macmillan, 1875), p. 52; A. H. McNeile, An Introduction to the Study of the New Testament, rev. by C. S. C. Williams (Oxford: Clarendon Press, 1972), pp. 319, 325.

преписвали един от друг или са си сътрудничили. Нима авторите на евангелията са копирали един от друг, използвали са един и същ източник или са си сътрудничили?

Едно възможно решение

Много теории са били предлагани за обяснение на тези феномени. Най-общо те могат да бъдат разделени на три основни групи: теория на устното предание, теория на взаимното заимстване и теория на документалните източници. Всяка от тях има свои предимства, но всичките три не могат да бъдат едновременно верни.

Най-ранна е теорията на устното *предание* тъй като присъства като негласно приемане в писанията на църковните отци. Папий казва, че Матей записвал изреченията на Исус на арамейски език (еврейски диалект) и че всеки ги тълкувал както можел. Отново той казва, че Марк бил писар и преводач на Петър и записва внимателно и точно всичко, което помнел, но не задължително в оригиналния ред на речта или събитията. Иринеи (ок. 170 г.) се придържал към същата идея, наричайки Евангелието според Лука повторение на проповедите на Павел и приписвал четвъртото евангелие на ученика на Исус, облегнал се на гърдите на Исус по време на тайната вечеря.

Отците не са били непогрешими и е възможно да са грешили. По време на столетието между падението на Ерусалим и разцвета на кариерата на Иринеи Църквата била твърде заета да проповядва и да се защитава, за да обръща внимание на техническите подробности на авторството. От друга страна Папий и Иринеи са най-ранните и преки свидетели на авторството на евангелията и тяхното свидетелство не трябва да се отхвърля без честен опит да се тълкува.

Всеки споменат от тях случай предполага, че авторът на евангелието или е бил лично запознат с делата и учението на Исус или предавал съдържанието на проповедите, които слушал не веднъж от някакъв апостолски авторитет. Тази теория предполага, че отнасящите се към Исус факти били събрани и организирани, а след това научени наизуст и накрая предадени устно в доста определен вид.

Някои фактори потвърждават този възглед. Първо, евангелията несъмнено се били проповядвани устно преди да получат писмена форма. Ако последователните на Исус са Го представяли пред народа, те трябвало да предложат последователен разказ, съдържащ значително количество събития от Неговия живот, които да повтарят всеки път когато намерят нови слушатели или когато поучават вярващите. Честото повторение е способно да създава устойчив вид; повтарящата се история създава стереотип. Апостол Павел споменава словото, което „приел“ (1 Кор. 15:3) и "благовестял" (Гал. 1:11) с изрази, от които се подразбира, че е съществувало вътрешно ядро от факти, които той не е можел да променя. Той не казва нищо за използване на някакви писмени документи. Такива биха могли да съществуват или не по времето на неговия живот, въпреки че той споменава "книгите, особено пергаментите" (2 Тим. 4:13), които вероятно са съдържали част от Писанията. Твърде е възможно, писмените разкази за живота на Исус да са се разпространявали още преди гоненията при Нерон през 64 г. сл. Хр.

Втората теория е тази на общата взаимозависимост, според която две евангелия са заимствали материал едно от друго. Да засягаме всички възможни комбинации би било безполезно в нашия кратък обзор. Ако се приеме тази теория, тя ще унищожи оригиналността на двете евангелия, които са заимствали своето съдържание от третото. Въпреки, че е вярно, че древните не са били обвързани от някакъв закон за авторското право и считали всеки писмен документ за общо достояние за свободно ползване, едва ли е било допустимо да копират един друг безразборно.

Освен това, ако да кажем, че Матей е копирали Лука, защо му е било необходимо да създава съвсем нов ред на събитията или да пропуска много от това, което е говорил

другия? Няма двама учени, които биха стигнали до единно мнение за реда на написване или обяснение на явленията. Противоречивостта на теориите е добър признак за надеждността на хипотезите.

Най-популярната в момента теория е тази на документалната хипотезата (първоначално известна под името хипотезата на двата документа), която предполага, че Матей и Лука са писали своите евангелия на основата на Марк и сборник с изречения на Исус, наречен "Q" от немската дума Quelle, което значи "източник". Изследователите на евангелията са забелязали, че макар Матей и Лука значително да се разминават в съдържанието и реда на своето изложение, съдържанието на Марк е възпроизведено в тях почти изцяло. Въпреки, че Марк и Матей понякога се оказват в съгласие помежду си против Лука или Лука и Марк могат да се отклоняват до Матей, Лука и Матей никога не са съгласни против Марк. Такъв феномен може да се очаква, ако двамата са използвали Марк независимо един от друг.

Някои речи, например Проповедта на планината, се съдържат в Матей и в Лука, но липсват в Марк. На основата на предположението, че сборниците с изречения на Исус се намират в древните папируси от ранния период и са били използвани успоредно с Марк, "Q" е бил реконструиран.

По-нататъшното развитие на тези възгледи било предложено от Барнет Стритер. Той допуска, че има четири източника и включил документът "M", съдържащ оригиналния повествувателен материал на Матей и документът "L" или просто Лука, съдържащ личните изследвания на Лука. От тези четири източници са произлезли и първите три Евангелия, като Марк, един от източниците, останал оригинален.

Документалната хипотеза макар и правдоподобна, има няколко слабости. Тя поставя по-голямо ударение върху контакта с документи или някои устни традиции запазени под формата на думи на Исус отколкото на живия контакт между авторите от времето, през което са били писани евангелията. Тази "живи контакти" са представлявали реална възможност (без значение дали поддържа оригиналното авторство. Като начало Йоан Марк е живял в Ерусалим по времето на Исус и в ранните години на Църквата чак до периода на Ирод Агрипа 1 през 44 г. сл. Хр. (Деян. 12:12). След това той посетил езическата църква в Антиохия Сирийска и взел участие в евангелизаторската работа сред езичниците с Павел и Варнава (Деян. 13:4-5). Той работел съвместно с проповедниците на Църквата до края на живота си.

За живота на Матей не е известно нищо конкретно. Той вероятно е живял в Ерусалим за известно време, когато там е живял Марк, защото апостолите не напуснали Ерусалим до смъртта на Стефан и последвалите след нея гонения (Деян. 8:1).

Заслужава внимание и това, че цитатите от евангелията на най-ранните отци на Църквата се съгласуват най-добре с евангелието според Матей, което показва, че то е било добре известно в Антиохия от най-ранно време.

Лука се познавал с Йоан Марк по-късно, защото техните имена се споменават заедно в посланието към Колосяни (4:10,14) и в 2 Тим.4:11). Двамата били близки с апостол Павел през периода на неговия арест в Рим (ок. 60-67 г. сл. Хр.). Възможно е самият Лука да е живеел в Антиохия защото проявява особен интерес към този град и в ръкописа се употребява лично местоимение в първо лице множествено число (Деян.11:28), което прави автора участник в действието.

Въпреки, че всички приведени по-горе факти не са убедително доказателство, че авторите на синоптичните евангелия са се съветвали един с друг за записаните от тях събития, все пак те допускат възможността за общо предание, познато на авторите посредством лична връзка и проповядвано в Църквата като централно послание. Много общи неща в синоптичните евангелия могат да се обяснят с взаимна размяна и повторение на устните проповеди за Исус докато личния интерес и проучвания на

авторите биха обяснили специфичния за всеки от тях материал. Наличието на такова ядро се потвърждава и от периодичните бележки в Новия завет на проповядването за Христос (1 Кор. 15:1-11; Гал. 2:2-7).

За "Q" може да се каже, че никаква следа от този хипотетичен документ кикога не е откривана. Дори привържениците на документалната хипотеза признават, че той не е бил евангелие. Несъмнено сборници с изреченията на Исус са съществували в ранни времена, защото някои от тях били намерени на папируси, но няма никакви убедителни доказателства за независимото съществуване на този забулен в неяснота свитък.

През последните години са правени опити да се проникне в документалните източници, за да се намери произхода на материалите, от които те са били съставени. Течението критика на формата ги е свързвало с разкази за Исус и с фрагменти на Неговото учение, разпространявани независимо един от друг от Неговите последователи. Тези разкази били класифицирани според различни категории като чудеса, епиграми, назидателни повести за добрите дела и исторически речи, например разказ за страстната седмица описващ последните дни на Исус. Според тези теории всички тези библиографични факти са събрани в рамка от автора и вплетени в повествованието, което станало или евангелие или източник на евангелие.

Теорията за критика на формата ни отвежда обратно към устното предание, но го използва като несвързана маса от фрагменти, а не като организирано представяне на живота на Исус. Несъмнено, множество епизоди от живота на Исус и части от Неговото учение се употребявали във вид на илюстрации или текстове и могли да станат известни на публиката извън всякакъв контекст. Но е напълно възможно това да са били само откъслечни сведения от общия поток на историята и съвсем случайно били събрани заедно. От първите дни на християнското благовестие трябвало да има някаква логическа последователност на разказа, представящ пред хората личността и дейността на Исус.

Нито една от изложените тук накратко теории не се оказала достатъчно достоверна, за да обясни произхода на евангелията. За да се отговори на всички въпроси са необходими много повече данни. Въпреки това има някои неща, които можем да бъдем общо взето сигурни:

1. Евангелието според Матей представлява записки за учението на Исус, направени от Матей под формата на разказ, който силно напомня стила на Марк, достигайки дори до някои буквални съвпадения. Сходството може да се обясни с общи предания и личен контакт, както не по-зле отколкото с използването на писмен източник.

2. Евангелието според Марк представлява основната нишка на повествователната проповед на Исус. То било написано от човек, който е имал контакт с апостолите от самото зараждане на Църквата и било написано, когато поне някои от тях били още живи. Неговото съдържание било известно съвсем отрано, независимо дали самият документ е бил в обръщение или не.

3. Евангелието според Лука представлява независим разказ от спътника на апостол Павел, писал през 60-те години на I век и включва повествователни апостолски проповеди и резултатите от собствените му изследвания. Много притчи и чудеса в евангелието според Лука не са идентични с описаните в евангелието според Матей и даже поученията на Исус при него са организирани различно. Ако Лука и Матей са използвали "източника Q", то трябва да се каже, че един от тях го е използвал свободно. Или Матей е разпределял по-голямата част от учението Му по теми, например в Проповедта планината (Мт. 5-7), или Лука е разпределял в своето евангелие Неговото учение произволно. По-разумно е да смятаме, че Лука се е срещал с Матей лично, или чрез неговото възпроизвеждане на изреченията на Исус произхожда от преки контакти с хората, които първи са ги чули и с апостолите, които са го проповядвали.

Някои други страни на този въпрос заслужават внимание. Една от тях е, че времето на съставяне и публикуване могат да бъдат доста различни. Матей, например би могъл да събере своите записки още, когато Исус е бил жив, но те да се окажат недостъпни за публиката в организираната си форма за доста продължително време. Ако това е така, в този промеждутък те биха могли да бъдат използвани от други автори, и окончателната форма да не съвпада с първоначалния сборник.

Окончателния вид, в който тези отделни записки били написани би могъл да изпита влиянието на общото предание и да зависи от това, с каква цел се използва. Едни и същи епизоди биха могли да бъдат предадени по различен начин и основателно приложени към различни обстоятелства. В такъв случай различията в описанията стават маловажни, защото те не водят до същностно несъответствие в самите документи.

Евангелията трябва да се разглеждат като честни опити да се опише живота на Исус с цел поучение. Несъмнено това е лежало в сърцевината на апостолската проповед, така както е представено в думите на Петър на Петдесетница (Деян. 2:22-32) и неговата проповед в дома на Корнилий (Деян. 10:36-43) както и в речта на Павел и Антиохия Писидийска (Деян. 13:23-33). Не било възможно синоптически евангелисти да не познават това така наречено "устно предание" и предисловието на Лука дори намеква, че авторът е знаел какво са предали от самото начало "очевидци и служители на словото" (Лук. 1:2). Въпреки, че теорията на устното предание със сигурност не разрешава цялостно синоптичния проблем, тя заслужава по-голямо внимание, отколкото ѝ се отделя през последните години.

Накрая, трябва да имаме предвид целта на евангелистите. Разполагайки с голямо количество общ материал, под ръководството на Светия Дух те го използвали по различен начин и го поставили в различна рамка. Самите различия говорят за независимостта на авторите, а сходствата отразяват общата информация, общата тема на техните евангелия и общото вдъхновение на Бога.

ГЛАВА 7

ЕВАНГЕЛИЕ СПОРЕД МАТЕЙ

Произход

Първото евангелие традиционно се приписва на Матей Левий, бирника, когото Исус призовал в числото на Своите дванадесет ученици (Мт. 9:9-13; 10:3). За него не е известно почти нищо освен името и професията му. След изброяването на апостолите в книгата за Деяния на апостолите (Деян. 1:13) той изчезва от историята на Църквата и се среща само в някои, вероятно, легендарни бележки. Никъде в първото евангелие той не е наречен ясно негов автор, но ранните писатели на Църквата, които обсъждали авторството на това евангелие, го приписали на Матей. Евсевий (ок. 325 г. сл. Хр.) цитира Папий (приокбл. 100 г. сл. Хр), който казва, че Матей съставил на арамейски език Господните пророчества, които били преведени на гръцки език както всеки бил в състояние. Иринеи Лионски казал столетие и половина преди Евсевий, че "Матей също написал евангелие, което се разпространявало сред евреите на техния диалект, по времето когато Петър и Павел проповядвали в Рим и установявали Църквата".

От тези ранни твърдения за произхода на първото евангелие могат да бъдат направени няколко извода. Първо, авторството на Матей било неоспоримо и понеже бил сравнително незабележим член на групата на апостолите, няма никакво основание да бъде използван за фалшификация. Всеки измамник, който би търсил слава чрез своето фалшиво произведение, би се стремил да го публикува под името на по-известен апостол. Второ, общото съгласие на ранните автори съответства на това, което знаем за характера на Матей. Като митар, той трябвало да бъде грамотен и навикнал да води записки във връзка със своята професия. Трето, преданието, че евангелието първоначално било написано на арамейски, не изключва възможността по-късно авторът да го е публикувал и на гръцки език и това второ издание бързо да е изместило първото.

Време и място

Не е известно кога точно е писано това евангелие. Едва ли е възможно да бъде написано преди първото разпръскване на ерусалимските християни (Деян. 8:4), защото на местната църква в Ерусалим едва ли е било нужно писмено евангелие, тъй като апостолите могли лично да отговорят на всички въпроси и да предават авторитетно учение. Едва ли е било написано също и след 70 г. сл. Хр., защото в пророчеството за разрушаването на Ерусалим не се казва, че градът е паднал (Мт. 24:1-28). Приведеното по-горе свидетелство на Иринеи го определя в периода на управление на Нерон, когато "Петър и Павел били в Рим". Ако преданието е вярно, то евангелието е могло да бъде написано от Матей първоначално за непалестинските новопокръстени християни, говорещи на арамейски, които нямали достъп до апостолите и затова могли да получат знания за Исус само от писмен текст.

Свидетелството на Папий често е било отхвърляно, защото арамейският оригинал не е достигнал до нас, а езика на евангелието не носи никакви следи на гръцки превод. Разнородните преводи, споменати от Папий, едва ли са могли да дадат добър гръцки текст на съществуващото евангелие. От друга страна, възможно е виждайки голямото търсене на писмена информация за Исус, авторът сам да е направил гръцки превод за езическите църкви, може би конкретно за Антиохия. Тъй като гръцките църкви бързо надминали арамейските по брой и влияние, арамейският оригинал би могъл да изчезне много рано. Противоречиви мнения се изказват по отношение на езика, на който

евангелието е писано в оригинал. Така или иначе, съществуващият гръцки текст е твърде ранен и би трябвало да се счита по-скоро за оригинал, отколкото за превод от арамейски. Евангелието според Матей чудесно подхожда на една църква, която все още е била близко свързана с юдаизма, макар и да ставала все по-независима от него. То диша месианската атмосферата, но в същото време отправя послание "към целия свят". То запазва същността на завета на Авраам, който подчертавал Божиите благословения за Авраам и неговото потомство като избран народ и в същото времедобавял: "Чрез теб ще се благославят всички земни племена" (Бит. 12:3).

Място на написването би могла да бъде Антиохия. Цитати на евангелията в ранните писания на църковните отци, например в Папий и Игнатий, се съгласуват най-добре с текста на Матей и показват, че това първо евангелие, вероятно е било любимо в сирийско — еврейската църква. Нещо повече, църквата в Антиохия била първата, в която имало значителен брой езичници, които говорили както арамейски така и гръцки. Макар да няма неопровержими доказателства, че това евангелие е писано именно в Антиохия, е трудно да се открие по-подходящо място. Следователно, то могло да бъде съставено между 50 и 70 г. сл. Хр. и се разпространявало от онези, които се трудили в антиохийската църква и носили от нея евангелието за другите.

Съдържание

Темата на Евангелието според Матей е изразена в неговата първа фраза: "Книга родословието на Исус Христос, Син Давидов, Син Авраамов" (Мат. 1:1). Фразеологията напомня книгата Битие, която се дели на части, от които всяка започва с думите "Ето произхода...", "Ето родословието..." или "Ето житието..." (Бит. 2:4; 5:1; 6:9; и т.н.). Всеки път, когато се появява този израз, с него се отбелязва стадий в развитието на месианското обещание. Връзките в историята на Божия народ водят началото си от книгата Битие, а една от тях достига до книгата Рут. 4:16, където месианската линия завършва с Давид. Матей подхваща родословната линия от това място и показва нейното изпълнение в личността на Исус.

Структурата на Евангелието според Матей се изгражда около две схеми, които може да се проследят по повтарящите се фази в книгата. Първата схема е биографична и по форма напомня биографията на Исус в Марк и Лука. В нея има две отправни точки: първата в Мт. 4:17: "Оттогава Исус започва да проповядва и да казва: покайте се, защото се приближи небесното царство" и втората в Мт. 16:21: "Оттогава Исус започва да казва на учениците Си че трябва да отиде в Ерусалим и много да пострада от старейшините, първосвещениците и книжниците, и да бъде убит, и на третия ден да възкръсне". Първият откъс показва възхода на проповедническата кариера на Исус, която му донесла видно място сред народа. Вторият откъс отбелязва началото на залаза на Неговата популярност и сочи към кулминацията на Неговото служение на кръста. Фактът, че тези две централни повратни събития в Неговия живот са отбелязани така ясно в евангелието, свидетелствува за ясната цел на автора да представи двете страни на биографията на Исус и да покаже, че той има цялостна представа за Неговия живот. Евангелието не е просто сборник от отделни изречения и случайни, откъслечни истории, а има за цел да покаже по какъв начин Месията е изпълнил това, заради което е дошъл на света.

Другата структура на Евангелието според Матей е свойствена единствено за него. Докато горепосочената схема представлява биографична интерпретация на живота на Исус, втората е тематична. Текстът е разделен на пет части, всяка от които се групира около една преобладаваща тема и завършва с фразата "Когато Исус свърши...". Заедно с увода и заключителния разказ за страданията на Христос, текстът се дели на седем части, водещи читателя към следствията от месианските твърдения на Исус. Резкият контраст

между реакцията на свещениците спрямо думите на стражата при гроба и реакцията на учениците в отговор на възкресението на Господа поставя читателя пред избор. Той трябва или да застане на страната на еврейските водачи, които отхвърлили Исус и отказват да сприемат Неговите твърдения при никакви условия, или да стане Христов ученик.

План

МАТЕЙ: ЕВАНГЕЛИЕТО НА МЕСИЯТА

I. Пророчествата за Месия изпълнени

Адвент 1:1-4:11

II. Принципите на Месия прогласени

Встъпителна реч 4:12-7:29

Призив да влязат (7:13,14)

III. Силата на Месия открита

Чудеса 8:1-11:1

Призив за следване (10:34-39)

IV. Планът на Месия обяснен

Притчи 11:2-13:53

Призив за приемане (11:28)

Призив за разбиране (13:51)

V. Целта на Месия заявена

Криза на Кръста 13:54-19:2

Призив за свидетелство (16:13-15)

VI. Проблемите на Месия представени

Сблъсък с противниците 19:3-26:2

Призив за покаяние (23:37-39)

VII. Страданията на Месия завършване

Смърт и възкресение 26:3-28:10

VIII. Епилог

Слухове и действителност 26:11-20

Призив за действие (28:16-20)

Първият раздел запознава читателя на евангелието с произхода на Месията. Неговото родословие, започващо от Авраам, първият получил Божието обещание, и от Давид, изброения родоначалник на царствения род на Юда се открива в първия стих и се развито в следващите. Следва описание на непорочното зачатие и раждане заедно с кръщението и изкушението, които Го подготвили за служение на народа. В тази част, които се състои от три и половина глави, фразата "За да се сбъдне реченото от Господа чрез пророка" или подобен израз се повтаря не по-малко от пет пъти. По такъв начин идването на Исус е представено като изпълнение на Божието предопределение открито в Стария Завет и частично изпълнено в историята, която предшества Неговото идване. Вторият раздел започва с появата на Исус в Галилея след затварянето на Йоан Кръстител. Тя е посветена главно на прогласяване на духовните и етичните принципи на Месианското царство. Исус призовавал хората към покаяние и вяра в Него и докогато им възвестявал царството, в което е Господ, Той се стараел да покаже какво ще бъде то и как може да се влезе в него.

Единствено Матей употребява израза "небесно царство" тридесет и три пъти. "Божието Царство" той споменава пет пъти (6:33; 12:28; 19:24; 21:31; 21:43). Другите синоптици

често употребяват последният израз там, където Матей употребява "небесното царство". Макар Исус несъмнено да твърдял, че Неговото царство ще притежава материални измерения (8:11, 13:40-43) Той давал също така да се разбере, че то вече е настояща духовна реалност (4:17; 12:28).

Проповедта на планината представя духовните принципи на царството. Матей я предава най-подробно. В нея Исус заявява Своята позиция относно Закона, защото казва, че "не съм дошъл да наруша, а да изпълня" (5:17). Той изисквал правда, която превъзхождала правдата на евреите законници, защото тя била вътрешна, а не външна; спонтанна, а не по задължение; давана от човека, а не от кодекса. Нейното висше мерило бил Сам Бог: "И тъй бъдете свършени, както е свършен и Небесният ваш Отец" (5:48). В това отношение Той отивал отвъд Закона, когато казвал: "Чули сте, че бе казано на древните... А пък Аз ви казвам..." (5:21-22). Той не отменил Закона, но отишъл отвъд него със Своята святост.

Мерило за правда в Проповед на планината е несъобразяването с човешките идеали, а познанието на Христос, слушането на Неговите думи и тяхното изпълнение (7:23,24). Пълното разбиране на личността и служението на Христос още предстояло, но необходимостта да Го поставят в центъра на цялото Му учение и своята вяра е вече е направено несъмнено.

За да могат тези принципи да бъдат приети от потенциалните вярващи били нужни известни доказателства за силата на Исус. В третия раздел на Евангелието според Матей (8:1-11:1) са описани различни чудеса показващи, че Исус има власт над болестите (проказа, 8:1-4; разслабеност, 8:5-13; огнища, 8:14-17; паралич 9:2-8; кръвотечение, 9:20-22; слепота, 9:27-31), бесове, (8:28-34,9:32-34), силите на природата 8:23-27) и смъртта (9:18, 23-26). Изпращането на дванадесетте, описано в Матей 10, може да бъде виждано като предаване на власт от Исус на тези хора и като уверение когато те се отправяли на път, за да я използват. Месианската проповед не била само прогласяването на един нов идеал, но трябвало да бъде проява на нова сила - идея, което според книгата Деяния на апостолите, се осъществила по-късно в живота на Църквата: "Апостолите свидетелстваха с голяма сила за възкресението на Господа Исуса Христа, и голяма благодат почиваше върху всички тях" (Деян. 4:33).

Чудесата извършени от Самия Господ Исус Христос или от Неговите ученици, не били спорадични или безцелни прояви на сила. Исус целял да научи народа и да постави началото на Своето царство, а не да озадачи или удивява хората.

Четвърти раздел на Евангелието според Матей (11:2-13:53) се характеризира с притчите. Не всички притчи са записани в този раздел, но повечето от тях са събрани именно в глава 13. Образите от ежедневиия живот изобразяват характера и плана на небесното царство, особено що се отнася до бъдещето.

Исус казвал, че притчите имат за цел едновременно да открият и да скрият на истината, защото когато учениците Му Го попитали защо говори на народа с притчи, Той отговорил: "Защото на вас е дадено да знаете тайните на небесното царство, а на тях не е дадено" (Мат. 13:1). Исус искал Неговите наставления да бъдат ясни за онези, които били готови за тях и неразбираеми за тези, които се противили на Бога.

В този списък има осем притчи:

1. За сеячи и почвите 13:1 -23
2. За живото и плевелите 13:24-30, 36-43
3. За синапеното зърно 13:31,32
4. За кваса 13:33
5. За имането 13:44
6. За бисера 13:45,46
7. За мрежата 13:47-50

8. За стопанина 13:51,52

В стих 36 имаме преход. Там се казва, че Исус оставил тълпата и влязъл в къщи, така че четири притчи били предназначени за народа, а останалите четири за Неговите ученици. Първите четири предоставят небесното царство на народа. Неговото зареждане от семето на Божието Слово, приемането му от различни слушатели, контрастът между истинския и лъжлив отклик на житото и плевелите, удивителния разтеж на царството от съвсем малко начало до голямо дърво, могъщите сили на царството сравнени с квас - всичко това били неща, които Той искал хората да знаят.

Последните четири притчи се отнасят към вътрешната страна на царството: цената на неговото изграждане, двойната участ на хората, засегнати от него и смесването на нови и стари елементи в Неговото учение.

Всички притчи показват, че Исус не е мислил за Себе Си просто като за еврейски реформатор, а като владетел на земята и личност от световна важност.

Глави 11-12, които се намират непосредствено преди притчите съдържат някои допълнителни речи свързани с природата и важността на Неговата мисия. Съмнението на Йоан Кръстител (11:2-19), отхвърлянето на Исус от галилейските градове (11:20-24), Неговото господство над съботата (12:1-14) и Неговата власт над бесовете (12:22-37) - всичко това помага да се разбере Неговото служение като свръхестествена Личност, дошла на земята с необикновена задача.

Кризата на тази мисия се описва в следващата част на Евангелието според Матей (13:54-19.2). Отхвърлянето на Исуса от своите (13:54-58), заплахата на Ирод, изразена в убийството на Йоан Кръстител (14.1-12) и неразбирането на учениците (15:1-16; 16:5-12) показват напрежението предизвикало думите на Исус за неизбежността на кръстните страдания, както и откровението Кой е Той чрез Неговото преображение (16:21-17.8). От този момент в раказа кръстът все по-често се изправя пред Исус и става непосредствена цел на Негово земно служение.

Заявяването на месианската цел предизвикала конфликт. В 19:3-26:2 описват трудностите на Месия, а Неговият сблъсък с противниците се появява в определени събития като спора с иродиани, садукееи и фарисееи (22:15-40). Изобличенията в глава 23 и предсказанието за разрушаването на Ерусалим в глави 24 и 25 произтичат от този сблъсък.

Всеки сблъсък води до криза и в живота на Месията тази криза била кръста. Евангелието според Матей 26:3-28:10 описва Неговите страдания, смърт и възкресение. Матей е подчертал месианския характер на Неговата смърт, отбелязвайки нейната връзка с пророчеството. Четири пъти Исус ясно сочи към Стария Завет, като говорещ за Неговите страдания (26:31,54,56; 27:9) и в отговор на въпросите на Каиафа, Се нарича Човешки Син (26:64), което в Данаил 7:13,14 се отнася за небесното същество.

Заклучението прави равносметка на цялото евангелие, подчертавайки неговото учение с илюстрация на двата вида отношение към Исус: отхвърляне заради неверие или поклонение в резултат на приемане.

Всяка част съдържа призив на Исус към учениците, който авторът очевидно иска да представи и като призив към читателя. В края на поучителната част, съдържаща Проповедта на планината, Исус призовава учениците Си да направят първата крачка по пътя, водещ към живота (Мт. 7:13,14). Веднага, щом им показал Своята власт и сила, Той им заповядал да бъдат свидетели и ги призовал да вземат кръста и да Го последват (10:34-41). В частта, в която Той обяснява Своето учение, се съдържа двоен призив: един към народа да дойде при Него и да намери покой (11:28), а втори - към учениците с въпроса, разбират ли Неговите думи (13:51). Той искал думите Му да предизвикат отклик на волята и ума. Предсказанието за кръста изговорено в повратния момент на Неговия живот предизвикало признанието: "А вие кой мислите че съм аз?" (16:15).

Отхвърлянето му в Ерусалим Го подтикнало да призове непокорния град към покаяние (23:37-39). В края на историята, във Великото поръчение Той казва: "Идете...", което представлява последния евангелски призив. По такъв начин всеки раздел може да бъде отнесен читателя, който чете книгата.

Най-важните моменти

Евангелието според Матей е било написано за да покаже, как Исус от Назарет разширил и обяснил откровението, което започнало с месианските пророчества е Стария завет. Макар да е твърде еврейско по своя характер, то е писано също и за езичниците, тъй като последната заповед в него призовава учениците да научат всички народи (28:19). Ако първоначално то е било написано за Антиохийската църква, където за първи път се обърнало голямо число езичници, причината за неговия характер се обяснява просто. Матей се опитал да покаже на тези новообърнати хора значението на служението на Исус в светлината на Стария завет, в който вярвали техните приятели евреи и от които те самите получавали наставления.

Някои случки се срещат само в Матей. Видението на Йосиф (1:20-24), посещението на мъдреците (2:1-12), бягството в Египет (2:13-15), избиването на младенците (2:16), съня на жената на Пилат (27:19), смъртта на Юда (17:3-10), възкресението на светците при разпъването (27:52), подкупа на стражите (28:12-15) и поръчението да кръщават (28:19-20) не се срещат в никое друго евангелие. От притчите, свойствени единствено за Матей принадлежат следните: плевелите (13:24-30, 36-43), скритото имане (13:44), бисерът (13:45,46), мрежата (13:47), немилосърдния слуга (18:23-35), работниците в лозето (20:1-16), двамата сина (21:28-32), бракът на царския син (22:1-13), десетте девизи (25:1-13) и талантите (25:14-30).

Само три чудеса са описани единствено от Матей: двамата слепци (9:27-31), немият хванат от бяс (9:32,33) и монетата в устата на рибата (17:24-27). Матей използва чудесата повече, за да докаже месианската сила на Исус, отколкото да разгърне разказа, макар, че той повтаря много чудеса, които се срещат в Марк и Лука.

Евангелието според Матей е дидактично по своя характер. То съдържа най-големия блок с поучения от всички евангелия (гл. 5, 6 и 7) както и други дълги откъси (гл. 10, 13, 18, 23, 24, 25), които описват учението на Исус. Тези поучения съдържат приблизително три пети от цялото евангелие. Както се вижда Матей е искал да постави ударението върху съдържанието на учението на Исус във връзка с Неговата личност и Закона, за да изясни цялостния смисъл на идването Му.

Личности

В своето повествование Матей отделя по-малко внимание на отделните личности, отколкото правят това другите синоптически евангелисти и не въвежда много имена, чиито имена липсват в другите евангелия. Йосиф (1:18-25), Ирод Велики (2:1-16) и майката на Яков и Йоан (20:20,21) заемат повече място, отколкото при Марк и Лука, но и двамата споменават повече техни характеристики, отколкото Матей.

Като цяло персонажите на Матей са идентични с тези, които се срещат у Марк, Лука и Йоан. Йоан Кръстител, Мария (майката на Исус), дванадесетте ученици, Каиафа, първосвещениците, Пилат, Симон Кириинеца, Йосиф Ариматейски и множество помаловажни личности - всички се срещат в неговия разказ. Те обаче са второстепенни в сравнение с учението.

Особени характеристики

1. Матей е евангелие на речите.

Във всеки от разделите се съдържа дълга реч, което се вижда от предложената по-долу таблица.

ЧАСТ	РЕЧ
I. Изпълнение на пророчествата 1:1-4:11	Проповед на Иоан 3:1-12
II. Провъзгласяване на принципите 4:12-7:29	Проповедта на планината 5:1-7:29
III. Проява на сила 8:1-11:1	Поръчение 10:1-42
IV. Обясняване на плана 11:2-13:53	Притчи 13:1-52
V. Обявяване на целта 13:54-19:2	Значение на прощаването 18:1-35
VI. Представяне на проблема 19:3-26:2	Изобличаване и предсказание 23:1-25:46
VII. Завършване на страданията 26:3-28:10	(Няма реч: действие)
VIII. Заключение 28:11-2	Великото поръчение 28:18-20

2. Матей е евангелието на Църквата.

Единствено в Евангелието според Матей се среща думата "църква" (16:18, 18:17). И в двата случая това са думи на Христос, които показват, че Той виждал църквата като бъдеща институция. Дори само факта, че тези думи на Христос са намерили място в Евангелието според Матей, вероятно показва, че то е написано до младата, бореща се църква, която се нуждаела от насърчение и дисциплина.

3. Матей е евангелието на царя

В Евангелието от Матей не само се подчертава учението на царството, но и в цялото евангелие е одчертана царствеността на Христос. Родословието в първата глава следва царския род на Юда. Ирод се страхувал от раждането на Исус като политически съперник. Влизането му в Ерусалим подчертавало Неговото идване като цар, мирно яздещ младо магаре (21: 5,7) В есхатологическата реч Той подсказва, че "ще седне на престола на славата Си" (25:31). Надписът на кръста по разпореждане на Пилат гласил: "Този е Исус, Юдейският Цар" (27:37).

ГЛАВА 8

ЕВАНГЕЛИЕ СПОРЕД МАРК

Произход

За автора на това евангелие е известно сравнително малко. Самата книга никъде не го нарича по име и в самия текст няма много пасажи, които разкриват неговите интереси и характер, а още по-малко неговата личност. Преданието твърди, че Йоан Марк бил потомък на християнско семейство от Ерусалим, помощник и ученик на Павел, Варнава и, може би, на Петър. Датата на раждането му е неизвестна, но вероятно е бил, около десет години по-млад от апостолите, така, че по времето на разпъването на Христос той бил на около двадесет години. Той бил син на Мария, за която на Деяния 12 говори като за приятел на апостолите. Молитвеното събрание, в което се молили за освобождаването на Петър, се провеждало в нейния дом и, който може би служил като център на събранията на християнските ръководители в Ерусалим. След своето освобождаване от тъмницата (Деян. 12:12) Петър се е запътил натам, което показва неговата увереност, че по това време ще намери там приятели. Възможно е също и стаята, в която се провеждала Тайната вечеря на Исус с учениците Му да се е намирала в този дом и в него да се е случило молитвеното събрание в деня Петдесетница. Ако това е така, Марк е познавал много добре ръководителите на християнското движение почти от самото му зараждане. Семейството, от което произхождал Марк било заможно, което се виждало от факта, че майка му имала собствен дом и притежавала роби. Хейз допуска, че Марк бил "разглезен син на богата вдовица".⁴ Неговият братовчед, Варнава, изглежда също е бил заможен и е имал земя, той като продал нива, "донесъл парите и ги сложил в краката на апостолите" (Деян. 4:37). Тяхната родина вероятно е била Кипър, във всеки случай Варнава бил от там (Деян. 4:36). По всяка вероятност, Марк бил възпитан в благочестиво и културно семейство.

Той бил включен в служение от своя роднина Варнава, който след като посетил Ерусалим заедно с Павел (Деян. 11:30) се върнал в Антиохия, взимайки със себе си Марк (Деян. 12:25). Когато Варнава и Павел се отправили на своето първо мисионерско пътешествие, Марк тръгнал с тях в ролята на помощник или ученик (Деян. 13:5). Той останал с тях по време на служението им на Кипър, но когато се отправили към Азия, ги оставил и се върнал в Ерусалим (Деян. 13:13). Причината за това не е дадена, но може да се предполага, че той е почувствал, че не е призван за това служение или е преживял някаква емоционална реакция. Може би не се е разбираал с Павел, или не го интересувало служението сред еретиците. Факт е обаче, че той не продължил по-нататък.

След завръщането си в Антиохия и следващото събиране в Ерусалим, Варнава предложил да вземе Йоан Марк в следващото пътешествие. Павел възразил, защото Марк не отишъл "с тях по работата, за която бяха пратени" (Деян. 15:37-39). Разногласието било толкова силно, че те скъсали отношенията си. Варнава взел Марк и отплувал за Кипър, а Павел с нов помощник продължава своето служение в Азия.

От това време, приблизително 50 г. сл. Хр., Марк изчезва от новозаветния разкази не се появява в течение на десет години. В Посланието към Колосяните, ние виждаме Марк отново с апостол Павел в Рим като последния го препоръчва на църквата в Колоса. Малко по-късно Павел пише за него с думите: "полезен ми е в служба" (2 Тим. 4:11). Старото разногласие изглежда е било изгладено и Марк си е възвърнал уважението на Павел. Твърде е възможно също, през това време той да е бил във връзка с Петър (1 Пет. 5:13). Несъмнено той бил в църквата от самото й зараждане и е бил свързан с

⁴ Doremus A. Hayes, *The Synoptic Gospels and the Book of Acts* (New York: The Methodist Book Concern, n.d.), p. 105.

ревностното ѝ свидетелство от Ерусалим до Рим между 30 и 65 г. сл. Хр. Преданието, запазено от Евсевий твърди, че Марк основал църквата в Александрия.⁵

Време и място

Най-ранните свидетели на Евангелието според Марк обикновено го свързват с проповядването на Петър в Рим през 70-те години на християнската ера.

Папий (ок. 115 г. сл. Хр.) е цитиран от Евсевий (375 г. сл. Хр.) по следния начин: "И презвитерът Йоан казал също, че Марк, който бил преводач на Петър, записвал всичко с голяма точност, но не в реда, в КОЙТО било говорено и извършвано от Господа, тъй като не е слушал Господа и не е вървял с Него, но както казах по-рано, ходил с Петър. Той му давал нужните наставления, но не му заръчал да запише речите на нашия Господ. Затова Марк в нищо не грешал, правейки свои записки и бил внимателен и съсредоточен да не изпусне нищо от чулото от него или да предаде нещо изопачено в своите записки."⁶ Евсевий цитирал също Климент Александрийски⁷ (ок. 180 г. сл. Хр.), който казал, че слушателите на Петър подтиквали Марк да запише цялото учение, което говорил Петър и че Петър разрешил евангелието да се разпространява в църквите. За Ориген (ок. 225 г. сл. Хр.), приемникът на Климент се твърди, че казал за Марк, че той написал свое евангелие, следвайки обясненията на Петър.⁸ Иринеи потвърждава това предание с думите: "след смъртта на Петър и Павел Марк ни предал в писмен вид това, което проповядвал Петър".⁹

Достоверността на тези предания може да предизвика съмнения, тъй като те не са дошли до нас направо от I век, но си струва да се отбележи, че те са единодушни за авторството на Марк по отношение на второто евангелие и го свързват с проповедта на Петър. Преданията се разминават в мненията си за връзката на евангелието с времето на живот на Петър.

Иринеи предполага, че то е било написано след смъртта на Петър, вероятно, между 65 и 68 г. сл. Хр., докато Климент и Ориген посочват, че било завършено още докато Петър бил жив и е одобрено от него. Няма съмнение, че това евангелие било написано от човек, който познавал някои от апостолите и дълго и пряко е слушал тяхното благовестие. От всичко гореказано могат да се направят следните изводи:

1. Марк бил възпитан в религиозната атмосфера на юдаизма.
2. Вероятно той е бил очевидец на някои събития, записани от него в евангелието, което носи неговото име.
3. Той бил близък сътрудник на водещите апостоли в ранната църква и би трябвало да е добре запознат с тяхната проповед за Исус и с "благата вест", която те възвестявали.
4. Той сам участвал в благовестието и бил свидетел на началото на служението при езичниците.

Към тези факти може да се добавят още няколко почерпани от самото евангелие:

1. Авторът подчертава по-скоро фактите, отколкото темите или речите.
2. Възможно той да е бил свидетел на ареста на Исус в градината. В Марк 15:51, 52 се споменава юноша, който вървял след Исус. Няма никакъв намек кой е бил той и неговото място в хода на събитията остава неясно. Ако той изобщо не беше споменат, разказът не би нарушил последователността си. Затова е трудно да устоим на изкушението да видим в това споменаване личен спомен от събитие, което оставало ясно в паметта на автора,

⁵ Eusebius Historia Ecclesiae II.16.

⁶ Пак там. III.39.

⁷ Пак там II.15.

⁸ Пак там., VI.25.

⁹ Irenaeus Against Heresies III.i.1.

но не е било важно за цялостния разказ. Нито един от другите синоптични евангелисти не споменава този случай. Ако този юноша е бил Марк, то той е бил очевидец на последните часове от живота на Исус и е много вероятно бъдещите читатели да са му силно задължени за голяма част от тези записки.

3. Пак в Марк 15:21 се споменава Симон Кириеяца, "баща на Александра и Руфа". Дватамата нямат никакво отношение към разказа и се споменават единствено на това място. Защо? Вероятно причината е, че те са били познати на автора и неговите читатели. Ако това е така, евангелието може да бъде датирано в рамките на едно поколение след разпъването, дори ако допуснем, че тези хора са били деца по това време.

4. Друг интересен факт се появява при сравняване речта на Петър в Деян.10:34-43 с това Евангелие. Преданието твърди, че Марк за известно време е бил помощник на Петър, което се потвърждава в 1 Пет. 5:13. Важно е да отбележим, че речта в Деянията на апостолите доста близко следва съдържанието на евангелието според Марк. Записал ли е Марк, както твърди преданието, в своето евангелие устната проповед на Петър?

На основата на тези съображения можем заключим, че това евангелие е дело на млад проповедник чудесно запознат с всичко свързано с Исус, който е записвал всичко така както го чувал, без никакви добавки и разкрасяване. Той не се опитвал да обяснява биографията, а просто позволил на фактите да говорят за него. Ако е писано в края на живота му, личният му опит е можел единствено да задълбочи и обогати разказа за Христос.

Горната дискусия на личността на автора вече засегнаха в значителна степен възможната дата на написване на това евангелие. То едва ли е могло да бъде написано след 70 г. сл. Хр. като е възможно да е бил съставено начително по-рано, ако под думата "съставено" се има предвид събирането на материал и използването му, но не задължително публикуването му. Близкото съгласие между Евангелието според Марк и евангелията според Матей и Лука, в които може да се намери по-голяма част от събрания от Марк материал са накарвали мнозина да смятат, че Марк е послужил като източник за информация. Поради това то е датирано като по-ранно от другите две евангелия. Такъв извод ни кара да вярваме, че или Евангелието според Марк е ранно, или другите две са късни. Ако обаче тези три евангелия са три независими писмени описания на апостолското послание за Господ Исус Христос по вдъхновение от Светия Дух, черпейки информация от общодостъпния материал, проповядван от апостолите и техните сътрудници, тогава е напълно възможно те са били написани едновременно. По-нататъшните разсъждения по този въпрос се съдържат в глава 5 разглеждаща синоптичния проблем.

Евангелието според Марк е кратко, ясно и точно, т. е. стилът, който би удовлетворил римския ум, който не търпял абстракции и литературна сложност. При Марк има много латински думи, например, *модиус*, преведено на български като "съд" (крина) (4:21), *сенсус*, преведено като "да се дава", (12:14), *спекулатор*, преведено като "оръженосец" (6:27), *сентурио*, "стотник" (15:39,44-45) и други. За по-голямата част от тях са съществували гръцки еквиваленти. Изглежда Марк е използвал латински термини, защото те били по-разпространени или познати. В неговото евангелие няма особено ударение върху еврейския Закон и обичаи. Когато обаче се споменават те са придружени с по-подробни обяснения отколкото другите синоптични евангелия. Вътрешните данни добре съвпадат с външната традиция, така, че е напълно възможно евангелието да е било написано в Рим. Във всеки случай Евангелието според Марк било предназначено за все още неевангелизирани хора притежаващи практичния римски начин на мислене.

Съдържание

Евангелието според Марк е исторически разказ, излагащо една представителна катина за личността и служението на Господ Исус Христос. То не е главно биографично, тъй като не покрива произхода, ранното обкръжение, раждането, образованието или семейството на главния герой и не се опитва да даде информация за някакъв определен период от Неговия живот. То описва, вероятно като цяло в хронологичен ред, серия епизоди от живота на Христа като дава повече подробности за последната седмица от земния му живот. Подходът му е почти напълно обективен. Добавени са сравнително малко коментари и повестта сама води своя разказ. Ако не смятаме последните дванадесет стиха, които много изследователи не смятат за оригинални защото не присъстват в най-ранните ръкописи, евангелието завършва много рязко. То е кратко, образно, стегнато, ясно и убедително. Подобно на албум със снимки то показва серия от различни пози на Исус без да прави опит да установи някаква връзка между различните картини. Въпреки това когато тези епизоди са събрани заедно Марк демонстрира добро разбиране на Неговата личност и служение.

Темата на евангелието е доста добре обобщена в първия стих: "Начало на благовестието на Исуса Христа, Син Божий". Без значение дали тази фраза е древното заглавие, дадено на евангелието или авторът сам я е избрал, тя представлява подходящо встъпление към неговото съдържание. Личността на Христос дминра целия разказ. Неговите дела представляват главен източник на интерес, а смъртта и възкресението Му в Ерусалим водят разказа към вълнуваща кулминация.

Марк не се опитва да скрие или преувеличи свръхестественния елемент в Неговия живот. Чудесата почти всеки път са свързани с някаква човешка нужда и се извършват в отговор на неотложна необходимост, а не за показ. Исус целеустремено и спокойно върви към набелязаната от Него цел, а за неочакваната развръзка чрез възкресението има повече от намек (8:31, 9:31, 10:34). В края на читателя се предоставя възможността да вземе лично решение за личността, представена като човек и все пак повече от човек.

План

Трудно е да се състави план на Евангелието според Марк поради импресионистичния му характер. За да направи впечатление на читателя, авторът изглежда повече се е осланял повече на цялостното въздействие на самото евангелие, отколкото на критичното подреждане на откъсите или частите. Предложеното по-долу обаче, ще даде известно ръководство за изучаване структурата на книгата.

МАРК: ЕВАНГЕЛИЕТО НА БОЖИЯ БОЖИ Марк 1:1

План по теми	Място	
I. Подготовка		1:2-13
Предтеча	Назарет	1:2-8
Кръщение	до	1:9-11
Изкушение	Пустинята	1:12,13
II. Начало на служението		
Удостоверяване на личността	1:14-5:43	
Представяне		
Дела	Галилея	1:14-2:12
Продължение в Галилея		
Учение		2:13-4:34
По-нататъшно служение		
Авторитет	Десетоградие	4:35-5:43
III. Пълно служение		
Сблъсък		6:1-8:26
Неверие	Назарет	6:1-6
Политическа опасност		6:7-29
Народно признание (Оттегляне)	Пустиня	6:30-56
Привързаност към традициите		7:1-23
Сензационност (Оттегляне)	Тир, Сидон, Десетоградие	7:24-8:26
IV. Завършване на служението:		
Призив		8:27-10:31
Проява пред учениците (Оттегляне)	Кесария Филипова	8:27-9:50
Предизвикателство към народа	Иудея и Пирея	10:1-31
V. Последния път:		
Кръста		10:32-13:37
Наставление за учениците	По пътя за Ерусалим	10:32-45
Изцелението на болните	Иерихон	10:46-52
Тържествено влизане	Ерусалим	11:1-11
Служение в Ерусалим		11:12-12:44
Апокалиптично предсказание		13:1-37

VI. Страдания

Катастрофа 14:1-15:47

Заговорът 14:1.2,10,11

Отдых във Витания 14:3-9

Тайната вечеря в Ерусалим 14:12-26

Гетсимания 14:27-52

Съдът пред Каиафа 14:53-65

Отричането на Петър 14:66-72

Съдът пред Пилат 15:1-20

Разпъването 15:21-41

Погребението 15:42-47

VII. Възкресението

Началото 16:1-8

Допълнение

Приведения по-горе план е по-подробен от този за Евангелието според Матей с цел да се покаже връзката между някои елементи в структурата на Евангелието според Марк. За разлика от Евангелието според Матей, в което авторът се придържа главно към темата за Месията, Марк е по-ангажиран с действията на Исус като Син Божи, Който едновременно е и Слуга Божий. Планът е построен най-вече върху промяната в географското положение през служението на Исус. Евангелието говори малко за служението в Ерусалим преди началото на страданията, въпреки, че Исус е бил там

няколко пъти и по-рано. Той не напуска Галилея и Десетоградието чак до преломния момент в Неговото служение. Пътешествията в Тир и Сидон и в Кесария Филипова били опити да се отдръпне от шума и конфликтите, които съпровождали Неговото, служение, за да се моли насаме и да наставлява учениците си в истините, които те не разбирали ясно.

Планът показва развитие и в мисълта на Марк. Гръцката дума *евтус* или *евтеос*, преведена с думата "веднага" се употребява четиридесет и два пъти, повече отколкото в целия останал Нов завет. Създава се впечатление, че колкото и разнообразно и усърдно да е било служението на Исус, Той е бързал напред към някаква невидима цел, която Той Самият виждал, но която оставала скрита за болшинството от неговите съвременници, а учениците му едва я разбирали в онези редки промеждутъци, когато Неговото слово озарявало умовете им.

Планът се опитва да класифицира материала в Евангелието според Марк. Първата част (1:2-13) може да се определи като въведение, но по-точно би било да бъде наречена кратки записки за подготовката на Исус за Неговото велико дело. Марк говори за този период от живота на Исус много по-кратко, отколкото Матей и Лука. При него липсва родословието, проповедта на Йоан е предадена стегнато с простата ѝ същност, а изкушението не споменава никакви подробности. Цялата тази част се занимава с доказателства за Исус, Който е посочен от Йоан, помазан от Свети Дух и изпитан в пустинята.

Втората част (1:14-5:43) първоначално изглежда като простото изброяване на случайно избрани събития. Всъщност тя съдържа серия проявления на властта на Исус. Чудното изцеление на разслабения (2:1-12), стоящо в края на списъка от изцеления показва властта на Исус да прощава грехове. Разговорът с фарисеите за късането на класовете в събота (2:23-28) заявява властта на Исус над съботата. Неговата власт над бесовете е описана в няколко откъса (3:11,20-30; 5:1-20). Усмиряването на бурята в Галилейското езеро показва Неговата власт над природните стихии а (4:35-41). Възкресяването на дъщерята на Яир демонстрира Неговата власт над смъртта (5:21-24,35-43). Заедно с тези доказателства за властта на Исус, Марк записал и много неща от Неговото учение, но главното ударение в първата част на разказа пада върху правото на Исус да говори и действа като Божий Син и Човешки Син.

Третата част (6:1-8:26) продължава да описва учението и чудесата, но отделя много повече място на сблъсъците. Неверието на Неговите съграждани (6:6), политическия натиск от страна на Ирод, който езекутирал Йоан Кръстител и можел след него да погледне с подозрение и Исус (6:27-29), опасността от популярността, която можела лесно да превърне Неговото божествено призвание в демагогия, и традиционализма на фарисеите (7:1-23) - всичко това създавало натиск, на КОЙТО Исус трябвало да противостои. Накрая, след един безплоден опит да избяга от преследващата го тълпа (6:31-34) Той отишъл в Тир и Сидон на територията на езичниците, където бил по-малко известен (7:24). Но и там Го молили за помощ. Тази част от книгата, говореща за пълното служение на Исус разкрива светлата и тъмната страна на служението. Неговото състрадание към тълпата, готовността да служи на нуждаещите се, мъдрите отговори на въпросите се съпоставят с лекомислената алчност на тълпата.

Четвъртата част (8:27-10:31) започва с оттеглянето на Исус в Кесария Филипова. Подобно на другите синоптични евангелия Марк смята този момент за повратен в живота на Исус. Исус призовава учениците Си да направят лична изповед на вярата си в Него (6:27). За първи път Той им открива необходимостта да умре, а след това, при преображението, им показва Своята действителна слава. Отново и отново Той им казва, че трябва да умре и след това да възкръсне, "Но те не разбираха тези думи и се бояха да Го попитат" (9:32).

Петата част по-подробно описва последствията от този поврат в служението на Исус и разказва за последното пътуване към кръста. В наставлението, което Исус дал на учениците Си (10:32-40), в изцелението на Вартимей, който конкретно е наречен по име (10:46-52) и при всенародното представление на драматичното влизане в Ерусалим (11:1-10) Той показал Своето отношение на служение на Бога и на човека. В споровете с различните религиозни групи и в произнесената на Елеонската планина пред учениците реч за бъдещите събития, Исус изложил принципите на мислене и предсказанията на бъдещето, които обяснявали по-ясно последствията от Неговата мисия. Той специално подчертал гледната точка на Бога за живота на човека кулминираща с Неговото второ идване в края на времената. Трагедията на кръста съвсем не се омаловажава от Марк, но още преди да започне да говори на читателите за страданията на Исус, той намеква, че Исус ще възтържествува над явната беда, която Го очаква.

Частта, описваща страданията (14:1-15:47) малко се различава в своите основни факти от другите евангелски разкази. Последните няколко дни от живота на Исус са предадени в по-последователен хронологичен ред, отколкото другите периоди с такава продължителност от Неговия живот. Несъмнено това бил най-ярък и важен период от Неговия земен живот. Простия, фактологичен стил на Марк прави разказа още по-ценен и заставя човек да си зададе въпроса, защо такава удивителна личност с такава огромна власт е трябвало да срещне такъв преждевременен край.

Самото евангелие дава два отговора на този въпрос. Единият идва направо от устата на Христос в Марк 10:45: "Защото наистина Човешкият Син не дойде да Му служат, но да служи, и да даде живота Си откуп на мнозина". Трагедията на евангелието била неизбежна част от Неговото служение на хората и от Неговото изкупление. Другият отговор се намира в последната част описваща възкресението (16:1-8 "(20)). Празният гроб бил доказателството, че в градината на Йосиф се е случило нещо, което не може да се обясни по естествен начин. Свидетелство на ангела и ужасът на жените доказват, че се е случило неочакваното и че Исус наистина е възкръснал.

Оригиналноста на последните дванадесет стиха на евангелието от Марк е била оспорвана текстуално, защото в някои от най-старите и най-достоверни ръкописи те липсват. Съществуват няколко завършека, но този, който познаваме и най-добрият от тях. Във всеки случай той представлява разказ, който може да бъде проследен до края на II век и има много общо с другите описания на възкресението, така че има пълно основание да се вярва, че съдържа автентична информация. Ако го е написал сам Марк, той вероятно го е добавил като епилог, тъй като той започва с кратък извод за това, което вече е казано в първите осем стиха. Той подчертава неверието на учениците (16:11,13,14,16) като че ли казвайки, че даже след най-великата проява на властта на Исус над смъртта, мнозина още се съмнявали и се нуждаели от допълнително убеждаване да вярват.

Най важните моменти

Както беше вече казано по-рано, Евангелието според Марк е евангелие на действието. То няма предисловие освен названието. Непосредствените цитати от Стария завет, приведени с цел тълкуване на пророчествата са много малко, въпреки че има достатъчно старозаветни цитати и бележки. От общо 70 притчи в евангелията, Марк съдържа едва 18, като някои от тях се състоят само от едно изречение. Въпреки това, съобразно своя размер, Евангелието според Марк отделя повече място на чудесата, отколкото другите евангелия, тъй като привежда 18 от съществуващите 35. Лука например, на 91 страница гръцки текст описва само 20 чудеса, докато 18 на Марк са

описани на 53 страници гръцки текст. Марк явно се е интересувал повече от действията, отколкото от разговорите.

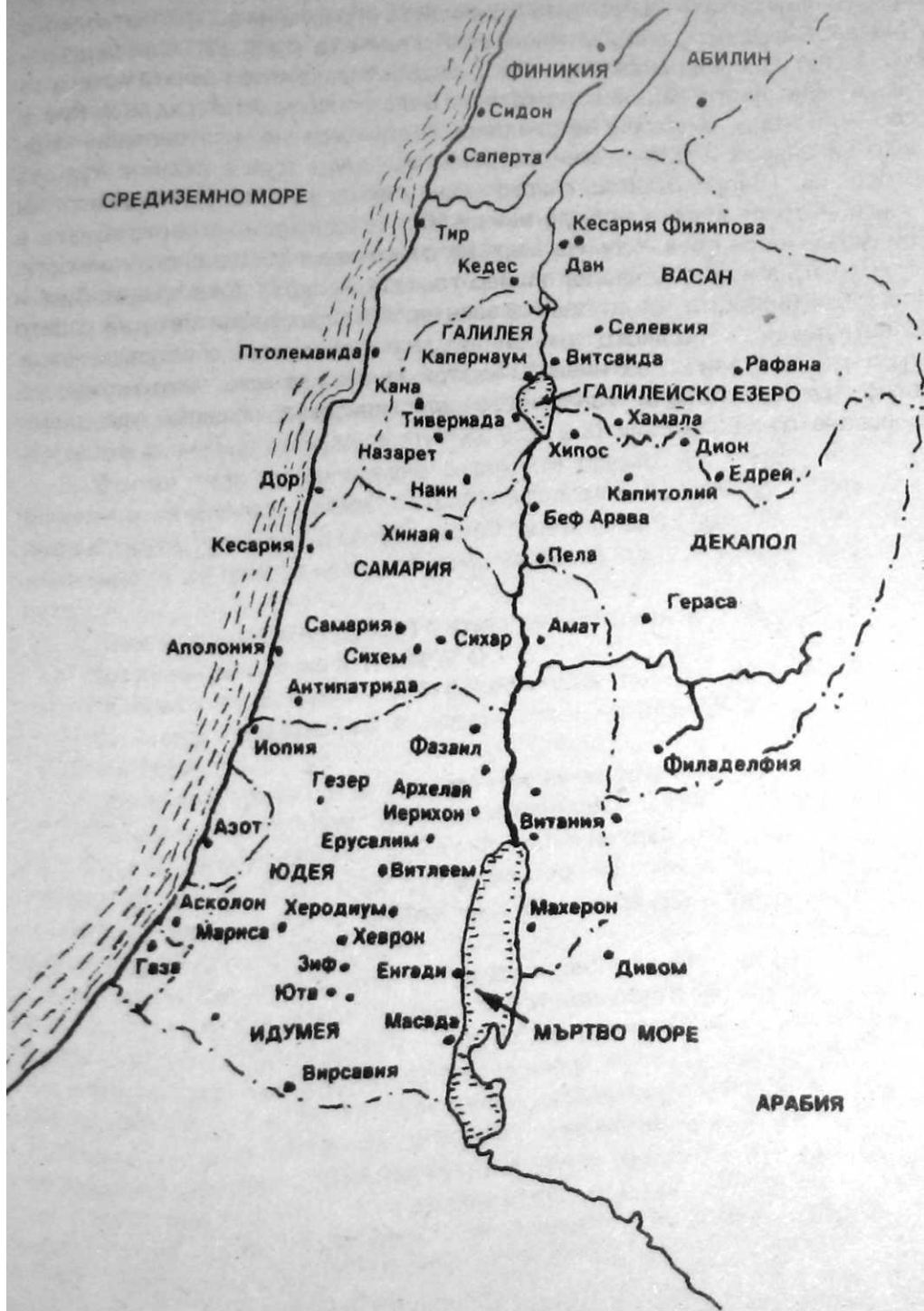
Евангелието според Марк е книга на личните реакции. На всичките му страници са описани реакциите на слушателите на Исус. Те "се ужасили" (1:27), възмущавали се (2:7), изплашили се (6:14), "учудвали се" (7:37) и се ядосвали (14:7). Съществуват поне 23 подобни израза. Разказът представя свой собствен призив и в отклика на народа може да се види отглас от оценката на съвременното отношение към Исус. Освен тези случайни бележки за реакцията на тълпата има много разговори с Исус и дори наблюденията на Неговите лични жестове (3:5; 5:41; 7:33; 8:23; 9:27; 10:16).

Тези и други щрихи заедно правят Евангелието според Марк изключително живо. Марк употребява глагол в историческо сегашно време 151 пъти и много пъти в несвършено време, които помагат да си представим действието в процес на зивършване, а не просто като събитие. Често се срещат ярки фрази като: "Веднага след това Духът Го завежда в пустинята" (1:12); "разкриха и пробиха покрива" (2:4); "и нечистите духове ...падаха пред Него"(3:11); "вълните прехвърляха в кораба, тъй че той вече се пълнеше с вода" (4:37) "Тогави им заповяда да насядат всички по зелената трева" (6:39). Тези фрази представляват няколко примера, избрани от текста, за да се демонстрира силата и свежестта на стила на Марк, който несъмнено показва устното свидетелство на очевидеца, който точно разказва за това, което е видял така, така както го е почувствал. Изглежда първоначалната цел на това евангелие е била евангелизаторска. То е опит да се представят личността и дейността на Христос на народа като нова вест, "Евангелието", без от слушателя да се изискват големи богословски знания или познаване на Стария завет. Неговите кратки разкази, подобни на епиграми изречения, точните приложения на истината са точно това, което проповедникът на улицата би употребил, говорейки за Христос пред една разнородна тълпа. Въпреки, че това евангелие не литературно по своя стил, то е свързано в едно цяло от личността, за която говори и рисува една картина на Христос, която е фактическа и неотразима .

Личности

Марк не набляга на описание на персонажите, въпреки, че много от личностите на неговите страници са обрисувани по-ярко, отколкото в Матей. Бягащият от войниците в градината младеж (14:51,52), АЛЕКСАНДЪР и Руф (15:21), прокаженият Симон (14:3) се споменават като познати на автора и може би на тогавашните читатели. Бележката за Александър и Руф е особено интересна с това, че от нея се подразбира, че читателите на Марк също а ги познавали и са били техни съвременници. Ако това е същият Руф за когото се говори в Посланието към Римляни 16:13, Евангелието според Марк може да се датира някъде между 56 и 66 г. сл. Хр., а римският му произход да се потвърди. Но Марк не споменава толкова много личности, колкото Лука и не ги дава за пример толкова колкото това правят Лука и Йоан. Изглежда той е бил по-заинтересован от развитието на своя разказ, отколкото от анализа на отделните действащи лица. Споменавайки тези хора с имената им, той намеква, че те са станали известни в християнската община, още преди написването на евангелието.

ПАЛЕСТИНА ПО ВРЕМЕТО НА ХРИСТА

ГЛАВА 9

ЕВАНГЕЛИЕ ОТ ЛУКА

Произход

От трите синоптични евангелия, Евангелието според Лука съдържа най-много информация за своя произход. Авторът, който не се нарича по име, е написал литературно въведение указващо целта на написване, методите, които е използвал както и връзката си със съвременници, които са се опитвали да направят същото. Този увод (Лук. 1:1-4) е ключ към цялата книга, както и към книгата за Деяния на апостолите, ако смятаме двете за едно цяло. От увода могат да бъдат направени следните няколко извода:

1. По времето на автора били написани няколко други книги, които съдържали частично или може би неясно описание на живота и делата на Исус Христос. Авторът не би писал своето евангелие, ако е бил напълно удовлетворен от онези, които е познавал.
2. Тези записки се опитали да представят по систематичен начин известните факти ("да съчинят повест" 1:1)
3. Тези факти били добре известни в християнския свят и били "съвършено потвърдените между нас събития" (1:1).
4. Авторът смятал, че е осведомен поне колкото другите и способен да пише отговорно ("намерих за добре и аз").
5. Приведените от него сведения били взети от достоверни източници ("както ни ги предадоха ония, които от самото начало бяха очевидци и служители на словото" 1:2).
6. Той бил запознат с фактите или от лични наблюдения или понеже ги е изследвал и техен съвременник в смисъл, че принадлежал към поколението на очевидците. Изразът, който е приведен тук с думите "след като изследвах подробно" е същият, КОЙТО се употребява в 2 до Тимотей 3:10-11, където Павел казва: "А ти си последвал моето учение, живот..., страдания, които ме сполетяха в Антиохия, Икония и Листра". Това не значи, че Тимотей е участвал заедно с Павел във всяко от тези събития, но показва, че е бил съвременник на Павел и е знаел за всичко това от първоизточника.

Думата *анюфен*, преведена с фразата "от самото начало" е била причина за разногласия. В писанията на Йоан и при Яков (1:17) същата дума е преведена като: "идва отгоре". Лука го употребява само два пъти: тук и в Деян. 26:5. В последния откъс където тя е част от думите на Павел, той по никакъв начин не може да означава "иде отгоре", а трябва да значи "по-рано" или "отдавна". Богословът Ноулинг казва, че Павел има предвид времето на началото на своето публично обучение в Ерусалим.¹⁰ Забележително, единствената употреба на думата в посланията на Павел (Гал. 4:9) означава "връщате се пак" по отношение на миналото време. Макар, че в Лук. 1:3 е възможно да я преведем като "свише", контекстът не изисква такъв превод и със сигурност това не би съответствало на езика на Лука и Павел в други места на техните писания.

От всичко това можем да заключим, че авторът претендира за съвременно знание на фактите, които не е научил наскоро. Неговото знание за Христос обхващало много години, в течение на които той познавал апостолите, очевидци, и може би, лични приятели или роднини на Господ Исус. Вдъхновението от Светия дух, което го подтикнало да пише ръководило избора на фактите, които записал и езика, с който ги записал.

¹⁰ R. J. Knowling in *Expositor's Greek Testament* (New York: George H. Doran Company, n.d.), II, 501. За думата *anthen*, и за пролога като цяло, виж I. H. Marshall, *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1978), pp. 39-44; J. A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke I-IX* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1981), pp. 287-302.

7. Знанието на Лука обхваща всички главни факти. В неговото евангелие има много подробности, които липсват в другите и то представя най-цялостно живота на Исус Христос.

8. Той казал, че има намерение да напише всичко точно и в логичен ред. Употребата на думата "ред" от него не значи задължително хронологичен ред, а единствено това, че той имал определен план, към който смятал да се придържа.

9. Читателят на Лука изглежда бил човек от висшата класа, наречен тук с даденото му при кръщението име Теофил, което буквално означава "обичаш Бога". Епитетът "достопочтени" се давал обикновено само на официални лица или на аристократи. Възможно е Лука да е помогнал за неговото обръщение или пък той е бил покровител на Лука, помагал за разпространението на неговия труд.

10. Този читател вече бил чувал устно вестта за Христа, вероятно в проповед, но се нуждаел от по-нататъшно наставление за утвърждаване и убеждаване в истината.

11. Явната цел на Лука била да даде на своя приятел пълно знание за истината.

От горепосочените разсъждения може да се направи извод, че авторът притежавал качества на литератор и знаел как да ги използва, за да прогласи Христовото слово. Кой е бил този човек?

Автор

Идентичността на автора зависи от връзката на третото евангелие с Деяния на апостолите. Ако двете книги са писани от един и същи човек, ние можем да прилагаме към Лука вътрешните данни, които откриваме в Деяния и обратно. В Деяния авторът несъмнено участвал лично в много от събитията, които описал, защото често използва местоимението "ние". Тези части от книгата са полезно ръководство за определяне интересите, характера и възможната идентичност на автора.

Първият такъв се среща в Кодекс беза (D), ръкопис от VI век, чийто текстове, подобно на този, често са изключителни. Той се намира в Деян. 11:28 и казва: "и настана голяма радост и като се събрахме заедно един от тяхна име Агав, стана и обяви чрез Духа, че щеше да настане голям глад по цялата вселена;..."

Тъй като този вариант се среща единствено в кодекс Беза, той обикновено е отхвърлян. Ако обаче е оригинален, той показва, че автора е член на ранната църква в Антиохия по време на служението на Варнава и Савел.

Първата общоприета бележка се намира в Деян. 16:10, където се говори за тръгването на апостол Павел от Троада на второто мисионерско пътешествие. Авторът го е съпровождал от Троада до Филипи, където бележките в първо лице множествено число се прекратяват с разказа за ареста на Павел (Деян. 16:17,19-34). Авторът, вероятно е присъствал във Филипи, но не е бил арестуван. Откъси с местоимението "ние" се появяват отново при завръщането на Павел в Македония, в Деян. 20:6 и по-нататък. От това място откъсите с "ние" продължават до края на книгата, въпреки, че авторът авторът изглеждане е бил арестуван заедно с Павел в Кесария. Той обаче е съпровождал Павел в Рим (Деян. 27:1,2 и по-нататък) и останал с него до края на разказа.

Между Евангелието според Лука и Деяния на апостолите се наблюдава близка връзка. Двете книги са адресирани до една и съща личност на име Теофил. Уводът към книгата Деяния на апостолите напълно съответства на съдържанието на Евангелието според Лука, тъй като Лука казва: "Първата книга, о Теофил е, написах за всичко, което Исус вършеше и учеше" (Деян. 1:1). Ударението на възкресението и поучението в продължение на четиридесет дни след възкресението добре съответства на съдържанието на Лука 24. Подчертаната значимост на Светия Дух в Деяния на апостолите е точно такава, каквото и в евангелието. Харнак е демонстрирал, че двете

книги са близки по своите речник и стил.¹¹ Доказването на последното е било дълго и сложно, за да го представим тук, но общото авторство на Евангелието според Лука и Деяния на апостолите са доста убедително установени. В този случай фактите, които са верни за автора на Деяния на апостолите, са верни и по отношение на автора на Евангелието според Лука и могат удачно да бъдат използвани за удостоверяване на неговата идентичност.

Така авторът на Евангелието според Лука и Деяния на апостолите би могъл да бъде антиохийски вярващ, кръстен в Антиохия не по-късно от петнадесет години след Петдесетница. Той станал приятел и сътрудник на апостол Павел и бил с него при второто пътешествие след срещата в Троада (Деян. 16:10). Той останал в църквата във Филипи в ролята на пастир докато Павел продължил своето мисионерско служение в Ахая и след посещението в Антиохия (Деян. 18:22) в Мала Азия (Деян. 19:1-41). Когато Павел се върнал във Филипи по време на третото мисионерско пътешествие, авторът отново се присъединил към него (Деян. 20:6). Тел отишъл с него в Азия, а от там в Ерусалим.

Четиригодишния период на ареста на Павел не разкрива нищо за дейността на автора през това време, но в края на този срок той съпровожда Павел в Рим, където Павел трябвало да се изправи на съд пред Кесаря.

Човекът, чийто дневник представлява най-добрия източник на знания за мисионерските пътешествия на Павел би трябвало да бъде близък сътрудник на великия апостол. От всички известни спътници от този период, нито един не отговаря на тези изисквания с изключения на Лука. Идентификацията на неговата личност става най-вече по пътя на а отсяване. Авторът не бил Тимотей или един от споменатите в Деян. 20:4-6, защото авторът и Павел не ги съпровождали в пътешествието им от Филипи в Троада, а сами отишли там по-късно. Ако използваме списъците на сътрудниците, дадени в Посланието към Колосяни (4:7-17) и към Филимон (23,24), може да се отхвърли Аристарх като един от списъка в Деян. 20. Марк не би могъл да е писателя, тъй като в Деяния на апостолите той се споменава в трето лице. Епафрас не се трудил във Филипи, а в градовете на Мала Азия. Димас завършил своето служение безславно (2 Тим. 4:10). Исус Юст изглежда бил еврейин по произход, а авторът на Деяния на апостолите не е бил еврейин. Единствената възможност остава Лука.

Такова заключение се потвърждава от вътрешно свидетелство. Авторът притежавал значителна литературна дарба и вероятно бил високообразован човек. Неговият език отразява гръцки начин на мислене. Например използването на гръцката дума "туземци" в Деян. 26:2 не означавало, че жителите на Малта били груби варвари, а че не говорещи на гръцки. Той бил много наблюдателен понеже Деянията 27 ни дава най-достоверното описание на древното мореплаване досигнало до нас от древността. Сравнението между Марк 5:25-26 и Лк. 8:43 показва, че Лука се интересувал от гледната точка на лекаря, с което се потвърждава дадената му в Кол. 4:14 титла: "Лука, възлюбеният лекар".

Външното предание също потвърждава извода, че именно Лука, лекар и приятел на Апостол Павел, бил автор на третото евангелие. Юстин Мъченик от II век използвал това евангелие. Тациян го използвал в своя Диатесарон. Маркион включил ревизирана форма евангелие в своя канон и от края на II век то често се цитирало като текст на Лука. Само Тертулиан използва повече от 500 цитата или алюзии текста на Лука.

Тъй като авторът е доста твърдо установен, трябва да кажем нещо за неговия характер и постиженията.

Накратко, по рождение той бил от гръко-говорящо езическо семейство, получил добро образование и притежавал не малки интелектуални способности. Възможно е той да е

¹¹ Adolph Harnack, *Luke the Physician* (Translated by J. R. Wilkinson. Crown Theological Library. London: Williams and Norgate; New York: G. P. Putnam's Sons, 1907).

бил един от първите покръстени по време на първата мисия в Антиохия. За неговия живот преди срещата му с Павел в Троада приблизително през 51 г. сл. Хр. не е известно нищо. От Троада той се отправил с Павел в Македония, където станал презвитер на църквата във Филипи, известна със своята ревност и преданост към основателя си. Възможно е "братът", споменат в 2 Кор. 8:2 да е Лука. Той е могъл да бъде роден брат на Тит, който по-рано се е преместил в Антиохия (Гал. 2:3). 2 Коринтяни показва, че този "брат" имал добра репутация в Ахая и че бил известен като усърден в благовестието. Ако бележката се отнася до Лука, възможно е той да представлявал Павел из цяла Македония и Ахая, докато се е намирал във Филипи.

Когато Павел се връща във Филипи по време на третото му пътешествие, Лука отново се присъединил към него и те се отправили в Палестина. Докато Павел се намирал в Ерусалим и бил затворен в Кесария, за Лука не се казва нищо, но той не би могъл да бъде твърде далеч, тъй като отново бил с Павел по пътя за Рим и описал корабкрушението (Деян. 27). Той бил споменат и в затворническите послания (Кол. 4:14; Филип. 24), където присъства в числото на "сътрудниците". От това място данните стават твърде откъслечни и несигурни. Изглежда той е бил с Павел по време на последният му арест, скоро след който последвала неговата смърт (2 Тим. 4:11).

Лука не бил просто страничен наблюдател, разглеждащ християнската истина отстрани, а сам бил активен проповедник и мисионер. Той бил първият велик църковен историк и литературен апологет на християнството. Като сътрудник на Павел от него може да се очаква да отрази онези знания за Христа, които се употребявали при благовестването сред езичниците.

Време и място

Евангелието според Лука било написано във времето между следните две събития: преди Деяния на апостолите и след развитието на християнството до степен, в която могло да привлече вниманието на такъв езически изследовател като Теофил. Вероятно Деяния на апостолите били написани преди освобождението на Павел от първия арест в Рим, тъй като рязко прекъсващия край на книгата свидетелства, че авторът нямал какво повече да каже. Естествено евангелието било написано след като Исус завършил живота Си и въведението показва, че мнозина вече се опитвали да пишат евангелия за фактите, в които вярвали доста голям брой християнски общини. 60 г. сл. Хр. може да служи като приблизителна дата, тъй като към това време Лука би могъл да бъде вярващ в Христос вече десет или повече години и е могъл да обходи Палестина и да се срещне с много от хората, които познавали Исус в плът. Възможно е по времето когато Павел бил в затвора, Лука да е изследвал историческите събития свързани с живота на Исус, за Когото слушал толкова много и Чийто мисионер сам бил.

По-късни дати са приписвали на Евангелието от Лука на основата на заключението, че Лука е използвал материала на Марк, но литературното сходство между двете евангелия може да се обясни с общите елементи на евангелската проповед за Христа в апостолската църква. Възможно е Лука и Марк да са се познавали от Антиохийската църква по времето, когато Йоан-Марк за пръв път я посетил заедно с Варнава и Савел. Въпреки, че не бива догматично да се настоява на 60 г. сл. Хр. като дата за написване на Евангелието според Лука, тя е не по-малко удачна от всяка друга по-късна дата.

В самото евангелие няма указание, от което да разберем къде е било написано. Вероятно място е Палестина, въпреки, че би могло да бъде съставено и в Кесария. Други предположения, включващи Кесария, Ахая, Мала Азия и Александрия остават единствено догадки. Няма дори добра ранна традиция за мястото на произход на това

евангелие. Всичко, което може да се каже е, че то е било написано някъде в гръцкия свят и от човек, който работел сред езичниците.

Съдържание

Като цяло материала в Евангелието според Лука следва порядъка на събитията от Евангелията от Матей и Марк с множество специфични добавки. Описанието на раждането на Йоан Кръстител (1:5-25,57-80) и раждането и детството на Исус (1:26-56,2:1-52), родословната линия (3:23-38), благовестието в Назарет (4:16-30), особения призив на Петър (5:8-10), шестте чудеса (5:1-11; 7:11-17; 13:10-17; 14:1-6; 17:11-19; 22:49-51), дванадесетте притчи (7:41-43; 10:30-37; 11:5-8; 12:13-21; 12:35-40; 12:41-48; 13:6-9; 14:7-11; 14:16-24; 14:28-30; 14:31-32; 15:8-10; 15:11-32; 16:1-13; 16:19-31; 17:7-10; 18:1-8; 18:0-14; 19:11-27) описанието на обръщението на Закхей (19:1-10), подигравките на Ирод над Исус (23:8-12) и явяването на Исус след възкресението на пътя за Емаус (24:13-35) са значими добавки в Евангелието според Лука. Има много други особености, характерни за Лука, които са твърде детайлни, за да можем да ги изброим тук.

План

Съдържанието на Евангелието според Лука се върти около централната идея, че Исус, е част от човечеството, Който живял съвършен и представителен живот на Сина чрез силата на Светия Дух. Развитието на тази идея започва в Евангелието от Лука 2:11, където младенецът е провъзгласен за "Спасител, Който е Христос Господ". Първата титла говори за Неговата мисия,, а втората и третата за това. че Той е юдейският Месия.

ЕВАНГЕЛИЕ СПОРЕД ЛУКА: ЕВАНГЕЛИЕ НА СПАСИТЕЛЯ НА ХОРАТА

I. Предисловие	1:1-4
II. Подготовка за пришествието на Спасителя	1:5-2:52
Благовещание	1:5-56
Раждането на Йоан	1:57-80
Раждането и детството на Исус	2:1-52
III. Представяне на Спасителя	3:1-4:15
Служението на Йоан	3:1-20
Кръщението	3:21,22
Родословие	3:23-28
Изкушението	4:1-13
Завръщане в Галилея	4:14,15
IV. Служението на Спасителя	4:16-9:50
Обявяване на целта	4:16-44
Проявление на Неговата сила	5:1-6:11
Назначаване на помощници	6:12-19
Провъзгласяване на Неговите принципи	6:20-49
Служението на състраданието	7:1-9:17
Откровение за Кръста	9:18-50
V. Мисията на Спасителя	9:51-18:30
Открит призив	9:51-62
Назначаване на седемдесетте	10:1-24
Учението на Царството	10:25-13:21
Начало на откритите сблъсъци	13:22-16:31
Наставление на учениците	17:1-18:30
VI. Страданията на Спасителя	18:31-23:56
Събитията по пътя към Ерусалим	18:31-19:27
Пристигането в Ерусалим	19:28-44
Конфликта в Ерусалим	19:45-21:4
Пророчествата за Ерусалим	21:5-38
Тайната Вечеря	22:1-38
Предателството	22:39-53
Арест и съд	22:54-23:25
Разпятието	23:26-49
Погребението	23:50-56
VII. Възкресението на Спасителя	24:1-53
Празният ковчег	24:1-12
Явлението в Емаус	24:13-35
Явлението пред учениците	24:36-43
Поръчението	24:44-49
Възнесението	24:50-53

Въвеждащото изречение от предисловието на Лука показва, че евангелието е било написано, за да даде на читателя духовна увереност за нещата, които вече са му били известни устно. Глаголът "поучаван" обикновено се употребява в Новия завет за информация, която е предадена официално, а не като случайно. Изглежда в това евангелие Лука е искал да даде официално основание на Теофил, за утвърждаване на това, с което вече е бил запознат.

От това предположение може да се заключи, че Лука е положил особено старание точно да предаде всички факти, за което говори (1:3) и да организира всичко в такъв ред, че да остави дълбоко впечатление в сърцето и ума на читателя.

Частта, в която се говори за подготовката на Спасителя, съдържа материал, който липсва във всички други евангелия. Матей казва, че Исус се родил от дева, но разказва от гледната точка на Йосиф, а Лука прави това от гледната точка на Мария. Нито в Матей, нито в Марк не се казва нищо за раждането на Йоан Кръстител.

Третата част, в която се описва влизането на Исус в Неговото земно служение, започва с пряка връзка с историята, за да покаже, че Той не е бил идеализирана религиозна личност, а реален участник в историята на човечеството с определено място във времето и пространството. Родословната линия идва от Адам и подчертава човешкия, а не царския произход. Описанието на изкушението е много подобно на разказа на Матей освен по своя ред. Лука обръща внимание на това, че дяволът е свършил всички изкушения (4:13), сякаш показвайки, че Исус представително е посрещнал всички човешки изкушения.

В четвъртата част, разказваща за служението на Спасителя, Лука предава проповедта на Исус в Назарет, в която Той открива Своята връзка с пророческите Писания. Той прави "благоприятната Господна година" цел на Своето служение. Следващия биографичен материал съвпада напълно с този от другите синоптични евангелия, но Лука добавя много допълнителни подробности.

Петата част е своеобразна и принадлежи само на Лука. С изключение на няколко случайни параграфи, много малко от текста между Лука 9:51 и 18:30 се среща в другите евангелия. Притчите за добрия самарянин (10:28-37), безумния богаташ (12:13-21), неплодната смокиня (13:6-9), местата на брачния пир (14:7-14), великия пир (14:15-24), загубената драхма (15:8-10), блудния син (15:11-32), неверния управител (16:1-13), богаташа и Лазар (16:19-31), фарисея и митаря (18:9-14) се среща само при Лука. Въпреки, че на пръв поглед могат да изглеждат като случаен сбор от притчи те илюстрират смисъла на Неговата мисия. Всяка притча или разказ са пример за това как Лука използва на свеж материал от живота на Христос, за да обясни мисията Му на езическите читатели.

Описанието на страданията на Христа в Лука малко се отклоняват от общия ред на синоптичните описания като цяло. Реда на Тайната вечеря (22:19-23), утешаването на Симон Петър от Исус (22:31-32), епизода с кървавата пот (22:43-44), събитията в дома на Каиафа (22:63-71), явяването на Исус пред Ирод (23:4-16), речта на Исус към жените на Ерусалим (23:27-31), покаялия се разбойник (23:39-43) са добавка към живописната история, но без да изменят нейното развитие или смисъл. Лука подчертава човешките страдания и човешкото съчувствие на Исуса тъй като той показва как Човешкия Син понася кръста в покорство на Отеца.

Описанието на възкресението е поразително ново и различно. Действителността е същата както в другите евангелия, но явяването на Исус на двамата ученици по пътя за Емаус е решителния довод на това евангелие. Реалността на смъртта на Христос, отчаянието на учениците, неочаквано и убедителното проявление на Неговото реално присъствие, Неговото тълкуване на Писанията за Самия Себе Си и духовното убеждение, обхванало души им, докато говорил с тях, всичко това било убедително доказателство, че на земята се е случило нещо ново чрез личността на Христос. Заключение думи на евангелието свързали историческата действителност с доктриналната истина и показали, че откровението чрез Христос лежи в основата на проповедта за покаянието и прошка на греховете.

Най-важните моменти

Преданието разказва, че Лука е бил художник и рисувал картини за ранната църква. Рисувал ли е той на платно не е известно, но несъмнено е бил художник на словото. Неговото евангелие е най-литературното от всички, разказите му са перли на изразителността, а речникът е богат и разнообразен. То включва и четири прекрасни песни, които и до днес са химни на църквата: *Магнификат* (1:46-55), песента на Мария, когато тя посетила Елисавета, *Бенедиктус* (1:67-79), произнесен от Захарий при

рождението на Йоан (Кръстител), *Глория Екселис* (Слава във висините) (2:14), песента на небесното войнство при раждането на Исус и *Нунк Димитрис* - молитвата на Симеон при представянето на младенца Исус в храма (2:28-32).

Евангелието според Лука е най-вече историческо. Никой друг автор не датира своя труд така, както го прави Лука в 1:5, 2:1 и 3:1-2. Никой друг не се опитва да предаде толкова цялостно живота на Христос от рождение до смъртта Му, въпреки, че много периоди от Неговия живот не са разказани подробно. В неговите думи за Христос няма провинциалност. Той Го гледа с очите на космополит, за когото няма нито юдей, нито езичник, нито елин, нито варварин, нито роб, нито свободен. Неговото повествование не е скучна хроника на събитията, а жива интерпретация, представляваща едно неразделно цяло чрез вдъхновението на Светия Дух. Сър Уилям Рамзи е казал: "Думите на Лука могат да бъдат проверявани в по-внимателно от тези на всеки друг историк и те издържат най-сериозната проверка при условие, че критикът познава своя предмет и не престава границата на науката и справедливостта."¹²

Ако похвалата на Рамзи изглежда преувеличена трябва само да сравним писанията на Лука с тези на някои негови съвременници, за да видим, че неговите трезвост, проникателност и точност са значително по-големи. Евангелието според Лука и Деяния на апостолите били написани, за да представят цел духовен анализ на началото и ръста на християнската църква и като такива те трябвало да бъдат исторически по своя метод. В третото евангелие на първо място стои доктрината. Лука не би могъл да пътува с Павел и да бъде проповедник и мисионер без да разбира важността на доктриналното учение. Въпреки, че той не обсъжда богословието тематично, неговият език отразява неговото знание и интереса. Христос, Божия Син, призната от ангелите (1:35), от демоните (4:41) и от Отца (9:35), е представен от Лука като бог и като човек. Учението за спасението изпъква ярко при Лука: "...Човешкия Син дойде да подири и да спаси погиналото" (19:10) - е централна фраза на книгата. Някои притчи, особено в петнадесета глава, също добре илюстрират значението на спасението. Думата "оправдание", която толкова често се среща при апостол Павел, се появява няколко пъти и в Евангелието според Лука и в Деяния на апостолите, въпреки, че не винаги в богословски смисъл. В един случай обаче, притчата за фарисея и митаря (18:14), тя е използвана именно във връзка с духовното положение на човека в Божиите очи. Както и другите евангелия, Лука изгражда основа за богословието, вместо да го развива като предмет, но ученията за личността на Христос, същността и значението на покаянието, спасението, греха, оправданието, изкуплението и на много други неща, са явно очертани пред читателя.

На учението за Светия Дух се отделя особено значимо място. Всъщност, местата където се споменава Светия Дух в Лука са повече отколкото в Матей и Марк взети заедно. Всички главни действащи лица на Евангелието според Лука - Йоан Кръстител (1:15), Мария (1:35), Елисавета (1:41), Захарий (1:67), Симеон (2:25,26) и Самият Господ Исус (4:1) - били изпълнени със силата на Светия Дух. Той бил зачен от Духа (1:35), кръстен от Духа (3:22), отведен за изпитания от Духа (4:1), изпълнен от Духа със сила за служение (4:14,18), радвал се в Духа (10:21) и очаквал, че Неговите ученици ще завършат Неговото дело със силата на Светия Дух (24:49). Разбира се книгата Деяния на апостолите довежда тази тема до нейната пълнота показвайки природата и обхвата на действието на Светия Дух в Църквата.

В това евангелие се обръща особено внимание на някои класи от хора. Лука говори много за жените и думата "съпруга" или "жена" се среща при него 43 пъти. За личността на Мария, майката на Исус Лука говори по-подробно, отколкото Матей. Елисавета, майката на Йоан Кръстител (1:5,6,39-45,57) и пророчицата Анна (2:36-38), групата жени,

¹² William Ramsay, *The Bearing of Recent Discoveries on the Trustworthiness of the New Testament* (Fourth Edition; London: Hodder & Stoughton, Ltd., 1920), p. 89.

ходили с учениците на Исус (8:2,3), жените, които оплаквали Неговата екзекуция (23:27,28) и тези, които били до кръста и гроба (23:55,56:24:1-11) - всички били отбелязани от него. На децата Лука също обръща повече внимание, отколкото било прието е древността. Раждането и детството на Исус и Йоан са изцяло пропуснати от Марк, а Лука им отделя три глави. Три пъти Лука говори за чудеса, извършени от Исус над дете (7:12, 8:42, 9:38). На неговите страници Исус се проявява като покровител на бедните и угнетените. Седем или осем Негови притчи представляват контраста между бедността и богатството и подчертават икономическите нужди (7:41,43; 11:5-6; 12:13-21; 15:8-10; 16:1-13; 16:19-31; 18:1-8). Всички те са разказани единствено от Лука. Описанието на бедните в разказа за богаташа и Лазар и в притчата за богатия безумец не съдържа похвала, но в него няма и укор. Въпреки че само Лука принадлежал към горната прослойка на средната класа той доброволно общувал с нисшите класи и неговото евангелие е писано, за да покаже как Христос се отнася към техните нужди. Трябва да кажем нещо и за способностите на Лука както писател. Много от притчите на Исус, така както са записани от Лука заслужават внимание не само заради своето духовно учение, но и заради яркостта на литературното си представяне. Притчата за блудния син в Лука 15 е един от най-прекрасните кратки разкази на всички времена, чийто стил на гръцки език е чудно съчетание от простота и изразителност. Никой освен Лука не е описал така трогателно и деликатно раждането на Исус. Разказът за двамата ученици по пътя за Емаус стегнато представя целия предмет на възкресението в един два вълнуващи параграфа историята на възкресението, включвайки всички необходими елементи на учението. Всеки, който чете евангелията с погледа на литературен критик трябва да избере Евангелието според Лука за най-значимо.

Личности

В това евангелие се появяват няколко нови личности. Захария със жена си Елисавета, Симеон, Анна, Закхей и Клеопа не се споменават никъде в другите евангелия и всеки от тях представлява определен тип.

Литературните персонажи на Лука са толкова интересни, колкото и историческите. кой може да забрави търпеливия и любещ баща в Лука 15 и неговите синове, единият самоволен и безотговорен, а другия - високомерен и непреклонен (15:11-32)? Самарянина, който рискува живота и парите си, за да спаси чуждия за него евреин, бит и ограбен от разбойници (10:30-37), безделника-богаташ, който се радвал гледайки своето богатство (12:13-21), неверния настойник, обогатил се за сметка на повереното му имущество (16:1-13) и гордия фарисей, молещ се показно в храма (18:9-14) - всички те са персонажи взети от живота. Те спокойно може да са взети от конкретни житейски примери, които Исус е наблюдавал и които Лука ни е предал е своето ярко повествование.

Общото впечатление от Евангелието според Лука е именно това, което и трябва да се очаква от целта, посочена в самото начало. Повествованието е толкова реално, толкова добре предадено, че човек вижда Исус като историческа личност, а не като герой на абстрактен очерк. Лука 19:10 "Понеже Син Човеческий дойде да подири и спаси погиналото" е ясно отразено в това Евангелие. То изобразява Исус като Човешки Син, показвайки как Той живял сред хората, как ги оценявал и какво извършил за тях.

ГЛАВА 10

ЕВАНГЕЛИЕ СПОРЕД ЙОАН

Произход

Евангелието според Йоан е най-необичайното, и като че ли най-ценното от целия квартет на каноничните евангелия. Въпреки, че описва хода на събитията със същата широта, както и останалите, то видимо се различава от тях по своята структура и стил. В него няма притчи и са записани само седем чудеса, пет от които единствено тук. Речите на Исус в него се отнасят по-скоро до личността Му, отколкото до етичното учение за Царството. Съдържа множество лични беседи и отношението на Исус към отделните лица се описва по-подробно, отколкото цялостния му контакт с народа. Евангелието е силно богословско и е съсредоточено главно върху личния характер на Исус и значението на вярата в Него.

Поради очевидните разлики между това евангелие и синоптичните, неговата оригиналност е подлагана на съмнение. Отговорът лежи в неговия произход и цели. Според преданието, то било написано от Йоан, сина на Зеведей, последния от групата на апостоли, докато доживявал последните си години в Ефес. Въпреки, че това мнение е било атакувано многократно, то все едно остава толкова вероятно, колкото и всяка друга хипотеза, което е била предлагана. За отделните християнските църкви от края на I век, е известно толкова малко, че възстановяването на точните рамки за това евангелие е твърде трудно.

Най-ранните признаци на неговото съществуване могат да бъдат намерени у Папий, цитиран от Евсевий. В този откъс той говори за Йоан, един от учениците на Господа, но също и за по-възрастния Йоан, апостол на Господа, който бил негов съвременник. Евсевий заключил, че това са две различни личности и твърдял, че в Ефес има два различни гроба на личности носещи името Йоан. Тъй като писанията на Папий не се достигнали до нас, невъзможно е да се направи независим извод за това заключение. Възможно е Евсевий да го е разбрал неправилно. Няма никакво основание апостолът да не може да бъде наречен старейшина на църквата (и наистина Папий говори за някои хора, включително Йоан, като за “презвитерите” или “Господните ученици”) и може би Папий просто е казал, че макар повечето от апостолите да не преживели своето устно свидетелство, един или двама от тях оставали живи до негово време като последни свидетели по плът на всичко, което Исус говорил и вършел.

Теорията, че четвъртото евангелие е дело на някакъв неизвестен презвитер на име Йоан, а не на апостол Йоан, не може да се смята за убедителна. Всички свидетелства на отците от времето на Иринея са в полза на авторството на апостол Йоан. Климент Александрийски (190 г. сл. Хр.), Ориген (ок. 220 г. сл. Хр.), Иполит (ок. 225 г. сл. Хр.), Тертулиан (ок. 200 г. сл. Хр.) и Мураториевия фрагмент (ок. 170 г. сл. Хр.), всички приписват четвъртото евангелие на перото на апостол Йоан, Зеведевия син.

Автор

Някои факти за автора могат да бъдат намерени в самото евангелие. Първо, той бил евреин, свикнал да мисли на арамейски, въпреки, че евангелието било написано на гръцки. В текста се срещат много малко подчинени изречения и нерядко се вмъкват еврейски или арамейски думи, които след това са обяснени. Авторът е бил запознат с еврейското предание. В 1:19-28 той говори за еврейското очакване за идването на Месия. Той знаел как се отнасят евреите към самаряните (4:9) и познавал начина им на

богослужение (4:20). Били са му познати еврейските празници, които той подробно обяснявал на читателите.

Второ, той бил палестински евреин, който лично познавал страната, особено Ерусалим и неговите околности (9:7, 11:18, 18:1). Той познавал градовете в Галилея (1:44, 2:1) и територията на Самария (4:5, 6:21). Очевидно е, че се е чувствал у дома си в страната, която описвал.

Той също така бил очевидец на събитията, за които говорел. Когато той пише "и ние видяхме славата Му ..." (1:14) или за себе си в трето лице "и който видя, засвидетелства" (19:35), той има предвид своя личен опит. Някои дребни сетайли, разпространени из цялото евангелие, потвърждават това впечатление. Часът, в който Исус седял до кладенеца (4:6), броя и размерите на делвите на сватбата в Кана (2:6), теглото и цената на скъпото миро, с което Мария помазала краката на Исус (12:3,5), подробностите за съда над Исус (гл. 18-19) - всичко това са неща, които не са свързани с основния разказ, но показват, че авторът е бил очевидец на събитията, за които е писал.

Кой все пак е бил авторът? Той явно е бил с Исус от самото начало на Неговото служение, защото споменава епизоди, които предшестватказаното в синоптичските евангелия. Той трябва да е принадлежал към учениците, споменати в неговото повествование. Съдейки по последната глава, той бил ученикът, "когото Исус обичаше", близък на Петър и облегнат на гърдите на Исус на Тайната вечеря (13:23), присъстващ на съда (18:15,16) и при кръста (19:26,27). Само един от най-близките сътрудници на Исус съответства на това описание и обстоятелства. Яков бил убит в самото начало на историята на църквата (Деян. 12:2). Петър, Тома и Филип толкова често се споменават в трето лице, че нито един от тях не би могъл да бъде автор. Въпреки, че авторът не се представя, той приемал като подразбиращо се от само себе си, че читателите знаят кой е той и признават неговия авторитет в това, за които пишел. Йоан, Зеведевия син е най-вероятната възможност и на основата на заключението, че именно той е авторът на евангелието, можем да направим следните изводи.

Биографията на Йоан е откъслечна, както и всички други библейски биографии. Той бил един от синовете на Зеведей (Марк 1:19,29), рибар от Галилея, и на Соломе, вероятно сестра на Мария, майката на Исус (ср. с Мат. 27:56; Марк 15:40; Йоан. 19:25). Той израснал в Галилея и бил съдружник на своя брат и на Андрей и Петър в рибарството. Възможно е отначало той да е бил ученик на Йоан Кръстител и спътникът на Андрей от Йоан. 1:40. Ако това е вярно, тогава той е съпровождал Исус в Неговото първо пътешествие из Галилея (Йоан. 2:2), а по-късно със своите съдружници напуснал рибарството, за да Го последва (Мт. 4:21,22).

Епизодите от живота на Исус, в които участвал Йоан били твърде много, за да може да бъдат изброени тук и да се разгледа всеки от тях поотделно. Той бил с Исус в Ерусалим в началото на служението в Юдея. Може би разговорът с Никодим е станал в неговия дом. По-късно той участвал в мисията на дванадесетте описано от Матей (10:1,2). Той се нуждаел от наставленията на Исус също толкова, колкото и другите дванадесет, тъй като и той и Яков притежавали особено буйни характери. Исус ги наричал "синове на гърма" или по-точен превод "синове на смущението" (Марк 3:17). Марк не дава обяснения на това име, но употребата на еврейския израз "син на еди-кого-си...." обикновено означава, че следващото определение рисува характера на човека, например "синове на Велиал" означава "негодни събрата". Техният фанатизъм и грубост се проявили в готовността им да забранят на човека да изгонва бесовете от хората само защото той не е ходил с тях (Лук. 9:49) и в желанието им да свалят огъня от небето върху самарийските села, които не желали да приемат Исус (9:52-54). Дватама необмислено искали майка им да помоли Исус да им даде първите места в Царството Си (Мт. 20:20-

28). Исус рязко укорявал тяхната духовна незрялост, въпреки, че била продиктувана от вяроност към Него и Неговото дело.

На Тайната Вечеря Йоан седял на привилегировано място и бил най-близо от всички до Исус (Йоан. 13:23). По време на съда той получил достъп до двора на първосвещеника, защото познавал неговото семейство (18:15,16). Възможно е той да е представлявал в Ерусалим риболовния бизнес на баща си и по този начин да е влязъл в досег с известни семейства в града. Очевидно той бил свидетел на съда и смъртта на Исус и поел върху себе си грижата за майка Му когато Исус му наредил това (19:26,27). Той бил с Петър в тежките дни след погребението и един от първите, които видели празния гроб. Там, поглеждайки празните погребални дрехи той "видял и повярвал" (20:8).

Епилогът на това евангелие наемква, че той живял дълго след началото на християнската ера, иначе обяснението за дългия му живот би било излишно. От посланията се вижда, че той достигнал влиятелно положение в Църквата и силно говорел за Божията любов открита в Христос. Вероятно умрял в края на I век.

От тези биографични откъси за Йоан, вплетени в общото повествование за живота на Христос може да се разбере нещо и за неговия духовен опит. Ревностен по характер, той бил безрезервно предан на Исус, въпреки, че това понякога се проявявало необмислено и прибързано. Когато Христос усмирил неговата разпаленост и го освободил от избухливостта му, Йоан станал апостол на любовта, чиято посветеност не надминал нито един от другите автори от Новия завет. Огънят на неговия характер се проявява в обратите на речта му. Йоан споменава строгостта на Исус към невярващите (8:44), когато ги нарича деца на дявола (1 Йоан, 3:10). Но същият човек е казал: "Възлюбени, нека любим един другито, защото любовта е от Бога, и всякой, КОЙТО люби, е роден от Бога и познава Бога" (1 Йоан 4:7). Това не противоречи на неговата пламенна природа. Йоан представлява образец на човек, който би могъл да бъде велик грешник, но когото Исус превърнал във велик свидетел.

Време и място

Евангелието според Йоан се датира по различен начин приблизително за периода между 40 и 140 г. сл. Хр., или дори с по-късна дата. То не би могло да бъде написано по-късно от тациановия Диатесарон, тъй като е включено в него в средата на II век. Откриването на фрагмента на Райландз, запазил откъс от евангелието от Йоан 18:31-33, 37, 38, показва, че евангелието е използвано през първата половина на II век. Гудено уверява, че то е могло да бъде написано още през 40 г. сл. Хр., въпреки, че малко богослови приемат неговите доводи в полза на толкова ранна дата. Най-доброто решение е, че то е написано в Мала Азия, вероятно в края на I век, когато Църквата достигнала известна зрелост и се нуждаела от по-сериозно учение за същността на вярата. Вероятно то е писано за езическо обкръжение, тъй като празниците и обичаите на евреите се обясняват за хората, на които те са били непознати (Йоан. 2:13; 4:9; 19:31).

Съдържание

Ключът към съдържанието на Евангелието според Йоан лежи в думите на самия автор в Йоан. 20:30,31: "А Исус извърша пред учениците още много други знамения, които не са писани в тая книга. А тия са писани, за да повярвате, че Исус е Христос, Божият Син, и като вярвате, да имате живот в Неговото име". Три думи правят впечатление в този кратък откъс: *чудеса, да повярвате, живот*. Първата дума съдържа разбирането за организацията на евангелието около избран брой чудеса, като цяло подобни на описаните в синоптичните евангелия, но които тук имат особено значение и затова са

наречени *чудеса*. Записани са седем такива чудеса, извършени от Исус публично. Те илюстрират различни страни от силата Му и едновременно с това свидетелстват за главното учение на Евангелието - Неговата божественост. Те могат да бъдат класифицирани по следния начин:

ЧУДО	МЯСТО	ОБЛАСТ НА СИЛАТА
Превръщане на водата във вино	2:1-11	Качество
Изцеляване сина на царедвореца	4:46-54	Пространство
Изцеляване на разслабения	5:1-9	Време
Насищането на пет хиляди	6:1-14	Количество
Ходенето по водата	6:16-21	Закон за природата
Изцеляване на родения сляп	9:1-12	Беда
Възкресяването на Лазар	11:1-46	Смърт

Тези седем чудеса били извършени именно в онези области, в които човек не е способен да измени законите или условията на живот. В тези области Исус Се показал могъщ там, където човекът е безсилен и извършените от Него дела свидетелстват за свръхестествените Му способности.

Втората дума *да повярвате* - е ключова за евангелието и се среща в него 98 пъти. Тя обикновено се превежда с думата *вярвам*, но може да означава и *доверявам се* или *поверявам* (вж 2:24). Обикновено тя означава призвание на личните претенции или пълно посвещаване на човека на Христос. В нея се съдържа значението на целия християнски живот, тъй като времето, в което се употребява този глагол тук означава продължаващия процес на вярата, включващ също и развитие. Йоан определя вярата в Христос като Негово приемане (1:12), т.е. правенето Му част от своя живот. Убеден от чудесата, които са му доказвали могъществото на Христа, вярата се утвърждава.

Третата, дума *живот* също е ключова и при Йоан представлява резултата на всичко, което вярващия получава в спасението. Това е най-високото преживяване, на което е способно човечеството. Исус казал: "А вечен живот е това, да познават Тебе, Единия Истински Бог и Исус Христос, когото Ти Си пратил " (17:3). Според Йоан, животът не е просто жизнената сила на животните или времето на човешкото съществуване. Той има своеобразна природа, ново съзнание, взаимодействие с обкръжаващата среда и постоянно развитие. Христос е представен като пример за живот, който е Божи дар и Божия цел за християнина.

Тези три думи - чудеса, вяра, живот - съставляват логическата организация на евангелието. В *чудесата* се съдържа откровението на Бога; във *вярата* - отклика, който те предизвикват и *живота* - следствието от вярата.

План

Развитието на централната тема, която представлява вярата, се проявява в плана на евангелието.

ЕВАНГЕЛИЕ ОТ ЙОАН: ЕВАНГЕЛИЕ НА ВЯРАТА

I. Предисловие 1:1-18

Изразяване на темата: вяра

II. Период на размисли 1:19-4:54

Представяване предмета на вярата

Свидетелство на Йоан Кръстител 1:19-51

Свидетелство на делата на Исус 2:1-22

- Свидетелство на думите на Исус 2:23-4:54
- III. Периода на разногласия 5:1-6:71
- Въпросите за вярата и неверието
 - Представени на дело 5:1 -18
 - Представени в аргументацията 5:19-47
 - Представени като доказателства 6:1-21
 - Представени в речта 6:22-71
- IV. Период на сблъсъци 7:1-11:53
- Сблъсък на вярата с неверието
 - Описание на конфликта 7:1 -8:59
 - С братята на Исус 7:1-9
 - С народа 7:1-52
 - Жената, хваната в прелюбодеяние 7:53-8:11
 - с фарисеите и евреите 8:12-59
 - Илюстрация на конфликта 9:1-11:53
 - Посредством слепеца 9:1-41
 - Посредством речта за пастира 10:1-21
 - Посредством доводи 10:22-42
 - Посредством възкресяването на Лазар 11:1-53
- V. Период на криза 11:54-12:36а
- Заявяване на вярата и неверието
- VI. Период на съвещанието 12:36б-17:26
- Укрепване на вярата
 - Преход 12:36б-13:30
 - Беседа с учениците 13:31-16:33
 - Беседа с Оцеца 17:1 -26
- VII. Периоди на завършване 18:1-20:31
- Победа над неверието
 - Представителството 18:1-27
 - Съда пред Пилат 18:28-19:16
 - Разпятието 19:17-37
 - Погребението 19:39-42
 - Възкресението 20:1 -29
- VIII. Заключение 21: 1-25
- Задълженията на вярата

Структурата на евангелието от Йоан е толкова проста, че читателят не може да не я забележи. От началото до края последователно се развива темата за вярата. Освен това евангелието не се опитва да организира изкуствено съществуващите факти. Богородителният автор е избрал някои епизоди и наставления, които представят характера и развитието на Божието откровение в Христос (1:19). Той ги е подредил така, че да завладее читателя с вълната на духовното движение и да го доведе вяра в Христос. Увода (1:1-18) започва с употребата на съществителното *слово*, която представя личността на Христа. Това е термин различен от използваните в другите евангелия, понеже не съответства на някаква конкретна религиозна среда. Христос е еврейски термин, Господ-езически, Исус-човешки, но Слово - или логос - е философски. По такъв начин Йоан прави героя на своето евангелие универсална фигура, възплъщение на вечния Разум, Който е Бог, КОЙТО е от Бога и Който явява Бога, както сина явява баща си. Той се познава от онези, които са Го приели (1:12), и конфликта между тези, които Го приемат и които не Го приемат прилича на конфликта между светлината и тъмнината.

Периода на обмислянето (1:19-4:54) представлява въплътителното Слово, такова, каквото Го видели и Го приели съвременниците Му. Отначало Той е представен в свидетелството на Своя предтеча Йоан и чрез общуването Си с учениците на Йоан Кръстител. Главната Му мисия: "Божият Агнец" (1:29) и начинът, по който се обръща към нуждите и желанията на бъдещите Си последователи Го свързва с предходната история и откровението. За утвърждаване на Своето положение Той използвал както проповедта на Йоан, така и пророческите Писания на Стария завет. С делата Си Той показал, че притежава власт над предметите, хората и условията (2:1-22). Последвалите след това беседи още повече разкрили Неговата пълнота за всички хора. Образованият, възпитан юдейски учител Никодим, циничната самарянка с острия език, неотстъпния галилейски царедворец, който вероятно бил езичник - всички те били доведени до вяра в Исус чрез различни доводи и начини.

Явното откриване на Исус пред народа предизвикало разногласия, защото когато призовавал хората към вяра в Него, мнозина отказвали. Той не изисквал сляпа, безразсъдна вяра, но винаги се обръщал към фактите и ясно давал обяснение на въпросите, отнасящи се до вярата и неверието.

Изцеляването на разслабения в къпалнята увеличило разногласията (5:1-6:71), защото чудото било извършено в събота. Исус казал, че Неговото действие отразявало непрестанните действия на Неговият Отец и по такъв начин намекнал за Своята Собствена божественост. В последвалата след това беседа (5:19-47) Той защитавал вярата в Себе Си чрез пет свидетелства: Неговото Собствено, на Неговият Предтеча, на Неговия Отец, на делата които Той извършвал и на Свещените Писания. Чудесата в шестата глава, според Йоан, били насочени главно към учениците на Исус, за да направят вярата им пълна. Тези чудеса и последвалите след тях речи са тясно свързани помежду си, тъй като речта само обяснява демонстрираната чрез чудото истина. В тази част призова за вяра е много силен, като че Исус е искал учениците Му да Му поверят себе си преди идващите разногласия да са в състояние да ги отделят от Него.

Периода на сблъсъците (7:1-11:53) довежда периода на разногласията до неговия естествената криза. Растящата, макар и колеблива вяра на учениците се противопоставя на явния цинизъм на братята на Исус, на неустойчивата преданост на недоумяващата тъпна и злобната съпротива на юдейската йерархия. Личната оценка на Исус на конфликта се проявява в случая със слепия, когато Той говори за необходимостта да се вършат Божи дела докато това още е възможно, също чрез възкресението на Лазар, което Той считал за висше изпитание на вярата и най-голямо доказателство на Своята сила и власт. Разговорите записани между тези две чудеса в десета глава представлява последния опит на Исус да обясни на народа Своята цел. Тук Той обяснява целта на Своята смърт толкова ясно, колкото и думите Му пред учениците в Кесария Филипова, записани в синоптичните евангелия. Изходът от конфликта е предсказан от Неговите думи: "Аз давам живота Си, за да го взема пак" (10:17).

Периода на криза (11:54-12:36а) описва различни моменти на напрежение, породени от сблъсъците. Исус е напуснал Ерусалим и неговите околности и е отшъл в Ефрем, за да бъде извън центъра на бурята. Чувствата на Неговите приятели били явно изразени от семейството във Витания (глава 10), където в Негова чест била устроена вечеря (12:1-2). Тъпата пилигрими на признака Пасха в Ерусалим Го посрещнала с въодушевление (12:20,21). Сам Исус разбрал, че жребият е хвърлен и се отдръпнал от народа (12:36). Божията цел, а не гласът на народа бил решаващият фактор в Неговия живот.

До този момент служението на Исус било публично, открито, а сега станало уединено и лично. Периода на съвещанието (12:36б-17:26) включва последното наставление към учениците след Тайната вечеря и Неговата молитва към Ощеца. Подготовката на

учениците за потресаващото произшествие на кръста и потвърждението на Отца, че Той е завършил делото Си, завършва земното служение на Исус.

Периода на завършване (18:1-20:31) показва изпълнението на двата противоположни принципа: вярата и неверието. Малодушието на Петър, предателството на Юда, завистливата злоба на свещениците и страхливостта на Пилат показват как неверието достига връхната си точка. От друга страна, постоянството на възлюбения ученик и жените и щедрата постъпка на Никодим и Йосиф показват, че даже несъвършената и непросветена вяра може да остане вярна, въпреки смущението и опасността. Възкресението, разбира се, било окончателното утвърждаване на вярата както и последното потвърждение на откровението чрез Исус, Божия Син.

Най-важните моменти

В евангелието според Йоан има много особености, които подкрепят главната му тема. Претенциите на Исус се изразяват чрез седем ключови "АЗ СЪМ":

1. Хляба на живота 6:35
2. Светлината на света 8:12; 9:5
3. Вратата (на овцете) 10:7
4. Добрият пастир 10:11,14
5. Възкресението и животът 11:25
6. Пътят, истината и животът 14:6
7. Истинската лоза 15:1

Личното отношение на Исус към човека специално се подчертава от Йоан. Той привежда двадесет и седем лични беседи, някои от които обширни, а други кратки. В списъка влизат някои текстове, които могат да бъдат поставени и в други раздели, например, чудото със сина на царедвореца (4:46-54) или съда пред Пилат (18:28-19:16). В тези случаи интересът на Исус към човека е по-важен от самото действие. В синоптичните евангелия съдът пред Пилат играе важна роля в развързката на живота на Исус докато в евангелието според Йоан по-явна е заинтересоваността на Исус Пилат да признае и осъзнае Неговото предназначение.

Речникът на Йоан е толкова необичаен, че дори само един или два стиха от неговото евангелие, цитирани извън контекста, лесно могат да бъдат разпознати. Някои ключови думи се повтарят постоянно, но не защото авторът има ограничено мислене, а защото централните истини на евангелието, подобно на диамантите, трябва да се разглеждат от много страни. Някои от тези думи, например, "живот", "светлина", "тъмнина", "труд", "свят", "да повярвам", "плът", "час", се употребяват или преносно, или имат собствено техническо значение в това евангелие. Други са абстрактни и отчасти философски по съдържание: "истина", "вярно", "ненавиждам", "приемам", "обичам" (два различни глагола), "отнемам", "пращам", "начало", "зная" (два различни глагола), "слава", "прославям", "свидетелствувам", "свидетелство", "пребивавам", "Отец". Речникът на Евангелието според Йоан показва, че учението за християнския живот вече е изкристализирало в определени понятия, които се изразявали с утвърдили се фрази и които тогава, както и днес, представлявали съвсем нов образец за духовна истина.

Евангелието според Йоан подчертава божествеността на Исус Христос, Божия Син. Въпреки, че то по-явно от всички евангелия показва и Неговата човешка страна, няма друго евангелие, което толкова ясно да сочи към Неговата божественост: "Бог беше Словото" (1:1); "Аз и Отец едно сме" (10:30); "Преди Авраам да е бил Аз съм" (8:58); "Който е видял Мене, видял е Отца"(14:9) и възгласа на Тома: "Господ мой и Бог мой" (20:28).

На човешката същност на Исус също е отделено особено внимание. Той се уморявал (4:6), бил жаден (4:7), печален (6:67), суров (8:44), скърбял (11:35), обезпокоен (12:27), признателен (12:7), любящ (13:1), верен (18:8), смел (18:23). За съвременниците, които понякога се срещали с Него, Той бил "Човекът, наричан Исус" (9:11); за живеещите с Него, Той бил "Христос, Синът на живия Бог (6:69).

Цел

Както вече беше казано, целта на това евангелие е апологетична. Всички евангелия имали за цел за създадат вяра в сърцата на читателите или слушателите. Както показва увода това било предназначено за хора, които имали някакви философски наклонности и които търсели отговор на молбата на Филип: "Господи, покажи ни Отца, и стига ни" (14:8).

Възможно е евангелието от Йоан да е писано като съзнателен опит да бъдат допълнени вече съществуващите описания на живота и делата на Исус в каноничните синоптични евангелия. Не можем да твърдим догматично, че Йоан е познавал и чел произведенията на Матей, Марк или Лука. Въпреки всичко, неговото цялостно пропускане на Галилейското служение на Исус, почти пълната липса на притчи, явната, призната от самия автор, избирателност при описанието на чудесата (20:30) и съгласуваността на някои исторически данни на Йоан със синоптичните Евангелия ни навежда на мисълта, че авторът е искал да даде на хората нова информация, която още не е съществувала в писмен вид. Например при описанието на сцената на измиването на краката на Тайната Вечеря той обяснява, че Исус искал да предаде на учениците нагледен урок по смирение. Освен предположението, че подобен пример може да намери общо използване, той не дава никакви други причини за него. Лука от своя страна разказва как учениците спорили помежду си "кои от тях е по-голям" (Лук. 22:24). По такъв начин тези два разказа споделят общо значение и е възможно да спекулираме дали Йоан не е обяснявал как е постъпил Исус при обстоятелствата, които е описал Лука, давайки лично допълнение към неговото описание.

Основавайки се на думите на Климент Александрийски цитирани от Евсевий можем да твърдим, че съществува определена връзка между синоптичните евангелия и Йоан: "Но че Йоан, последният от всички, като знаел, че външните факти вече са изложени в евангелията, подтикван от учениците си и божествено движен от Духа, написал едно духовно евангелие."¹³

Ако разбираме правилно думата "духовно" в смисъл на божествената страна на предмета" йоановото евангелие представлява един вид допълнение към посланията на синоптиците. Някои автори са твърдели, че Йоан изпълва синоптичните евангелия, най-вече Марк, възможно Лука, и по-малко вероятно Матей. По-вероятно изглежда обаче материалите в Йоан (напр. честото присъствие на Исус в Юдея) да осветляват твърдения, които се появяват напр. в Лука 4:44 и 14:34.

Да кажем, че Йоан пише независимо от синоптиците е едно нещо, да припомним, че всичките четири са евангелия описващи една и съща личност е нещо друго и важно. Ние се нуждаем от всички, за да имаме пълна картина на Исус.

Личности

Една от особеностите на Евангелието според Йоан се състои в описанието на личности скицирани в разделяни един от друг пасаж. Никодим (Йоан. 3:1-15; 7:50-52; 19:39),

¹³ Eusebius Historia Ecclesiastica VI. xiv. 7.

Филип (1:43-46; 6:5-7; 14:8-11), Тома (11:16; 14:5,6; 20:24-29), Мария и Марта (11:1-40; 12:2-8), Мария, майката на Исус (2:1-5; 19:26, 27) и други се споменават естествено и леко във връзка с повествованието, и все пак, когато отделните, свързани с тях, препратки са съединени заедно те дават съвършен портрет на дадения човек. До известна степен това може да се види и в другите евангелия, но повече по отношение на някои главни лица, например Петър или Юда. Четвъртото евангелие обаче използва както известни, така и обикновени хора като нагледна илюстрация на вярата и неверието.

ГЛАВА 11

ЖИВОТЪТ НА ИСУС ХРИСТОС

би било естествено да очакваме, че Господ Исус Христос бил достатъчно важна личност, за да привлече значително внимание в литературата от Неговото време като по този начин предостави богат биографичен материал. Той бил наблюдаван от множества и имал стотици последователи (I Кор. 15:6), чието живо свидетелство все още звучало в средата на I век. Въпреки това информацията за Него е сравнително малко. Освен четирите евангелия и няколкото откъслечни споменавания в посланията на апостолите, съвременната история не казва почти нищо за Него.

Светски източници на информация

Въпреки това съществуват няколкото източника на информация за Христос и християнството.

При Йосиф Флавий в неговите *Древности*¹⁴ откриваме следните такива думи: "Около това време Исус, мъдър човек, ако изобщо могъл да бъде наречен човек, защото Той вършел удивителни дела и бил учител на такива хора, които приемат истината с удоволствие. Той привлякъл към Себе Си много от евреите и езичниците. Той бил Христос. И когато Пилат, подбуден от началстващите сред нас Го осъдил на кръст, хората, които Го обичали от начало не Го оставили: защото Той им се явил жив на третия ден. Божиите пророци предсказали това заедно с десет хиляди други чудесни неща за Него. И рода на християните, така наречен по Него, живее сред нас до ден днешен."

Тацит, римски историк от II век, пишейки за управлението на Нерон, споменава смъртта на Исус и наличието на християни в Рим:

"Но никакви утешения от страна на хората, никаква щедрост от страна на владетеля, никакви жертви, принасяни на боговете не могли да снемат от Нерон позора, паднал върху него от увереността на всички, че той сам разпоредил да се извърши запалването. Затова, за да прекъсне слуховете, той лъжливо обвинил и наказал с най-ужасни мъчения хората, които било прието да се наричат християни и които ненавиждали заради тяхната необичайност. Христос, основателя на това название, бил убит като престъпник при Понтий Пилат, прокуратор на Юдея по време на управлението на Тиберий, но злокачественото суеверие, подтиснато за известно време се промъкнало отново и не само в Юдея, откъдето започнала вредата, но също и в Рим..."¹⁵

Свидетелството на Светоний е кратко: "Наказанието (на Нерон) паднало върху християните, група от хора, последователи на едно ново гнусно суеверие."¹⁶

Плиний младши, в кореспонденция с Траян, писал в едно от своите писма за християните, с които се срещал в Асия: "Но те твърдяха, че тяхната грешка или провинение се състои единствено в това, че са имали навика да се събират в определен ден преди изгрев слънце и да рецитират на няколко гласа химн, възхваляващ Христос като Бог, и че са се обвързвали с клетва да не вършат никакви престъпления, а да се

¹⁴ Josephus *Antiquities* XVIII.iii.3. See Philip Schaff, *History of the Christian Church* (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1950), I, 92ff., for an evaluation of this passage. It is considered by many to be a Christian interpolation into the text of Josephus.

¹⁵ Tacitus *Annals* XV.44. The Oxford Translation, Revised (New York: Harper & Brothers, Publishers, 1858), p. 423.

¹⁶ Suetonius *The Lives of the Caesars*, Nero XVI. Loeb Classical Library. English translation by J. C. Rolfe (London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons), II, 111.

въздържат от всякакви кражби, грабежи и прелюбодеяния, от престъпване на клетва или нарушаване на договор, когато дойде време той да бъде изпълнен..."¹⁷

Сатирикът от II век Лукиан говорил за Христос и християните с презрение. Той ги свързвал със синагогите в Палестина и за Христос говорил като за "човек, който бил разпънат в Палестина, защото въвел в света нов култ... Нещо повече, техният пръв законодател ги убедил в това, че те всички са братя един за друг след като извършили веднъж завинаги престъпление с това, че отхвърлили гръцките богове и се покланяли на самия разпънат софист, живеейки по неговите закони."¹⁸

Тези кратки бележки за Христос и християнството били писани от хора, които не познавали историята на това движение и били враждебни спрямо неговите принципи. Те показват, че през II век християнството вече било широко разпространено и че историческото съществуване на Христа в общи линии се признавало даже от Неговите врагове. Характера на тези източници доказва, че Го считали за малко известен фанатик, чиито култ достигнал известност, която била много по-голяма, отколкото можело да се очаква.

Периоди от живота на Исус

Тъй като данните в четирите евангелия са непълни в смисъл, че не са изчерпателни, от тях не може да се състави пълната биография на Исус. От всичките четири, Евангелието според Лука може би е най-представително, но не включва ранните служения в Юдея, които споменава Йоан. Нито един от тях не се опитва да нарисува физическия портрет на Исус, въпреки, че някои факти за Неговата външност трябвало да бъдат известни на авторите. Само Лука повдига леко завесата над Неговата младост, но повечето от първите тридесет години от Неговия живот са скрити с мълчание. Само Йоан следва определен хронологичен план, които може да се проследи по споменаването на празниците, на които Исус присъствал, но дори тук един от тях е неясен (Йоан 5:1). Реда на разказа в евангелията не е задължително хронологичен, защото всяко едно от тях има своя цел и организира материала повече с оглед на ефекта, отколкото следвайки времевата последователност. Те представляват интерпретация, а не хроника и по тази причина имат различни мненията по отношение на предпочитания ред на събитията в живота на Христос. Представения по-долу план се съгласува с мнението на повечето учени и се фокусира върху големите откъси в евангелията, а не върху дребните детайли, които изискват специализирано изучаване. Периодите следват общоприетия ред, даден от Бортън и Гудспийд,¹⁹ от Хак²⁰ и други.

¹⁷ Pliny Letters X.xcvi. Loeb Classical Library. English translation by William Melmoth, revised by W. M. L. Hutchinson (London: William Heinemann; Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1935), II, 403.

¹⁸ Lucian The Passing of Peregrinus 12—13. Loeb Classical Library. English translation by A. M. Harmon (London: William Heinemann, Ltd.; Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936), pp. 13, 15.

¹⁹ E. D. Burton and E. J. Goodspeed, A Harmony of the Synoptic Gospels (New York: Charles Scribner's Sons, n.d.), pp. xv, 279.

²⁰ Albert Huck, A Synopsis of the First Three Gospels (Ninth edition, revised by Hans Lietzmann; English edition by Frank Leslie Cross. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1936), pp. xx, 213.

ХАРМОНИЯТА НА ЖИВОТА НА ИСУС ХРИСТОС

	МАТЕИ	МАРК	ЛУКА	ИОАН
<i>I. Произход и младенчество</i>				
Родословие	1:1-17		3:23-38	
Раждането на Иоан Кръстител			1:5-25	
		57-80		
Благовещение	1:18-25		1:26-38	
Раждането на Исус	2:1		2:1-7	
Ангелите			2:8-20	
Обрязване и посвещение			2:21-39	
Влъхвите	2:1-12			
Бягство в Египет	2:13-23			
Детство и посещение на Ерусалим				2:40-50
Години на мълчание			2:51,52	
<i>II. Подготвителни действия</i>				
Служението на Иоан	3:1-12	1:1-8	3:1-20	1:19-37
Кръщението на Исус	3:13-17	1:9-11	3:21,22	
Изкушението	4:1-11	1:12,13	4:1-13	
<i>III. Ранно служение в Галилея</i>				
Сватбата в Кана				2:1-12
<i>IV. Ранно служение в Иудея</i>				
Очистване на храма				2:13-35
Беседа с Никодим				3:1-21
Съперничество с Иоан Кръстител				3:22-36
Напускане през Самария				4:1-42
<i>V. Завръщане в Галилея</i>				
Пристигане	4:12	1:14	4:14	4:43-45
Изцеляване сина на царедвореца				4:46-54
Заточение на Иоан и заминаване в Капернаум	4:12-16			
Първо пътешествие в Галилея	4:17			
Призив към първите ученици	4:18-22	1:16-20		
Ден на Труда	8:14-17	1:21-34	4:31-41	
Пътешествие и проповед		1:35-39	4:42-44	
Чудеса и речи	8:1-4	1:40-3:12	5:1-6:19	
	9:1-17			
	12:1-21			
Назначаване на Дванадесетте		3:13-19a	6:12-16	
Пропозедта на планината	5:1-7:29		(6:20-49)	
Слугата на стотника	8:5-13		7:1-10	
Сина на вдовицата			7:11-17	
Въпроси на Иоан Кръстител	11:2-30		7:18-35	
Помазването на Исус			7:36-50	
Друго пътешествие с проповед				8:1-3

	МАТЕЙ	МАРК	ЛУКА	ИОАН
Възмущение на семейството	12:46-50	3:31-35	8:19-21	
Притчи	13:1-53	4:1-34	8:4-18	
Чудеса	8:18,23-34 9:18-26	4:35-5:43	8:22-56	
<i>VI. Трето пътешествие: връх на служението</i>				
Отхвърляне в Назарет	13:54-58	6:1-6		
Пътешествие на Дванадесетте	9:36-11:1	6:7-13	9:1-6	
Смъртта на Иоан	14:1-12	6:14-29	9:7-9	
Завръщане на Дванадесетте	14:13	6:30-32	9:10	
Насищане на 5 000	14:13-21	6:33-44	9:11-17	
Напускане и ходене по морето	14:22-33	6:45-52	6:15-21	6:1-14
Реч в синагогата	15:1-20	7:1-23		
<i>VII. Заминаване на север</i>				
В Тир и Сидон	15:21-28	7:24-30		
В Десетоградието	15:29-31	7:31-37		
Насищане на 4 000				
Реч	15:32-16:12	8:1-21		
Изцеление на слепия		8:22-26		
Откровение за Своята Личност		16:13-26	8:27-37	
Преображението	16:27-17:13	8:38-9:13	9:26-36	9:18-25
Изцеление на бесния	17:14-21	9:14-29	9:37-43	
Предсказание на смъртта и възкресение	17:22,23	9:30-32	9:43-45	
<i>VIII. Последно служение в Галилея</i>				
	17:24-18:35	9:33-50	9:46-50	7:1-9
<i>IX. Късно служение в Иудея</i>				
Пътешествие в Ерусалим през Самария	19:1,2 8:19-22	10:1	9:51-62	7:10
Празника Шатри				7:11-52
Жената, хваната в прелюбодеяние				7:53-8:11
Спор с фарисеите				8:12-59
Роденият сляп				9:1-41
Реч за добрия пастир				10:1-21
Послание на седемдесетте			10:1-24	
Притча за добрия самарянин			10:25-37	
Мария и Марта			10:38-42	
Молитва Господна			11:1-13	
Разногласие с фарисеите			11:14-54	
Учение на народа			12:1-59	
Празник на Обновлението				10:22-39
<i>X. Служение в Перея</i>				
Предпазвания				10:40-42
Вечеря у фарисея			13:22-35	
Призив към тълпата			14:1-24	
Наставление на митарите и грешниците			14:25-35	
				15:1-32

	МАТЕЙ	МАРК	ЛУКА	ИОАН
Наставление към учениците			16:1-17:10	
Възкресяването на Лазар				11:1-44
Отиване в Ефраим				11:45-54
<i>XI. Последното пътешествие в Ерусалим</i>				
Служение в Самария и Галилея				17:11-18:14
Служение в Перея				
Учение за раздора	19:1-12	10:1-12		
Учение за децата	19:13-15	10:13-16	18:15-17	
Богатият юноша	19:16-20:16	10:17-31	18:18-30	
Предсказание за смъртта	20:17-19	10:32-34	18:31-34	
Претенциите на Яков и Иоан	20:20-28	10:35-45		
Приближаване до Ерусалим	20:29-34	10:46-52	18:35-19:28	
Идване във Витания				11:55-12:11
<i>XII. Страстната седмица</i>				
Неделя				
Тържествено влизане	21:1-9	11:1-10	19:29-40	12:12-19
Поглед на Исус на града	21:10,11	11:11	19:41-44	
Понеделник				
Проклятие към смокинята	21:18,19	11:12-14		
Очистване на храма	21:12,13	11:15-19	19:45-48	
Изцеление в храма	21:14-17			
Вторник				
Изсъхналата смокиня	21:19-22	11:20-25		
Разногласие	21:23-22:46	11:27-12:37	20:1-44	
Осъждане на книжниците и фарисеите	23:1-39	12:38-40	20:45-47	
Изказване на Исус за вдовицата			12:41-44	21:1-4
Посещение на елините				12:20-36
Отхвърляне на Исус от евреите				12:37-50
Апокалиптичната реч	24,25	13:1-37	21:5-38	
Помазване от Мария	26:6-13	14:3-9		12:2-8
Предсказание на кръста	26:1-5	14:1,2	22:1,2	
Предателството	26:14-16	14:10,11	22:3-6	
Сряда - няма описание				
Четвъртък				
Пасхална Вечеря	26:17-29	14:12-25	22:7-30	13:1-38
Прощална реч				14:1-31
Реч по пътя към Гетсимания			15,16	
Първосвещеническа молитва				17
в градината	26:30,36-46	14:26,32-42	22:39-46	18:1
Предателство и арест	26:47-56	14:43-52	22:47-53	18:2-12
Съд пред Ана				18:12-14,19-23
Съд пред Каиафа	26:57,59-68	14:53,55,56	22:54,63-65	18:24
Отричането на Петър	26:58,69-75	14:54,66-72	22:54-62	18:15-18,25-27
Съд пред Синедриона	27:1	15:1	22:66-71	

	МАТЕЙ	МАРК	ЛУКА	ИОАН
Смъртта на Иуда	27:3-10			
Петък				
Съд пред Пилат	27:2,11-14	15:1-5	23:1-5	18:28-38
Пред Ирод			23:6-12	
Връщане при Пилат	27:15-26	15:6-15	23:13-25	18:39-19:16
Издевателства на воинците		27:27-30	15:16-19	
Път към Голгота	27:31-34	15:20-23	23:26-32	19:16,17
Разпятие	27:35-56	15:24-41	23:33-49	19:18-30
Погребение	27:57-60	15:42-46	23:50-54	19:31-42
Събота				
Жените до гроба	27:61	15:47	23:55,56	
Стражата	27:62-66			
<i>XIII. Възкресението</i>				
Неделя				
Посещение на жените	28:1-8	16:1-8	24:1-12	20:1-10
Явяванията на Исус				
На Мария Магдалена		16:9-11		20:11-18
На други жени	28:9,10			
Доклад на стражата	28:11-15			
На двамата ученици		16:12,13	24:13-32	
На Петър			24:33-35	
На десетте апостоли		16:14	24:36-43	20:19-25
На единадесетте апостоли			20:26-31	
До Галилейското езеро				21:1-14
Беседа с Петър				21:15-25
На учениците в Галилея	28:16-20	16:15-18		
На единадесетте на Елеонския хълм				24:44-49
Великото поръчение и възнесението	28:18-20	16:19,20	24:50-53	

Обзорът на гореизложения план на биографичния материал показва значително съвпадение на описанията. Голяма част от материала е даден три пъти от синоптичните евангелия, а понякога се повтаря и от Йоан. Откъсите с пълно съвпадение на трите евангелия обикновено са с повествователен характер - описания на чудеса или притчи. Някои забележителни събития, например кръщението, изкушението, нахранването на петте хиляди, преображението и страстната седмица са записани от всичките три синоптически евангелисти.

Лука и Йоан съдържат най-много текстове, които липсват при всички други. Откъсът в Лука между 9:51 и 18:14 е уникален по своето съдържание с изключение на някои изрази, които има и у Матей, но в друг контекст. По-голяма част от материала в евангелието според Йоан не се среща в нито едно от синоптичните евангелия, даже когато съществува общ исторически паралелизъм в последователността.

Витлеем

Евангелията са много по-загрижени да представят личността, отколкото да пишат история. От значение са не пълнотата и реда на повествованието, а неговия смисъл и значение. Разликите в описанията показват, че това са допълнения и вероятно неумишлени от страна на автора. Съгласието между описанията потвърждава в значителна степен заключението, че значителното общо познание на Исус било част от

установеното учение на ранната Църква и че това познание се базирало на действителни свидетелства на очевидци.

При разглеждането на отделните евангелията казахме доста неща, което не е нужно да повтаряме. При всички тях, независимо от различните подходи към биографията на Господа, се забелязва нарастване на влиянието Му върху народа, криза, при която бил отхвърлен от народните водачи, оставен от болшинството от народа и нодоразбран от учениците. След смъртта на Йоан Кръстител и завръщането на дванадесетте от мисионерското им пътуване, служението на Исус е преминало зенита на Неговата популярност сред народа и Той започва бавно и съзнателно да се приближава към кръста. Оттеглянето на север и по-късното служение в Юдея и Перейя било съпроводено с все по-нарастващи разногласия. Реакцията на Исус показва, че Той малко се надявал да убеди Своите врагове в мисията Си, но използвал тези сблъсъци за наставление на учениците, които останали с Него до края.

Възкресението е върховното събитие в Неговия живот и служение. Няколко пъти Той го предсказвал. В истинността на евангелията и тяхното намерение да прогласят, че Исус е възкръснал телесно от мъртвите, няма никакво основание да се съмняваме. Всички са съгласни с това, че гробът бил намерен празен в първия ден на седмицата и че Господ няколко пъти се явил в осезаема и разпознаваема форма на Своите последователи .

Нито един от тези периоди не е описан напълно. Това се отнася дори и за страстната седмица, в която срядата изглежда е пропусната в хронологическото описание.

География от времето на Исус

Господ Исус Христос прекарал активния Си живот в пределите на Палестина, територия, която заемала не повече от 26 км. Като дете Той бил отнесен от Мария и Йосиф в Египет, за да избегнат заплахата от гнева на Ирод (Мат. 2:13,14), а по време на кризата в служението посетил Тир и Сидон (Мат. 15:21), но повечето от Неговите пътувания били между Галилея и Ерусалим. Ако преминавал на източната страна на Йордан, то Той вероятно спирал в градовете и селищата разположени по протежението на реката и по този начин не навлизал дълбоко в трансйорданската страна.

Палестина е разположена на източния бряг на Средиземно море, така че то мие цялото ѝ западно крайбрежие. От планината Ливан на север до южните брегове на Мъртво море разстоянието е приблизително 280 км. От бреговете на Галилейското езеро на север има само 45 км., от бреговете на Мъртво море на юг има приблизително 87 км. От север на юг страната се разделя от реката Йордан, която води началото си от подножието на планината Ермон, тече на юг през езерото Мером и Галилейското езеро и се влива в Мъртво море.

Страната се дели на четири основни части, крайбрежна равнина, която се простира на север от пустинята по продължение на Средиземно море чак до планината Кармил, гориста местност, която е сурова и в по-голямата си част пустиня, долината на река Йордан е дълбока клисура, която при Мъртво море е 382 метра под морското равнище; и плато на изток от Йордан, което на изток граничи с пустинята.

Тези четири части на Палестина се характеризират с разнообразен климат и природни ресурси. Крайбрежната равнина имала няколко добри пристанища, но само Иопия (днешна Яфа) и Птолемаида, на север от Кармил били пунктове за товарене на кораби, които се занимавали с морска търговия в източното Средиземноморие. По протежение на крайбрежната равнина минавал път, който от незапомнени времена свързвал Египет с царствата на север и изток. Климатът по крайбрежието бил умерен и мек, а почвата - плодородна, затова земеделието процъфтявало.

Гористата местност, в която израилтяните живеели от времето на завоюването на страната при Исус Навин, била камениста и неплодна. Ерусалим, на север от Мъртво море и Самария, близо до планините Гевал и Гаризим, били двата най-важни центъра. Благодарение на височината, климатът в гористата местност бил умерен. Хората се занимавали със земеделие, отглеждали лозя, сеели жито и въдили добитък. Това било главното занятие на местното население.

От планината Кармил Ездрилонската равнина се простирала по продължение на долината Кисон от северо-запад на югоизток към подножието на планината Гилбоа и от там се доближава до долината, която водела към Йордан. Тъй като била единствения добър път за съобщение между крайбрежието и вътрешната част на страната, тя била ценена от военна гледна точка и я считали за скъпоценно завоевание. Тази равнина често била място за битки на враждуващите армии на севера и юга, когато за притежаване на Палестина се водела война. Мегидо, главния град на тази област, дал название на Хар-Магедон, Мегидонското възвишение или Армагедон. където според предсказанията на пророците, ще стане последното велико сражение на нашия век (Откр. 16:16).

По-голямата част от населението на Палестина живеело в гористата местност. На север била Галилея, родината на Исус. Местността била сурова, но тук там позволявала развитието на земеделие, а край езерото процъфтявал риболов. Ганисаретската равнина, която лежала на запад от езерото била плодородна и езерото било обкръжено от градчета, възникнали в резултат на оживена търговия. Търговските пътища, водещи на изток, минавали през Галилея. Назарет, градът на младостта на Исус, се намирал на един от тези пътища на кервани. Много римляни и гърци се заселвали край езерото заради хубавия и здравословен климат и търговски възможности. Витсаида, Хоразин, Капернаум, Магдала, родното място на Мария Магдалена и Тивериада били сред градовете, които Исус често посещавал. Назарет и Кана се намирали по-навътре в страната.

На юг от Галилея се простирала Самария, бившият център на северното Израилско царство. Тази страна е гориста, неравна, по-малко удобна за земеделие, отколкото Галилея. Планините-близнаци Гевал и Гаризим, центрове на поклонение от времето на завладяването, се издигат над ландшафта. Равнината Сахем, където живял Яков и където изкопал кладенец (Йоан 4:5), поддържала селското население.

На юг от Самария била разположена Юдея, много подобна по ландшафт на Самария. Ниските части на границата с крайбрежната равнина се напоявали от сезонни потоци, идващи от планините и от ветровете, носещи влага от Средиземно море. Централната част на страната била твърде камениста за земеделие, а източната част на Юдея била почти неплодна пустиня. Южната част, или Негев, както се нарича и днес, била плодородна, но суха. През последните години напояването направило тази част на страната годна за земеделие, но по времето на Христа тя била почти необитаема.

Йорданската долина е един от най-необикновените геологически феномени на света. Тя е част от пролома на Таврийските планини на север, идващ надолу през Арабия и източната коса на Червено море към Африка. Разликата в надморската височина при изворите на река Йордан и мястото на нейното вливане в Мъртво море е приблизително 900 метра. В дните на Исус, Йордан отначало протичала през езерото Мером, неголям водоем с около 5 км. ширина, разположен в средата на голямо блато, обрасло с тръстика. Днес, при съвременното заселване на Палестина, еврейските колонисти са пресушили блатото и езерото и са превърнали мястото в полета, така че нито едното, нито другото вече са там и Йордан тече направо към Галилейско море, което римляните наричали Тивериадско езеро. Това езеро е дълго 22 км. и широко 14 км. в най-широката си част и се намира на 227 м. под морското равнище. Поради честите ветрове там има неочаквано силни бури. На източната страна бреговете са стръмни и местността е дива, а на

западната страна са разположени широки обработваеми склонове, където в дните Исус брегът бил осеян с градове и села.

От Галилейско море Йордан се вие като змия към Мъртво море. Дефилето на Йордан е тясно, със стръмни брегове и тропически климат. В реката се вливат два течащи от изток големи потока: Ярмук, на разстояние около 6 км. южно от езерото и Явок, на разстояние около 32 км. северно от Мъртво море. Ширината на реката обичайно варира между 33 и 66 м., но през дъждовния сезон цялото дефиле се пълни с мътна тинеста вода. В древността над реката нямало мостове, но тук-там можело да се премине през бродове. В Стария завет Мъртво море било наречено Солено или море на пустинята (Ис. Н. 3:16; 4 Царе 14:25). Лишено от възможност да се изтича, то фактически представлява гигантски изпаряващ се водоем, в който векове наред са се натрупвали минерали и соли. Водата е изключително горчива на вкус и толкова наситена с химически елементи, че в нея е невъзможно да се потъне. Градовете от равнината, загинали по времето на Содом и Гомор, вероятно лежат на дъното на Мъртво море под водата на неговия южен ръкав. Каменистата пустиня на юг и югоизток от морето, където се намирал Едом, съдържа залежи от минерали, които от време на време били разработвани от жителите.

Там, където долината е достатъчно широка, се заселвали хора и се занимавали със земеделие. Тропическият климат позволявал да се отглеждат плодове и зърнени култури, което било невъзможно в по-студения планински климат.

Срещу Йорданската долина се намира източното плато, което се простира до самата Арабска пустиня. На север се точи Анти-Ливанската планинска верига, а на южната граница с Йордан се издигат планините Галаад и Моав. На склона на Анти-Ливанските планини се намира Дамаск, най-древният от постоянно населените градове в света. На юг от него се простират степите на Васан, славещи се със своите стада. Северната част на тази територия в дните на Христос била известна като Итурея, а южната се наричала Голанитида от названието на града Голан. Галаад, които се простирал от реката Ярмук до началото на Мъртво море и горната част на Моав между Галаад и реката Арнон била новозаветната Перея.

Във времената на Христос Палестина и Сирия били тясно свързани помежду си от властта на Рим и чрез селища. Сирийската провинция включвала Финикия до планината Кармил и крайбрежната ивица на равнината на юг от Иопия. Римските владетели на Сирия зорко следели всичко, което ставало в Палестина и се намесвали ако местният владетел или римският прокуратор според тях не действали разумно.

В областта на юг и изток от Галилейско море, се намирало Десетоградието (бивша федерация от десет града, заселена с гръкоезично население) където живеели много чужденци. Те не били сплотена политическа единица, защото били подчинени на различни владетели: едни на Сирия, а други на Филип. Но те донесли в Палестина западната цивилизация, значително различаваща се от еврейската и дори запознали селското население с обичаите и порядките на елините. Въпреки, че Исус прекарал по-голямата част от живота си в Галилея, Той не би могъл да не познава езика, обичаите и вярванията на езическите народи, които доминирали света отвъд Палестина.

Пътищата, по които вървял Исус и местата, които Той посещавал могат лесно да бъдат намерени на картата на Палестина, към която е полезно да се прибегва при четенето и изучаване на евангелията. Заедно с учениците си Той ходил из Галилея и посетил повечето селища на тази област. По-голямата част от посетените от Него местности могат да бъдат познати днес. Витлеем и Назарет се остават процъфтяващи градчета. Кана, където Той извършил Своето първо чудо (Йоан 2:1-11), Назарет, където прекарал ранните си години и работил като дърводелец (Лук. 4:34; Марк 6:3), Хоразин и Калернаум, където често проповядвал (Мат. 11:21,23), Магдала - родния град на Мария Магдалена (Мат. 27:56) и Наин, където Исус възкресил сина на вдовицата, всички те са

разположени на четиридесет километра един от друг. Неясно е къде се е намирала Витсаида, но по всяка вероятност тя е била разположена в горната част Галилейското езеро на изток от Йордан. Описанието на нейното положение при Йоан дава да се разбере, че тя била разположена на другата страна на езерото срещу Капернаум и Тивериада (Йоан 6:1,17,25).

На източната страна на Галилейското езеро била разположена Гадаринската страна, където Исус изцелил хванатия от бяс (Лк. 8:26-37) Сигурно тя се отъждествява с Керса или Гергоса, която се намирала в доста диво място на отвесно крайбрежие, а не с Герасим, съвременната Иераша на югоизток от Галилея в Десетоградието.

Служенето Исус в Юдея било съсредоточено в няколко селища около Ерусалим и в самия град. Витания, където Исус вечерял при Мария и Марта се намирала на разстояние километър и половина от Ерусалим, на източния склон на Елеонската планина. Ефраим, където Той се оттеглил, когато враждебността срещу Него нараснала много, бил недалеч от пустинята (Йоан 11:54), а Витфагия (Лк. 19:29) вероятно се намирала недалеч от Вигания. Емаус, по пътя към който Той се срещнал с двамата ученици след възкресението, се намирал приблизително на 12 км. на запад от Ерусалим по пътя към Иопия. За това място съществуват разногласия, но Йосиф Флавий пише, че мястото Емаус се намирало само на 60 стадия от Ерусалим, което точно съвпада с разстоянието споменато от Лука (Лк. 24:13).

За самия Ерусалим евангелията говорят често. Храмът, къпалните на Силоам и Витезда с нейните покрити коридори (Йоан 5:2), долината на Кедрон между града и планината Елион (Йоан 18:1), Гетсиманската градина на склона на Елеонската планина (Лк. 22:39), Голгота, "лобното място" (Лк. 23:33) - всички те били места, познати на Исус и на авторите на евангелията.

Учението на Исус

Описвайки дейността на Господ Исус Христос Марк споменава четиринадесет пъти, че Той наставлявал гълпата или Своите ученици. Лука и Матей също често говорят за Неговата учителска дейност. Той обичал да поучава и ефективността на Неговите наставления се потвърждава от това, че учениците добре запомнили Неговите думи и ги предавали на другите.

Методи

Методът на преподаване, който използвал Исус не бил съвсем нов. Някои равини от Неговото време, като Хилел, се славели със своята мъдрост и способността да привличат вниманието на хората. Всички педагогически методи на тези хора несъмнено Му били известни и Той ги използвал много по-ефективно от тях. Хората се "чудеха на учението Му, понеже Той ги поучаваше като такъв, който има власт, а не като книжниците" (Марк 1:22). В учението на Господ Исус Христос имало прямота, свежест и власт, които Го правели по-успешен от Неговите съвременници. Той бил майстор-учител, чието умение да наставлява своенравните и невежите било ненадминато. Какви били Неговите методи?

Най-известният Негов метод били притчите. Притчата представлява разширена метафора, описание на някаква обикновена ситуация или предмет, с цел илюстрация на духовна истина. Но това не е алегория, защото тя може често да бъде чиста измислица, докато притчата винаги е свързана с обикновени, макар и понякога неопределени явления. Притчата на Исус за новите и старите мехове (Марк 2:22), за семето, което падало на различна почва (Марк 4:2-8), за солта (Мт. 5:13), за добрите и негодни плодни

дървета (Мт. 7:16-20), за мъдрите и неразумните девици (Мт. 25:1-13) и за неверния управник (Лк. 16:1-8) - всички те отлично отразяват Неговия метод на поучение. Всеки случай бил взет от ежедневния живот, който слушателите на Исус чудесно познавали. Всеки разказ бил предаван просто, с минимални подробности. Същността на притчата била ясна и понякога нейната идея се заявявала в последното изречение, както в случая с притчата за десетте девици: "И тъй, бъдете будни, защото не знаете ни деня, ни часа" (Мт. 25:13).

Като средство за обучение притчата обслужва няколко цели. Редовия слушател би могъл лесно да я разбере разпознавайки връзката ѝ с неговото ежедневие. Може би Исус черпил Своите притчи направо от текущите събития, така че на слушателите им се струвало, че те познават главните лица от разказите Му. Притчите лесно се запомняли защото не били дълги и абстрактни. Духовното им приложение било винаги удачно за нуждите на слушателите. Понякога притчите били разказвани в определен ред, за да осветят от различни страни един и същи предмет, напр. в Марк 13, където става дума за небесно царство, или в Лука 15, където се говори Божието търсене на грешниците.

Вторият метод на Исус била епиграмата - кратко, точно изречение, което се връзвало в паметта на слушателя, като остра стрела. Към тази категория се отнасят блаженствата (Мат. 5:3-12) или изречението: "Който опази душата си ще я изгуби, а който я изгуби заради Мене, ще я сапси" (Мт. 10:39). Много от тези епиграми съдържат парадокси, което ги прави още по-поразителни.

От време на време Исус използвал в Своето учение доводи, но когато го правел обикновено се позовавал на Свещеното писание, а не на абстрактни предпоставки или изводи. В това отношение Той се различавал от гръцките философи, които обикновено се старали да установят някаква общоприета аксиома, а след това развивали следствията ѝ в система. В Мт. 22:15-45 са описани редица спорове, които Исус водел с фарисеите и садукееите. Във всеки от случаите противниците на Исус започвали със своя аргумент, а когато Той накрая задава Своя въпрос, аргументът бил винаги основан на библейско изречение. Исус не спорел заради спора. Когато Той влизал в спор логиката Му била неопровержима.

Друг любим метод на Господа били въпросите и отговорите. Неговите въпроси никога не се отнасяли за дребни неща, а засягали най-дълбоките човешки нужди. От време на време те били удивителни, напр.: "Защото кое е по-лесно? Да кажа: прощават ти се греховете ли; или да кажа: стани и ходи?" (Мт. 9:5). Или: "Защото каква полза за човека, ако придобие цял свят, а повреди на душата си?" (Мт. 16:26). Въпросите заставят човека да мисли, независимо дали са преки или реторични. Въпросите Исус поставяли слушателя пред избор, особено онези, които засягали Него Самия, напр. "За кого Ме мислят хората?... А вие за кого Ме мислите?" (Марк 8:27,29). Исус насърчавал учениците Си също да задават въпроси. Неговото учение включвало свободен обмен на мнения (Йоан 13:31-14:24), при което те изказвали своите проблеми, а Той отговарял на техните въпроси.

В някои случаи Исус привеждал нагледни примери. Той взел дете, за да илюстрира смирението (Мт. 18:1-6) и от постъпката на вдовицата, която сложила своя дар в съкровищницата Той извел урок за жертвата (Лк. 21:1-4). Всички притчи били подкрепени с нагледни примери, въпреки, че онова, за което Исус говорел, не винаги било налице когато Той правел сравнения.

Тези примери показват, че методите за поучение на Исус били разнообразни и успешни. Той създал притчата като средство за поучение, въпреки че нейни подобия могат да бъдат намерени още в Стария завет (Съд. 9:7-15; Изх. 5:1-7) и въпреки че равините от време на време използвали същите общи методи. Той знаел как да направи истината

проста и убедителна затова Неговите притчи продължават да живеят, докато другите са забравени.

Цел

Всички наставления на Исус имали морална и духовна цел, свързана с мисията, за която бил пратен на земята от Отца. "Думите, които Аз ви казвам, не от Себе Си ги говоря; но пребъдващият в Мене Отец върши Своите дела" (Йоан 14:10). Той считал Своето учение за повече от добър съвет или многообещаващи догадки на универсални теории. За Него то било прогласяване на морални и духовни реалности. "И тъй, всеки, който чуе тия Мои думи и ги изпълнява, ще се оприличи на разумен човек, който е построил къщата си на канара..." (Мат. 7:24). Исус поучавал, за да даде на човека авторитетното Божие слово, от което зависело неговото бъдеще.

Съдържание

Учението е разпределено по целите евангелия и няма почти страница във всяко от тях, която да няма дидактични думи на Исус.

Някои от тях са групирани в по-големи блокове. Етическото учение е съсредоточено в Проповедта на планината (Мат. 5-7). Притчите за Царството са събрани в Мат. 13; есхатологическите поучения за края на света са събрани в по-голямата си част в Мат. 24 и 25 и в аналогичните откъси на Марк 13 и Лука 21. Евангелието според Йоан е пълно с речи, като учението за Неговата личност (Йоан 5:19-47), хляба на живота (6:32-59), характера на Неговата личност и мисия (8:12-59), пастира и овцете (10:1-30) и прощалната реч към учениците, в която Той се опитвал да ги подготви за смъртта Си (13:31-16:33). Някои от тях, напр. последната реч, били произнесени само веднъж, други, като Проповедта на планината, вероятно били повтаряни многократно. Исус много пътувал и несъмнено повтарял притчите и епиграмите в различните места, когато възникнала необходимост от това.

Предметът на Неговите речи бил различен. Устоите на обществото (Мат. 5:21-26), сексуалната нравственост (5:27-32), клетвите в разговора (5:33-37), отношението към злото (5:38-42), благотворителността (6:1-4), молитвата (6:5-15, 7:7-12), постът (6:16-18), икономиката на живота (6:19-24), брака и развода (19:3-12), отношението към държавата (22:15-22), Божията природа (Йоан 4:21-24) и други били обсъждани една след друга. Няма никакъв намек за това, че Той се опитвал да формулира Своето учение под формата на закон, на който трябвало да се подчиняват, или във философска система, която би била логически неопровержима. Неговото учение било организирано около Него Самия, а не около някаква система и ценността на това учение зависи от това Кой е Той. Забележителна за Проповедта на планината е фразата "Аз ви казвам", която говори за властта, която Исус имал и постоянно утвърждавал. Учението Му може да се стори на някого неорганизирана колекция от несвързани помежду си изречения, но в светлината на Неговата личност, тези изречения получават ново значение. Те са проблясъци на една божествената личност.

Учение

Някои учения заслужават да бъдат специално споменати поради тяхната доктринална значимост. Исус представял Бога като небесен Отец, чието бащинство се определя най-вече от Неговите собствени отношения с Бога. "Всичко Ми е предадено от Отца Ми; и, освен Отца, никой не познава Сина; нито познава някой Отца, освен Синът и оня, комуто

Синът би благоволил да Го открие" (Мт. 11:27). Никъде в евангелията Исус не е произнасял "Отче Наш", без да включва Самия Себе Си с учениците в първото лично местоимение. Напротив, Той казал на Мария Магдалена при гроба: "...Възнасям се при Моя Отец и вашия Отец, при Моя Бог и вашия Бог" (Йоан 20:17). В моделът за молитва, който дал на Своите ученици Той ги учил да се молят казвайки "Отче наш" (Мт. 6:9), изразявайки моралната връзка на човека с Бога. Божието бащинство означавало за Него повече, отколкото за тях защото Той бил Божий Син в уникален смисъл. Той бил такъв по естество, а учениците можели да станат Божии синове единствено ако приемат Христос (Йоан 1:12).

Терминът "Отец" изразявал отношението на Бога към хората. Той намеквал за любов и справедливост (Мат. 5:44-45), заинтересованост към творението и грижата за него (Мт. 10:29-30), Неговата готовност да прощава (Лук. 15:11-32) и окончателната власт на тяхното бъдеще (Йоан 14:2). Евангелието според Йоан има повече препратки към фразата "Отче Наш" отколкото всички други. Там този термин се среща повече от сто пъти и е обичайно обръщението на Исус към Бога.

Може би най-главната тема на Исус в Неговите речи била Царството. За неговата природа се е спорило необикновено много. Може ли то да се уеднакви с духовна власт над живота на хората? Говорел ли е Исус конкретно за възстановяването на независимата еврейска монархия? Идентично ли е Царството с Църквата, с хилядолетното Ццрство, или с някакъв революционен икономически ред, който Той се стремил да установи? Всички тези въпроси се задавали и получавали утвърдителен отговор от една или друга група.

Оставяйки настрана спекулациите, някои факти ясни в евангелията. Всички те споменават Царството (Мт. 6:33, Марк 1:15, Лк. 4:43, Йоан 3:3) и казват, че Исус го проповядвал. Евангелието според Йоан говори за това само в два случая: в беседата на Исус с Никодим (3:3,5) и на съда пред Пипат (18:36). За Исус Царството било цялата сфера на управление на Бога. Несъмнено, по своята същност то е духовно, а не предимно политическо, но неговото цялостно идване предстои и няма да дойде докато Самият Цар не се върне, за да царува (Мт. 25:1,31).

В учението на Исус, не се прави рязко разграничение между небесното царство, както го нарича само Матей, и Божието царство. Едното и другото е прогласно от Исус като "наближило" (Мт. 3:2, Марк 1:15); ГОВОРИ СЕ ЗА "тайните" на едното и на другото в притчите (Мт. 13:11, Лк. 8:10); двете били проповядвани от дните на Йоан Кръстител (Мт. 11:12,13, Лк. 16:16); двата израза се употребявали като синоними в поканата към децата (Мт. 19:14, Марк 10:14). Ако изобщо може да се прави някаква разлика между тях, то може да се каже, че Небесно царство било еврейски израз, използван вероятно, за да се избегне напразното споменаване на Божието име и учението, свързано с него се отнася към неговата външна проява. По-голямата част от местата, където става въпрос за вътрешните прояви на Царството се употребява термина "Божието царство" (Лк. 17:20, Йоан 3:3,5 Лк. 22:16,18, 23:51).

Учението за царството била свързана със Стария завет. В своята етика тя призовавало към покаяние (Мт. 4:17), послушание на заповедите на Закона (Мат. 5:19) и към чистосърдечното изпълнение на Божията воля (Мт. 7:21). Но това не е равнозначно на легализъм, тъй като за Йосиф от Ариматея, един от ранните последователи на Христос, е казано, че той бил човек "който очакваше Божието царство" (Лк. 23:51). Самият Исус считал, че Царството ще дойде в своята пълнота чак след Неговата смърт и възкресение (Лк. 22:16). Царството - това е онази власт, която Бог ще установи над земята, когато Христос се върне. Неговите принципи ще се съобразяват с най-високия дух на святост, изразена в открития закон. Неговата пълнота ще настъпи единствено чрез делото на Христа, Който е и Изкупител и Цар.

Твърде важно е учението на Исус за Самия Себе Си. Още като момче Той открил на Мария и Йосиф специалното Си задължение към Своя Небесен Отец (Лк. 2:49). Той попитал Своите ученици за вярата им в Него (Мат. 16:15) и с одобрение приел отговора на Симон (Петър): "Ти Си Христос, Син на живия Бог" (Мт. 16:16). Пред враговете Той говорел с език, които утвърждавал Неговото предсъществуване и божественост (Йоан 8:42,58; 10:30-33.36; Мт. 22:41-45). Когато вярващите Му се покланяли Той не възразявал (Йоан 9:38; 20:28,29), както в един случаи направил Павел (Деян. 14:11-18). Косвените намеци на Неговото учение са еднакво убедителни, тъй като Той поставял Себе Си над Закона (Мат. 5:21-22) и претендирал, че притежава властта да прощава греховете (Мт. 2:9-11). Ако евангелските записи изобщо са верни, те несъмнено твърдят не само, че Исус е бил свръхестествен по Своя произход, но и че е имал претенции за божественост.

Неговата оценка за Собствената Му мисия също е твърде важна. Той дошъл да проповядва благовестието на Царството (Лк. 4:43), да призовава грешниците към покаяние (Мт. 9:13), да потърси и да спаси погиналото (Лк. 19:10), да даде живота Си за изкупление греховете на хората (Марк 10:45). Той бил пратен от Отца (Йоан 20:21) и преди самата Си смърт известил Отца, че е завършил Своето дело (Йоан 17:4). На Него били възложени както откровението така и изкуплението и Той извършил и едното и другото. Той нееднократно предсказвал Своята смърт и възкресение (Йоан 2:19; 3:14; 6:51; 12:24; Марк 10:33.34) както и второто Си идване и предстоящия страшен съд (Мт. 25:31-46).

Духовните и етнически теми, които засягал Исус са прекелено много, за да ги разгледаме тук. Една обща черта на всички Негови речи заслужава внимание: всички те се основавали на приемането, че Той дошъл да прогласи Божията истина, че имал пълната власт да направи това и че човекът бил длъжен да следва Неговото учение. Той се представял като Син Божий и като такъв Неговата дума е окончателна.

ЧАСТ III

ИСТОРИЯ НА РАННАТА ЦЪРКВА

Периода на разрастване
29 г. сл. Хр. 60 г. сл. Хр.

ГЛАВА 12

СЪЗДАВАНЕ НА ЦЪРКВАТА: ДЕЯНИЯТА НА АПОСТОЛИТЕ 1:1-8:3

Между служението на Господ Исус Христос и появата на Църквата в потока на историята съществува голям промеждутък от време. Как последователите на Исус, незабележимите провинциалисти от Галилея и Юдея, станали известни в целия свят? Какво променило тяхната плахост, която ги накарала да се отрекат и да бягат при разпятието, в смелост и ги превърнала в стълбове в защитата на новата вяра? Как са могли проповедниците, които са били "безкнижни и прости" (Деян 4:13), така да повлияят на света, че от тях започнала съвсем нова култура, изменила коренно лицето на западната цивилизация? Откъде се взели влезлите в Новия завет богословски истини, проповядвани от ранните мисионери? Как станало така, че започналото сред евреите движение, съсредоточено около един еврейски Месия и основано на еврейските Писания, се превърнало в религия, изповядвана главно от езичниците, както е така очевидно днес?

На тези и подобни на тях въпроси отговаря книгата Деяния на апостолите, която представлява единственото съществуващо днес звено между служението и учението на Христос и християнството, пълния разцвет на което се разкрива в посланията на апостол Павел и другите новозаветни автори.

История: Деяния на апостолите

Сама по себе си книгата Деяния на апостолите не представлява отделна книга, тъй като тя очевидно е продължение на Евангелието според Лука. Авторът споменава "първата повест" (Деян.1:1), а неговото обръщение към Теофил показва връзката с евангелието, което се обръща към същата личност. Сбитото съдържание на първата книгата, дадено в Деян. 1:1-2 съвсем точно съвпада със съдържанието на Евангелието според Лука и продължава разказа оттам откъдето свършва Лука. Няма никакво разумно основание да се съмняваме в това, че Евангелието според Лука и Деяния на апостолите са два тома на едно и също произведение. Двете книги преследвали една и съща цел - да утвърдят личната вяра и да предоставят разбираем исторически документ за Божието откровение за хората в делото на Христос, чрез Неговия живот и служение и чрез Неговата Църква. Исторически и духовно Деяния на апостолите представляват отговора на тези задачи.

План

Деяния на апостолите може да бъде разделена на пет главни части:

I. Въведение 1:1-11

II. Произход на Църквата: Ерусалим 1:12-8:3

III. Преходен период: Самария 8:4-11:18

IV. Разпространение сред езичниците 11:19-21:16. Мисията на Павел: Антиохия и империята

V. Заключение и защита на Павел: 21:17-28:31. Кесария и Рим

Деянията на апостолите са логично построени по географския план, даден в 1:8 "... и ще бъдете свидетели за Мен в Ерусалим и в цяла Юдея и Самария, и до края на земята". Първата част след въведението разказва за началото в Ерусалим. Втората хвърля бегъл поглед към работата в Самария, в крайбрежната равнина и в Кесария. Последните две части пренасят благата вест в градовете на Средиземноморието завършвайки в столицата Рим. Географското разширение на Църквата приличало на приливни вълни, които се увеличават с всеки изминат път, придвижвайки се все по-навътре на брега.

Книгата Деяния на апостолите може да се раздели и според споменаванията за разтеж. В 2:47, 5:14, 6:7, 9:31, 12:24, 16:5, 19:20 се отбелязва ръста в количеството и качеството на духовния живот, което показва, че тази книга била посветена на последователното развитие на групата. Последната част на книгата от 19:20 и до края е по-скоро лична. Тук се подчертават събитията в живота на Павел като човек, а не Църквата като организация.

Деянията на апостолите може да бъдат разделени и според представените в книгата персонажи. В глави 1-5 се говори главно за Петър, 6 и 7 говорят за Стефан; в 8-12 са представени няколко персонажи, от които се отличават Варнава, Филип и Савел от Тарс, а от глава 13 до края Павел е главното действащо лице. В някои случаи се прави сравнение между Петър и Павел: двамата били водещи служители - единия служил при евреите, другия при езичниците. Петър работи главно в Ерусалим, а Павел в езическия свят. Записана е поне една реч на всеки, която излага същността на неговата проповед: Петър в деня на Петдесетница (2:14-40); Павел в Антиохия Писидийска (13:16-42). Двамата вършели чудеса: Петър изцелил сакатия (3:1-10) и Павел направил подобно чудо (14:8-10). Петър предизвикал бърз съд над Ананий и Сапфир (5:1-11), а Павел поразил със слепота магьосника Елима (13:6-11). Петър бил освободен от тъмницата в Ерусалим от нагел (5:19-21; 12:1-11). Павел бил пуснат от затвора във Филипи след непосредствена Божия намеса (16:19-30). Двамата подчертавали действието на Светия Дух (2:38; 19:2-6) и поставяли възкресението като главно учение на своята проповед (Петър: Деян. 2:24-36; 3:15,26; 10:40,41; Павел 13:30-37; 17:3,18.31; 24:15.21; 25:19; 26:8.23). Единия водел ранната църква в Ерусалим, а другият основал първите църкви сред езичниците. Никъде обаче няма и най-малък намек за антагонизъм между тях, нито пък, че в своята проповед те отдавали предпочитание изключително на една класа слушатели. Петър донесъл евангелието в дома на езичника Корнилий, а Павел проповядвал пред евреите при всяка представена се възможност.

Достоверността на Деянията на апостолите често е подлагана на съмнение, но никога не е била успешно опровергана. Съществуват трудности при съгласуване на хронологията с данните от посланията и не всички исторически бележки на Деянията могат да бъдат потвърдени понеже в много случаи липсват необходимите данни. Но в случаите, където се съдържат археологически и литературни данни, книгата Деяния на апостолите потвърждава своята достоверност. Джон Нокс, който смята, че "има основателна причина да се съмнява в някои подробности" от книгата Деяния на апостолите, признава, че "има пълно основание да се има доверие на основната историчност на нейните последни глави".²¹

Съдържание

Самият факт, че Лука е пожелал да напише книга за развитието на християнското учение и да обясни християнската мисия, свидетелства, че той разбирал неговата обща

²¹ John Knox, Chapters in a Life of Paul (New York: Abingdon-Cokesbury Press, n.d.), p. 43.

значимост. Той не бил просто летописец, старателно, но сухо предал събитията от своето на хартия, а притежавал инстинкта на историк и представил фактите свързани с развитието на разглежданата тема. Тя била растежът на Църквата и особено преходът от юдейство към християнство. Той сам активно участвал в този преход, което се вижда от честата употреба на местоимението “ние” и по този начин бил напълно подходящ да пише по темата.

Книгата Деяния на апостолите обаче не се опитва да представи изчерпващ отчет за всички събития свързани с ръста на ранната Църква. Нито дума не е казана за нейното разпространение на юг или на изток от Палестина, въпреки че и в Египет и в Сирия трябвало да имало християни още от най-ранни времена. Още преди обръщението Павел имало вярващи в Дамаск, но нищо не се говори за развитието на църквата там. Книгата Деяния на апостолите говори главно за мисията, която донесла евангелието на север през Антиохия в Мала Азия, а от там и в Македония, Ахаия и Рим.

За това ограничение съществува двойна причина. Първо, самият автор бил повече запознат с тази страна от развитието на християнството и, следователно, можел по-лесно да я използва като илюстрация на главната си тема. Второ, неговата главна цел била да покаже на читателя към достоверността на евангелието. Било е необходимо нагледно да се покаже приемствеността на евангелието от Исус Христос до учениците чак до времето, през което той самият писал. Тъй като Павел водел служението при езичниците, на него трябвало да се отдели повече внимание, докато прехода от евреина към езичника, от Закона към благодатта и от Палестина към империята не изисквал всестранен обзор на всичко, което ставало в процеса на мисионерския ръст на християнската Църква. За целта, която преследвал Лука, представянето само на една фаза било напълно достатъчно.

Хронологическият период обхванат от Деяния на апостолите започва от разпъването на Христос приблизително през 29 г. сл. Хр. до края на хвърлянето на Павел в римския затвор през 60 г. сл. Хр. Датите на събитията в книгата Деяния на апостолите са представяни различно от различните учени, но приведените по-долу цифри ще дадат повече или по-малко достатъчна представа за тях. Древните автори са датирали събитията не по календара, а по издигането на длъжност или по владичеството на различната владетели. Абсолютна точност при установяване на месеците или дните понякога е невъзможно. Някои определени хронологични моменти явно се виждат в книгата Деяния на апостолите:

1. Смъртта на Ирод Агрипа Деян.: 12:20-23
2. Гладът при Клавдий 11:28
3. Проконсулството на Сергии Павел 13:7
4. Изгонването на евреите от Рим при Клавдий 18:2
5. Проконсулството на Галион 18:12
6. Проконсулството на Феликс 23:26:24:27
7. Назначаването на Фест приемника на Феликс 24:27

От тези доста бедни рамки зависи хронологичното разпределение на материала в книгата Деяния. Бележките се правят случайно, защото авторът предполагал, че читателят добре познава сроковете, за да свърже събитията с местата без допълнителни подробности. Тези събития могат да се отнесат към следните дати от I век.

Смъртта на Ирод 44 г. сл. Хр. (пролет)

Гладът при Клавдий 44-48 г. сл. Хр.

Проконсулството на Сергии Павел преди 51 г. сл. Хр.

Изгонването на евреите от Рим Вероятно 49 г. сл. Хр.

Проконсулството на Галион Вероятно 52-53 г. сл. Хр.

Проконсулството на Феликс 52-56 г. сл. Хр.

Назначаването на Фест 57-60 г. сл. Хр.

Най-съмнителните в тези дати е назначаването на Фест. Евсевий го датира по време на управлението на Нерон и с тази дата се съгласяват повечето от достъпните източници. Феликс е бил осъден в Рим за длъжностно престъпление преди качването на Нерон на престола. Лятото на 57 г. сл. Хр. е най-подходящата дата за пристигането на Фест в Палестина, а изслушването на Павел се случило скоро след това. Ако, отчитайки времето за път, Павел пристигнал в Рим приблизително през лятото на 58 г. сл. Хр., то разказът на Деяния на апостолите завършва през 60 г. сл. Хр.

Другите събития помагат да се установят някои важни периоди в книгата Деяния на апостолите. Смъртта на Ирод съвпада със зараждането на езическата църква, както е видно от Деян. 12:1, където, след описанието на началото на работата в Антиохия се казва, че "в това време цар Ирод тури ръка на някои от църквите, за да им стори зло" и скоро след това гонение умрял. Приблизително по същото време се случил гладът при Клавдий (Деян. 11:28), т. е. между 44 и 48 г. сл. Хр.

Ако проконсулството на Сергий Павел в Кипър било преди 51 г. сл. Хр., значи Варнава и Савел започнали своето мисионерско служение не по-късно от 50 г. сл. Хр., а възможно и по-рано.

Служението на апостол Павел в Коринт може да се определи с помощта на встъпването на Галион в длъжност. Деян 18:12 помага да се определи не само времето на ареста и съда над Павел пред консула, но предполага, че изглежда евреите се възползвали от неотдавнашното назначение на Галион, за да го молят за услуга. Ако това е така, то е възможно служението на Павел да е предшествовало пристигането на Галион в града, и въпреки че Павел не напусна гарада веднага (18:18), това се случило в края на неговото пребиваване там, което продължавало половин година (18:11).

Имайки предвид служението в Ефес, което продължило две години и три месеца (19:8,10) и времето, необходимо за пътуването до Ерусалим, пристигането на Павел там може да се датира приблизително към лятото на 55 или 56 г. сл. Хр., а края на неговото двегодишно затворничество в Кесария се пада на времето на управление на Фест.

Въпреки че отделял на подобни детайли повече внимание, отколкото останалите писатели от Новия Завет Лука се интересувал особено от хронологията. Книгата Деяния на апостолите подчертава постепенния упадък на еврейската църква и издигането на християнството сред езичниците.

Първият въпрос, който учениците задали на възкръсналия Господ относно Неговия план бил: "в това време ли, Господи, възстановяваш царството Израилево?" (1:6). Присъстващите на Петдесетница били евреи (2:22). Църквата в Ерусалим била главно еврейска, въпреки че там имало две групи: хебраисти от Палестина и елинисти от диаспората (6:1). Проповедта била на еврейски и се състояла от прогласяването за Исус като Месия, който възкръснал от мъртвите.

По време на първия период на апостолската мисия се създава църквата в Ерусалим. Отначало тя била известна като "това учение" (9:2) или "Назореиска ерес" (24:5), второстепенна група на юдаизма вероятно приличаща на есеите. Проповедта на Стефан, която предизвикала бурно възмущение сред юдейските водачи и последвалото разпръскване на учениците накарало нейното ръководство да търси други полета за дейност и резултатът била евангелизацията на Самария, Антиохия и езическия свят.

Преходния период (8: 4-11: 18) не е предаден подробно. Описана е единствено работата на някои бежанци от гоненията, но това е достатъчно, за да стане ясно, че обръщането към езичниците било спонтанно и успешно. Повярването на етиопски евнух и Корнилий, (дватама вероятно прозелити от езичниците), и възторжения отклик на самаряните на

проповедта на Филип, отбелязали нова тенденция към отдалечаване от Месианското Царство и разрастване на видимата църква.

Мисията сред езичниците (11:19-28: 31) започнала със създаването на църквата в Антиохия. Там за пръв път учениците били наречени християни и заели ново място в света. Те вече били познати не просто като юдейска секта, а като независима общност с различна вяра (11:26). Антиохийската църква станала център на учението и от нея тръгнала първата мисия сред езичниците. В Антиохия се решила борбата за освобождаване на езичниците, достигнала кулминацията си по време на Ерусалимския събор, когато повярвалите езичници били освободени от задължението да съблюдават церемониалния закон.

Програмата на Павел, описана в Деян. 15:35-21:14, била пример за развитието на Църквата. Въпреки че като цяло Павел първосе обръщал първо към евреите (Рим. 1:16), най-големия отклик дошъл от езичниците и прозелитите. Основаните в резултат на неговото служение църкви включвали както евреите така и езичниците. Няколко пъти Павел съвсем ясно говорил, че се обръща към езичниците (Деян. 13: 46; 18: 6; 19: 9, 10; 21: 19; 26: 20, 23: 28: 28). Отхвърляне на неговите думи от евреите окончателно утвърдило неговия статус на апостол на езичниците (26. 16-18), ускорило ръста на църквата отделно от синагогата и довело до окончателен разрыв между юдаизма и християнството.

Обзора на разтежа на християнството показва реда на църковния живот: силата, целта, методите, основната организация, дисциплината и мисионерското разширяване. Деянията не е само история на определен период от живота на Църквата, а ръководство за християните. Тук е показан начинът на действие и ефективността на Църквата, построена на принципите, управлявани от Свети Дух.

Другият аспект на книгата се заключава в нейния апологетичен характер. Отношението на християнството към римското правителство се проследява от неговото зараждане до съда над Павел в Рим. Тъй като авторът бил другар на Павел и спътник при последното му пътешествие в Рим, не може да не се запитаме не се ли е опитал той да докаже на читателя, че християнството не представлявало политическа опасност, а било изключително духовно движение. Ж. Айрънсайд Стил в своя труд "Павел пред съда"²² твърди, че Деянията била написана като кратко изложение на съдебното дело, когато Павел се изправил пред Кесаря. Въпреки че теорията му не се приема широко, неговото признание на апологетичния характер на Евангелието според Лука и Деяния на апостолите заслужава внимание. Теофил, до когото били адресирани двете книги (Евангелието според Лука и Деянията) не би се нуждаел от уверения, ако не е имало нещо, което да разколебава неговата убеденост. Възможно е неодобрението, с което и евреите и езичниците приемали евангелието, да го карало да бъде подозрителен. Така или иначе Евангелието според Лука и Деяния показали, че в историята се е появило ново свръхестествено откровение. То не се ограничавало до някаква националност, група, или съществуващата вяра. Появило се сред юдаизма то приемало неговата истина, но отивало по-далеч от него казвайки, че Месията вече е дошъл. Тъй като то не било политическо по своя характер, то заслужавало да се отнасят като към позволена религия, или поне да бъде търпяно наравно с другите религии на империята. Разбира се, за Теофил апологетиката била още по-директна и можела да бъде изразена с думите от Деян. 4:12: "Защото няма под небето друго име дадено на човеци, чрез което трябва да се спасят."

Основата: Деяния на апостолите 1: 1-8:3

²² J. Ironside Still, St. Paul on Trial (New York: G. H. Doran Company, n.d.).

Първия период от историята на ранната Църква може да се характеризира като основополагащ. Няма сведения вярващите рязко да са скъсали с юдаизма. Петдесетница бил еврейски празник преди да стане християнски. Проповедта на апостолите тълкувала старозаветните Писания и подчертавала служението на Исус именно като месианско, даже открито признавайки, че ако народа се покае, Месия ще се завърне (3:19-20). Проповедите на Петър били насочени към еврейския народ, точно както и знаменития призив на Стефан. Когато апостолите се покланяли на Бога, те правели това в Храма (3:1), и Стефан водил своите дискусии в синагогите (6: 9, 10) на чужденците в Ерусалим. Въпреки това, църквата не била просто естествен наследник на юдаизма, ново пророческо движение, съсредоточено около личността на Исус от Галилея. Евангелието според Лука съвсем ясно говори, че служението на Исус и целият Негов живот, от рождението до смъртта Му, бил чудесен, и че Той дошъл сред хората като Божий Син (Лк. 1:35). Началото на Деянията говори, че Той "... представи Себе Си жив след Своето страдание с много верни доказателства, като им се явяваше през четиридесет дена" (Деян. 1:3). Навсякъде в книгата Деяния възкресението излиза на преден план и представлява основата на пиучителната проповед. Според Лука Църквата е нещо ново. Приблизително за пет години между смъртта на Христос и гонението, което се надигнало заради Стефан, Църквата се превърнала е специфична организация със собствено устройство, убеждение и цел.

Петдесетница

Рожденият ден на църквата бил Петдесетница. Единадесетте ученици, майката на Исус Мария, Неговите братя, жените, които вървели след Него и голяма група безименни вярващи, на брой около сто и двадесет души, се събрали за молитва следвайки заповедта на Самия Христос. Юда, който по това време вече не бил жив, заменили с Матей. В деня на Петдесетница, когато те се събрали на едно място, Светия Дух слязъл върху тях със знамения, които можели да се видят и учят. Те заговорили на нови езици, така, че слушателите можели да чуят всеки на свой език "за великите Божии дела" (2: 5-13), които били извършени от Христос.

Слизането на Светия Дух било изпълнение на предсказанието на Йоан (Лк. 3:15-16) и обещанието на Исус (Лк. 24:49). Петър казал, че това е изпълнението на пророчеството на Йоил (Деян. 2:16-21) и доказателство за възкресението на Христос (2:32-36). То споило вярващите в едно тяло и им дало единство, каквото те до този момент нямали и смелост да понасят опасностите на гоненията (2: 4; 4: 8, 31; 6: 8-15).

Ранната проповед

През този ранен период от живота на Църквата проповедта била съсредоточена върху живота и личността на Христос. За разлика от съвременната проповед, която или логически развива някаква тема, или обяснява и разширява значението на някакъв текст, проповедта на апостолите била разказ за живота и делото на Исус, включвала защита на Неговото възкресение, и завършвала с призив към покаяние и вяра в Неговото име. Проповедите на Петър и Стефан, записани и предадени в тази част на Деяния, носят апологетичен характер, защото са отговор на предизвикателствата, които били отправени към проповедниците от любопитната или враждебно настроена публика. Апостолските проповеди били силно библейски по своето съдържание. Новият завет по това време не бил още написан, но речите били пропити от цитати и пророчества на Стария завет. Петър започнал своята проповед в деня на Петдесетница с дълъг цитат от

книгата на пророк Йоил, а след това привел друг дълъг цитат от Псалмите, за да покаже месианското обещание на възкресението. Речта на Стефан била исторически разказ за неверието на народа, завършило с отхвърлянето на Исус. Заповедите и примерите на священото Писание послужили за основа на апостолската проповед.

Същността на тази проповед била необходимостта от вяра във възкръсналия Месия, личното и общностното покаяние и приемането на Светия Дух (2:38). Тя била съпроводена от наставления, така че с нарастване броя на вярващите те всички били обединение от общото знание и общата дейност (2:42).

Организация и водачи

Първата църква в Ерусалим все още не била добре организирана общност със собствено имущество и здрава църковна система. Апостолите, поради своята учителска и проповедническа функция, били естествено и ръководители, но управлението на Църквата била по същество демократично. Когато постъпила жалба, че с вдовиците на евреите-елинисти постъпват несправедливо при разделянето на ежедневната храна, апостолите предложили да назначат квалифицирани служители, които да ръководят тази страна от дейността на Църквата. Изборът станал от цялото "множество" (6:5) и по такъв начин били назначени нови служители.

Много се е говорело за така наречения комунизъм на ранната църква, при който продуктите се разпределяли сред нуждаещите се (2:45; 4:34-35). Вярно е, че вярващите "имали всичко общо", но даването било доброволно, а не принудително и изглежда било продиктувано от извънредна нужда в Ерусалим, където имало много "бедни светии" (Рим. 15:26). Не е казва, че други общности се придържали към подобна система, въпреки че грижата към бедните се практикувала от всички.

Събранията ставали както в храма, така и по домовете (Деян. 2:46), където учението се разяснявало, съпроводено с общуване, разчупване на хляб и молитва (2:42).

Водачи от ранния период били Петър, Йоан и Стефан. От тримата Йоан бил най-незабележителен, тъй като винаги се споменава заедно с Петър. Петър бил доминиращия проповедник. Той произнесъл първата проповед на Петдесетница и защитавал позицията на християните пред Синедриона, пред който бил изправен заедно с Йоан (4:5-8) Смелостта и духовната сила на Петър били удивителна противоположност на колебанието, което той проявил при отричането си от Исус.

Стефан, който бил от седемте човека избрани за боготворителна работа и който станал бележит защитник на ранната църква, не влизал в числото на първите дванадесет ученици. Ако името му говори за неговият произход, той е бил еврейин-елинист, който вероятно дошъл в Ерусалим като пилигрим и след обръщението си останал с Църквата. Като говорител в синагогите на чужденците той нямал равен (6:9-10). Той не се ограничил единствено със социална дейност, но станал евангелист и апологет както и първият църковен мъченик.

Първото разпръскване

След жестоката смърт на Стефан и поради твърдите репресивни мерки предприети от еврейските водачи, за да прекършат новото движение, мнозинството от ерусалимските християни се разпръснали по Юдея и Самария. От този момент до края на Деяния е казва малко за Ерусалимската църква. Тя била силно юдачистина по характер и запазила някои от ритуалите на Закона както показват по-късните спорове (15:1; 21:17-26). Разпръскването обаче довело до множество мисионерски проекти, някои от които са описани в следващия преходен период.

ГЛАВА 13

ПРЕХОДЕН ПЕРИОД: ДЕЯНИЯ НА АПОСТОЛИТЕ 8: 4-11:18

Внезапното гонение, което дошло като буря веднага след убийството на Стефан, отбелязало рязка промяна в работите на Църквата. До това време вярващите били толерирани или поне арестите, разпитите и затварянето се случвали рядко. Автентичността на извършваните чудеса (4:15-16) и общото разположение на народа (2:47) възпирали главните свещеници от твърде грубо отношение към Църквата. Но обвинението на Стефан, че народа отхвърлил Христос, толкова разярило тълпата, че те не дочакали съда, а го пребили с камъни на място (7:54-60). Смъртта на този водач и горчивата враждебност на еврейските водачи биха могли да унищожат Църквата, ако не е била непосредствената намеса на Бога.

Проповед в Самария

Очевидно седемте човека, които били назначени да се грижат за вдовиците в Църквата в Ерусалим не искали да остават служители на трапези. Стефан станал апологет, а Филип евангелист. Прогонен от Ерусалим, Филип се насочил към Самария, където започнал да проповядва.

Самария била заселена с хора от различен произход. Когато северното царство на Израил паднало пред асирийците през 721 г. пр. Хр., завоевателите отвели в Асирия множество хора и ги заменили с преселници от други страни. В резултат от това смесване на населението пострадала както еврейската кръв така и еврейското богослужение. По произход самаряните били полуезичници и запазили някои обичаи от езическото поклонение, въпреки че вярвали в Йехова (4 Царе 17:24-33). През периода на възстановяването при Ездра и Неемия те били отделна група (Неем. 4:1,2,7,8), която сериозно съперничала с еврейската. Те запазили храма на планината Гаризим, който евреите считали за разколнически (Йоан. 4:20,22). Напрежението между двата народа било толкова силно, че евреите, които пътували между Юдея и Галилея, обикновено заобикаляли Самария преминавайки през Йордан и използвали пътищата на източния му бряг.

Затова проповедта на Филип сред самаряните била неочаквано действие за един евреин. Тя показала, че той видял възможност евангелието да достигане до други народи, различни от неговия собствен. Откликът бил удивителен. Самаряните оставяли своите суеверия и започвали да вярват в Христа.

Мисията на Филип получила подкрепа от Петър и Йоан, които посетили Самария, за да видят какво се е случило там и да се убедят, че самаряните също са приели Светия Дух. Книгата Деяния на апостолите привежда четири случая, когато Светия Дух слязал на хората по удивителен начин: върху учениците на Петдесетница (2:1-4), върху самаряни (8:17), върху езичниците в дома на Корнилий (10:44-46) и върху учениците на Йоан Кръстител в Ефес (19:6). Всеки отделен случай описва слизането на Светия Дух върху различна група от хора. Взети заедно те показват началото на делото на Светия Дух в живота на отделните вярващи в началото на църковната ера. Дарът на Светия Дух бил доказателство за обръщение (Рим 8:9) и печат на Божието одобрение върху делото на апостолите.

Етиопският евнух

Евнухът бил служител в етиопския двор и вероятно прозелит, връщащ се от поклонение в Ерусалим. Разговорът на този човек с Филип илюстрира няколко принципа за растежа на Църквата. Както и в случая със самаряните расовия произход и предубежденията били преодолені, служението на личността се показало също толкова важно в Божиите очи, колкото и едно масовото пробуждане, а методът да се проповядва Исус от Стария завет бил демонстриран. Деяния не ни казват последствията от тази беседа и не говорят и за влиянието на евангелието в Етиопия. В тях само се показва, че периода на прехода от Ерусалим като център на християнството към езическия свят довел до увеличаване на контактите и че Словото тръгнало в множество различни посоки.

Кръщението на Павел

Служението на Филип показало как Църквата достигнала до нови места и групи от хора, а кръщението на Савел от Тарс дало нов ръководител. След делата на Самия Христос обръщението на Савел вероятно било най-важното събитие в историята на християнството, защото то не само че премахнало най-активния преследвач на евангелието, но и го превърнало в един от най-дейните негови разпространители.

За пръв път Савел от Тарс се появява на страниците на Деяния като млад новак, който пазел дрехите на хоата, които убивали Стефан с камъни и "одобрявал убийството му" (8:1). Книгата Деяния дава три отделни описания на неговото обръщение, едното описано от Лука в 9-та глава като неотменима част от общото историческо повествование, а други две, включени в речите на Павел (22:1-21; 26:2-23) Всяко от тях има различен характер. Първото описание е историческо и е част от църковното движение, а двата последни са лични, дадени в защита на живота и учението на Павел пред враждебните и любопитни слушатели. Заедно с някои места неговите послания те представляват всички достъпни данни за голяма криза в неговия живот.

Савел или Павел, както обикновено е познат и наричан бил роден в старо еврейско семейство в началото на I век. Негов роден град бил Тарс, оживен център на Киликия, разположен в североизточния край на Средиземно море. От Тарс сухоземен път водел на север и на запад през планинския проход с името Киликийски врата, а пристанищата на града служели за център на превозването на стоки. Университетът в Тарс се славел със своите курсове по философия и медицина, а храмът на Ескулап, бога на изцелението, служел за болница и за аудитория на студентите по медицина. Посещавал ли е Павел университета не е известно, но той не бил могъл съвсем да избегне влиянието, което той оказвал върху мисленето и живота на града.

Той бил възпитан строго според еврейски обичаи: изучавал староеврейски език и Писанията, както и занаята на майстор на палатки (18:3). Той знаел арамейски език, на който вероятно говорели в къщи, и гръцки, основният език в Тарс. Възможно е той да е знаел и латински, въпреки че това не се потвърждава от нищо.

На дванадесет годишна възраст, той бил отправен в Ерусалим, за да се учи в краката на Гамалил (22:3) и, съгласно неговото собствено свидетелство, постигна не малки успехи (Гал. 1:14). По убеждение той бил фарисей, а старанието му се показва от усърдието, с която преследвал църквата (Деян. 26:9-11). До времето на своята физическа зрялост той вече бил юдейски водач. Ако приемем буквално озраза в Деян. 26:10: "... и аз одобрявах", означава, че Павел бил член на Синедриона. Ако това е вярно, той трябвало да бъде на тридесет или повече години, когато станало убийството на Стефан, защото човек нямал право да стане член на Синедриона, докато не достигне зряла възраст.

Неговият морален живот преди обръщението му е отчасти изразен в неговото описание на вътрешния му живот в Посланието към Римляни 7. Измъчван от осъзнанието на своя грях провокирано от Закона, той открил, че не вършел доброто, което искал да прави, а

злото, което се страел да избягва (Римл. 7:19). Дали Римл. 7 се отнася за обърнат или за още необърнат човек винаги е било предмет на богословски спорове, но няма никакво съмнение, че се отнася за спазващ Закона човек, какъвто е бил Павел. Разбира се, сам по себе си Законът би могъл да предизвиква съзнание за греховност дори без евангелието. В този случай ревността на Павел в гонението на християните би могла да бъде резултат от погрешен стремеж да направи за Бога нещо, което би компенсирало злото в душата му.

Смъртта на Стефан също му направила силно впечатление. По мнението на Павел Стефан бил осъден от Закона богохулник. Въпреки всичко доводите на Стефан звучали убедително и не можели да бъдат оборени. Нещо повече, видението на възкръсналия Христос, за което Стефан открито говорел и радостта, озаряваща лицето му въпреки неминуемата смърт, придавал на неговия живот реалност, която законническите доводи на Савел не могли да разколебаят. Той си припомня това събитие в своята реч в двореца на Антония (Деян. 22:19-20) като и за едно преживяване, което не бил в състояние да забрави. Обръщението му може и да не било пряко следствие от тези събития, но то, несъмнено изиграло важна роля за формиране на част от основата за промяната, което се случило по пътя за Дамаск.

Самото обръщение било отчетливо свръхестествено откровение на възкръсналия Христос към този неумолим гонител. Павел говори за това като за последното явяване на Христос след Неговото възкресение (1 Кор. 15:8).

Никаква теория за болест или халюцинация не е достатъчна за да обясни адекватно случката. Лука пише, че това станало на определено място недалеч от Дамаск (Деян. 9:3), че това било съпроводено от силна светлина (9:3), която, както казва самия Павел, била по-ярка от слънцето по пладне (26:13), и от глас, говорещ на Павел, който могли да чуят и неговите спътници (9:7), въпреки че те не разбирали казаното (22:9). Самият Павел изпитвал физически последици, които могли да наблюдават онези, които го съпровождали. Обективният характер на това обръщение е извън всякакво съмнение.

Субективният фактор също заслужава внимание. Когато непознатият глас говорил на Павел от ослепителната светлина на небесната слава, неговият естествен въпрос бил; "Кой си Ти?" (9:5). Отговорът бил; "Аз съм Исус" (9:5), което би било съвсем невероятно за Павел, ако опитът със Стефан не го бил подготвил за това. В един миг на откровение той разбрал, че Стефан бил прав, че всички юдейски доводи против него и учениците били неверни и новият свят на откровението се отворил пред него. Едновременно с преобръщането на богословското мислене дошъл и призивът за служение на езическия свят. Той се съгласил и бил изпълнен със Светия Дух за ново служение (9:10-19).

Служението на Павел започнало веднага в Дамаск. Посланието към Галатяните говори, че по това време той посетил Арабия (Гал. 1:17). Вероятно той направил това между първите си свидетелства в синагогите (Деян. 9:22) и окончателното напускане на Дамаск (9:23-25). Напълно е възможно повратът в неговото мислене да бил толкова силен, че да му е било необходимо да се уедини за известно време и да приспособи своите убеждения към новата светлина в Христа. Внезапната промяна потресла неговите спътници също толкова силно, както и него самия.

Новата вяра на Павел в Исус като Месия го довела до сблъсък с предишните му еврейски сътрудници в Дамаск (9:23) и заради личната си безопасност той бил принуден да напусне града. В Ерусалим той бил приет със студена подозрителност от учениците, които напълно логично гледали на него като на вълк в овча кожа, готвещ се да нападне стадото. По поръчителство на Варнава, обаче, той бил приет в кръга на апостолите (9:27). Той проповядвал смело, особено сред евреите-елинисти, твърде подобно на Стефан. Успехът му бил толкова голям и съпротивата толкова бурна, че Църквата го

изпратила в Тарс (9:30), където предизвиканата от него опозиция не ги заплашвала толкова.

Съгласно всички свидетелства (9:15; 22:21; 26:17; Римл. 15:16; Гал. 1:16; 2:7,8; Еф. 3:1-7) Павел бил избран от Бога за апостол сред езичниците. Неговото обръщение било част от прехода от съсредоточена около юдейството църква в Ерусалим към езическа църква в римския свят.

Проповедта на Петър

Обръщението на Павел въвело в Църквата нова личност, на която предстояло да стане забележителен апостол на езичниците, но Божия Дух работел и с други хора в Църквата, главният от които бил Петър. Започвайки от преходния период Петър се заел да разширява своето служение проповядвайки в крайморската ивица на равнината Сарона, където неговата дейност била съсредоточена в градовете Лиод и Иопия (Деян. 9:32-43) Важно събитие от този период било обръщението на Корнилий, римския стотник, стоящ начело на отряда в Кесария. Както се вижда той вече се интересувал от юдаизма, тъй като е наречен благочестив и богобоязлив с целия си дом (10:2). Вероятно той бил последовател на юдейската вяра, без все още да е станал прозелит, въпреки че уповавал на Йехова, единния Бог и посещавал синагогата. Той бил типичен представител на езичниците от онова време, който преситен от безмислеността и необуздаността на езичеството, бил готов да търси нещо по-добро. В юдаизма той намерил възвишено богословие и етическа чистота, които липсвали а неговия предишен опит и затова той го приел с ентузиазъм.

Фактът, че самият Бог изпратил Петър при Корнилий е важен в разказа на Деяния по няколко причини. Преди всичко това означавало, че Бог не ограничава спасението до един народ или раса. Римският езичник Корнилий имал същото право да чуе словото за Христос, колкото и всеки еврей в палестинските синагоги.

Второ, обръщението на Корнилий било първата крачка, която отворила вратата на църквата за езичниците. Отначало Петър откликнал на Божията заповед с отказ да участва в нещо нечисто (10:14; 11:7-12). Но по повеление на Бога той тръгнал за дома на езичника, проповядвал там и след това дори останал в него няколко дни (10:48). Обръщението на тези езичници било толкова убедително, че Петър ги кръстил и ги приел като братя (10:44-46).

Приемането на тези езичници повдигнало в Църквата въпроси, които останали за известно време спорни. Може ли еврейнът-християнин да яде с необрязан езичник, който не спазва Закона? До каква степен повярвалият езичник трябва да спазва Закона? Зависи ли праведността на вярващия и неговите правилни отношения с Бога от степента, в която той спазва Закона? Всички тези въпроси не се появили веднага след обръщението на Корнилий, но самият принцип на Закона срещу благодатта изплувал на повърхността в мисленето на църквата, когато в нея започнали да влизат езичници и настъпилото след това мисионерско движение ги изостило още повече.

Отговорът на Петър илюстрира идеята, която историята на Деяния се старае да предаде. Преминаването от Закона към благодатта не било еволюционен преход, просто удобно решение или принуда от някои ръководители. Той се случил по подбуда на Светия Дух (10:19), обяснен от водената от Духа проповед (10:43) и потвърден когато Духът слязъл върху повярвалите в Христос езичници (10:44 11:15-18). "И тъй Бог и на езичниците даде покаяние за живот".

Проповедта на Петър в дома на Корнилий е ярък пример за евангелската проповед в апостолския век. На практика тя представлява кратко описание на живота на Христос, поставящо ударение върху Неговата смърт, възкресение и второ идване за съд. Това е

съдържанието на евангелското послание. Нов фактор в него е универсалността. "За него свидетелстват всички пророци, че всеки, който повярва в Него, ще получи чрез Неговото име прощение на греховете си" (10:43). До това време Петър проповядвал на евреите (2:22), потомци на Авраам, Исак и Яков (3:13,25), на началниците и старейшините (4:8). Той веднага приспособил своето послание към слушателите, които нямали като наследство завета и Закона и казал, че то е насочено към всеки, който вярва. Значението на това следствие по-късно било развито от Павел, но принципа на благодатта и учението за оправдание чрез вяра присъствали безусловно в проповедта на Петър.

По такъв начин периода на прехода бил белязан с промяна в географското поле на действие: от Ерусалим към цяла Палестина, включвайки Самария и достигайки до Сирия и Дамаск. Промяна настъпила и в състава, тъй като били включени и самаряни, етиопци и даже езичници-римляни. Словото на благовестието започнало да се разширява докато Божията цел да достигне езичниците ставала все по-явна и центърът му се променил от възстановяване на месианското царство към прошка на греховете. Църквата се изправила пред задачата да каже дали Закона трябва да се прилага или не спрямо езичниците. Било дадено ново ръководство за по-широка мисионерска дейност, която била резултат от гоненията и се увеличавала благодарение на отговора на проповедта от този период. Църквата навлизала в нов стадий на растеж, за който преходният период бил подготовка.

ГЛАВА 14

ЕЗИЧЕСКАТА ЦЪРКВА И СЛУЖЕНИЕТО НА АПОСТОЛ ПАВЕЛ: ДЕЯНИЯ НА АПОСТОЛИТЕ 11:19-15:35

Мисионерското движение сред езичниците описано в Деяния на апостолите започнало със създаването на църквата в Антиохия в Сирия. То било част от бързото разпространение в преходния период. Съществува връзка между Деян. 8:4 и 11:19, тъй като втория стих казва: "Между това, разпръснатите от гонението, което стана по убиването на Стефана, пътуваха дори до финикия, Кипър и Антиохия, като на някои друг не възвестяваха словото, освен на юдеите. Обаче между тях имаше някои кипряни и киринейци, които, като пристигнаха в Антиохия, говореха и на гърците, благовестявайки Господа Исуса" (Деян. 1:19-20).

Вярващите кипърци и киринейци, които проповядвали в Антиохия се отклонили от правилото на техните събратя даговорят единствено на евреи и започнали да проповядват на гръцките езичници. Забележката на Лука показва, че неговото описание на преходния период подчертавала изключението, а не правилото за обичайния метод на проповядване. Антиохия, която била евангелизирана през този период била толкова изключителна, че станала източник на новото мисионерско предприемане.

Църквата в Антиохия

Антиохия била основана от Селевк Никатор през 300 г. пр. Хр. Под властта на първите царе от династията на Селевкидите тя бързо се разраснала. В самото начало градът бил изцяло гръцки, но по-късно извън стените на града започнали да се заселват сирийци, и с разрастването, приемали и тях. Трети елемент от населението били евреите, много от които били потомци на колонистите, изселени от Вавилон. Те имали равни права с гърците и запазили своето богослужение. Под римска власт Антиохия процъфтявала, тъй като била военната и търговската врата на Изток и по размер била трета след Рим и Александрия.

Годината на основаването на църквата в Антиохия не е указана. Изглежда това е станало скоро след смъртта на Стефан, вероятно между 33 и 40 г. сл. Хр. Необходимо било известно време, за да достигне църквата значителност по размери и характер и така да привлече вниманието на църквата в Ерусалим (11:22). Варнава бил пратен да посети Антиохия и работил за известно от време, след което се отправил към Тарс, за да посети Павел и да стане негов помощник (11:22-26). Те работили заедно поне една година след това (11:26), преди Агав да предскаже глада, които настъпил "при кесаря Клавдий" (11:28). Текстът показва, че предсказанието било произнесено още преди възцаряването на Клавдий през 41 г. сл. Хр. и че гладът настъпил по-късно. Другата хронологическа забележка е дадена във връзка с Ирод Агрипа I, умрял през 44 г. сл. Хр. Работата в Антиохия изглежда започнала между 33 и 35 г. сл. Хр. Ако "помощта за гладуващите" се е случила около 44 г. сл. Хр., варнава може да е започнал връзките си с Антиохия през 41 г. сл. Хр., което би означавало, че Павел се появил за пръв път на сцената през 42 г. сл. Хр.

Въпреки, че тази хронология не може да се счита за окончателна, тя доста добре подхожда на известните действия на Павел. Ако той сеобърнал през 31 или даже през 32 г. сл. Хр. и прекарал три години в района на Дамаск (Гал. 1:18), той би могъл да се върне в Ерусалим преди 35 г. сл. Хр. Ако той прекарал година или две в Ерусалим преди да се върне в Тарс (Деян. 9:28-30), той могъл проповядва в Тарс и Киликия пет години преди Варнава да го убеди да се присъедини към него в новото начинание. Това е доста дълго

мълчание, но мълчанието на Лука в другите случаи, които представлявали не по-малък интерес показва, че това не е изключение.

Църквата в Антиохия била важна, защото притежавала известни, присъщи само на нея черти. Първо, тя била майка на всички езически църкви. Домът на Корнилий едва ли може да бъде наречен църква в същия смисъл, в който била групата в Антиохия, защото това било семейство, а не общо събрание. От Антиохийската общност тръгнала първата призната мисия към все още неевангелизирания свят. В Антиохия възникнал първия спор за статуса на езичниците, които приели Христос. Това бил център, където се събирали ръководителите на църквата. В различно време Петър, Варнава, Тит, Йоан Марк, Юда, Варнава, Сила и ако западния текст не греши, самият автор на Деяния на Апостолите били свързани с тази църква Забележителното е, че практически всички те участвали в мисията сред езичниците и се споменават на само в Деянията, но и в посланията на Павел.

Възможно е в Антиохия за пръв път да са се появили писмени копия на евангелията. Възможността за контакт между Марк и Лука, също както и фактът на тяхното по-късно сътрудничество в Рим може би има отношение към много обсъждания синоптичен проблем. Антиохийският епископът Игнатий в края на I век изглежда цитирал почти изключително от Евангелието според Матей и това може да е било единственото синоптично евангелие, което му е известно. Стритер подробно защитава антиохийския произход на Евангелието според Матей на основание на това, че то се използва от Игнатий и в Дидахе, два документа, които той смята за сирийски.²³ Ако тези три евангелия имат своите корени в живото, устно учение на Антиохийската църква, тяхното служение в света представлява в известна степен наследството на тази църква към вярващите езичниците от миналото и настоящето.

Църквата в Антиохия се славела също и със своите учители. От споменатите в Деян. 13:1 само Варнава и Павел са споменати и след това, но тяхното служение трябвало да е направило тази църква знаменита като център на поучение. Антиохия фактически надминала Ерусалим като център на християнската проповед и център на евангелските мисии.

Възхода на Антиохийската общност вероятно се ускорил и от гоненията от страна на Ирод през 44 г. сл. Хр. Ерусалимската общност винаги била слаба материално, тъй като се налагало много нейни по-бедни членове да бъдат поддържани с доброволни жертви. Вероятно гладът я направил още по-слаба, въпреки помощта от Антиохия (11:28-30). Гонението при Ирод довело до смъртта на Яков, Заведеевия син (12:2) и Петър едва останал жив (12:17). Откъсът в 12:1-14 хвърля само бегъл поглед върху положението в Ерусалим, но показва една вярна църква, намираща се под силен натиск, бореща се за своето съществуване.

Най-забележителното в Антиохийската църква било нейното свидетелство: "Първо в Антиохия учениците се нарекоха християни" (11:26). Преди това на вярващите в Христос гледали като на еврейска секта, но с прибавянето на езичниците към църквата и с разрастването на доктриналната система, която значително се различавала от Мойсеевия закон, светът започнал да забелязва тази разлика и им дал съответно название. "Християни" означавало "Принадлежащи на Хрисос", така както "Иродианин" означавало "принадлежащ на Ирод". Названието вероятно било подигравателно, но характера на учениците и тяхното свидетелство го превърнала в похвала.

Мисия сред езичниците

²³ Burnett H. Streeter, *The Four Gospels* (New York: The Macmillan Company, 1925), pp. 12, 500-523.

Около 46 г. сл. Хр. Антиохийската църква израснала в здрава, активна група вярващи. Те били добре наставени във вярата и тяхната репутация така силно се утвърдила в града, че започнали да ги наричат със собствено название - християни. Те помогнали материално на Ерусалимската църква хранейки страдащите от глада. По време на едно от богослуженията дошло слово "отделете ...Варнава и Савел" (13:2) за специално служение на Господа. Подчинявайки се на водителството на Светия Дух тези двама души получили благословението на църквата за новата задача и били изпратени на своята мисия.

Кипър

Първото място където те отишли бил Кипър, родината на Варнава (4:36). Възможно е църквата да е имала свои интереси там, защото сред първите евангелисти в Антиохийската общност имало известен брой "кипряни" (11:20). Варнава и Савел, придружени от Йоан-Марк в ролята на помощник посетили синагогите и там проповядвали новата вест. В конфликта с Елима за вниманието на проконсула, Павел се проявил. Разпознавайки бесовския характер на магьосничеството на Елима, Павел го изобличил публично и произнесъл над него осъждане. Виждайки незабавната присъда над Елима, проконсулт "повярвал" (13:12).

Няма статистически данни за резултатите от работата в Кипър, но там се случила една значима промяна. В Деян. 13:2 изразът "Варнава и Савел" дава първо място на Варнава като по-старши мисионер, а Павел нарича с неговото еврейско име. В Деян 13:13 начина на изразяване се изменя на "Павел и ония, които бяха с него", употребявайки езическото име на Павел. По този начин Павел заел първото място в разказа. Служението в Кипър разкрило водаческите му способности и го поставили за неоспорим водач на мисията.

В същото време се случили още две неща. Павел напуснал Кипър и се отправил към Мала Азия, а Йоан-Марк се отделил от групата и се върнал в Ерусалим. За Павел това било начало на световно служение на евангелието в още недостигнатите от него места. На Марк това може да му се е сторило с нищо неоправдано отклонение от утвърдената програма. Не се казва дали той ревнувал своя роднина Варнава, който останал на второ място дали се страхувал да стъпи на дива територия в центъра на Мала Азия или е имал някакви различия с Павел в разбирането на учението. Във всеки случай той не продължил по-нататък и се върнал назад.

Антиохия Писидийска

Речта на Павел в синагогата в Антиохия Писидийска е приведена от Лука подробно (Деян. 13:16-43). По своя общ стил тя прилича на речта на Стефан поради това, че представлява исторически разказ за Божието отношение към Израелския народ. Главата тема се въвежда в 23-тия стих: "От неговото потомство Бог, според обещанието Си, въздигна Израиля Спасител, Исуса." Развитието на темата малко се различава от апостолската проповед, приведена в началото на Деянията, но когато Павел стигнал до кулминационната точка на своята реч, той въвел един съвсем нов елемент: "И така, братя, нека ви бъде известно, че чрез Него се проповядва на вас прощение на греховете, и че всеки, който вярва, се оправдава чрез Него от всичко, от което не сте могли да се оправдаете чрез Мойсеевия закон" (Деян. 13:38-39).

Въпреки, че Петър проповядвал възкресението и прошката на греховете в Христос (2:32, 36,38; 3:15, 19; 5:30, 31; 10:40, 43), никой дотогава не казал така ясно, че всеки човек може да бъде оправдан лично пред Бога единствено чрез вяра. Да бъде оправдан означава да бъде обявен за праведен или да се счита за праведен по закон. Получаването

чрез вяра на такова положение пред Бога, което дава увереност в спасението означавало, че делата на Закона били недостатъчни и ненужни. Това било нова и смела стъпка напред в истината за Христос.

Резултатът бил двоен. Проповедта на Павел пожънала огромен успех: "На следващата събота почти целият град се събра да чуе Божието слово." (13:44). Но от другата страна съпротивата на юдеите станала още по-ожесточена и те, изпълнени със завист "злословели" (13:45). В края на краищата Павел заявил, че ще се обърне към езичниците, много от които повярвали (13:48). Именно езичниците, а не евреите станали гръбнака на новата църква в Антиохия Писидийска.

Икония, Листра и Дервия

Същото се повторило в Икония, разположена на югоизток от Антиохия. В синагогата била създадена жива църква, но разминаването в мненията било толкова силно, че проповедниците били изгонени от града и били принудени да търсят убежище в близките градове Листра и Дервия.

В Листра Павел се сблъскал с езичеството. Жрецът на идола на Зевс (14:13), виждайки изцелението на куция, което извършил Павел и въобразявайки си, че Павел и Варнава са слезли на земята богове, се опитал да им принесе жертва. Ужасения протест на Павел против такова заблуждение ни помага да видим неговия метод да се обръща към езическия ум, който не знаел нищо за Стария завет. Павел и Варнава говорили за единия Бог, Който ни дал "от небето дъждове и плодоносни времена" (14:17), използвайки понятия познати за простите земеделци от този регион, за които не били нужни никакви богословски знания.

Пребиваването на Петър в Листра завършило с идването на еврейските обвинители от Антиохия Писидийска и Икония, които успели да убедят невежите и колебаещите се хора, че Павел е опасен пропагандист. Пребит с камъни и извлечен извън града като мъртъв, Павел дошъл на себе си и отишъл в Дервия, за да проповядва там. След като събрали група от вярващи в града, Павел и Варнава посетили всички основани по-рано от тях църкви, като ги укрепвали и организирали. Те се върнали в Сирийска Антиохия и разказали за това, което Бог е извършил с тях и как "Той отворил на езичниците врата, за да повярват" (14:27).

Важността на това пътуване е невъзможно да бъде преувеличена. То извело Павел на преден план като водач на Църквата и го поставило наравно с апостолите (ср. с Гал. 2:7-9). То помогнало за посещаването на Йоан-Марк, въпреки че на пръв поглед той извършил грешка. Първото запознанство с Тимотей също вероятно било резултат от това пътешествие, тъй като Павел си спомнял за събитие в този район, когато след много години писал на Тимотей (2 Тим. 3:11). Но в него особено се откроява новия начин в богословското мислене на Църквата, защото от събитията през това пътуване възникнало учението на Павел за оправданието чрез вяра.

Съборът в Ерусалим

Бързото нарастване на езическата църква благодарение на мисионерската дейност на Павел и Варнава довело до нов проблем. Ако езичниците вярват в Исус като Месия и Го приемат като Спасител и Господ, в каква степен ще бъдат задължени да спазват предписанията на Закона? Господ Исус Христос поставил Себе Си и Своето учение над Закона и дал да се разбере, че Той е по-голям от Мойсей и пророците, както синът в дома стои по-високо от слугите. Цялата важност на Неговите думи не получила непосредствено признание, но постепенно християнското движение под водителството

на Светия Дух се двожило от легализъм към вяра. С мисията сред езичниците, които не знаели нищо за Закона и приемали християнството единствено чрез вяра, разделението в църквата станало значително. Ранен признак на това разногласие бил спорът на Петър с евреите-християни в Ерусалим след неговото посещение в дома на Корнилий. Едва, когато той съобщил, че Светия Дух слязъл и на езичниците както и на евреите на Петдесетница, евреите-християни признали, че езичниците също също могат да се спасят (Деян. 11:18).

Но в Ерусалимската община легалистичния лемент оставал силен. След като Павел и Варнава се върнали в Антиохия и разказали за успеха на тяхното благовестие, "някои слязоха от Юдея и учеха братята казвайки: ако се не обрежете според Мойсеевия обред, не можете да се спасите" (15:1). Такова учение сигурно е потресло езичниците. Те не били възпитавани в спазване на Закона и духовния опит след кръщението напълно ги удовлетворявал без да изпълняват никакви допълнителни церемонии. Нещо повече, в Христос те намерили избавление от легализма и церемониалността на своите собствени религии. Защо сега пак да отиват в друго робство?

Юдаистите от друга страна, доказвали, че обрязването било заповядано от Мойсеевия закон като знак за завета с Бога (Изм. 12:48) и че Божията воля е то да се спазва най-строго. Фактически това постановление предшествовало закона на Мойсей, защото Бог дал обрязването на Авраам като знак за завета, които сключил с него (Бит. 17:9-14). Външното значение на обряда се прилагало към вътрешния живот даже по време на Закона, който говори за обрязване на сърцето (Втор. 10:12-16), но той вероятно се бил превърнал в най-обикновена церемония.

Спорът толкова се изострил, че църквата в Антиохия решила да прати представители за да обсъдят въпроса с апостолите и старейшините в Ерусалим. Павел, Варнава и някои други се оправили в Ерусалим и били топло приети от църквата. Те дали пълен отчет за своята мисионерска работа сред езичниците. Групата на фарисеите били на мнение, че Законът трябва да се спазва строго.

Последвала открита дискусия, в която вземали участие и двете страни. Лука отбелязва четири значими приноса.

Речта на Петър била важна, защото той говорил като пръв ръководител на Ерусалимската църква и като такъв, който вече е изпитал практическата страна на този въпрос. Той отбелязал, че (1) Сам Бог е решил, че езичниците трябва да чуят вестта за Христос (Деян. 15:7); (2) че те получили Свети Дух без всякаква разлика (15:8); (3) че церемониалният закон бил непоносимо бремене даже и за самите евреи (15:10); и (4) че спасението по благодатта е дадено както на юдеина така и на езичника (15:11). Доводите на Петър, основани на църковния опит добре обяснили въпроса.

Павел и Варнава разказали за работата сред езичниците подчертавайки извършените "знамения и чудеса" (15:12). Техния довод бил, че Бог не би им дал успех в работата, ако не е одобрявал техните методи. Твърденията им били прагматични.

Накрая била дадена думата на Яков, който изобщо се считал за привърженик на строгото спазване на Закона (Гал. 2:12). Той привел доводи от самото Писание, че Бог е планирал спасението на тези езичници, които биха Го поискали. Яков препоръчал Закона да не се спазва строго, но езичниците да се въздържат от някои действия, които биха били особено отблъскващи за еврейските братя, а именно: (1) идолопоклонство, (2) блудство, (3) ядена месото на удавени животни и (4) кръв. Тези правила били предложени повече като основа за общуването, отколкото като етическа система, въпреки че първите две имали отношение към морални въпроси, с които трябвало да се съобразяват независимо от еврейския закон.

В някои ръкописи на Деянията третата фаза "месо на удавено животно" е пропусната. Ако този прочит е правилен, тогава последното условие "и кръв" може да означава

проливане на кръв или убийство. В такъв случай всички изисквания носят етичен или нравствен характер, следователно, предлаганите правила биха били изисквани от езичниците, като съществени за нравствения характер.

Яков обърнал внимание върху още един допълнителен факт: ако някои от езичниците наистина искали да приемат юдейството, те имали възможност за това, тъй като във всички градове на империята от древни времена имало синагоги. В тях лесно можело да бъде получено знание за Закона. Такова заявление на Яков води до извода, че християнската проповед макар и да била в много неща близка до тази, която можело да бъде чута в синагогите, в същото време била нова и съдържала свои, характерни черти. Това изказване на Яков го отделило от групата на юдаистите, които винаги споменавали неговия авторитет, когато настоявали всички да се обрежат.

Решението, взето след разискване, приело предложенията на Яков. Не само "официалното ръководство", но и цялата Църква се съгласила да изпрати дошлите от Антиохия с Павел и Варнава с писмо за всичко, което станало на събора (15:22-23). Писмото съдържало няколко важни неща: (1) порицание на първата група юдействащи, повдигнали спора (15:24); (2) одобрение към Варнава и Павел (15:25); (3) упълномощаване на Юда и Сила в ролята на посланици (15:27); и (4) решение да не се възлага повече от това, което е "угодно на Светия Дух и на нас" и необходимостта да се въздържат от идолопоклонничество, кръв, месо от удавен и блудство.

Решението било прието добре от Антиохийската църква. Юда и Сила останали известно време, за да участват в труда на църквата (15:32,33) и накрая се върнали в Ерусалим. Павел и Варнава отново се посветили на своето проповедническо служение и в църквата настъпил мир.

ЛИТЕРАТУРА НА ПРОТЕСТА

Споровете за обрязването за вярващите езичници не се оказали просто буря в чаша вода, засегнала единствено повърхността на църквите в Антиохия и Ерусалим и утихнала след няколко отстъпки пред юдейските предубеждения. Те засегнати няколко по-дълбоки въпроси. Какво е мястото на Закона в Божия план? Нужно ли е за спасението към вярата в Христос да се добави и изпълнението на Закона? Ако езичниците не трябва да спазват Закона, какво е отношението между спасението чрез вяра и етичното поведение? Каква е взаимовръзката между вярата и делата? Тези и други подобни въпроси са засегнати в много книги на Новия завет, написани през десетилетието между 50-та и 60-та година сл. Хр., но две от тях разглеждат тези въпроси толкова ясно, че могат да бъдат наречени литература на протеста.

Датирането на тези книги е спорно. Аргументите използвани от една група коментатори като доказателство за по-ранна дата могат да бъдат използвани от противоположната школа в полза на по-късна. Въпреки че тук няма място за цялостно разглеждане на този въпрос основанията за по-ранна дата ще бъдат дадени при разбора на всяко послание. Във всеки случай те представляват тенденция, която ги свързва по-тясно със събора в Ерусалим.

Послание на Яков

Посланието на Яков се приписва обикновено на перото на Яков, брата Господен, който ръководел събора. Името на автора се появява в приветствието и неговите еврейски интереси се открояват веднага, когато той приветства дванадесетте разпръснати еврейски племена. Името на Исус Христос се среща само два пъти (1:1; 2:1), и възможно в стих 53 д. Синагогата, а не църквата се споменава като място за събирания (2.2).

Илюстрациите са взети от Стария завет или просто от провинциалния живот. По стил и съдържание Посланието на Яков поразително наподобява наставленията на Исус, особено Проповедта на планината. Същото утвърждаване на истината с притчи и епиграми, същите прости обрати на речта, почерпени от ежедневния селски живот, същата прямота на обръщението и същите теми се намират в Посланието на Яков. Бедността на христологичните разсъждения, силното ударение върху етиката и явното сходство с учението на Исус в Яков изглежда показват, че посланието е писано във времето, когато Църквата все още била се намирала в орбитата на юдаизма и не е станала независимо религиозно движение.

Ако се възрази, че посланието е писано към евреите от разселването, които не могли да бъдат обърнати толкова рано, струва си само да си спомним, че в Ерусалим синагоги и разпръснатите евреи съществували още в дните на Стефан (Деян. 6:9), и че Яков имал много познати сред пилигримите, които идвали ежегодно отвсякъде в Ерусалим на различни празници (21:20,21). Въпреки че е невъзможно сигурно да се докаже, че Посланието на Яков е било написано между 45 и 50 години сл. Хр., неговото съдържание напълно отгоаря за тази дата.

Автор

Ако Яков е бил брат на Исус, споменат в евангелието (Марк. 6:3), тяхната истинска роднинска връзка трябва да се установи. Бил ли е Яков син на Йосиф от предишния му брак, което би го направило доведен брат, син на Мария и Йосиф, или думата "брат" се е използвала за "братовчед"? Всичките три теории били издигнати в различно време и обикновено първата и третата били предпочитани от тези, които вярвали в постоянната девственост на Мария. Третата изглежда най-малко приемлива, тъй като споменаванията на братята и сестрите на Исус (Марк. 6:3. Мт. 13:55; Йоан 2:12; 7:3,10) подразбират връзка между тях и Исус, която била вътре, а не извън Неговото непосредствено семейство. Ако те са били по-големи от Исус, но не са били деца на Мария, тяхното покровителствено и невярващо отношение към Него е по-добре обяснимо (Йоан. 7:3-5). Фактът, че Исус оставил Своята Майка на Йоан, а не на един от братята Си лесно би се обяснявало с това, че никой не бил заинтересован да се грижи за мащехата си. Но от друга страна това, че дошли с нея, за да увещават Исус за служението Му пред народа (Мат. 12:46-50) може би потвърждава, че те са били нейни синове.

Във всеки случай Яков е бил възпитан в същото обкръжение като Исус и бил близък с Него през всичките години на земния Му живот. Условието на неговото възпитание били същите както и при Исус. Като тълкувател на истината той притежавал преимуществото на дълбокото познание с нейния исторически и географски контекст. Яков, въпреки че не бил вярващ докато Исус бил жив (Йоан. 7:2-8) бил свидетел на Неговото възкресение (1 Кор. 15:7) и бил в числото на онези, които очаквали слизането на Светия Дух на Петдесетница (Деян. 1:14). След заминаването на Петър от Палестина (12:17) той поел върху себе си ръководството на Ерусалимската църква. Той бил известен като строго спазващ Закона (Гал. 2:12) и по-късно станал водач на евреите, които се чувствали неловко поради репутацията на Павел (Деян. 21:17-26). Би било крайност да се твърди, че той е бил противник на Павел, но той бил привърженик на по-строгото прилагане на Закона в живота на християните, отколкото Павел в своето служение сред езичниците.

Няма никакви признаци, че Яков е възразявал на ученията на Павел. Съгласно Посланието към Галатяни той подал на Павел ръка за общуване (Гал. 2:9,10), а в Деяния неговото поведение далеч не прилича на поведение на противник. Той се стараел да премахне всякакви неразбирателства, които могли да възникват сред евреите относно

истинските вярвания на Павел. От друга страна е възможно той да се опасявал, че премахването на законовата система ще доведе до разпуснатост и базгрижност в поведението на християните, които можели да опетнят техното име. Неговото послание било написано, за да насърчи вярващите да водят практически етичен живот, по същата причина и Павел писал практическите приложения на своите послания.

План

Трудно може да бъде съставен план на Посланието на Яков заради разнообразието от теми, които обсъждат в него и понеже тези теми като че ли не следват някакъв определен ред. Вков обаче има обща структура, която като цяло може да бъде изобразена чрез следната схема.

ПОСЛАНИЕ НА ЯКОВ: ИСТИННИТЕ СТАНДАРТИ ЗА ЖИВОТА

I. Приветствие 1:1

II. Характер на истинната религия 1:2-27

Постоянство 1:2-11

Търпение 1:12-18

Действия 1:19-27

III. Характер на истинната вяра 2:1-3:12

Избягване на лицеприятието 2:1-13

Избягване на бездействието изповядване 2:14-26

Избягване на хвалебната натрапчивост 3:1-12

IV. Характера на истинната мъдрост 3:13-5:18

Определение на мъдростта 3:13-18

Мъдростта в духовния живот 4:1 -10

Мъдростта в законните връзки 4.11,12

Мъдростта в търговските планове 4:13-17

Мъдростта в общуването с работниците 5:1 -6

Мъдростта в очакването на Господа 5.7-11

Мъдростта в речта 5:12

Мъдростта в страданията 5:13-18

V. Заключение: Предназначението на мъдростта

Успешно свидетелство 5:19,20

Посланието на Яков, както и книгата Притчи в Стария завет, се занимава с практическото приложение на истината в ежедневиия живот. Яркийт, прост език изразява етическите изисквания на християнския живот.

Проблеми

Втората глава на Посланието на Яков, в която се казва: "Виждате, че чрез дела се оправдава човек, а не само чрез вяра?" (2:24), винаги е била загадка за мнозина. Мартин Лутер наричал това послание "сламено", защото на пръв поглед то противоречи на учението от Посланието към Римляни и към Галатяни за оправданието чрез вяра. Всъщност Посланието на Яков не напада вярата, но възразява против лицемерието, при което човек твърди, че вярва, но живота му не потвърждава това с дела. "...покажи ми вярата си без твоите дела, и аз ще ти покажа вярата си от *моите дела*" (2:18). Всяка истина има своето извращение и учението за спасение чрез вяра лесно могло да се изроди в приемане на някаква изповед без съответстващият ѝ свят начин на живот. Яков не отрича необходимостта от вяра. Той настоява, че вярата трябва да дава резултати.

Подобно на Павел, той взел своята илюстрация от живота на Авраам, прародителя на еврейския народ и първия, който вкусил благата произлизащи от скрепениет със завет отношения с Бога. Павел цитира отговора на Авраам на Божието обещание като доказателство за спасение чрез вяра, а не чрез дела (Римл. 4). Яков използвал принасянето от Авраам на Исаак в жертва, за да докаже, че вярата трябва да се проявява в делата, за да бъде действаща (Як. 2:21-24). Тези два примера не си противоречат един на друг, тъй като Авраам трябвало от самото начало да упражни, за да влезе в общуване с Бога и тази вяра се проявила в послушанието на това, което Бог му заповядал. Това са два взаимодопълващи се, а не противоречащи един на друг принципа .

Послание към Галатяните

Втората книга, която се появила във връзка с разногласието относно спазването на Закона е Посланието на апостол Павел към Галатяни. Така както Посланието на Яков е писано от гледна точка на стриктния евреин, който се стараел, да избегне всякаква разпуснатост при използване на етическата свобода, "съвършения закон на свободата" (Як. 1:25), Посланието към Галатяни е писано от защитник на свободата, видял, че нито езичник, нито юдеин може да се избави от греховете със собствени усилия и спазване на етическите принципи. Посланието към Галатяните е получило названието "Магна Харта на духовната свобода", защото прогласява, че "Христос ни изкупи от проклетията на закона, като стана проклет за нас... за да приемем обещания Дух чрез вяра" (Гал. 3:13,14).

Местоназначение

Галатия първоначално се наричала онази територия в северната част на централна Мала Азия, където се заселили галите, нахлули през III век пр. Хр. и много години запазвали независимо царството си. Постепенно галското население се сляло с другите живеещи там народи и след няколко политически промени територията станала на римска собственост през 15 г. пр. Хр. Римляните включили тази северна област е по-голяма териториална единица, която съставлявала провинция наречена Галатия. Така под властта на Рим Галатия могла да означава или конкретната територия, която обитавали галите или цялата провинция, включваща южните градове Антиохия, Икония, Дервия и Листра.

Към коя от двете се обръщал Павел, когато е писал своето послание към галатийските църкви (Гал. 1:2)? Това название се среща в Новия завет седем пъти. В Гал. 1:2 и 3:1 Павел се обръща към членовете на църквите без всякакъв намек за тяхното местонахождение, освен простата употреба на названието. В 1 Кор. 16:1 Павел говори за "галатийските църкви", които той молел за дарения за бедните в Ерусалим. В същия контекст той споменавал Македония (16:15) и Азия (16:19). Тъй като последните три названия се отнасят за римските провинции, изглежда, че Галатия в контекста също трябва да означава цялата провинция.

Другите две места, които споменават Галатия са в книгата Деяния на апостолите. Първо, в 16:6 се казва, че те преминали "фригийските и галатийските райони ..." Изразът е доста странен, по добре би следвало да се преведе "Фригийската и Галатийската страна" или "Фриго-Галатийската страна". Тъй като Павел и неговите другари се насочвали на запад, тази територия трябвало да се намира непосредствено до Азия и Мизия, където им попречили да влязат. Второто споменаване се намира в Деян. 18:23, където, се говори, че Павел преминал "галатийската и фригийската страна". Отново са използвани същите термини, само че в обратен ред. Вероятно двете имат предвид планинската местност на

границата на Галатия, която етнически се смятала за Фригия. Без значение дали използването на тези термини при Лука и Павел съвпадало напълно и двамата имали предвид една и съща местност, влизаща в пределите на римската провинция Галатия. Въпросът се състои в следното: дали Посланието към Галатяните е писано за църквите в южната част на провинцията, където Павел и Варнава евангелизирали през първото си мисионерско пътешествие, или към групата църкви в самата Галатия, които били основани по време на второто и третото пътешествия?

Втората от тези гледни точки е по-ранна и се поддържа от Ж. Б. Лайтфут и други учени. Тя предполага, че посещението на Павел в самата Галатия започнало по време на неговото второ пътешествие, когато той напуснал южната територия на Дервия, Листра и Икония и продължил през "Фригийската и Галатийската страна", за които се говори в Деян. 16:6. Съгласно това виждане Павел пътувал по територията на старата Галатия, включваща градовете Песин, Анкира и Тавия, а после, след дълго пътуване достигнал до Троада. Подобно е и третото пътуване, споменато в Деян. 18:23.

Така наречената южногалатийска теория била предложена от сър Уилям Рамзи, който твърдял, че "галатийските църкви" били онези, които се намирили в Антиохия Писидийска, Икония, Дервия и Листра и които Павел основал по време на своето първо мисионерско пътешествие (Деян. 16:1-6; 18:23). Вторият обход на тези южни църкви не изключвал завой на севера при последното пътешествие, тъй като езикът на Деян. 16:2,4 и 6 показва, че Павел обходил териториите около Дервия и Листра и след това тръгнал надолу по фриго-галатийската граница към Мизия и Витиния, откъдето завил на запад към Троада.

Важността в различните интерпретации се състои в това, че южногалатийската територия допуска по-ранно датиране на Посланието към Галатяните и по-добре обяснява историческия фон. Ако Посланието към Галатяните не е било написано преди Павел да е обходил галатииските територии при своето второ и трето пътешествие и, следователно значително по-късно от Ерусалимския събор, е трудно да обясним защо той не споменава решението на този събор спора за закона и благодатта. Без значение дали с решението е било виждано като отстъпка на еврейската църква към езичниците, за да стигнат последните до свое собствено решение, или то е било израз на авторитетна догма, то би било твърде полезно в убеждаването на галатяни, че учението не юдействащите не се ползва с поддръжка. Фактът, че решението на събора не се споменава вероятно означава, че той все още не се е състоял.

Това заключение се поддържа от вътрешното свидетелство на самото Послание към Галатяните. Павел повторил своята биография до времето, когато писал това послание. Той говорил за своето обръщение и призвание (1:15,16), неговото пребиваване в Дамаск (1:17), първото посещение на Ерусалим (1:18), служението в Сирия и Киликия (1:21) и посещението на Ерусалим с Варнава (2:1-10), което съвпадало с "посещението по време на глада", за който се говори в Деян. 11:30, или със събора в 15 глава на Деяния. Ако става дума за събора, тогава премълчаването в Посланието към Галатяните изглежда доста странно, тъй като много от това, което било обсъждано на събора би било могло да се използва във връзка с въпросите, които се обсъждат в посланието. Ако посещението в Гал. 2 било "по време на глада", тогава е ясно защо Варнава и Павел чувствали такава свобода в Антиохия и защо Павел включил помощта за бедните в своите следващи пътешествия. Епизода с поведението на Петър (Гал. 2:11 и след.) е по-лесно да бъде обяснен, ако е станал преди събора, защото обръкването и разсъжденията, които то предизвикало едва ли биха могли да станат в Антиохия след решението, до което стигнал събора и след като до езическите църкви били изпратени писма.

Време

Ако приемем южногалатийската теория Павел и Варнава, по време на своето първо пътешествие, проповядвали в градовете на южна Галатия, а на връщане организирали повярвалите в църковни групи (Деян. 14:21-23), завършвайки своята мисия приблизително през 48 г. сл. Хр. След тяхното връщане в Антиохия Петър посетил този град и открито общувал с повярвалите езичници. Скоро след това от Ерусалим пристигнали братя, които се придържали към строгото спазване на Закона, подобно на Яков, които казвали, че ако новоповярвалите не приемат обрязването, те няма да бъдат спасени (15:1). Изненадан от този подход Петър се въздържал от общо хранене с вярващите езичници. Едновременно с това същото разногласие възникнало в Галатия, породено изглежда от местно еврейско влияние, което изглежда било доста силно (14:2). По тази причина Павел написал своето писмо до галатийските църкви в навечерието на събора, за да реши чрез кореспонденция този въпрос, който възнамерявал да повдигне на предстоящия събор в Ерусалим. Такова заключение се потвърждава отчасти и ако сравним речта на Петър в Деян. 15:7-11 с цялостната структура на Посланието към Галатяните. Неговото ударение върху личният му призив и опит, върху богословската аргументация и върху практическото развитие на благодатта съответстват на общия план на Посланието към Галатяните и отразява разговора между Павел и Петър, предаден в Гал. 2. Ако Посланието към Галатяните отговаря на тази ситуация то може да бъде датирано в навечерието на събора през 48 или 49 г. сл. Хр.

Не всички учени богослови са съгласни с това обяснение и, трябва да признаем, че то не е идеално. Хронологическите проблеми са големи. Ако посещението по "време на глада" в Гал. 2:1-10, станало четиринадесет години след първото пътуване на Павел до Ерусалим и ако неговото обръщение било три години преди това то той е трябвало да се е обърнал през 31 г. сл. Хр. Благодетелното пътуване към Ерусалим не е могло да стане много по-късно след 46 г. сл. Хр. и ако даже непълните години се сметнат за цели, промеждутъка между тях и обръщението на Павел трябва да бъде поне 15 години. В такъв случай неговото обръщение се е случило приблизително три години след разпятието на Христос. Ако приемем Галатяни 2:1-10 за частен аспект на събора, хронологичните и психологични затруднения се изострят. Приведената по-долу диаграма ще даде доста удовлетворителна картина не хронологията свързана с всички тези събития.

ДИАГРАМА НА РАННАТА ХРОНОЛОГИЯ НА АПОСТОЛ ПАВЕЛ

Събитие	Бележка	Време
Възкресение : Петдесетница	Деян. ; 1:3,52:1	29 г. сл. Хр.
Обръщението на Павел в Дамаск	Деян.9:1-18	30 г. сл. Хр.
Посещението на Арабия	Гал. 1.17	31/33
Завръщане в Дамаск		
Първо посещение на Павел в Ерусалим	Гал. 1:18	33/35
Разговор с Кифа		
Петнадесет дни в града		
Пътешествие в Сирия и Киликия	Гал. 1:21	
Ранно служение в Антиохия		
Второ посещение на Ерусалим	Гал. 2:1-10	46 г. сл. Хр.
Придружен от Варнава и Тит		
воден от откровението		
Частен разговор		

Оплакване от "лъжебратята"
Съгласие с Яков, Кифа и Йоан

Текстът не показва
промеждутък

Първо мисионерско пътешествие

Завръщане в Антиохия

Гал. 2:11 и сл.

Посещение на Кифа

Спорът

Написване на Посланието към Галатяни

Ерусалимският събор

Деян.15:1-35

48/49 г. сл. Хр.

Съдържание

Посланието към Галатяните не е писано като очерк по съвременна история. То било протест срещу изопаването на Христовото благовестие. Основната истина за оправданието чрез вяра, а не чрез дела по Закона била замъглена от юдаистите, които настоявали вярващите в Христос да спазват Закона, ако искат да бъдат свършени пред Бога. Когато Павел разбрал, че това учение започнало да прониква в галатийските църкви и че то ги отчуждава от наследената свобода, той написал страстен протест, който представлява съдържанието на това послание.

Тонът на тази книга е войнствен. Тя е пълна с възмущение, въпреки че това не е личен гняв, а гняв на духовния принцип. "Но ако и сами ние, или Ангел от небето ви проповядва друго благовестие освен онова, което ви проповядвахме, нека бъде проклет." (1:8), предупреждавал развълнувано Павел, упреквайки галатяните в това, че са приели легалистична заблуда.

План

Структурата на Посланието към Галатяните е симетрична и логична както следва:

ПОСЛАНИЕ КЪМ ГАЛАТЯНИТЕ: ЗАЩИТА НА ХРИСТИЯНСКАТА СВОБОДА

Въведение 1:1-9

Приветствие: Основание на свободата 1:1-5

Повод: Призив към свободата 1:6-9

I. Биографичен аргумент: Независимо откровение 1:10-2:21

Независимо от човешкото учение 1:10-17

Независимо от църквите в Юдея 1:18-24

Независимо от юдействащите братя 2:1-10

Независимо от натиска на апостолите 2:11-18

Независимо от личните интереси 2:19-21

II. Богословски аргумент: Неуспеха на легализма 3:1-4-3-1

От личния опит 3:1-5

От старозаветното учение 3:6-14

От приоритета на обещанието 3:15-22

От превъзходството на зрялата вяра 3:23-47

От опасността за реакция 4:8-11

От противоположността на подбудите 4:12-20

От разликата между робството и свободата 4:21-31

III. Практически аргумент: Ефекта на свободата 5:1-6:10

Начално твърдение 5:1

Последствията от легализма 5:2-12

Определение на свободата 5:13-15

Личната практика 5:16-24

Социална практика 5:25-6:10

IV. Заключение 6:11-18

Подтик към свободата: Кръста 6:11-16 Цената на свободата: Страданието 6:17

Благословение на свободата 6:18

Оценка

Ако ранното датирание на Посланието към Галатяните е вярно, тогава то представлява най-ранното от всички запазени писма на Павел. То предава накратко самата същност: "благовестието, проповядвано... от Павел на езичниците" (Гал. 2:2). В него той показва, че главната трудност на човека е да получи правилно положение пред Бога. Тъй като той не е в състояние сам да постигне това, защото "човек не се оправдава чрез дела по закона" (2:16) някой друг трябва да направи това заради него. Христос му дарил това оправдание и положение пред Бога, тъй като "...даде Себе Си за нашите грехове, за да ни избави от настоящия нечист свят..." (1:4). Неговият дар е достъпен за всеки, който разчита на Него, за да може "обещанието, изпълнено чрез вяра в Исуса Христа, да се даде на тия, които вярват" (3:22). Това положение не е просто легална измислица приложима само външно или чрез спазване на обряда, но става част от вътрешния живот посредством единение с Христос. "...Съразпнах се с Христа, и сега вече, не аз живея, но Христос живее в мене; а животът, който живея в тялото, живея го с вярата, която е в Божия Син, Които ме възлюби и предаде Себе Си за мене" (2:20). По такъв начин спасението не е само приложение на новия живот, но също и неговото предаване.

По такъв начин Посланията на Яков и към Галатяните илюстрират две страни на християнството, които от самото начало изглеждали противоречащи си, въпреки че в действителност те се допълват една друга. Яков строго настоява за етиката на Христа, изискване вярата да докаже своята реалност чрез плодове. Но въпреки всичко Яков не по-малко от Павел подчертава необходимостта от преобразяване на човека от Божията благодат, тъй като казва: "От собствената Си воля ни е родил чрез словото на истината, за да бъдем един вид пръв плод на Неговите създания" (Як. 1:18). Посланието към Галатяните подчертава силата на благовестието, произвеждаща етика: "Христос ни изкупи от проклетията на закона, като стана проклет за нас ... така щото благословието, дадено на Авраама, да дойде чрез Христа Исуса на езичниците, за да приемем обещания Дух чрез вяра" (Гал. 3:13,14). Павел бил не по-малко загрижен за нравствения живот от Яков, защото казва: "Защото вие, братя, на свобода бяхте призовани; само не употребявайте свободата си като повод да угаждате на плътта, но с любов служете си един на друг" (5:13). Подобно на двете страни на една монета тези две страни на християнската истина трябва винаги да се държат заедно.

Така започнала мисията сред езичниците с нейното по-широ прогласяване на християнската истина. Учението за оправданието чрез вяра без пазене на Закона било признато и прието от църквата. Християнството било готово за новата ера на развитие.

ГЛАВА 15

ПРОГРАМАТА НА АПОСТОЛ ПАВЕЛ: ДЕЯНИЯ НА АПОСТОЛИТЕ 15:36 - 21:16

След Ерусалимския събор Павел и Варнава се върнали в Антиохия и прекарвали известно време "като проповядваха и поучаваха" (15:35). Вероятно спорът за обрязването довел до интелектуално объркване в църквата, което можело да се премахне само с помощта на внимателно наставление. Но мисионерските планове не били забравени и след известно време започнало ново начинание.

Сравнението между Деян. 15:36 и 13:1.2 ще покаже, че новата мисия била предложена от Павел, докато идеята за първото пътуване в Кипър дошла от цялата църква. Ръководната позиция, която заел Павел в средата на предишното пътуване (13:13), станала сега утвърдил се факт. Освен това, предложението на Павел разкрило важна страна от мисионерското му виждане: "Да се върнем, сега по всички градове, гдето сме проповядвали Господното учение, и да нагледаме братята, как са" (Деян. 15:36).

Евангелизацията трябва да се съпровожда с утвърждение посредством наставления и организиране на новоповярвалите. За съжаление между Варнава и Павел възникнало разногласие, което поне известно време, разделило техния съвместната им работа. Варнава искал да вземе със себе си своя роднина Йоан-Марк, чието служение в миналото пътуване не било задоволително. Несъмнено той искал да даде на младия служител втора възможност. Осъзнавайки цялата сериозност на задачата Павел считал, че Йоан-Марк не е подходящ за това дело и отказал да го вземе за свой сътрудник. В известен смисъл и двамата били прави. Марк бил твърде ценен, за да бъде отстранен заради един неуспех, но от друга страна не бивало да се рискува живота на младите църкви с назначаването на невнимателен и неблагонадежден работник. Решението, което те взели било най-доброто при дадените обстоятелства. Варнава взел със себе си Марк в Кипър, своята родина, където възможното отпадане на Марк не би донесло толкова голяма вреда и където той не би бил подложен на такова напрежение, което го очаквало в пионерската работа в Азия. Павел пък избрал Сила, един от хората, които били изпратени от Ерусалимския събор в Антиохия и те тръгнали на север през Сирия и Киликия към границите на Мала Азия.

От този момент Варнава изчезва от разказа на Деяния на апостолите. Но Павел, очевидно не скъсал отношенията си с него окончателно, тъй като го споменава по-късно (1 Кор. 9:6) като все още вършещ Божието дело и част от кръга на своите приятели пред периода, когато той писал Първото послание към Коринтяните. Този епизод ни показва как двама добри хора могат да имат различни мнения по важни въпроси и в същото време да останат в добри отношения. Подкрепата на Марк от Варнава се оправдава с това, че той пораснал духовно, а ревността на Павел на новото поле на действие донесла много нови работници и може бипредотвратила второ разочарование, което преживял Павел в Пергия, когато Марк оставил своите спътници.

Втора мисия в Мала Азия

Експедицията потеглила през 49 г. сл. Хр. след кратък период на проповядване и поучение в Антиохия. Те минали през "Сирия и Киликия утвърждавайки църквите" (15:41). По такъв начин всяка от двете групи започнала своята мисия отново посещавайки църквите, основани от тях по-рано, тъй като Павел дълго се трудил в тези райони преди да бъде призван в Антиохия. Продължавайки пътя си по суша, те минали на север от Тарс през Киликийските врата и след това тръгнали на запад по керванния

път, който водел през южна Галатия. Вероятно едва през късната пролет или ранно лято те напуснали сухата равнина и заочнали да изкачват планините навътре в страната.

Накрая те достигнали Дервия и Листра, които били последните спирки от миналото пътешествие. Тук се случило нещо необикновено. Павел намерил Тимотей, млад новопокръстен християнин, чиято майка била еврейка, а баща му грък. Вероятно майката повярвала по време на предишното посещение на Павел. Тимотей добре познавал Стария завет, в който бил наставляван у дома от своите майка и баба евреи (2 Тим. 1:5, 3:14-15) и бил уважаван от местните вярващи. Разпознавайки в Тимотей потенциален водач и ценен помощник за работата в страната, Павел решил да го добави към своята група.

Но положението на Тимотей поставило пред Павел нов проблем. Като син на грък и необрязан, той можел да бъде отхвърлен от евреите, които вече показали своята враждебност към Павел и неговото благовестие. От друга страна, ако Павел му казал да се обреже, нямало ли това да бъде отстъпка пред юдаистите, които и така вече били създали смут в Галатия и чиято позиция Павел нападал в посланието си? По време на това пътуване Павел разпространявал решително на Ерусалимския събор (Деян. 16:4) и обрязването на Тимотей би противоречало на всичко, което той защищавал. Въпреки всичко той му наредил да се обреже. Тимотей бил полуевреин по кръв и пълен евреин по възпитание. Това действие не нарушавало принципа, че за езичниците не е необходимо да се подчиняват на Закона, тъй като Тимотей не се считал езичник. Това била лична отстъпка, която не нарушавала никакъв принцип, но премахвала пречиките в по-нататъшната работа сред евреите в този район. Повярвалите езичници едва ли били обезпокоени от това, защото все едно считали Тимотей за евреин и защото тях самите никой не ги принуждавал да се обрязват.

Очевидно писмото и личното посещение на Павел донесли мир в галатийските църкви. Никакви подробности от това пътешествие не са дадени, освен че "църквите се утвърдяваха и на брой се умножаваха всеки ден" (16:5).

Завършвайки посещението си в Галатия, Павел търсил нови полета за действие. Той проповядвал покрай западната граница на Галатия, където населението било фригийско по националност ("фриго-галатийската страна") и продължавал да се придвижва по-нататък по пътя към Азия (16:6). Предупрден да не влиза в Азия, той отправил поглед на север към Мизия и Витиния, но и тези провинции били затворени за него. В пълно недоумение той отишъл в Троада, най-западното пристанище на Азия, обмисляйки там своята следваща крачка.

Мисията в Македония

В Троада се случили две важни събития. Първото било нощното видение на Павел, в което му се явил "...един македонец стоеше та му се молеше, казвайки: дойди в Македония и помогни ни" (16:9). Павел незабавно приел видението като отговор на своето безпокойство. Решението било незабавно. Ако тогава той беше отишъл на изток, вероятно днес западния свят щеше да получава мисионери на евангелието от изток, а не да ги изпраща там. Евангелизацията на Европа и цялото влияние на евангелието върху западната цивилизация започнало от този отговор на Павел на македонския призив.

Второто събитие било това, че в Троада към Павел се присъединил Лука, мисионер-летописец и автор на Евангелието според Лука и Деяния на апостолите. В 16:10 се забелязва ясна промяна в начина на изразяване, от която се вижда, че от този момент авторът станал участник в действието. "И като видя видението, веднага потърсихме случай да отидем в Македония ..." Въпреки че авторът не нарича себе си по име в своя разказ, употребата на лично местоимение първо лице множествено число издава

неговото присъствие и помага на читателя да възпроизведе до известна степен връзката между автора и тези епизоди, които описва.

Филипи

Напускайки Троада, вероятно през август, Павел и неговите спътници пресекли Егейско море и достигнали Неапол в Македония, пристанището на Филипи. Самият град Филипи се намирал на 16-20 км. навътре в страната покрай реката Гангит. Градът бил наречен в чест на Филип, бащата на Александър Македонски, който го основал като център за разработване на златните и сребърни находища, намиращи се наблизо. През Филипи минавал търговският път, който вървял от Неапол по великия път Игнатий достигайки на запад до Дирахия. пристанище на Адриатическо море.

Филипи бил главния град в областта и римската колония (16:12). Статусът на колония правел жителите на този град римски граждани с привилегиите да гласуват на римските избори и да бъдат управлявани по римски образец. Такива градове ревностно пазели своите политически привилегии и избягвали всяко действие, което би могло да предизвика недоволство към тях от страна на Рим. Знаейки това Павел по-късно им писал: "А нашето гражданство е на небесата" или в друг превод на Мофат: "Вие сте колония на небето" (Фил. 3:20), като че ли казвайки, че в духовно отношение те толкова принадлежат към вечния град, колкото в политическо - на Рим.

Тъй като във Филипи нямало голяма еврейска колония, нямало и синагога, в която Павел би могъл да започне да проповядва. Малкото молитвено събрание извън града на брега на реката било единствената група, която той успял да намери и към която се обърнал. Лидия, жена от град Тиатир, прозелитка, търгуваща с морави платове, отворила вратите на своя дом, за Павел.

По времето на своето служение в града Павел изгонил беса от слугинята-предсказвателка, която била източник на доходи за своите стопани. Ядосани от загубата на дохода те обвинили Сила и Павел, че "проповядват обичаи, които не е позволено на нас, като римляни, да приемаме или да пазим" (Деян.16:21). Този призив към политическите предубеждения довело до аерст и побой над Павел и Сила, които (по-късно) били освободени от затвора от земетресението. Факта, че били римски граждани им помогнал да избягнат по-нататъшно наказание, но служението им във Филипи приключило и те отишли на други места. Тук в повествованието завършва и употребата на местоимението "ние", от което може да се заключи, че авторът останал във Филипи. Неговият явен интерес и гордост от града, познаването на подробностите за него и факта, че по-късно, след завръщането на Павел във Филипи, местоимението "ние" отново се появява, позволява да заключим, че той останал там като пастир в новата църква и вероятно служел като евангелист в Македония.

Солун

Продължавайки по-нататък по Игнатиевия път от Филипи, Павел и неговите спътници минали през Амфипол и Аполония в Тесалоника, днешният Солун. Той бил основан около 315 г. пр. Хр. от Касандър, който го нарекъл така в чест на жена си, доведена сестра на Александър Македонски. Това бил свободен град, морско пристанище и търговски център с началници, които се наричали политархи (17:6).

Еврейската колония е Солун имала синагога, "където Павел проповядвал в течение на три седмици". Лука ясно, макар и накратко предава словото, което Павел преподавал на еврейските си слушатели. Негова централна идея била, че Месията от Писанията трябвало да умре и възкръсне от мъртвите. Това било нова идея за евреите, които си

представяли Мисия единствено като цар. Втората идея била, че Исус от Назарет съответства на пророческото описание и трябва да бъде признат за Месия (17:3). Заключение няма, но съдържанието е ясно. Ако Исус от Назарет е предсказан Месия, всички верни евреи трябвало веднага да Го приемат.

Последвало рязко разделение на мненията. Някои евреи повярвали и сред гърците-прозелити също имало значителен отклик. Споменавайки за това събитие в своето първо послание към тази църква, Павел пише, че те приели от него словото Божие "не като слово човешко, а като слово Божие (каквото е наистина)" (1 Сол. 2:13) и че те "от идолите се обърнахте към Бога, за да служите на живия и истински Бог" (1:9). Няколко пъти в Посланията към Солунците той споменава напрежението в отношенията между повярвалите и евреите, които не приели словото и не могъл да скрие своето възмущение от тяхната дребнава завист, която му пречела да преподава Христовото благовестие на езичниците (2:15-16). Съпротивата станала толкова силна, че евангелистите не могли да останат в града. През нощта те избягали в Берия, където отново започнали да проповядват в синагогата

Берия

Посещението в Берия било много по-спокойно, отколкото това в Солун. Евреите приели проповедта на Павел и с усърдие изследвали Писанието за да разберат дали той наистина говори истината. Въпреки че едва ли са били по-готови да приемат неговата проповед от своите религиозни приятели в Солун (Деян. 17.11), те били по-искрени в отношението си. Броят на вярващите се увеличавал, когато пратеници на Солун дошли в Берия и започнали да говорят против Павел. Разбирайки, че нищо не могат да направят, вярващите изпратили Павел на път към морето, за да се качи на кораб, но вместо да продължи пътя си към пристанището, той завил на юг и отишъл в Атина, където евреите не могли да го достигнат.

Въпреки тези гонения, църквата в Солун процъфтявала, което се вижда от посланията на Павел. Когато Павел напуснал Берия, Сила и Тимотей останали там, за да довършат започнатото, което той не могъл да направи. Изглежда Тимотей се присъединил към Павел в Атина и донесъл новини за безредиците в Македония, които хвърлили църквите в трудности и изкушения. Павел веднага го изпратил обратно, за да ободри църквата и да донесе вест как понасят изпитанията (1 Сол. 3:1-5). Сила вероятно също се върнал в Македония, възможно във Филипи. Така или иначе Павел останал в Атина сам и не се срещнал със своите помощници докато те не се присъединили към него в Коринт (Деян. 18:5).

ПОСЛАНИЯТА КЪМ СОЛУНЦИТЕ

1 Солунци

Съдържание

Въпреки че хронологически тези послания се отнасят към времето на пребиваването на Павел в Коринт, приблизително в края на 51 г. сл. Хр., те ще бъдат разгледани тук заради тяхната връзка с църквата. Те били написани в течение на няколко месеца едно след друго, когато Павел работел в Ахаия. Първото писмо било написано веднага след Тимотей се върнал с вест в Коринт и съдържа в своето приветствие имената на Тимотей и Сила. Неговото съдържание се дели в общи линии на две теми: похвала за твърдостта на солунците въпреки гоненията от страна на юдеите и поправка на някои появили се сред тях грешки и погрешни разбирания. Основната доктринална тема е свързана със

завръщането на Христос, въпрос, който не се появява в Галатяните, освен ако не приемем за такава алузията на Павел да очакват надеждата на правдата (Гал. 5:5). Тя не представлява новост в апостолската проповед понеже Петър каза, че Исус е бил приет на небесата докато не се изпълни всичко предсказано от пророците (Деян. 3:21) и самият Павел, в своята реч в Атина казва, че Христос ще съди света (Деян. 17:31). Яков също говори а завръщането на Господа (Як. 5:7-8). Посланията към солунците обаче съдържат първото и подробно разглеждане на темата в християнската литература.

ПЪРВО ПОСЛАНИЕ КЪМ СОЛУНЦИТЕ: НАРАСТВАНЕ НА НОВАТА ЦЪРКВА

Структура

I. Приветствие 1:1

II. Състояние на църквата 1:2-10

Характер на църквата 1:3

Избиране на църквата 1:4-7

Репутация на църквата 1:8-10

III. Отношението на апостолите към църквата 2:1-3:13

Поведението на Павел по отношение на църквата 2:1-12

Приемането на Павел от Солунци 2:13-16

Грижата на Павел за църквата 2:17-3:10

Молитвата на Павел за църквата 3:11-13

IV. Проблемите на църквата 4:1-5:11

Проблемът за половата нравственост 4:1-8

Проблемът за общественото поведение 4:9-12

Проблемът за състоянието на умрелите 4:13-18

Проблемът за времената и сроковете 5:1-11

V. Заключение и увещания и приветствия 5:12-28

Оценка

Проблемите в това послание значително се различават от онези, които били обсъждани в Посланието към Галатяните. Като цяло те отразяват проблемите на повярвалите езичници, а не на евреите. Проблемите за блудството и безделието едва ли биха могли да възникнат сред евреите, защото Законът, който се запечатва в душите на еврейските деца от ранна възраст разрешава тези проблеми предварително. При езичниците нямало подобна подготовка. В сексуалните връзки те се ръководели от удоволствието и удобството и въпреки че езическите моралисти установявали някакви граници на разпуснатостта, те не говорели с авторитет "Така казва Господ". Обществената солидарност, която при евреите била следствие от живота в семейството и верността към израелското общество, не характеризирала езичниците, които чрез самото си обръщение били откъснати от социалните връзки, които езическото предлагало. За да създаде чувство на братство и взаимна отговорност на солунците било заповядано да работят усърдно и да бъдат щедри към "тези, които нямат" (4:12).

Учението за второто пришествие на Господ не било съвсем ново, защото по-късно Павел писал, че им говорил за това, когато бил с тях (2 Сол. 2:5). Той може да е знаел дори част от ученията на Христа по въпроса, защото казва: "Прочие, това ви казваме чрез слово Господне..." (1 Сол. 4:15) и привежда известния обрат на речта "като крадец нощем", който използвал Исус по същия повод (Мт. 24:43; Лк, 12:39-40). Първата част от разсъждението за възкресението на мъртвите и грабването на живите (1 Сол. 4:13-18) изглежда била предизвикана от грижата на солунците за мъртвите. Те вярвали, че Господ

ще дойде, но какво ще стане с тези, които не са живи по време на Неговото пришествие? Втората част (5:1-11) била предизвикана от желанието да знаят кога ще дойде Христос. Павел казал, че отговора се крие в духовната трезвеност, а не в догадките и разчетите. Ако те бъдат будни и действени, радостно очакващи пришествието на Христа, те ще избягнат гнева и няма от какво да се страхуват.

2 Солунци

Съдържание

Второто Послание към Солунците било написано с цел да се премахне неразбирането, "като че ли вече е настъпил денят на Господа" (2 Сол. 2:2). Възможно е пламенността, с която Павел проповядвал това учение да е довела до неразбирането на неговата проповед или алузиите съдържащи се в първото послание. Може би те приели учението от някакъв лъжлив източник, защото той ги моли "да не се поклащате лесно от здравия разсъдък, нито да се смущавате било от дух, било от слово, или от послание, уж от нас изпратено" (2:2), което може да означава, че той отричал като лъжливо някакво учение приписвано му от други. Във всеки случай той се опитвал да им даде ясен критерий, по който те могли да знаят приближаването на "деня Господен".

За съжаление, тези критерии, които били понятни за Павел и солунците, не са съвсем ясни днес. Мъглявото споменаване на "онова, що го задържа" (2:6,7) трудно се поддава на тълкуване. Както се вижда, завръщането на Господа ще бъде предшествано от три големи събития: (1) внезапно отстъпление от благочестието (2:3), (2) отнемане на някакво задържащо влияние (2:6,7) и (3) пълното откровение на въплъщението на греха, който е оживен от сатаната ще се противи и ще се превъзнася над всичко, наричайки се Бог (2:4,9). Никъде на друго място в посланието не се среща това конкретно есхатологично учение. То обаче било неотменна част от настоящото наставление на Павел към църквите. Това място показва, че тайната на беззаконието и тайната на Христос се развиват едновременно в света и че накрая те ще достигнат до неизбежен сблъсък, при който Христос трябва да възтържествува. Победата ще представлява Неговото лично завръщане на земята, при което Той ще унищожи антихриста и ще възнагради Своите светии.

Увещанието в третата глава е разширение на призива даден в Първото послание към солунците "и усърдно да се стараете да живеете тихо, да вършите своите работи и да работите с ръцете си, както ви заръчрахме" (1 Сол. 4:11). Някои солунци до такава степен се увлекли от мисълта, че пришествието на Христа ще ги избави от злото и трудностите в света, че престанали да работят в очакване на Избавителя. Те не вървели в крак с останалата църква и зависели от другите за материалните си нужди (2 Сол. 3:6-11). Павел ги увещава сами да осигуряват живота си и да си гледат работата.

ВТОРО ПОСЛАНИЕ КЪМ СОЛУНЦИ: ОЧАКВАНЕ НА ЦЪРКВАТА

План

I.Приветствие 1:1,2

II.Очакване при гоненията 1:3-12

 Благодарност за порастването 1:3,4

 Обяснение на целта 1:5

 Очакване на изхода 1 :6-10

 Молитва 1:11,12

III.Обяснения на събитията 2:1-7

 Успокоение на тревогите 2:1,2

Предсказание на отпадането 2:3-7

Явление на антихриста 2:8-12

Поощрение на пребиваването във вяра 2:13-17

IV. Призив за готовност 3:1-15

За молитва 3:1-5

За труд 3:6-15

V. Благословения и заключителни приветствия 3:16-18

Оценка

Първото и Второто Послание към Солунците спадат най-ранните писма на апостол Павел. Те свидетелстват за това че словото, което проповядвал Павел не било някаква новост, а представлявало вече формирала се от известно време вяра. Припомнянето на Павел, че това, което е проповядвал сред тях (2 Сол. 2:15) е същото, което той писмено им предавал показва, че той имал ясно определена система от убеждения, а използването на думата "предание" (2:15; 3:6) затвърждава това впечатление. "Предание" при Павел не означало лекомислено предаване на слухове със съмнителна достоверност. По-скоро това означавало наставления, които могли да бъдат устни, но прецизно формулирани, и внимателно запазени. Той употребявал родствен глагол когато говори за предаването на факти от живота на Христос, които за него са представлявали евангелието (1 Кор. 15.3 предадох). Лука употребявал същия глагол, за да опише разказа за живота на Христос предадени от очевидци (Лука 1:2). "Преданието" трябвало да включи и етически правила, тъй като той дава да се разбере, че то било ръководство за поведение, което братята трябвало да следват (2 Сол. 3:6). Нещо повече, преданието било не само истинно, но и авторитетно. В Посланието към Галатяните Павел писал, че неговото евангелие е изключително в своята истина и че нищо друго не може да го замени. Във 2 Сол. 3:14 той казва: "И ако някой не се покорява на нашето слово чрез това послание, забележете го, за да не се събирате с него, с цел да се засрами."

Ако настоявал на своя авторитет като на нещо лично, той не би могъл да не бъде наречен религиозен егоист и тиранин. Но ако, от друга страна, той приел Божието слово и това, което говорел идвало от Бога чрез Светия Дух (1 Сол. 2:13), тогава този авторитет бил напълно основателен.

Практически всяко важно учение в системата на вярата е споменато в тези две малки послания. Въпреки че те не били писани като богословски трактати и нямали за цел да предадат богословските виждания на автора, те съдържат напълно оформило се и завършено богословско учение.

Павел и хората, които получили тези послания вярвали в единия жив Бог (1 Сол. 1:9), Отца (2 Сол. 1:2), възлюбил и избрал човека, за да се радва на неговото спасение (2 Сол. 2:16; 1 Сол. 1:4). Той изпраща спасение от гнева чрез Исус Христос, Своя Син (1 Сол. 1:10) и прогласява това спасение чрез словото на евангелието (1 Сол. 1:5; 2:9; 2 Сол. 2:14). Това слово било потвърдено и направено реално чрез силата на Светия Дух (1 Сол. 1:5; 4:8). Евангелието говори за Господ Исус Христос, Който бил убит от евреите (1 Сол. 2:15). Той възкръснал от мъртвите (1 Сол. 1:10; 4:14; 5:10). Той сега е на небесата (1 Сол. 1:10), но пак ще дойде (1 Сол. 2:19; 4:15; 3:23; 2 Сол. 2:1). На Него се приписва божественост, тъй като се нарича Господ (1 Сол. 1:6), Божий Син (1 Сол. 1:10) и Господ Исус Христос (1 Сол. 1:1,3; 5:28; 2 Сол. 1:1). Вярващите (1) приемайки Божието слово (1 Сол. 1:6), 2) и (2) отхвърляйки идолите, служат на Бога и очакват второто идване на Христос (1 Сол. 1:9,10). Естественият им растеж е в освещаването (1 Сол. 4:3,7; 2 Сол. 2:13). В личния си живот те трябва да бъдат чисти (1 Сол. 4:4-6), трудолюбиви (1 Сол. 4:11,12), да се предават на молитва (1 Сол. 5:17) и радостни (1 Сол. 5:16). Теоретически

и практически Посланията към Солунците възплащават цялата същност на християнската истина.

Мисията в Ахаия

Атина

Градът Атина бил едно от чудесата на древния свят. В своя златен век, т. е. през V век пр. Хр. зад стените му вероятно се криел повече литературен гений, философски блясък и архитектурна красота, отколкото всички други градове на древността. По времето на Павел политическата и търговска важност на Атина значително намаляла, но в него все още се усещал лек полъх на интелектуалност и култура. Жителите на Атина дълбоко осъзнавали своето наследство и се гордеели миналото си. Много от най-хубавите здания на златния век на Атина, например Ерехтейона и Партенона още стоели. Интелектуалната атмосфера на града запазила своята философска традиция и ако учителите, които често говорили по портиците и ъглите на улиците нямали творческия гений на Платон и Аристотел, те поне уважавали мислителите на миналото, което не се срещало във всички други градове.

Докато Павел очаквал в Атина пристигането на Сила и Тимотей от Македония той, както обикновено напълно се отдал на служение. Пред него се откривали две възможности за дейност: синагогата, където се срещал с обикновеното събрание на евреите и прозелитите и пазарния площад, където се срещал с езическите мислителите. Тук той срещнал нов тип опонент - образования и циничен езичник, който бил готов да слуша всичко, но без да вярва на нищо. Лука отделил доста място на един сблъсък на евреина - християнин Павел, чиято пламенна ненавист към идолопоклонничеството се сблъскала със скептичната търпимост на езичниците, които може и да не вярвали в своите богове, но и не желали да приемат сериозно проповедта на Павел.

Проповедта на Павел възбудила тяхното любопитство и те го повели в Ареопага, за да го изслушат. Ареопагът бил хълмът на Марс, неголямо каменисто възвишение в Атина, където имало достатъчно място за публични събрания. Рамзей твърди, не без основание, че Ареопаг тук означава не толкова мястото, колкото групата, която получила названието си от мястото, градската управа, която отговаряла за просвещението и давала права на чуждестранните учители. Няма основание да смятаме, че изслушването било част от процес заради повдигнати срещу него обвинения. Той просто официално представил своето учение.

Сама по себе си речта е кратък шедьовър (17:22-31). Богатата архитектура и множеството скулптури, украсяващи града дали възможност за начален контакт с публиката и тъй като по-голямата част от нея била посветена на поклонението на различни божества, Павел говорел за единия Бог, сътворил небето и земята и управляващ съдбата на човека. За разлика от неясното, отсъстващо божество на епикурейците той говорил за Бога, Който винаги присъства. За разлика от пантеистичния Лотос на стоицизма, той подчертал личността на Бога и необходимостта от покаяние, което било точно обратното на стоическия фатализъм. Презрителните възгласи на тълпата му попречили да обясни по-подробно християнското откровение, така че речта останала незавършена. Малцина приели неговото учение.

Очевидно служението в Атина било за Павел разочарование. В синагогите той също не предизвикал особено внимание, а езичниците махнали с ръка с насмешка. Той бил свикнал да бъде изхвърлян от града, но не и да бъде посрещан с презрително равнодушие. Очевидно това го засегнало дълбоко, тъй като писал на коринтяни за своето пристигане при тях след Атина: "Аз бях немоощен между вас, страхувах се и много

треперех" (1 Кор. 2:3). Възможно е това боязливо отношение да е било предизвикано от неговото физическо състояние, но по-вероятно необикновеното му отхвърляне в Атина го оставило притеснен за известно време и го накарало да пресосмисли целия си подход към апологетиката.

Коринт

От Атина Павел отишъл в Коринт, който бил съвсем град. Коринт бил разграбен и опожарен от римляните през 146 г. пр. Хр. През 49 г. пр. Хр. той бил възстановен от Юлий Цезар и се превърнал в призната политическа столица на Ахаия, която била сенаторска провинция. Коринт бил резиденция на управляващия проконсул, което се вижда от Деян. 18:12.

Разположен на провлака, който свързвал Пелопонес с континента, между Лекейския залив на запад и Егейско море на изток, Коринт станал търговски център. Вместо да плуват около Малейския нос на южния край на Пелопонес, където навигацията била опасна много капитани предпочитали да претоварят своите товари в Коринт и да ги отправят на запад от Лекейското пристанище в Адриатическите пристанища на Италия. Затова Коринт със своите две пристанища - Лекейското на запад и Кенхрейското на изток, се ползвал с монопол в търговията и бързо забогатявал.

Управлението наподобявало това във Филипи - римско, колониално, а населението било космополитно. Когато градът бил разрушен за пръв път, населението било или избито или разселено, затова при повторното му изграждане бил заселен с нови хора. Евреите пристигнали заради търговията, римляните водели официалните дела или били потомци на първите колонисти, гърците дошли в града от околните селища, а търговията събрала обичайното пъстро население от моряци, търговци, банкери и народности от всички краища на Средиземноморието.

Бързият ръст на благосъстоянието способствал да се развие култура на фалша. Коринт бил бързо развиващ се град, търсещ разкош показност, сластолюбие и зрелища. В морално отношение коринтяни били считани за по-лоши от останалите даже според нормите на обичайната езическа разпуснатост. На римска сцена обикновено ги представяли като пияници. "Да живеем като коринтяни" било израз за най-безнравствен начин на живот. Храмът на Афродита в Коринт за известно време служил като дом за хиляди жрици, които били професионални проститутки, а търговията довеждала в града всякакви хора, които включвали утайката на Средиземноморието. Богатство и крайна бедност, красота и удобство, култура и невежество съжителствали в Коринт.

Тъй като Павел не останал дълго в Атина, неговото пристигане в Коринт може да се датира през есента на същата година, през която той напуснал Македония. Управлението на Галион, пред когото го съдили, вероятно започнало от началото на проконсулската година през юли 52 г. сл. Хр. Общо Павел останал в Коринт година и половина (18:11), но колко от това време било преди съда и колко след него не е известно. Лука казва, че след като Галион прекратил делото му, той останал в града "като прекара още доста дни" (18:18). Най-вероятната дата на неговото пристигане в Коринт би била есента на 51 г. сл. Хр., което би означавало, че е отпътувал оттам през ранната пролет на 53 г. сл. Хр.

Както вече беше споменато, презрението, с което той бил приет в Атина го довело в Коринт унил и потиснат. Неговите спътници все още не се били върнали от Македония и финансите му вероятно привършвали. Когато стигнал Коринт той се захванал със стария си занаят - направата на палатки с Акила и Приксила, които били изгонени от Рим с указ на Клавдий. Дали са били вярващи преди пристигането им в Коринт или станали такива след срещата си с Павел не е известно. Така или иначе, при тях той намерил за себе си дом, работа и общение.

Скоро Сила и Тимотей пристигнали от Македония с новини за разтежа на тамошните църкви. По това време вероятно е дошла и материална помощ за Павел, за която той пише в Посланието си до Филипаяни:

"...ни една църква, освен едни вие, не влезе във връзка с мене за даване и вземане; защото и в Солун един-два пъти ми пращайте за нуждата ми" (Фил. 4:15,16).

От това място на Писанието може да се предположи, че македонските църкви дарили щедро след като Павел ги напуснал. Ободрен от добрите вести и подкрепата на Македония, Павел започнал да проповядва по-въодушевено и ясно, че Исус е Месията (Деян. 18:5).

Откликът в синагогата бил такъв, че Павел напуснал и се зарекъл, че ще ги остави в тяхното неверие и ще отиде при езичниците. Той оставил синагогата и се преместил в дома на прозелита Тит Юст, който живеел наблизо. Началникът на синагогата повярвал и много жители на Коринт приели Христос и били кръстени.

През това време служението на Павел в Коринт изглежда протичало в доста трудна обстановка. Той преосмислял своите мисионерски методи, така както казвал в Първото Послание към Коринтяни, "... аз ... дойдох да ви явя Божието свидетелство не с превъзходно слово или мъдрост" (1 Кор. 2:1). Той не помнел точно колко души кръстил (1:16). Година и половина нов труд в този покварен, идолопоклоннически град трябва да са оставили следа върху неговото здраве и нерви. Може би неговото връщане от Ахαιа в Палестина било предизвикано от болест, въпреки че Лука не казва нищо за това. Съпроводен от Акила и Прискила Павел напуснал Коринт и тръгнал на изток. По пътя те спрели в Ефес, където Акила и Прискила си намерили място за разбота и започнали свое служение. Павел проповядвал в синагогата, но само за кратко, тъй като желяел по-скоро да стигне в Палестина. За неговото пътешествие не се казва нищо освен беглото споменаване за пристигането му. Той слязъл в Кесария, поздравил "църквата" (Деян. 18:22), макар да не е ясно дали става дума за Кесария или Ерусалим, а след това се отправил в Антиохия. Това било последното му посещение на църквата, която го изпратила. Източната част от пътешествието отнела вероятно по-голяма част от лятото, така че към есента на 53 г. сл. Хр. той бил отново на път на запад (18:22,23).

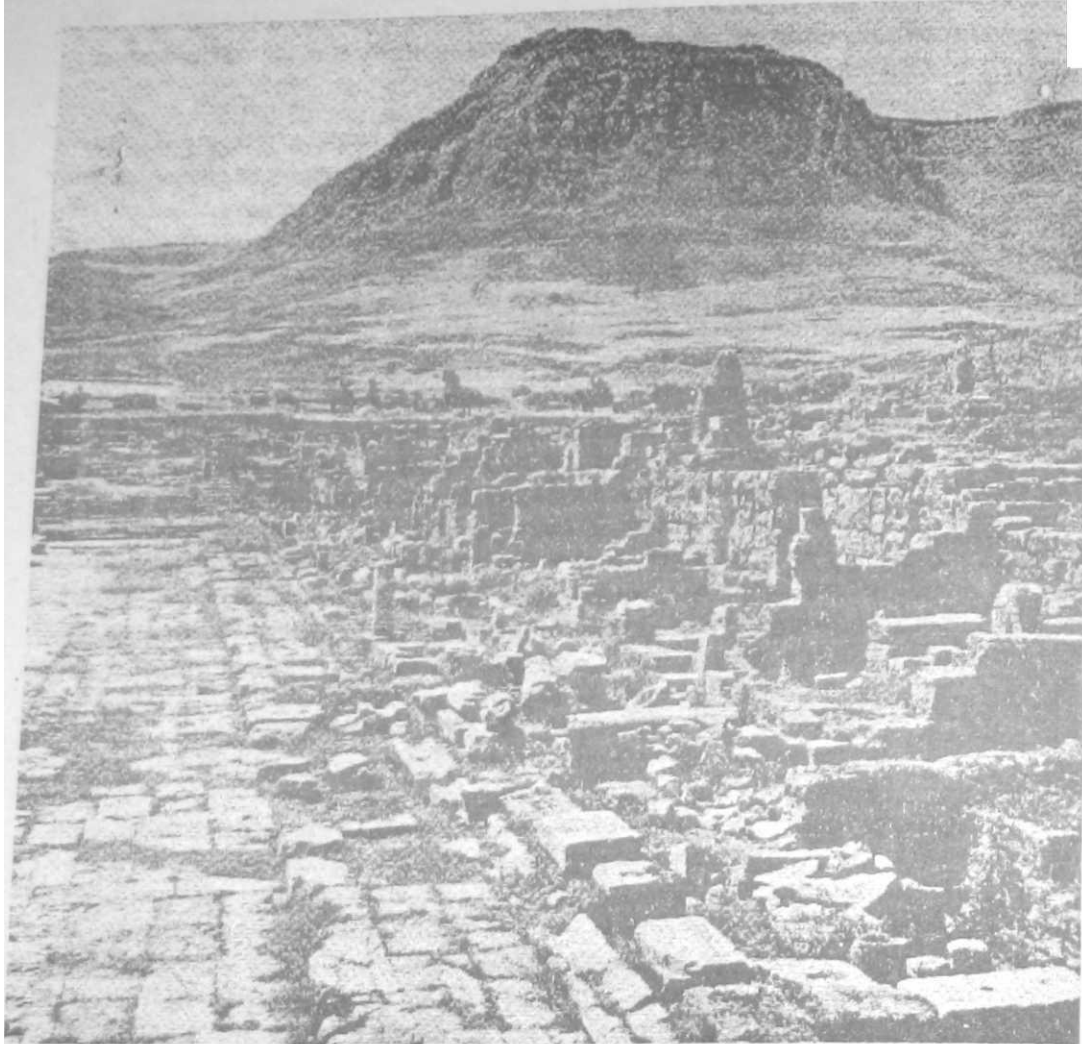
Късното лято и ранната есен могла да бъдат прекарани в обход на Галатия и Фригия. Безредието, което възникнало в галатийските църкви по време на събора (48-49 г. сл. Хр.) може би още не било утихнало, защото на Павел му се наложило да "утвърждава" учениците. Преди началото на зимата Павел бил отново в Ефес, където започнал своята мисия в Азия и това било най-дългото и вероятно най-бурното му служение.

Мисия в Азия

Ефес

Град Ефес бил едно от най-древните селища на западното крайбрежие на Мала Азия и водещ град в римската провинция Азия. Неговият произход е неясен, но през VIII век пр. Хр. той вече бил значително селище, което от ранни времена принадлежало на гърците. Градът е разположен на пет километра от морето, на река Каистра, която в онова времена била плавателна, така че Ефес бил пристанищен град. Долината на Каистра прониквала далеч навътре в страната, образувайки керванен път на Изток. Пътища от Ефес водели към всички други големи градове на провинцията и го свързвали с търговските пътища на север и на изток. За евангелизацията това било стратегическо положение, тъй като работниците от Ефес можели да поддържат връзка с всички райони във вътрешността на самата Азия.

Забележителност на Ефес бил великият храм на Артемида местната богиня, която по-късно отъждествявали с гръцката Артемида и римската Диана. Това била многогърда статуя с женско лице и с каменен блок вместо крака. Първият храм започнал да се строи по всяка вероятност през VI в. пр. Хр., но не бил завършен преди 400 г. пр. Хр. Той бил изгорен до основи през 360 г. пр. Хр. и заменен с нов, по-голям комплекс с размери 130 на 67 метра, което се субсидирало от цяла Азия. Считали го за едно от чудесата на света и той бил забележителен център на поклонничество. Множество пилигрими идвали, за да се поклонят в неговото светилище.

Развалините на Агората и стария град Коринт, Гърция

Храмът не само бил център на религиозно поклонение, но понеже неговите дупки и подземия се считали за свещени и неприкосновени, той е превърнал в убежище за преследваните и в банка за съхраняване на парични фондове.

Този храм бил грубо изсечен на ефеските монети със същото название, което се използва и в Деяния за Ефес: НЕОКРОС или за "служител" (буквално "метач на храма") на Артемида (Деян. 19:35). За разлика от обикновеното държавно поклонение на древния свят, жителите на Азия като цяло и на Ефес в частност, проявявали почти фанатична преданост към Артемида. Това се вижда ясно от поведението на тълпата в амфитеатъра, когато в течение на два часа те викали: "Велика е Ефеската Диана!" (Деян. 19:34). Ефес се считал за свободен град със свое собствено управление. Върховната власт била градското събрание, когато последното било легално свикано (19:39) докато водачите

или градския сенат представлявали централното законодателно управление. Секретарят или "градският писар" бил отговорно лице, на което

би било поверено да води записки и да внася предложения в събранието (19:35). Влиянието на занаятчиите било също силно, тъй като именно майсторите на сребро се възмутили от това, че Павел пречи със своята евангелизация на търговията с религиозни сувенири, миниатюрни сребърни копия на храма.

В Ефес Павел се сблъскал с няколко сериозни проблеми. Първият бил въпросът за оцелялото учение на Йоан Кръстител, учениците на когото продължавали да действат и след неговата смърт. Аполос, образован александрийски евреин вече проповядвал в Ефес за Исус, "но признаваше само Йоановото кръщение" (18:24,25). Несъмнено той знаел, че Месия ще дойде, че Той вече бил помазан за служение на Бога и че подготовката за Неговото служение трябва да включва покаяние и вяра. Неговото знание не било толкова лъжливо, колкото частично: той не отишъл достатъчно далеч. Той проповядвал в синагогите и изглежда предизвикал известен отклик.

Наставен от Акила и Прискила неговото знание пораснало. Контраста във фразите е забележителен: Лука казва, че "той беше наставен в Господния път" (18:25), но "Акила и Прискила го прибраха и го наставиха *по-точно* пътя Господен" (18:26). Напускайки Ефес с препоръка от вярващите той отишъл в Ахаия и станал апологет на християнската вяра, особено сред евреите (18:28). По-късно той станал доверен другар на Павел и негов сътрудник (1 Кор. 16:1; Тит. 3:13).

Аполос напуснал Ефес преди пристигането на Павел, но в града имало други подобни на него. Тези хора, ученици на Йоан Кръстител, нямали лична духовна опитност. Това било толкова ясно, че когато Павел се срещнал с тях, той ги попитал приели ли са Светия Дух когато са повярвали. Те отговорили, че даже не са чували, че има Свети Дух. Предвид предсказанието на Йоан за това, че Исус ще кръщава със Свети Дух, изглеждал невероятно те никога да не били чували Неговото име,. Вътможно е обаче те никога да не били чували за изпълнението на това обещание на Петдесетница. Отговорът на Павел показал, че Йоановото кръщение не е достатъчно, за да бъде донесе пълния духовен опит, защото вярващия трябва не само да се покае за греховете си, но и се изпълни със

Свети Дух. Така първият проблем в Ефес бил да се доведат искрените, но незрели вярващи до пълно познание на истината.

Вторият значим проблем за азиатската мисия бил окултизмът. Юдейските заклинатели, представени от седемте сина на Скева и стотиците безименни хора, които изгорили своите окултни книги представляват доказателство за широкото разпространение на суеверията и демонологията. Отговорът на този проблем бил двояк. От положителната страна силата на Христа показала, че е по-голяма от силата на заклинателите и бесовските култове, болните се изцелявали, обладаните били освобождавани, занимаващите се с окултизъм били толкова изобличавани в своите зли пътища, че доброволно изгаряли своите книги, на които до този момент разчитали (Деян. 19:19). Отрицателната страна била демонстрацията на изключителността на евангелието. Християнинът не *добавял* своето християнство към другите религии: той ги изоставял напълно. Християнството не търпи съперници и този принцип никъде не бил показан по-добре, отколкото в Ефес.

Служението на Павел в Ефес било изключително успешно. Повече от две години (19:8,10) той проповядвал безпрепятствено, отначало в синагогата, а после в училището на някой си Тиран (19:9). Тук той вършел особени чудеса (19:11) и достигнал населението на Ефес и близките провинции по-цялостно, от което и да е друго място. Лука пише, че "всички жители на Асия както юдеи, тъй и гърци, чуха словото на Господа Исуса" (19:10), че "тъй мощно растеше и се усиляваше словото Господне" (19:20) и толкова много хора повярвали, че получаващите доход от своя занаят идолопоклонници търпели загуби (19:26-27). Ефеската църква станала мисионерски център и останала в продължение на векове една от твърдините на християнството в Мала Азия.

КОРИНТСКАТА КОРЕСПОНДЕНЦИЯ

Общ фон

Докато се намирал в Ефес Павел не се прекъснал връзките си с другите азиатски църкви, които основал при предишното си пътуване. Коринтската църква го тревожела заради своята неустойчивост. Тъй като тя се състояла главно от повярвали езичници, които нямали никакви познания върху Стария завет и чиито морални и религиозни устои били пряко противоположни на християнските принципи били необходими много наставления, за да бъдат те доведени до зрялост (1 Кор. 3:1-3).

Служението на Аполос сред тях помогнало в много отношения. Той привлякъл много коринтяни със своето учение и изтънчено представяне на истината. Той имал особен успех в работата с евреите, тъй като прекрасно познавал Стария завет и можел убедително да представя истините, изложени в него (Деян. 18:27,28). Павел ценял и одобрявал неговото служение (1 Кор. 16:12).

Възможно е Петър също да е посетил Коринт, въпреки че за това не знаем никакви подробности. Павел споменал неговото име като познато на коринтяни (1:12), и намекнал, че той също пътувал проповядвайки (9:5). Едва ли е възможно някаква част от коринтската църква да го считала за свой водач, ако не е имала личен контакт с него. *"Загубеното послание"*

Докато Аполос и може би Кифа били в Коринт и проповядвали там, Павел се намирал отначало в Палестина, а след и в Ефес. През този период, или скоро след неговото завръщане в Ефес, той написал послание, за което споменава в 1 Коринтяни 5:9: "Писах ви в писмото си да нямате общение с блудници...". Моралната атмосфера в Коринт била такава, че за оцеляването на църквата било необходимо пълно отделяне от злото. Изглежда неговите предишни наставления не били правилно разбрани от коринтяните,

защото в 1 Коринтяни Павел обяснява, че той не иска от тях да излязат от света, а да се отделият от християните, упорствуващи в греха.

Цялостното съдържание на предишното послание никога няма да бъде известно, защото то било изгубено. Предполага се, че фрагменти от това "загубено послание" са запазили в колекцията от ръкописи в Коринт и че 1 Коринтяни 6:12-20 и 2 Коринтяни 6:14-7:1 са части от това послание, влезли в съдържанието на по-късното послание. Това предположение се основава изцяло на субективно мнение и колкото и вероятно да изглежда, то няма достатъчно солидни външни потвърждения. Ясно е обаче, че проблемът за моралната чистота бил изключително важен за Коринт, както и за останалия езически свят, и че това бил един от първите въпроси, с които се наложило Павел да се заеме.

Първо Послание до Коринтяните

Време на написване

Отзивът на първото послание бил твърде неудовлетворителен. Аполос и Кифа се отправили към други полета за дейност и църквата лишена от добро ръководство изпаднала в объркване. Тревожни слухове за нея започнали да стигат до Ефес чрез робите на едно коринтско семейство, пристигнало там по работа. Накрая трима члена на църквата: Стефан, Фортунат и Ахаик донесли на Павел помощи и писмо от коринтяни с някои въпроси, които те искали да си изяснят. В отговор Павел написал Първото Послание до Коринтяните. То било написано в края на неговото пребиваване в Ефес, тъй като той вече бил решил да напусне Азия и да се отправи за дълго време в Македония и Ахация (1 Кор. 16:5-7). Най-вероятно то било написано през зимата или есента, защото той говорел, че ще остане в Ефес до Петдесетница поради големия успех в служението (16:8). Той събирал помощи за бедните в Ерусалим, които взел със себе си в своето последно пътуване към този град (Деян. 24:17), така че вече обмислял своето завръщане в Палестина в близко бъдеще. Възможно е то да е написано през зимата на 55 г. сл. Хр. през периода на най-големия успех на неговото служение в Ефес.

Съдържание

Първото послание към коринтяните е най-разнообразното по своето съдържание и стил от всички послания на апостол Павел. В него са засегнати всички въпроси от разделението до финансите и от църковния ред до възкресението. Всички литературни прийоми намерили място в него: логика, сарказъм, молби, порицание, поезия, повествование и изложение - накратко, то е написано в онзи стил, с който Павел би беседвал с ръководителите на коринтската общност, ако би могъл лично да общува с тях. То е напълно неофициално и по никакъв начин не може да се разглежда като очерк с богословски теми. В него обаче има централна тема. Финдлей я е нарекъл "доктрина на кръста в нейното социално приложение"²⁴. То отразява конфликта, който възникнал при сблъсъка на християнския опит и християнските идеали за поведение с разбиранията и обичаите на езическия свят. Обсъжданите от него въпроси далеч не са остарели, защото те са актуални и днес там, където християните се сблъскват с езическата цивилизация.

План

²⁴ G. G. Findlay, The First Epistle of Paul to the Corinthians in The Expositor's Bible (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., repr. 1947), Vol. II, p. 739.

ПЪРВО ПОСЛАНИЕ КЪМ КОРИНТЯНИТЕ: ПРОБЛЕМИТЕ В КОРИНТ

I. Приветствие 1:1-9

II. Отговор на съобщението от "дома на Хлоя" 1:10-6:20

Разделения 1:10-3:23

Защита на служението на Павел 4:1 -21

Критика на безнравствеността 5:1-13

Критика на съдебните спорове 6:1 -11

Отговор на разпуснатостта 6:12-20

III. Отговор на въпроси в посланието 7:1 -16:9

Брак 7:1-24

Девственост 7:1 -24

Жертвоприношение на идолите 8:1-11:1

Оценка от гледна точка на идола 8:1-13

Оценка от гл. т. на свободата 9:1-27

Оценка от гл. т. на отношението към Бога 10:1-22

Оценка от гл. т. на отношението към другите 10:23-11:1

Проблеми на богослужението 11:2-34

Покриването на главата 11:2-16

Господната вечеря 11:17-34

Духовните дарби 12:1-14:40

Възкръсването на тялото 15:1 -58

Дарения 16:1-9

IV. Заключителни поздравии 16:10-24

Структурата на Първото послание към коринтяните зависи от реда на засегнатите теми, които привлекли вниманието на Павел в разговора с пристигналите от Коринт след като той прочел писмото им до него. Кой новини дошли от Аполос и кои от тримата, които донесли писмото и даренията не се казва. Той определено говори за "домашните на Хлоя" (1:11), от които узнал за раздорите, които ставали в църквата и за безнравствеността и съдебните процеси, които нарушили техния мир. Тези теми той подробно обсъжда в първите шест глави. В глава 7 се появява нова фраза: "А за което ми бяхте писали..." (7:1) и нейните следващи повторения (7:25, 8:1, 11:2, 12:1, 15:1, 16:1) отбелязват делението в неговия отговор на техните писмени въпроси.

Оценка

Първото послание към коринтяните помага да разберем проблемите на първата църква по-добре от всяко друга новаозаветна книга. Всеки проблем е посрещнат чрез използването на духовен принцип, а не чрез препоръка на някакво психологическо средство. Рецептата за раздор е духовна зрялост (3:1-9); за блудство - църковна дисциплина, докато виновният не се покае и не бъде възстановен (5:1-5), при съдебни дела - братско решение в самата християнска общност (6:1-6). В брака между вярващи и невярващи грижата на вярващия трябва да бъде да спаси невярващия, а не да го отчужди (7:18); за неомъжените девизи въздържание или законен брак (7:36-77). В казуистичните въпроси за идоложертвената храна и подробностите на богослужението решаващ фактор е отношението на вярващия към Бога (10:31; 11:13,32). Дарбите също се разпределят от Бога (12:28) сред членовете на църквата.

Първото послание към коринтяните съдържа някои алюзии към практиката и живота на църквата, които са озадачаващи за съвременния вярващ. Статусът на "девиците" в глава 7, където изразът "дъщеря" (7:36-38) липсва в оригинала, "да го предаде на сатаната"

(5:5), когато става дума за църковната дисциплина и кръщението за мъртвите (15:29) - всичко това не се съпровожда от никакви обяснения, тъй като изглежда е било известно и на Павел и на читателите. Споменаването на тези неща не значи, че те са се практикували широко. Кръщението за мъртвите би могло да бъде местен обичай в коринтската църква, който може и да не е одобряван от Павел, но бил използван от него като практически пример в доводите за възкресението.

1 Коринтяни било доставено от Тимотей (16:10). Павел се опитал да убеди Аполос да се нагърби с разрешаването на църковните проблеми, но той отказал. Може би той мислел, че неговото присъствие само ще увеличи раздорите сред братята. Павел се опасявал за ефективността на Тимотей, защото моли коринтяни да бъде той в безопасност сред тях и да не го презират (16:10,11).

Нищо не се казва за резултатите от мисията на Тимотей, но тя явно е завършила с провал. Във 2 Коринтяни Павел на два пъти говори за своите планове и подчертава: "Ето трети път се готвя да дойда при вас" (2 Кор. 12:14, 13:1). Тъй като църквата била основана по време на неговото първо посещение в Коринт, а посланието му е писано в Македония след работата в Ефес, откъдето очаквал да отиде в Коринт, трябва да е имало още едно незаписано посещение някъде в промеждутъка между посещенията на Тимотей и заминаването на Павел от Азия. Такова посещение би могло да бъде кратко, тъй като пътят от Ефес до Коринт не бил труден. Лука не говори за такова посещение в Деяния, но той не говори също и за много други еднакво интересни или важни случки. Обзора на 2 Коринтяни показва, че Павел несъмнено е бил в Коринт, за да се опита да направи това там, което не успял да направи Тимотей и че по това време той бил дълбоко оскърбен, а съветите му не били приети. Съперници - самозванци наричащи се "апостоли", които били издържани от църквите и се хвалели с еврейския си произход и с работата си като Христови мисионери (виж 2 Кор. 10-11) се вмъкнали в Коринт и говорели против Павел. Нещо повече, църковните членове, които го обиждали решително отказали да се покаят (12:21). Положението било напрегнато.

Павел решил да не се връща повече в Коринт, докато църквата не промени своето отношение към него (1:23). Той се надявал, че ще събере малко пари в Ахαιа за помощ на Ерусалимската църква. Предвкушвайки изпълнението на първоначалния си план да посети още веднъж Македония и Ахαιа той изпратил пред себе си Тит да си изясни делата на църквата, а сам завършил своето служение в Ефес и отишъл на запад в Троада. Може би през това време той още веднъж писал до Коринт. Спекулираж се дали 2 Коринтяни представлява едно или две послания. В 2 Коринтяни 2:4 Павел си спомня за миналото послание, което той писал "с много сълзи" с надежда, че ще убеди Коринтяни в своята любов към тях. 1 Коринтяни не съответства на това описание, а 2 Коринтяни в сегашния си вид е писано после. Много учени смятат, че 2 Коринтяни 10-13 може да представляват трето писмо, написано между 1 Коринтяни и 2 Коринтяни 1-9, което било написано от Павел в своя защита и доставено в църквата от Тит (2 Кор. 7:8-13). Други твърдят, че междинното сурово послание се е загубило. Както и в случая с първото послание, няма за достатъчно външни данни за разделянето на 2 Коринтяни на две писма. Всеки ръкопис на посланията на Павел ги съдържа такива, каквито са нашите преводи, така че неговата достоверност не може да се подлага на съмнение на основата на разлики в текстовите варианти. Ако глави 10-13 представляват трето послание, а глави 1-9 четвърто в запазилите се предания и ръкописи няма никакъв намек за това.

Когато Павел пристигнал в Троада след служението си в Ефес, той с нетърпение очаквал срещата с Тит, но той не се появявал (2:12-13). Потиснат от загрижеността за това, какво е могло да се случи, Павел отишъл в Македония, където тревогата му нараснала (7:5). Докато той се трудил там и организирил в Македонските църкви събиране на помощи за Ерусалимската църква Тит внезапно се появил с добри вести за това, че в Коринтската

църква започнало пробуждане и че нейното отношение се променило от безгрижие и упорство към покаяние. Павел седнал и написал с радост своето 2 Коринтяни като подготовка за трето посещение, от което очаквал щастливи резултати. Ако цялото послание е писано през това време, той включил обширна защита на своето служение (2:14 до 7:4) и молба към коринтяните и техните едновърци в Ахаия да не останат назад в събирането на помощи за ерусалимските братя, както вече направили в Македония (гл. 8-9)

Второ Коринтяни

Съдържание

До известна степен съдържанието на това послание беше вече разгледано. То се различава от 1 Коринтяни с това, че е посветено повече на личните дела, отколкото на доктринални въпроси или въпроси за църковния ред. Човекът Павел се забелязва отчетливо: неговите чувства, желаниа, недоволства, стремежи и задължения - всичко е разкрито пред читателите. Това послание съдържа по-малко систематично учение, а повече лично изразяване на чувства дори от 1 Коринтяни и неговата структура не е толкова ясно.

План

ВТОРО ПОСЛАНИЕ КЪМ КОРИНТЯНИТЕ: ПОСЛАНИЕ ЗА СЛУЖЕНИЕТО НА ПАВЕЛ

I. Поздрав 1:1-2

II. Обяснение на личното поведение 1:3-2:13

III. Защита на служението 2:14-7:4 Характер на служението 2:14-3:18

Искреност в служението 4:1-6

Постоянство в служението 4:7-15

Устояване вслужението 4:16-5:10

Одобрение на служението 5:11-19

Пример за служение 5:20-6:10

Призив за служение 6:11 -7:4

IV. Бележки за последствията от посланието 7:5-16

V. Благодарта на жертвеността 8:1-9:15

VI. Лична защита 10:1 -12:13

VII. Пригответления за посещението 12:14-13:10

VIII. Заключителни приветствия 13:11-14

Оценка

2 Коринтяни дава възможност да се надникне в онези сфери на служението на Павел, които нито едно от другите послания не открива. То било писано не само, за да го защити от периодичната критика от страна на коринтската църква, но също и от клеветата и обвиненията на враговете, които му се противопоставяли всеки път, когато той благовествал. Разногласието, започнало в Галатия създадо мощна група юдействащи противници, които не се пристеснявали а използват всякакви честрни и нечестни методи, за да очернят Павел. Налагало му се да се бори не само с духовната инерция и

злото на традиционното езичество, но и с действителната злоба на завистливите и предубедени водачи, наричащи себе си християни.

Обвиненията от страна на противниците били много. Обвинявали го, че постъпва "плътски" (10:2). Казвали, че е страхливец, защото писал със строгостта и силата на гръм, а при среща не бил по-авторитетен от мишка (10:10) Той не се държал достойно като приеме да бъде издържан от църквите, а се унижавал с работа (11:7). Твърдели, че той не е част от групата на първоначалните апостоли и следователно нямал правото да учи (11:5; 12:11,12) и че няма препоръки, които би могъл да предостави (3:1). Те нападали личния му характер, наричайки го плътски (10:2), хвалец се (10:8,15), лъжец (12:16) и намеждали, че присвоява дадените му средства (8:20-23).

Самите обвинители изглеждали били евреи (11:22), които твърдели, че са "Христови служители" (11:23) и които с помощта на ловко използвани препоръки от други църкви (3:1) прониквали в църквата на Павел. Без съмнение те били отчасти отговорни за раздора в Коринт. Те били самомнителни и властни (11:19,20), но не били готови за мисионерски труд или страдания заради Христа (11:23 и сл.). Накратко, те били "лъжебратя".

Тази картина извлечена от думите на Павел показва, че църквата от времето на апостолите също имала своите проблеми и грехове. Удивителното не е нейното съвършенство, а това, че изобщо оцеляла. Единствено Божията сила можела да даде такава издръжливост и твърдост на една толкова слаба и плътна община, каквато била църквата в Коринт.

Положителното учение в това послание го прави едно от най-ценните книги на Новия завет. Картината на служението, твърденията за задгробния живот (гл.5), учението за даването (гл. 8-9) са забележителни пасажи.

Последното посещение в Коринт

Пристигането на Тит в Македония с вест за промененото отношение на коринтската църква (2 Кор 7:6-16) помогнало на Павел да продължи спокойно. Лука просто казва, че той прекарал три месеца в Ахаия, но не дава подробности. През пролетта на 56 г. сл. Хр. той имал намерение да се върне в Ерусалим с даренията, когато разбрал, че неговите юдейски врагове организирали заговор против него, за да го убият (Деян. 20:3). Съзнавайки, че те могат лесно да се разправят с него на борда на кораба, той отправил своите спътници в Троада, а сам, съпроводен от Лука, тръгнал на север, към Филипи по суша и по-късно отплавал в Троада веднага след празника Безквасици, който следвал Пасхата.

Факта, че местоимението "ние" отново се появява в Деянията 20:5-6 свидетелства, че Лука пътувал с Павел в Ахаия. Основавайки се на древното предание Робъртсън предполага, че Лука може да е този, за когото се казва: "Пратихме с него и брата, чиято похвала в делото на благовестието е известна във всичките църкви; и не само това, но още беше избран от църквите да пътува с нас за делото на това благодеяние" (2 Кор. 8:18-19). Име не се споменава и този брат би могъл да бъде всеки от спътниците на Павел, изброени в Деян. 20:4. Но от друга страна определителния член, който обикновено се използвал за членове на семейството, може да бъде преведен като притежателно местоимение. Ако Тит и Лука са били братя, тогава тяхната ранна връзка в Антиохия и мълчанието в книгата Деяния се обяснява много по-просто. Но при всички случаи през това време Лука бил активен помощник на Павел из цяла Македония и Ахаия и станал негов най-близък спътник в следващите години на престоя му в затвора.

Мисионерски планове за бъдещето

Павел планирал да се върне в Ерусалим само като междинна спирка за една по-обширната мисионерска работа. Погледът му бил устремен към цел по-голяма от всичките градове, които евангелизирал до този момент. Рим го привличал, тъй като той бил гражданин на тази империя. Ако успеел да стигне до Рим с благата вест, тя лесно би могла да се разпространи във всички други части на империята, тъй като всички пътища водели към Рим.

С истинско мисионерско изкуство той подготвял плана за своите действия. Лука пише за това следното: "И като свърши това, Павел чрез Духа стори намерение да отиде в Ерусалим, след като обиколи Македония и Ахая, казвайки: Като постоя там, трябва да видя и Рим."(Деян. 19:21).

ПОСЛАНИЕ КЪМ РИМЛЯНИТЕ: ЕВАНГЕЛИЕ НА БОЖИЯТА ПРАВЕДНОСТ

Общ фон

Подготвяйки се за тази нова крачка в своите мисионерски замисли Павел написал Посланието към римляните. То била изпратено от Коринт, според традиционното виждане, или от Филипи точно преди отплаването за Троада, тъй като в последните му глави Павел пише, че е проповядвал навсякъде до Илирик (Римл. 15:16), че донесъл даренията, събрани от църквите в Македония и Ахая за бедните и че се подготвя да отплава за Ерусалим, за да ги достави (15:25). Той предвиждал, че неговото присъствие в Юдея няма да бъде прието радушно от някои хора, но имал намерение скоро да се върне, за да посети Рим и даже да отиде в Испания (15:24, 28,32). Ако се приеме, че 16 глава на Посланието към Римляни е неотменима част от посланието, то е била изпратено в Рим по Фива, дякониса от Кенхрея, която тръгвала натам (16:1).

Павел имал много приятели в Рим. Той неведнъж се опитвал да ги посети, но винаги нещо пречело на това (15:22; 1:13). Църквата там не можела да бъде много голяма и вероятно се състояла главно от повярвали езичници тъй като в обръщението си към тях той ги нарича такива(1:13) и тъй като в по-късното споменаване за неговото посещение на Рим в Деянията се говори за невежеството на евреите по отношение на християнската истина. Те били чували за това движение, но сами не се били запознали с него и никой друг не бил им говорел нищо за него (Деян. 28:21). Езическата църква в Рим имала в най-добрия случай незначително малцинство евреи, а евреите, които попаднали там след изгонването при Клавдий, не се запознали с онези, които били в църквата.

Произхода на Римската църква е неизвестен. На Петдесетница в Ерусалим имало "пристигнали от Рим" (Деян. 2:10), които могли, връщайки се у дома, да разпространят вестта за Христос. Акила и Прискила били от Рим и, съдейки от Римляни 16:3, се върнали там. В Новия завет няма никакъв намек, че Петър имал нещо общо с основаването на църквата. Изглежда тя се зародила спонтанно от група вярващи, болшинството от които, вероятно се преселили в Рим от други части на света.

Павел имал няколко причини да бъде се интересува от тази църква. Неговото желание да види столицата на империята, нуждата на християните да бъдат наставени, неговото желание да предупреди юдейската част в групата, имаща голяма потенциална важност и надежда да получи от тях подкрепа преди пътешествието в Испания (Рим. 15:24) - всичко това укрепило неговото решение да прекара известно време с тях.

Посланието към римляните е писано като заместител на непосредствен личен контакт и като подготовка на римската църква за превръщането и в мисионерски център, подобно на Антиохия, Ефес, Филипи и други градове, където се трудел Павел. За това Посланието към римляните, за разлика от коринтяните е писано не за да поправи заблужденията в

църквата, а като наставление в истината. Въпреки, че то не включва всички аспекти на християнското учение (есхатологията очевидно липсва), то дава по-пълнен и систематичен обзор на цялостната същност на християнството от всички останали послания на Павел, с възможно изключение само на Посланието към ефесяните. Болшинството послания на Павел по своя характер са свързани със спорове или поправки, но Посланието до Римляни е предимно дидактично.

Съдържание

Главна тема на Посланието към римляните е откровението на Божията правда към човека и нейното приложение към духовните му нужди. По този начин неговата тема се явява основа на всеки християнски опит, понеже човекът не може да срещне Бога преди да бъде установен правилния подход за това. Посланието е насочено конкретно към езичниците. Павел казва, че е апостол на езичниците (1:5), рисува религиозната история на езическия свят като една прелюдия към откровението (1:18-32), твърди, че Божието спасение е и за "езичниците" (3:29) и че "няма разлика" между евреина и гърка по отношение на вярата. Посланието към Римляни описва спасението като универсално в своят обхват.

Развитието на тази тема за Божията правда може най-добре да се проследи по следния план.

План

I. Въведение 1:1-17

Поздрав 1:1-7

Автор 1:1-5

Назначение 1:6,7а

Приветствие 1.7б

Повод 1:6-15

Тема 1:16.17

II. Необходимост от Божията правда 1:18-3:26

Упадък в езическия свят 1:18-32

Осъждане на критика 2:1-16

Дилемата на юдея 2:17-3:8

Всеобщо осъждане 3:9-20

III. Явяването на Божията правда 3:21-8:39

Средство за правда: Вярата 3:21-31

Основа на праведността: Обещание 4:1-25

Получаване на праведност 5:1-21

Аспекти на практическата праведност 6:1-7:25

Резултати от праведността: Живот в Духа 8:1 -39

IV. Отношение на праведността към евреите 9:1-11:36

Избирането на Израел 9:1-33

Спасението на Израел 10:1-21

Падението на Израел 11:1 -36

V. Приложение на праведността към църковния живот 12:1-15:13

Призив към посвещение 12:1,2

Използване на даровете 12:3-8

Лична отношения 12:9-21

Политически отношения 13:1 -7

Обществени отношения 13:8-14

Братски отношения 14:1-15:13

VI. Заключение 15:14-33

Лични планове 15:14-29

Молба да се молят 15:30-33

VII. Постскриптур 16:1-27

Поздрави 16:1 -24

Благословения 16:25-27

Оценка

Посланието към римляните от дълго време се е считало за основа на християнското богословие. По-голямата част от неговите технически термини, като оправдание, вменияване, осиновление и осветяване са взети от речника на това послание, а неговата аргументация е образец на християнската мисъл. Неговият логически метод е очевиден. Отначало е представена темата: благовестието Христово "...е сила Божия за спасение на всеки, който вярва" (1:16). Нуждата от тази сила е показана чрез описанието на падналият свят - както юдейския, така и езическия - така, че "няма праведен нито един" (3:10). Ако всички са безпомощни и осъдени, то спасението трябва да дойде отвън, и давайки им както законова така и лична правда. И то дошло в Христос, "Когато Бог отреди да бъде с кръста Си умилюстителната жертва чрез вярата, за да покаже Своята правда в прощението на сторените по-преди грехове" (3:25). Тъй като грешникът не може да си заслужи спасението, тази праведност трябва да бъде приета чрез вяра. Човекът лично, независимо от произхода си, бива възстановен в правилни отношения с Бога чрез дошлата чрез Христос благодат.

Глави 6-8 се занимават с лични проблеми възникнали в резултат на новите духовни отношения. "Да останем ли в греха, за да се умножи благодатта?" (6:1) "Да грешим ли, понеже не сме под закон, а под благодатта?" (6:15). "Нима закона е грях?" (7:7). "Кой ще ме избави от тялото на тая смърт?" (7:24). Всички тези въпроси получават отговор при описанието на живота по Дух в гл. 8.

Глави 9-11 са посветени на по-широк въпрос. Носейки спасение за всички чрез вяра, прекъснал ли е Бог Своя завет с Израел установен чрез Закона? Павел дава да се разбере, че избирането на езичниците напълно хармонира с първоначалното избиране на Яков, а не на Исав от Бога. Избирането на езичниците за спасението е не по-малко справедливо за Бога, отколкото избирането на Израил като средство за Неговото откровение. Неговата воля е окончателна; отвъд нейните граници няма апелационен съд. Освен това, неверието на Израил е послужило той да загуби своето положение, така че сега да започнат времената на езичниците. Може би ще дойде време, когато ерата на езичниците ще свърши (11:25) и тогава вярващите от Израил ще получат своето наследство. Сегашното отношение на Бога към езичниците не е произволно и не е случайно, а в пълно съгласие с Божия план.

Практическата част от Посланието към римляните е посветена на етическото приложение на спасението, описано в първите единадесет глави. Изкупеният човек е длъжен да живее според правилото: "ако живеем за Господа живеем и умираме ли - за Господа умираме; следователно, живеем ли, или умираме - Господни сме. Защото Христос затова и умря и възкръсна, за да господарува и над мъртви и над живи" (14:8,9). В заключението (15:14-33) Павел говори за своето усещане за личен дълг към Христос да благовества "не там, дето името Христово беше вече известно" (15:20). Той изложил задълженията към благовестието на правдата с мисионерски термини.

Посланието към римляните е великолепен пример за съчетание на учението с мисионерската цел. Ако Павел не е вярвал, че хората без Христа ще загинат и че Бог им е осигурил правда, той никога не би станал мисионер. Ако не е бил активен мисионер,

той никога не би формулирал такова систематично изложение на истината, каквото виждаме в Посланието към римляните. Той показва, онова, което провел, когато "утвърждавал" повярвалите в църквите.

Крайт на мисията

Двете кратки спирки по пътя към Палестина Лука описва доста подробно в Деяния 20. Първото било събранието в Троада, където Павел проповядвал. Това е едно от най-ранните описание на християнското богослужение. Събранието станало вечерта, в първия ден на седмицата. Учениците се събрали, за да разчупят заедно хляб, вероятно вечеря на любовта или *Agape*, която завършила с Господна вечеря, описана в 1 до Коринтяни 11:17-26. Проповедта или речта била част от богослужението. Този път Павел продължил да проповядва и поучава цяла нощ, защото на другия ден тръгнал на път и било възможно да не се върне.

Втората спирка била Милет, голямо пристанище на западния бряг на Азия. Павел се отправил на бърз кораб, които заобиколил Ефес за да стигне в Ерусалим преди Петдесетница. Когато корабът акостирал в Милет, той повикал старейшините на Ефеската църква, за да произнесе пред тях прощална реч. Лука изпозлвал тази реч, за да предаде същността и досегашните мисионерски постижения на Павел. Това са думи на една велика душа, изцяло предадена в ръцете на Христос и напълно ръководена от Светия Дух в своето служение. От тази реч е очевидно, че Павел предчувствал бедствията, които го очаквали в Ерусалим (Деян. 20:22-23) и че служението му в Азия е завършено (20:25) понеже той планирал да отиде на запад в своето следващото пътешествие. Може би той осъзнал, че старостта приближава и че няма да има време още веднъж да се върне по стъпките си, както правел в предишните си пътувания, за да утвърди вярващите. След трогателното прощаване, той се разделил с тях (20:38-38). Остатък от пътешествието не се отличавал с интересни събития, освен може би повтарящите се предупреждения към Павел да се държи по-далеч от Ерусалим (Деян. 21:4,10-11). Въпреки молбите на своите приятели Павел държал на първоначалния си план, а другите неохотно се съгласили, казвайки: "Да бъде Господната воля!" (21:14).

С посещението в Ерусалим завършила най-активната част от мисионерското служение на Павел. За по-малко от десетилетие той спечелил завярващите езичници свобода от игото на законничеството. Той основал здрава верига от църкви от Антиохия в Сирия и Тарс в Киликия, през южната част от Мала Азия към Ефес и Троада, а от там през Македония и Ахаия в Илирик. Той избрал и лично обучил помощниците си: Лука, Тимотей, Сила, Аристарх, Тит и други, които били добре подготвени да продължат работата с него или без него. Той създал епистоларна литература, която вече се смятала за образец на вярата и практиката. В своето благовестие той положил основата на бъдещето християнско богословие и апологетика и със своите планове, като държавен деец, осъществил кампания за мисионерско евангелиране. Неговите планове да отиде в Рим и Испания показали, че той искал великата вяра да обхване цялата тогавашна империя. Въпреки препятствията от страна на ожесточените, дейни врагове, той утвърдил езическата църква на стабилна основа и още тогава формулирал същността на християнското богословие във вида, в който му го открил Божия Дух.

ГЛАВА 16

ЗАТВОРНИЧЕСТВОТО НА ПАВЕЛ: ДЕЯНИЯ НА АПОСТОЛИТЕ 21:17-28:31

Заклучителната част от книга Деяния на апостолите, където се говори за затворничеството на Павел, съда и изпращането му в Рим почти разочарова. Около една четвърт от книгата е посветена на събития, които на пръв поглед нямат никакво отношение към доктриналния или мисионерски успех на Църквата. Вместо да покаже как се е разширила Църквата до Рим и Испания, повествованието оставя Павел под стража в дома, нает от него самия и не казва нищо за съда пред императора или за последвалото след него служение, ако приемем, че Павел е бил освободен. Разказът се прекъсва рязко и на пръв поглед, неудовлетворително.

Рязко прекъсващия край на Деянията може да се обясни с това, че авторът написал всичко, което знаел. Ако е искал Теофил да знае всичко случило се до този момент, той би му дал цялата налична информация колкото може по-скоро и, след като е направил това, не би имал какво повече да каже. Непропорционалното ударение върху затворничеството на Павел може да означава, че Лука е можел да пише по-свободно и пълно за това, което е видял със собствените си очи, но вероятно има по-основателна причина за подробностите отнасящи се до този период. Отделянето на християнството от юдаизма се задълбочило и неговата независимост все повече и повече се забелязвала от наблюдателя. Мнението, което Рим щял да си състави за него щяло значително да се отрази на неговото бъдеще, понеже ако било сметнато за опасно революционно движение щяло да бъде потушено незабавно. В разказа до Теофил, който вероятно бил римски чиновник, Лука искал да покаже, че християнството няма никакви политически претенции и че неговите отношения с римските власти винаги са били дружески. Гонението дошло от евреите на религиозна почва, но всички обвинения, че християнството подкопава римската власт, подобно на тези във Филипи (Деян. 16:20,21), били лъжливи. Освен това, тези глави в Деянията притежават голяма биографична и богословска ценност, защото откриват повече за вътрешното мислене и учението на Павел отколкото другите части на тази книга.

Ерусалим

Появата на Павел в Ерусалим предизвикала незабавно противоречие в еврейската църква, въпреки неговите опити за примирение. По съвета на Яков, Павел взел върху себе си разноските на някои еврей-християни свързани с техния назорейски обет (21:23-24). По-рано Павел сам извършил този обред (17:18) и Яков решил, че това ще му помогне да покаже пред всички, че той не е против доброволното спазване на Закона. Постъпвайки така той можел да спре множеството слухове, че учи евреите от диаспората да не обрязват децата си и да не пазят Закона (20:21).

Павел приел съвета, когато се случило едно неизбежно сблъскване. Евреи от Азия, които били негови заклетни противници в Ефес и на други места, решавайки че той е въвел своите езически спътници в храмовото светилище го обвинили публично го нападнали. Започналият бунт бил толкова сериозен, че се наложила намесата на военния римски отряд. Те успели да спасят Павел от гнева на тълпата и го отвели в крепостта Антония за по-нататъшно разследване на делото.

Павел получил разрешение от трибуна да говори от стъпалата на крепостта (21:40) и обръщайки се към тълпата на арамейски език започнал своята защитна реч. Тълпата слушала с уважение докато той разказал за своето обръщение. Никой не възразявал на "великата светлина от небето", защото за евреите тя означавала Шекина, Божията слава,

ните против прославата на Исус, против учението за покаянието и кръщението. Едва когато Павел споменал за призива към езичниците, тълпата отново избухнала и се наложило да го отведат в крепостта за да го спасят.

В разпита и изслушването, които последвали, станали ясни две неща: че Павел е невинен по политическо престъпление и че той е римски гражданин. В течение на четири години той се намирал под въоръжена охрана. Две години били прекарани в Кесария, защото Феликс се надявал да получи от Павел подкуп, за да го освободи (24:26). Той отказал да го пусне, когато неговото прокураторство свършило, мислейки че по такъв начин ще направи евреите по-разположени към него (24:27). С назначението на Фест на длъжността, Павел, виждайки че евреите никога няма да престанат да го ненавиждат и да снемат своите обвинения се изплашил, че Фест ще ги послуша и ще го остави за неопределен срок в затвора. За да отнеме дело от ръцете на Фест той подал апелация до Кесаря (25:10-12). Фест знаейки, че Павел има римско гражданство, бил принуден да удовлетвори неговото искане и да го изпрати в Рим, за да бъде той съден пред Кесаря. Очакването на съда отнело още две години (28:30). Дали Павел бил освободен защото делото не било разгледано до определения срок или защото бил оправдан, не се казва нищо.

Периода на принудителното бездействие никак не бил безплоден. Даже в Ерусалим на Павел не било забранено да поддържа връзка с външния свят (23:16), а в Рим той живял в дом, който наел сам, откъдето извършвал своето служение сред всички, които го посещавали (28:30,31). Той не можел да пътува, но имал свободата да поучава и пише в границите на своята килия или своя дом.

Посланията, които били написани през този период показват, че растежът на Църквата не спрял поради затворничеството на Павел и че написаната от Павел литература била по-солидна по своя дидактичен характер, отколкото всичко написано до тогава с възможно изключение за Посланието към римляните. Като цяло затворническите послания посветени повече на общото учение отколкото на лични проблеми и въпроси, отколкото по-ранните написаните мисионерски послания. Те показват, че Църквата не била просто първоначално събрание на новопоявявали, ревностни, неуверени, и неорганизирани хора, а че бързо нараствала и съзрявала. Има признаци, че започнало да се появява второ поколение християни, проблем за които била по-скоро самодоволството, отколкото объркването. Те вече били наставени в основите на вярата и се нуждаели от по-задълбочено учение, което би ги просветило и утвърдило.

Въпреки че затворничеството променило плановете на Павел, неговата вяра, че целта на Бога била да го изпрати в Рим не изчезнала. Видението в Ерусалим, което видял в навечерието на съда му давало ясни указания: "Дерзай, Павле! И както свидетелства за Мене в Ерусалим, тъй трябва да свидетелстваш и в Рим" (Деян. 23:11). Насърчението се повторило по време на корабкрушението, когато ангелът му казал: "Не бой се Павле, ти трябва да излезеш пред Кесаря; и ето, Господ ти подари всички тия, които плуват с тебе" (27:44) и отговорът на Павел бил характерен: "Вярвам на Бога" (27:25). Целия този период говори за бавно, но сигурно действие на Божието провидение в Павловото служение на благовестието.

Развитието на неговото послание се забелязва и от повтарящите се алюзии в защитата му за възкресението на Христос. Приемайки факта, че даденият откъс на Деяния в основното е апологетичен, а не дидактичен по своя характер, ние все пак виждаме, че възкресението на Христос в мисленето на Павел заемало централно място. Защиатавайки се пред Синедриона той казал: "Братя, аз съм фарисей, син на фарисеи; съдят ме поради надеждата и учението за възкресението на мъртвите" (23:6). На разпита при Феликс той обяснил учението на "сектата", към която принадлежал и казал, че "че се надявам на Бога, че ще има възкресение на праведни и неправедни, " (24:15). Дори Фест, римския

управляващ, когото едва ли можем да наречем религиозно настроен представил Павел на Агрипа с думите, че евреите "имаха против него разисквания за техните си вярвания, и за Някой си Исус, Който бил умрял, за Когото Павел твърдеше, че е жив" (25:19). В отговор на предложението на Агрипа да каже нещо в своя защита, Павел попитал: "Защо да се мисли между вас нещо не за вярване, че Бог възкресява мъртвите?" (26:8). След като разказал за своето обръщение, в което се подразбирало действие на възкръсналия Христос, Павел уверил слушателите си, че неговата проповед е основана на пророчество: "...че Христос трябваше да пострада, и че Той, като възкръсне пръв от мъртвите, щеше да проповядва светлина и на юдейския народ и на езичниците" (26:23). Разбира се, ударението върху възкресението се вижда във всички послания на Павел от самото начало (Гал. 1:1; 1 Сол. 1:10; 4:14; 1 Кор. 15:1-8; 2 Кор. 5:15; Рим. 1:4). Засилването на неговото значение за вярващите се вижда в Римляни 6 и 8, но негово влияние върху етиката и благочестието е изразено по-ясно в Посланията към колосяните и ефесяните. Възможно е по време на принудителния престой през затворничеството Павел да е имал възможност да осмисли по-пълно и по-дълбоко значението на тази истина, която вече му била позната, и да формулира по-подробно нейното влияние върху живота на християнина.

Писма

Четири затворнически писма: до филипяните, колосяните, ефесяните и до Филимон били написани в периода между 56 и 57 година сл. Хр. до 60 или 61 г. сл. Хр. за тях са били повдигани някои критични въпроси: дали са писани в Кесария или в Рим? Всички ли са дело на перото на Павел? До кого били писани?

Няма никакво съмнение, че те са писани по време на затварянето на Павел, защото всички те говорят за неговите окови (Фил. 1:12,13; Еф. 3:1; 4:1; 6:20; Кол. 1:24; Филим. 1). Вероятно традиционният възглед, че са писани от Рим е верен, защото споменаването на "кесаревия дом" (Фил. 4:22) и стражата на "преторията" (1:13) подхождат по-добре на Рим отколкото на Кесария. Той изглежда се намирал на място където се пресичали много пътища, тъй като приятелите му идвали и си отивали свободно, което е много по-характерно за Рим, отколкото за Кесария.

В последните години се повдигат някои въпроси свързани с автентичността на Посланието към ефесяните. Гудспийд и други богослови твърдят, че то било написано от човек, който първи събрал и редактирал посланията на Павел, за да играе ролята на въведение към този сборник. Но самото послание носи името на Павел, личните бележки съвпадат с фактите от неговия живот и силното му сходство с Посланието към колосяните се обяснява с факта, че двете са писани приблизително по едно и също време и затова основните им идеи си приличат. Убедителни външни свидетелства, че писмото е написано от някой друг освен Павел няма, а вътрешните, които се привеждат, могат да се интерпретират по повече от един начин. Възможно е Посланието към ефесяните да е било циркулярно писмо, написано не само до църквата в Ефес, но общо до църквите в Азия, които били поле на мисионерската дейност на Павел непосредствено преди затварянето му. В някои от най-стари ръкописи отсъства фразата в Еф. 1:1 "в Ефес". Учудващо е също, че липсват лични поздравии в края на едно писмо, което традиционно се смята за изпратено до църква, в която Павел служил три години, освен ако Павел не е искал то да се прочете в няколко църкви. Неговото широко учение, което не е свързано с някаква определена ситуация или проблем на местната църква потвърждава това впечатление. Ако това е било циркулярно писмо до църквите в Азия, няма съмнение, че копие от него е дошло в Ефес. Тъй като Ефеската църква била най-голямата в цялата провинция, нейното копие било най-достъпно и копирано. Местоназначението на всяко

от затворническите послания е показано ясно в предисловието към него, така че никога не е предизвиквало спорове.

Послание към Филимон

Общ фон

Посланието до Филимон е писано по същото време и при същите обстоятелства, както и посланията към колосяните и ефесяните. Робът на колоския търговец Филимон, Онисим, откраднал част от имуществото на своя стопанин избягал в Рим, за да се скрие там в тълпата на големия град. По някакъв начин там той се срещнал с Павел и преживял обръщение (Филим. 10). Осъзнавайки необходимостта да поправи извършеното от Онисим зло, Павел го изправил обратно при Филимон с писмо, в което молил да приемат този роб и да му простят. Павел предлагал загубите на Филимон да заплати той, за своя сметка (18,19). Той писал, че се надява скоро да бъде пуснат на свобода и че има намерение пак да посети църквата.

Съдържание и структура

Макар че писмото е изключително лично, а не богословско то съдържа най-добрата картина за значението на прошката в целия Нов завет. Неговата структура е достатъчно обобщение.

ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН: ОБРАЗ НА ХРИСТИЯНСКАТА ПРОШКА

I. Поздрави: Семейството 1-3

II. Общението 4-7

III. Услугата 8-20

IV. Прощални думи 21-25

Оценка

В това послание се съдържат всички елементи на прошката: обида (11, 18), състрадание (10), застъпничество (10, 18, 19), заместничество (18, 19), възстановяването като услуга (15) и преход към по-добри отношения (16). Всички страни на Божията прошка на греха са отразени в прошката, която Павел искал за Онисим. Това е практически урок върху молбата в Господнята молитва: "Прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си".

Послание към ефесяните

Общ фон

Необходимостта да пише на Филимон и да изпрати писмо в Азия предоставяли на Павел възможност да изпрати и други послания. Посланието към ефесяните, което е циркулярно послание, предназначено да се разпространява чрез Ефеската църква и Посланието към колосяните - прякото обръщение към църквата в Колос, са писани вероятно през 60 или 61 г. сл. Хр. Преносител бил Тихик, чийто спътник бил Онисим (Еф. 6:21; Кол. 4:7-9). По времето на тяхното написаване с Павел бил Аристарх, един от делегатите на Ерусалимския събор (Деян. 20:4), азиатецът Епафрас, Лука, "възлюбения

лекар" и Димас. Марк се присъединил към Павел по това време и изглежда възнамерявал за пътува из Азия (Кол. 4:10), тъй като Павел го препоръчвал на колосяните. Исус Юст, еврейски сътрудник, е неизвестен. Фактът, че тези братя се споменават и в Посланието до Филимон означава, че двете послания са писани по едно и също време.

Посланието към ефесяните е писано, когато много църкви вече били основани и когато Павел вече имал възможност да обмисли значението на новия организъм, който се появил. Това е книгата в Новия завет, където думата "църква" означава вселенска, а не само местна църква. То има за цел да научи вярващите езичници за тяхното ново призвание и да се открие тайната на тялото Христово, в което няма нито юдеин, нито елин, нито роб нито свободен.

Съдържание

Темата за "църквата" преминава през цялото Послание към ефесяните. Посланието не е писано до новоповярвали, а до християни достигнали известна степен на зрялост и духовен опит, които искали да пораснат към по-пълно познание и живот. Някои теми се повтарят отново и отново в книгата. Първата ѝ част е пропита от идеята за суверенната цел на Бога да създаде Своята Църква (1:4,5,9,11,13,20; 2:4,6, 10; 3:11), и подробно е обсъден плана за човешкото изкупление. Във втората половина се подчертава живота на вярващия чрез думата "ходя". тя задава образец за християнско поведение (4:1,17; 5:1,8,15) чрез противопоставяне с предишния живот в света (2:1). Сферата на християнската дейност е "на небесата" (1:3,20; 2:6; 3:10; 6:12), което означава духовно, а не географско място. Силата на Църквата е действието на Светия Дух, Който е път на приемане (1:13) средство за достъп до Бога (2:18), източник на откровение на истината (3:5), тайна на истинската сила (3:16), връзка на единство (4:3,4), наставник в мисленето и говоренето (4:30), източник на радост (5:18) и въоръжение за борба (6:17).

Делението на Посланието към ефесяните, приведено по-долу следва логическия ред, водещ вярващия от разбирането за източника на неговото спасение в мислите и действието на триединния Бог към практическото приложениена това спасение в ежедневиия живот.

План

ПОСЛАНИЕТО КЪМ ЕФЕСЯНИТЕ: ПОСЛАНИЕТО НА ЦЪРКВАТА

I. Встъпление 1:1-2

II. Съзидание на Църквата 1:3-14

от Отца 1:3-6

в Сина 1:6-12

чрез Светия Дух 1:6-12

III. Съзнателност на Църквата: Молитва 1.15-23

за надеждата на призванието

за наследство на светиите

за величие на силата

за водителство от Христос

IV. Сътворение на Църквата 2:1-10

Материал: Децата на гнева

Средство: Благодатта

Цел: Добрите дела

V. Единство на църквата 2:12-22

Обединение на евреите и езичниците в Христос

VI. Призвание на Църквата 3:1-21

Откровение на мъдростта Божия 3:1-13

Познание от опит на пълнотата Божия: Молитва 3:14-21

VII. Поведението на Църквата 4:1-6:9

Нейното служение: Разнообразие в единството 4:1 -16

Нейните нравствени норми 4:17-5:14.

Нейното общо поведение по отношение на света 5:15-21

Нейните вътрешни морални норми 5:22-6:9

VIII. Конфликти на Църквата 6:10-20

IX. Заключение 6:21 -24

Оценка

Ако Посланието към римляните представлява образец за наставленията на Павел към църквата, която той иска да посети за пръв път, то Посланието към ефесяните е образец за метода на "библейската конференция". Голяма част от материала в него се среща в други послания в него има няма много етика и богословие, което да не може да бъде намерено и на друго място. Целият "комплекс" обаче е интегриран в новия образ на Църквата като самостоятелно действащо тяло, създадено от евреи и езичници, имащо свои собствени стандарти и водещо своя духовна война. Целта на това "тяло" е "единство на вярата и на познаването на Божия Син", за да израсне "до ръста на мъж съвършен, до пълната възраст на Христовото съвършенство" (4:13).

Послание към колосяните

Общ фон

Посланията към колосяните и към ефесяните са близнаци. Тяхната прилика е толкова голяма, че онези, които са се съмнявали в авторството на Павел по отношение на Ефеското писмо са стигнали до заключението, че то е копие на Посланието към колосяните с някои добавки. Колос е разположен във вътрешността на Азия, на планински хребет с изглед към долината на река Ликус, недалеч от Иераполи и Лаодикия. През периода на Персийските войни през V век пр. Хр., Колос бил град със значителна важност, но докато Лаодикия и Иерапол са разраствали, търговията западала. Той се славил особено с блестящата черна вълна, която доставяли овчарите, пасящи стада на склоновете на близките планини. По времето на Павел той западал, но градът все още имал значителни размери.

Самият Павел вероятно не посетил Колос и неговите околности, тъй като казва че "не са ме видели лично" (2:1). Градът вероятно бил евангелизиран по време на неговия престой в Азия, може би от Тимотей и Епафрас (1:7), които пътували, докато Павел бил в Ефес. Ереста, появили се в Колос и послужили като повод за написването на писмото била местно развитие появило се поради особената ситуация в града. Той бил разположен на търговския път към Изток, по който до Рим достигали както източните религии така и източната търговия. Колосяните били фригийски езичници (1:27), чиито религиозни вярвания били твърде емоционални и мистични. Те се опитвали да постигнат Божията пълнота и когато при тях идвали учители, които обещавали мистично познание на Бога, те били омагьосани от тях. Те се увличали от самоволно смиреномъдрие, изразяващо се както изглежда в някакъв аскетизъм (2:18) 20,21); покланяли се на ангелите, които

смятали за посредници между Бога и хората (2:18); въздържали са се от определени храни и напитки и спазвали определени религиозни дни и празници (2:16). Напълно е възможно в това учение да е имало нещо от юдейския легализъм, заимстван от тях от еврейското население на Мала Азия. Споменаването на церемониалността от Павел (2:11) и факта, че обредите и празниците са само сянка на бъдещето (2:17) звучат повече юдейски отколкото езически. Следователно ереста на колосяните била от същия вид, както ерестта на галатяните с тази разлика, че се фокусирала повече около личността на Христос, а не около въпроса за спасението по благодат или по дела.

Отговорът на тази ерес се криел не в продължителните спорове, а в правилното представяне личността на Христос. Павел посочил, че всички философии, духовни сили, спазвания на обреди и ограничения са второстепенни, а първото място трябва да бъде дадено на Христа.

Съдържание

Забележителен в Колосяни е текста 1:14-22, където Павел излага своята христология. Любопитно е, че това не е отделен трактат, а част от молитвата, с която Павел открива параграфа в 1:9. Започвайки с встъпително изречение обясняващо фразата "възлюбения Си Син" (1:13), молитвата продължава да описва Христа с думи, които подхождат единствено на Бог и завършва с поразителното твърдение: "в Него телесно обитава всичката пълнота на Божеството" (2:9). В творението, изкуплението, в Църквата и личния живот Христос трябва да има първото място.

Изкуплението заема важно място в Посланието към колосяните. В Христос имаме "изкупление чрез кръвта Му и прошка за греховете" (1:14). Посредством Неговата кръв на кръста се извърши примирение с Бога (1:20, 22), с кръста беше изстребено написаното с ръка, което беше против нас (2:14). Субективното приложение на смъртта и възкресението също намира място в Посланието към колосяните: "И така, ако вие с Христа умряхте ... то защо ... допускате да ви налагат постановления?... Ако сте възкръснали заедно с Христос, търсете това, що е горе, дето Христос стои отдясно на Бога. (2:20; 3:1).

План

ПОСЛАНИЕ КЪМ КОЛОСЯНИ: ПРЕВЪЗХОДСТВОТО НА ХРИСТОС

I. Поздрав 1:1-2

II Превъзходството на Христос в личните отношения

В личните връзки 1:3-2:7

В личните контакти 1:3-8

В личната представа 1:9-23

В личното предназначение 1:24-2:7

III. Превъзходството на Христа в учението 2:8-3:4

Лъжливите философии и Христос 2:8-15

Лъжливото благочестие и Христос 2:16-19

Лъжливият аскетизъм и Христос 2:20-3:4

IV. Превъзходството на Христос в етиката 3:5-4:6

Отрицателното: "Отхвърлете ..." 3:5-11

Положителното. Облечете се ..." 3:12-17

Семейните отношения 3:18-4:1

Общото 4:2-6

V. Заключителни лични приветствия 4:7-18

Оценка

Посланието към колосяните било написано като средство за борба с празния интелектуализъм, който претендирал, че пристежава тайно познание и мъдрост, но не приемал Христос в своята лъжлива философия. Павел показал, че Христос е "образ на невидимия Бог" (1:15), че в Него обитава цялата пълнота на Божеството телесно (1:19) и че в Него са "скрити всички съкровища на премъдростите и знанието" (2:3). Нещо повече, нравствените изисквания на християнския живот са тясно свързани с нейните интелектуални норми: "мислете за горното, а не за земното" (3:2). Практическата част на това послание, която започнала с този призив (3:5-4:6) е свързана с него с думата "и така", която показва пряката и съзнателна връзка между знанието и поведението. Павел не разпространявал празни теории. В неговото разбиране благата вест имала ясни етични последици.

Послание към филипяните

Общ фон

Посланието към филипяните е най-личното от всички послания на Павел, които не са написани до конкретни личности. На четири страници, колкото обикновено заема то в Библията, личното местоимение в първо лице се употребява повече от сто пъти. Павел не говорил за себе си със самохвалство и не защищавал своето лично служение, както правил във 2 Коринтяни. Църквата във Филипи му била вярна и той чувствал, че може да говори с тях свободно за своите трудности, лични стремежи и цели.

Изминало почти десет години от времето, когато Павел, Сила и Лука посетили Филипи. От самото начало неговата проповед дала положителен резултат. В църквата имало много жени, може би приятелки на Лидия, която се трудила с него в благовестието (Фил. 4:3). Някои от тях, например Синтихия и Евидия не винаги се разбирали помежду си (4:2). От самото начало на служението му в Македония тази църква го подкрепяла, но когато пътуванията му го водели все далеч и по-далеч от тях, те спрели да се грижат за него. Вестите за бедствието в Ерусалим и последвалия след това арест и пътуване към Рим събудили съчувствие в техните сърца (4:10-14) и те отново подали ръка за помощ. Епафродит доставил на Павел техните помощи, но сам се разболял тежко. Павел смятал неговото оздравяване за отговор на молитва (2:25-27) и го изпратил обратно във Филипи със свое писмо (2:26,29). Той писал, че Епафродит рискувал живота си като доставил техния дар, въпреки че той не казва каква опасност го заплашвала. Възможно е той да се е заразил от някаква болест по пътя при срещите си с различни хора, или да е попаднал по подозрение като човек, който има работа с политически затворник.

Времето на написването на Посланието към филипяните е неясно, но е разумно да приемем, че то било написано по време на двегодишното пребиваване на Павел в Рим. Лайтфут смята, че то е написано по-рано от "азиатските" послания, защото по тон то е по-близо до мисионерските отколкото до по-късните послания. Сходството на езика е слаб аргумент, тъй като авторът може да променя своя стил и лексика с течение на времето и в зависимост от причините, поради които пише. Въпреки че Лайтфут е прав да твърди, че Посланието към филипяните напомня Посланието към римляните по своята лексика и цялостен стил повече, отколкото посланията към ефесяните и колосяните, то било предназначено за църква, която била повече европейска, отколкото

азиатска и не се намирала под влиянието на мистицизма и легализма, които била такъв проблем за църквата в Колос.

Няколко фактора засягат този общ фон. Трябвало да мине известно време докато вестите за пристигането на Павел в Рим стигнали до Филипи и докато Епафродит успял да му достави техния дар. Репутацията на Павел сред преторианците (1:13) и проникването на Евангелието в кесаревия дом (4:22) изисквало известно време. Появата на две групи проповедниците, от които една завиждала на Павел и не го понасяла, а другата го поддържала (1:15,16) не могли да възникнат за един ден. Освен той бил неясен за решаването на неговото дело и въпреки че бил готов да приеме всеки изход, неизвестно защо говори, че "вярно знае", че ще бъде освободен скоро за бъдещето служение (1:23-26; 2:17,24).

Изглежда във Филипи нямало никакво определено разделение или ерес, изискващи дисциплинарни мерки. Споменаването на юдеистващите в 3:2 има предвид по-скоро потенциалната, а не реална опасност и въпреки че тонът на Павел е страстен, неговата главна цел не е да опровергава техните заблуждения, колкото да подбуди филипяни да живеят достойно за тяхното призвание и за небесното си гражданство (3:17 - 21).

Съдържание

В текста на това послание преобладават две теми: благовестието, което той споменава девет пъти, наричайки го "участие в благовестието" (1:5); "утвърждавам благовестието" (1:7); "преуспяване на благовестието" (1:12) или говори, че той е поставен "да защитава благовестието" (1:17) и "да се подвизавате единодушно за вярата"; той препоръчва Тимотей като този, който "с мене слугува в благовестието" (2:22); отново съветва "да се подвизават в благовестието" (4:3) и накрая им напомня за "началото на благовестието" (4:15) Павел употребява термина "благовестие" в смисъл на обща вяра, т. е. проповед и служение, думи и дела. В това послание няма определение какво е благовестие, но самата негова същност е изразена в две изречения, които по ред предават неговите две страни - историческата и личната: "смири Себе Си, бидейки послушен дори до смърт, и то смърт кръстна" (2:8) и "и да се намеря в Него, без да имам за своя правда оная, която е от закона, но оная, която е чрез вяра в Христа, тоест, правдата, която е от Бога въз основа на вяра" (3:9). Първото е благата вест за това, че Христос умрял за хората, а второто уверение, че човек може да бъде праведен пред Бога. Това са двете страни на благовестието.

Втора тема на Посланието към филипяни е радостта. Перспективата на Павел в Рим били неприятни, тъй като враговете му с опитвали да подкопаят неговата работа и присъдата над него би могла да бъде смъртно наказание. Но Посланието към филипяните далеч не е песимистично. Павел благодари на Бога "всеки път когато си спомням" за филипяните (1:3). защото Христос бил проповядван при тях "било престорено, било искрено" (1:18), защото смирението на вярващите там нараствало (2:2) и се радвал на това, че сам станал жертва за Христовата вяра (2:17) и "твърде се зарадвал" на това, че те пак започнали да се грижат за него (4:10). Цялото послание е пропито от светлата радост на вярата, контрастираща с мрачния фон на външните обстоятелства и бъдещите бедствия.

План

ПОСЛАНИЕТО КЪМ ФИЛИПЯНИТЕ: ЛИЧНОТО ПОСЛАНИЕ

I. Поздрави 1:1-2

II. Благодарност за личното общуване 1:3-11

Признателност

Увереност

Молитва

III. Насърчение в личните обстоятелства 1:12-2:18

Личното дръзновение на Павел 1:12-26

Ободряване на филипяни от Павел 1:27-30

Христос - пример за служение 2:1-11

Цел на служението 2:12-18

IV. Лични отношения с посланиците 2:19-30

V. Лично предпазване от легализма 3:1-4:1

Личен пример 3:1-16

Увещаване към филипяните 3:17-4:1

VI. Заклучителни съвети и приветствия 4:2-23

Единство 4:2,3

Радост 4:4-7

Мисли 4:8,9

Благодарност 4:10-20

Поздрави 4:21 -23

Оценка

Посланието към филипяните е израз на благодарност за оказаната помощ и израз на личния християнски живот на Павел. Два откъса от това послание изразяват цялостното покорство на Христос на Божията воля и цялостния стремеж на неговия служител Павел да изпълни всичко, за което е бил призван (2:5-11 и 3:2-15). Първият откъс не е писан специално като христологично есе, а е даден инцидентно, за илюстрация за природата на смирението, към което Павел призовавал филипяните. Самият факт, че Павел приемал тази истина за даденост, използвайки я за илюстрация, потвърждава богословската истина, която тя съдържа. Много мастило е било изписано заради фразата "принизи Себе Си" (2:7). До каква степен Христос се отказал от Божествените прерогативи, когато слязъл сред хората? Господ Исус Христос доброволно се отказал от видимата слава, за да приеме облика на човек и да понесе върху Себе Си наказанието за греха като човек, но Той никога не е преставал да бъде Бог. Заедно с Кол. 1, Евр. 1-2 и Йоан 1 това е един от най-забележителните текстове свързани с учението за Въплъщението.

Другият откъс в трета глава на Посланието към филипяните говори за божествената подбуда в живота на Павел. Неговата удивителна посветеност и неуморимия стремеж го нареждат сред най-великите водачи в историята, посветили своя живот на едно дело, в което безрезервно вярвали. За него животът бил Христос. Да Го "достигне", да Го "познае", да се "намери" в Него, да достигне целта, която Той поставил пред него - това занимавало всички мисли на Павел. Посланието към филипяните описва един живот изцяло посветен на Христос.

Резултат от ареста на Павел

Как завършил ареста на Павел не е трудно да се предположи, въпреки че могат да възникнат някои въпроси относно неговото освобождаване. Въпреки неговото заточение в Кесария и в Рим, служението на Павел не спряло. Чрез своите помощници и приятели, които той споменава в поздравите на своите послания, той оставал в постоянна връзка с Църквата. Принудителното прекъсване му помогнало да отдели повече време за молитва и размишления, резултат от които станали неочакваните откровения на затворническите послания. Неговата апелация пред Кесаря привлякла непосредственото внимание на

римското правителство към християнството и го заставила да вземе някакво решение по отношение на неговата законност. Ако бил обявен за *religio licita*, преследването му би станало незаконно, а сигурността му гарантирана. Ако от друга страна било обявено за *religio illicita*, т. е., забранен култ, последвалите гонения щели единствено да го препоръчат и да предоставят възможност да покаже силата си. За десет години работа сред езичниците от 46 до 56 г. сл. Хр. и за четирите години затворничество на Павел, Църквата излязла извън влиянието на юдаизма и се формирала като независимо християнско движение. Сега тя била готова за още по-голямо мисионерско разширение.

ЧАСТ IV

ПРОБЛЕМИ НА РАННАТА ЦЪРКВА

Период на консолидация
60 г. сл Хр -100 г. сл .Хр

ГЛАВА 17

УСТАНОВЕНАТА ЦЪРКВА: ПАСТИРСКИТЕ ПОСЛАНИЯ

Общ фон

Не съществува последователна история, която е състояние да опише всичко случило се с Църквата след завършване на книгата Деяния на Апостолите и до края на I век. Единствено отделните канонични книги заедно с известни намеци от писанията на отците на ранната Църква могат да ни дадат сведения за събитията през този период. Несигурността на времето и местата на написване на тези произведения усложнява проблема, така че последователна картина на тази епоха е почти невъзможно да се реконструира.

Явна промяна се случила след затварянето на Павел. Самият Павел се променил, защото макар самият той все още да не бил готов да остави своето призвание, както видяхме в Посланието към филипяните (3:12), времето било против него. В Посланието към Филимон той нарича себе си “Павел старец” (Филим. 9), а в Посланието към филипяните намеква, че смъртта му не е далеч (Фил. 1:20,21). Той все повече и повече разчитал на помощта на по-младите сътрудници, които били още на свобода и по-добре от него можели да продължат делото.

Пастирските Послания - 1 Тимотей, Тит и 2 Тимотей се отнасят за този период от служението на Павел. Тяхната оригиналност се оспорва поради разликите между тях и останалите писания на Павел по стил, език и съдържание. Те все още носят неговото име и тяхната връзка с известната му биография е достатъчно здрава, за да гарантира тяхното приемане, тъй като езикът и стилът могат да се променят в зависимост от възрастта и обстоятелствата. Между затворническите и мисионерските послания също има забележима разлика, така че различията между тях и пастирските послания не е нещо изненадващо.

Биографичните данни, които могат да бъдат почерпени от тях, като че ли показват, че той е бил оправдан на съда при първото следствие пред кесаря и впоследствие можел да служи свободно за известно време. Първоначално той имал намерението сам да достави даренията на езическите църкви в Ерусалим, а после да побърза на запад, за да утвърди църквата в Рим и след това да се отправи от там към Испания. Минали поне четири години преди той да може отново да се върне към своите планове, когато накрая бил освободен. Алюзиите, които се откриват в неговите пастирски послания няма нищо общо с това, което се говори в Деяния и в някои случаи съвсем не им съответстват. Неизбежното заключение е, че тези три послания са писани по-късно, когато Павел отново започнал да пътува.

Хронологичната връзка между пастирските и затворническите послания изглежда ясна от това, че те говорят за спътниците на Павел. Много от тях са същите като в затворническите послания, но се споменават на други места, което означава, че не се намирили в непосредствена близост до Павел. Тимотей отанал в Ефес, когато Павел

отивал в Македония (1 Тим. 1:3) докато както при последното пътешествие, което Тимотей предприел с Павел, посоката в която се движели била от Македония към Азия (Деян. 2:4-6) и Тимотей този път не останал в Ефес. Димас оставил Павел (2 Тим. 4:10), а затворническите послания го включват е групата на онези, които служили в Рим (Филим. 24). Тит бил оставен в Крит (Тит 1:5), след това отишъл в Далмация (2 Тим. 4:10), но в нито едно пътуванията на Павел в Деянията не се споменава Крит и Тит не се споменава като негов спътник, когато той отишъл там по време на своето пътешествие към Рим. Марк бил в Азия (4:11), където Павел го препоръчал в едно от своите азиатски послания (Кол. 4:10). Лука бил все още с него (2 Тим. 4:11). Тихик бил изпратен с поръчение в Ефес (4:12). Самият Павел посетил Ефес (1 Тим. 1:3), Крит (Тит. 1:5), Никопол (3:12), Коринт (2 Тим. 4:20), Милит (4:20) и Троада (4:13) и понястоящем се намирал в Рим (1:17). Той бил в затвора (1:16) и бил почти уверен, че идва краят на живота му. Във всяко отношение ситуацията била различна от тази, която е описана в затворническите послания.

Между пасторските послания трябва да е имало някакъв промеждутък от време. 1 Тимотей показва Павел като активен, наставляващ своя млад помощник за пасторските задължения. Перспективата в Посланието към Тит е много подобна. 2 Тимотей обаче звучи прощално, тъй като Павел не се надявал да преживее зимата (2 Тим. 4:21). Неговото първо следствие, на което никой не го защитил завършило в негова полза (4:17), но обвинителите станали още по-ожесточени (4:14) и неговата присъда и смъртно наказание били въпрос на време. Темпераментът на Нерон бил много променлив и шансовете за още едно оправдание били нищожни.

Пасторските послания принадлежат към една обща група. Ако езикът и стилът са някакъв критерий за определяне връзката между тях, те несъмнено са писани от един и същи човек и при едни и същи обстоятелства. Следователно те представляват добра основа за състоянието на църквата през 60-те години на християнската ера.

Първо послание до Тимотей

Ако предположим, че Павел бил оправдан през 60 или 61 г. сл. Хр. след апелацията, подадена до кесаря, той отново се върнал към своята мисионерска дейност. Противно на първоначалните му очаквания (Деян. 20:38) сега той получил възможност отново да посети църквите в Азия. В тях имало някои проблеми, което се вижда от наставленията, дадени от Павел на Тимотей с думите: "Както те молих, когато отивах в Македония да останеш в Ефес, за да заръчаш на някои да не предават друго учение нито да внимават на басни и безконечни родословия..." (1 Тим. 1:3-4). Те желаели да бъдат законоучители, но били неопитни и непосветени в тайните (1:7). Освен обърканите умове там имало и мнозина морално изоставени, като Именей и Александър (1:20), които били сурово дисциплинирани. Празнословие (1:6) и духовното корабкрушение съпътствало тези тенденции.

Църковната организация ставала все по-сложна. Службите се утвърдили и някои хора, които търсели високото положение се стремели към тях, така че престижът на позицията, а не нейната полезност станали главна цел. Споменават се епископите, дяконите и старейшините, въпреки че първите и третите вероятно са идентични. Вдовиците, които живеели на църковна издръжка били "записани" и поемали известни задължения за обществено служение в църквата (5:9). Събранията придобили някои постоянни характеристики: молитва с вдигнати ръце (2:8), мълчаливост и покорство за жените т (2:11), четене, проповед и учение (4:13), възлагане на ръцете за предаване на духови дарбии (4:14). Когато второто и третото поколение вярващи влязло е Църквата, богословието започнало все повече да се приема за даденост и зда губи своята

жизненост. Споровете и разногласията възниквали поради разминаване в мненията по всеки въпрос, а заплахата от ересите растяла.

Биография на Тимотей

Самият Тимотей бил интересен човек. Роден в Листра от баща-грък и майка-еврейка той бил възпитан в еврейската вяра и бил наставляван в Писанията от детството си. Павел го направил свой помощник по време на второто си пътуване (Деян. 16:1-3) и оттогава Тимотей останал с него. Той участвал в евангелизацията на Македония и Ахия и в продължение на три години помагал на Павел в Ефес, където добре се запознал с града и нуждите на местната църква. Той бил в числото на избраните на събора в Ерусалим (20:4) и вероятно пътувал до там с Павел. Той бил с него и в Рим по време на първият му арест, тъй като неговото име се среща в поздравите на Посланията към колосяните (1:1) и до Филимон. (1). След освобождението на Павел той пътувал с него и изглежда бил оставен в Ефес, за да разреши появилите се там проблеми, докато Павел посети още веднъж църквите в Македония. През последните години от живота на Павел той се присъединил към него в Рим (2 Тим. 4:11, 21) и сам бил затворен (Евр. 13:23), макар по-късно да бил освободен.

Тимотей бил надежден човек, но му липсвал силен характер. Той правел впечатление на незрял човек, въпреки че бил поне на тридесет години, когато Павел му поверил пастирството на Ефеската църква (1 Тим. 4:12). Той бил срамежлив (2 Тим. 1:6-7) и страдал от някаква стомашна болест (1 Тим. 5:23). Адресираните до него послания били имализ за цел да го ободрят и да го укрепят в огромната задача, която Павел му възложил.

План

1 ТИМОТЕЙ: СЪВЕТ КЪМ МЛАДИЯ ПРОПОВЕДНИК

I. Поздрав 1:1,2

II. Въведение 1:3-17

 Спешната работа в Ефес 1:3-11

 Опитът на Павел 1:12-17

III. Официално поръчение 1:18-4:5

 Цел 1:18-20

 Относно молитвата 2:1-8

 Относно служението на епископа 3:1-7

 Относно служението на дяконите 3:8-13

 Вмъкнати думи 3:14-16

 Относно отстъплението 4:1-5

IV. Лични наставления 4:6-6:18

 За личното поведение 4:6-16

 За общуването с различни групи 5:1-6:2

 вдовиците 5:1-16

 презвитери 5:17-19

 съгрешаващите 5:20-25

 робите 6:1,2

 лъжеучителите 6:3-8

 алчните 6:9-10

 Относно личната изповед 6:11-16

Относно ползуването на богатството 6:17-19
V. Заклучителни поздравя 6:20,21

Съдържание

Цялостен план на това послание е трудно постижим поради разговорния му стил и подчертано личния тон. Някои изречения изглеждат неуместни в контекста, например съвета "Не пий вече само вода" (5:23). Съвети от такъв род са характерни единствено в личен разговор, където говорещия вмъква забележки, когато си спомня за тях без да се интересува от организацията на цялостния текст. Встъплението нахвърля (1:3-17) картината на такова неотложна нужда, заради което Павел оставил Тимотей в Ефес. Той припомня на Тимотей собствения си опит, който служи като модел за призив за служение. Той напомня за задълженията на това призвание (1:18; 4:6,12,16; 5:21; 6:11,20), като че ли старейки се да не му позволи да се откаже от трудното дело. Официалното поръчение, представено с думите "Това заръчване ти предавам..." (1:18), се отнася до важността на църковната организация. Общите, духовните, официалните и доктриналните проблеми се обсъждат открито и административните задължения на пастира са изложени ясно. В раздела с личните увещания (4:6-6:19) Павел излага отношението на проповедника към неговото собствено служение и към всяка една група хора в църквите, показвайки как да се отнася към всяка от тях. Последното обръщение към Тимотей като към мъж Божий може да бъде наречено класическо, изразено с четири заповеди: бягай, стреми се, подвизавай се и спазвай (6:11,12,14), с които Павел обрисувал елементите от личния живот на служителя.

Посланието към Тит

Общ фон

В хронологичен ред Посланието към Тит следва след 1 Тимотей. Напускайки Ефес, Павел се отправил към Македония, а от там може би е отплавал за Крит, който посетил по своя път към Рим. Тогава той прекарал там известно време, но оставил Тит да утвърди църквата и да се поправи нейните заблуждения. Човек може да се чуди дали, Павел не е чувствал, че времето му привършва и затова искал да се върне в Ефес, тъй като говорил за изпращането на Тихик в Крит (Тит. 3:12). Крайната му цел бил Никопол (вероятно в Епирия) където имал намерение да презимува.

Положението на Крит било обезкуражително. Църквата не била организирана и нейните членове се държали лекомислено. Ако предписанията на глава 2 отчасти показват това, от което се нуждаела тази църква тогава, ние можем да направим извод, че мъжете в нея се държали небрежно, стариците клюкарствали и се напивали с вино, а младите жени безделничели и флиртували. Може би проповедта на евангелието на благодатта създавало в критяни впечатлението, че спасението чрез вяра няма никакво отношение към трудолюбието и нравствения живот. Шест пъти (1:16; 2:7,14; 3:1,8,14) в това кратко послание християните са призовавани към добри дела. Въпреки че Павел говори, че спасението не може да бъде достигнато с добри дела (3:5), той със същата енергия твърди, че християните трябва да вършат добри дела.

Безпорядъкът в Крит бил предизвикан от съчетанието на морална разпуснатост свързана с естествените наклонности на критяните (1:12, 13) и множество спорове за юдейските басни и постановления, които се разпространявали от юдействаща група (1:10), които били безбожни (1:16), непокорни (1:10), сеещи разпри (1:11) и користни (1:11). Тези учители се различавали от онези, които създавали проблеми в Галатия по това, че

тяхното заблуждение било морална извратеност, докато при галатяни такъв бил строгият легализъм. И двете неща са осъдени от това послание.

Както 1 Тимотей, така и Посланието към Тит са писани с цел да наставят помощника, на когото се налагало да пастирува при трудни обстоятелства. Адресатът на писмото, Тит бил познат и сътрудник на Павел повече от петнадесет години. Той бил обърнат езичник от първите дни на работа в Антиохия. Неговото обръщение било толкова убедително, че той бил "първото доказателство" и пример за необрязан християнин от езичниците, когато Павел и Варнава отишли на Ерусалимския събор, (Гал. 2:1, 3). Изглежда той бил с Павел на третото му пътуване, защото бил негов пратеник през трудното време на бунта в Коринт и успешно ги довел до покаяние и верност (2 Кор. 7:8-16). Той обходил почти цяла Македония, събирайки помощи за Павел и получил неговото искрено одобрение (8:16,19,23). Възможно е той и да е бил включен в местоимението "ние" в Деян. 20:5, въпреки че името му не се споменава никъде. За последен път в Новия завет за него се казва, че отишъл в Далмация (2 Тим. 4:17). Той сякаш имал по-силен характер от Тимотей и той бил способен да се пребори с опозицията.

ПОСЛАНИЕТО КЪМ ТИТ: ЗДРАВОТО УЧЕНИЕ

План

I. Поздрав: Източникът на здравето учение 1:1-4

II. Прилагане на здравето учение 1 5-16

Назначаване на старейшини 1:5-9

Разобличаване на лъжеучителите 1:10-16

III. Проповядване на здравето учение 2:1-15

Приложение 2:1-10

За старците

За стариците

За младите жени

За юношите

За него самия

За робите

Определение 2:11-15

IV. Наставление чрез здравето учение 3:1-11

V. Заклучителни поздравии 3:12-15

Съдържание

Общото съдържание на Посланието към Тит е сподобно на 1 Тимотей с изключение на специалното ударение върху вроизповедалните формули. В два пасажа Павел изказва най-близките до вероизповедна формулировка в целия Нов завет (2:11-14; 3:4-7).

Обърнете внимание на точките, съдържащи се в тези откъси:

1. Личността на Бога (2:11; 3:6)

2. Качествата на неговата любов и благодат (2:11, 3:4)

3. Неговата титла: Спасител (2:13, 3:4)

4. Спасителното дело на Христа (2:13, 3:6)

5. Свети Дух (3:5)

6. Значение на Божието триединство(3:5; 6)

7. Божествеността на Христос (2:13)

8. Заместническото изкупление на Христос (2:14)

9. Универсалност на спасението (2:11)
10. Спасение по благодат, а не по дела (3:5)
11. Идването на Светия Дух (3:5)
12. Оправдание чрез вяра (3:7)
13. Освещение (очистване) на Неговия Собствен народ (2:14)
14. Отделение от злото (2:12)
15. Наследство на вечния живот (3:7)
16. Второто пришествие на Христа (2.13)

Горните точки представляват кратко изложение на новозаветното богословие.

Посланието към Тит е добро изложение на доктриналното учение на Църквата, когато тя получила видими, организирани форми. Въпреки че е писано до мисионер-пионер, той представлявал една църквата, която вече преминала началния стадий на развитие и установила правилата и вярата. Думата "здроаво" означава, че признатият стандарт на учението бил приет и правилното учение и живот трябвало да се равняват по него.

2 Тимотей

Общ фон

Изпълнил ли е някога своето намерение да посети Испания Павел не е известно. Климент Римски (95 г. сл. Хр.) в своето писмо говори, че Павел "...учил на истина целия свят и когато достигнал пределите на Запада той засвидетелствал пред управляващите..." Ако Климент пишел от Рим, за него би било също така странно да говори за Рим като за "предел на Запада", както на жителя на Чикаго или на Новосибирск например да говори, че той живее на западната граница на своята страна. Климент не споменал Испания и може би единствено предполага, че Павел е изпълнил това, което имал намерение да направи. Но би било интересно да знаем действително ли Павел проповядвал там и дали ранните църкви в Северна Африка и Британия били основани от обърнали се чрез него хора.

Така всяко пътуване до Испания остава единствено спекулация и нейната поява на картата в най-добрия случай е само вероятност. Ако пътешествията на Павел следват строго изложението в пастирските послания, то той спирал в Коринт (4:20), където Ераст предпочел да остане; в Милит, където оставил болния Трофим и в Троада (4:13). Точният ред на тези пътешествия не е указан в текста. Той не спирал в Ефес, но пратил там Тихик. Вероятно той бил внезапно арестуван и изпратен в Рим, тъй като плановите му останали неизпълнени. Той вероятно се надявал да вземе оставените в Троада книги по-късно, но не успял да направи това. Мястото на ареста му е неизвестно; това би могло да стане в Троада или в Никопол.

Причината за ареста също е неизвестна. Ако медникарят Александър, споменат във 2 Тимотей 4:14 е същия Александър, за когото се говори в Деяния 19:33, може да се предполага, че това е бил еврейн-металург, който се възмущавал от Павел по две причини: заради проповедта на Павел за свободната благодат за езичниците и заради намаленото търсенето на неговите издания на светините в Ефес след като Павел ревностно проповядвал против идолопоклонничество и езичеството. Ситуацията в Ефес била напрегната. Във 2 Коринтяни 1:8 Павел писал: "за скръбта, която ни сполетя в Азия, че се отеготихме чрезмерно въвн от силата си, така щото отчаяхме се дори за живота си". В Деян. 20:19 той говорил за "заговора на юдеите", които формирал там. Може би Александър, все още възмутен от бягството на Павел от Ефес и намаляване продажбата на своите стоки го обвинил пред римските власти и накрая навлякъл върху Павел присъда. Тимотей също се познавал с Александър и съветът на Павел да се пази от този

човек свидетелства за това, че той действал там, където бил Тимотей, най-вероятно в Ефес. Общият тон на пастирските послания рисува картина на Църква бореща се за съществуване срещу злобната завист на разстроения юдаизъм и разложеното равнодушие на упадъчното езичество. Представлявайки отиващото си поколение на първите мисионери Павел предавал своите задължения на по-младите и енергични помощници, няколко от които, подобно на Тит и Тимотей били достойни последователи, а други като Димас се оказали отстъпници (2 Тим. 4:10). 2 Тимотей било последното наставление на Павел към неговите помощници и приятели преди да слезе от сцената.

План

ВТОРО ПОСЛАНИЕ ДО ТИМОТЕЙ: ПРОЩАЛНО СЛОВО

I. Поздрав 1-1-2

II. Пасторския образец 1.-3:17

Примери от миналото 1:3-18

Проблеми на настоящето 1:1 -26

Личния живот 2:1 -13

Обществените отношения 2:14-26

Перспективи за бъдещето 3:1-17

Опасност от отстъпление 3:1-9

Защита на вярата 3:10-17

III Последен призив 4:1 -8

IV Заключителни поздрави 4:9-22

Съдържание

Съдържанието на това последно писмо представлява смес от лични чувства и административни правила, спомени и наставления, тъга и увереност. Негова главна цел било да укрепи Тимотей за трудното дело, което сам Павел се готвил да остави. Той изложил пасторския образец отначало напомняйки на Тимотей за своя собствен опит и като го включил в него казвайки: "... Бог, Който ни е спасил и призовал със свето призвание, не според нашите дела, а според Своето намерение и според благодатта" (2 Тим. 1:9). С този призив наум, той убеждавал Тимотей да разрешава проблемите така, както войникът воюва (2:3), доверявайки се на своя пълководец, който ще състави плана на битката и служейки с цялото си сърце и безропотно в редовете на войните там, където е нужен. В личния си живот и в отношенията си с църквата той трябва винаги да бъде Божий служител, не свадлив, а готов да помага на всички хора да познават Божиите истини.

Картината на последните дни, подобно на откъса в 1 Тимотей 4:1-3, представлява пророчество, описващо какво Църквата трябва да очаква в бъдещето. Препоръката на Павел против прилива на злото в света се състои в познанието на свещените Писания: "...които могат да те направят мъдър за спасение чрез вярата в Христа Исуса" (2 Тим. 3:15).

Последното поръчение представлява класически образец за всеки, който се подготвя за пасторско служение и затова заслужава най-внимателно изучаване.

Оценка

Пастирските послания представляват най-ценния, достигнал до нас източник за разбиране живота на Църквата в преходния период между края на ранните дни и появата

на институционална организация каквото е описано в посланията на Игнатий. Няколко тенденции заслужават внимание.

Първо, растежът на ересите е по-забележим. Съпротивата срещу истината и отклоненията от здравето учение се споменават във всички послания на Павел. В Посланието към галатяните той напада легализма, в 1 Коринтяни отбелязва, че някои от тях не вярват във възкресението на тялото, Посланието до колосяните показва навлизането на някакъв философски култ. Но всичко това били единични случаи от местен порядък с възможно изключение на юдействащата тенденция. Дори и тя била различна по характер и сила на различните места. В пастирските послания се срещат същите заблуждения, но те са по-интензивни и представляват бъдеща опасност, на която младите пастири ще трябва да се противопоставят.

Поради тази заплаха ударението на формулираното вероизповедание е много по-силно в пастирските послания, отколкото в по-ранните. Определените формулировки на учението в Посланието към Тит, заповялението: "Дръж образа на здравите думи, които си чул от мене" (2 Тим. 1:13) и честите вероизповедални фрази (1 Тим 1:15; 2:3 - 5; 3:16; 4:10; 2 Тим. 1:10; 2:8; 3:16) оставят читателя с впечатлението, че пастирските послания са писани до църква, която започнала да изразява своята вяра с ясни термини. Такива вероизповедални изрази били често срещани, тъй като фразата "Вярно е това слово" се употребява за въвеждането на много от тях, сякаш става дума за често използвано устно учението на църквата (1 Тим. 1:15; 3:1; 4:9; 2 Тим. 2:11; Тит 3:8). Изразът "здрaво учение" също се среща често (1 Тим. 1:10; 6:3; 2 Тим. 1:13; 4:3; Тит 1:9; 2:1; 2:8). Думата "здрaво" буквално означава "незаразено" и обикновено се използва както за добрите дела, така и за правилните принципи. Вероизповеданието и живота в Библията никога не се разделят. Въпреки че самосъзнанието на Църквата като организация започнало да се оформя (1 Тим. 3:15), тя не се превърнала във фиксирана йерархия или организационен апарат. Духовната жизненост и поведението били по-важни от ритуалите и политиките, а мисионерската подбуда продължавала да бъде силна. Въпреки започващите гонения и ереси Църквата все още растяла бързо.

ГЛАВА 18

СТРАДАЩАТА ЦЪРКВА: ПЪРВО ПОСЛАНИЕ НА ПЕТЪР

Общ фон

До тук в Новия завет е било казано малко за отношенията между християнството и римската власт. Няколко политически бележки в евангелията касаят местната власт на Иродите, а не до имперската власт, с изключение на известното изречение на Исус: "Затова давайте кесаревото кесарю, а Божието на Бога" (Мт. 22:21). Деяния на апостолите винаги описват контактите на християнството с римската власт в благоприятна светлина, но остава впечатлението, че те не са били много. Посланията на Павел не съдържат политически теории и единствено призовават християните да се подчиняват на съществуващите власти, защото те са поставени от Бога (Римл. 13:1-6). Това относително мълчание за политическите отношения, които при тоталитарно управление едва ли биха могли да не бъдат важни, могат да бъдат обяснени различно. Първо християнството било главно духовно, а не политическо. "Моето царство не е от този свят - казал Исус на Пилат, - ако беше царството Ми от този свят Моите слуги щяха да се борят..." (Йоан. 18:36). Приложението на дадените от Исус принципи имало политически последици, но нито Той, нито Неговите апостоли били революционери или агитатори.

Както вече споменахме, християнството израснало от недра на юдаизма, който бил *religio licita*, т.е. позволен култ, защитен от държавата. Политиката на Рим била толерантна дотолкова, доколкото религиозната практика не противоречала на държавните изисквания. Докато християните не създавали вълнения, на тях просто не им обръщали внимание.

Християните, които имали контакти с римската власт в началото на I век й направили благоприятно впечатление. Павел предявил своите права на гражданин поне два пъти изисквал тяхното признаване (Деян. 16:36-39; 22:24-29), но той можел също да каже, че никога не се е занимавал с подривна дейност и не е участвувал в народни вълнения (24:12). Църквата се придържала към правилото на мирното проникване в обществото проповядвайки Христос.

В края на 50-те години положението започнало да се променя. Християните се отделили от юдаизма и били признати за отделна група. Тяхната твърда вяра в невидимия Бог и възкръсналия Христос възбудило подозрението и презрението на хората, а думите им за предстоящия съд и цялостна промяна на съществуващия световен ред предизвиквали недоразумения и ненавист. Отрицателната реакция на Рим при Нерон била следствие на тази всеобща неприязън и се проявила в открити обвинения от негова страна. Краят на пастирските послания показва, че смъртта на Павел отбелязала похват в политиката на правителството от безразлична търпимост към враждебната критика.

Когато църквите усетили промяната в отношението към тях, те започнали да се безпокоят за своето бъдеще. Не можели да организират съпротива, защото постъпвайки така те биха нарушили своя собствен принцип за покорство на властите и биха дали само още един повод за обвинения против тях. Нима ги заплашвало унищожение? Как щяло да свърши всичко това? Ще се повтори ли жестокостта на Нерон и в провинциите? Те очаквали отговор на всички тези въпроси от своите водачи.

1 Петър било написано в отговор на ситуацията, възникнала в църквите в северната част на Мала Азия в провинциите Понт, Галатия, Кападокия, Азия и Витиния. Две от тези провинции, Понт и Кападокия не се споменават в Деяния в числото на евангелизираните от Павел: той се опитал да стигне до Витиния, но не му било позволено (Деян. 16:7).

Галатия и Азия били евангелизирани от него, но от начина по който са изброени тук се създава впечатление, че Петър се обръща само към онези вярващи, които живеели в техните северни райони.

За произхода и числеността на тези църкви е известно малко. На Петдесетница в Ерусалим имало хора от Понт и Кападокия (Деян. 2:9), които е възможно да са занесли със себе си новата блага вест за идването на Месията и за изливането на Светия Дух. Възможно е Петър сам да е проповядвал в тези райони, защото се трудил с църквата в Антиохия (Гал. 2:11) и пътешествал из Средиземноморието, докато Павел благовествал по време на европейската мисия (1 Кор. 9:5). Въпреки че никъде не се говори Петър да е основал или даже да е посетил тези църкви, няма и нищо, което да не допуска това. Може би Павел не е ходил в тези провинции, защото някой друг вече бил отишъл там. Посланието е адресирано "... до пришълците, пръснати ... избрани" (1 Пет. 1:1). Това приветствие заедно със споменаването на езичниците (2:12; 4:3) създава впечатление, че "избраните" обърнати евреи от диаспората и че тези групи били главно еврейски по характер. Логично е да се запитаме дали тези термини са използвани в буквален смисъл. "Езичник" била дума, която се използвала не само в етнически, но и в духовен смисъл. За евреите езичник бил всеки, който не познавал истинския Бог. Когато християните заимствали еврейската терминология, думата "езичник" станал точен еквивалент на съвременния термин "езичник". Това използване на термина в 1 Петър се потвърждава от един или два други откъса. I Петър 1:14 заповядва слушателите да възложат надеждата си на Христос: "Като послушни чада, не се съобразявайте с първите страсти, които имахте във време на незнанието си". Хора, които възпитавали в юдейската вяра и били запознати със Свещеното Писание едва ли могат да бъдат наречени невежи. Петър отново говори за "Суетния живот, предаден вам от бащите" (1:18). Той казва, че те били призовани "от тъмнината" (2:9) и на второто място, където се споменават езичниците казва, че в миналото са "живели така, както желаят да живеят езичниците, като сте прекарвали в нечистоти, в страсти, във винопийства, в пирования, в опивания, и в омразните идолослужения" (4:3). Въпреки че тези църкви, подобно на основаните от Павел, можели да имат голям брой вярващи евреи от диаспората или прозелити, не съществува съмнение, че там имало повярвали езичници. Думите на Петър може да се отнасят в по-голямата си част и към едните и към другите, но бележката "омразни идолослужения" (4:3) изисква езически произход.

Зловещата сянка на гонението послужила като повод за написване на това послание. Страданието е една от основните теми в него и се споменава не по-малко от 16 пъти. Църквите пострадали "от различни изкушения" (1:6); някои от техните членове страдали "несправедливо" (2:19); възможно е да им се наложи да пострадат "за правдата" (3:14) дори когато вършат правда. Предстояли мрачни дни защото върху тях идвало "огненото изкушение", когато ще бъдат причислени към убийците, крадците и злодеите. Петър ги убеждава да не се срамуват, ако страдат "като християни" (4:12-16). Тези страдания не били изключително тяхно нещастие, тъй като християните по целия свят ще бъдат засегнати от тях (5:9). Всички трябвало да понесат тези изпитания толкова смело, колкото могат. Посланието не било предупреждение и насърчение в подготовката за предстоящото бедствие.

Автор

Симон Петър, авторът на това послание, е най-известният от всички апостоли на Христос. Както и повечето негови другари той бил от Галилея, рибар по професия, доведен при Христос в самото начало на Неговото служение (Йоан. 1:41.42). Симон било неговото истинско име; Петър (Камък) бил прякор, дадено му от Исус, който

предсказал, че неговия импулсивен и колеблив се характер ще стане твърд и надежден като камък. Призован от Исус, Петър оставил своята лодка (Мк. 1:16-20) и се присъединил към групата, която следвала Христос в Галилея. Той бил роден водач (10:26) и често говорел от името на дванадесетте (8:29; Йоан 6:67,68; Мт. 19:27). Исус го направил част от вътрешния кръг на Своите ученици (Мк 5:37; 9:2; 16:17; Лк. 22:31,32; Йоан 13:6-10). Той бил импулсивен, неустойчив и егоистичен, прибързан в действията си и лесно отстъпващ. Неговото отричане не било предварително обмислена постъпка, а внезапна паника, за което той после горчиво се покаял (Мт. 26:69-75). Въпреки всичко в неговата душа живеела дълбока преданост (Йоан 13:36-38; 18:10,15). Той бил силно обезпокоен от изчезването на тялото на Исус от гроба (20:2-6) и се зарадвал, когато видял Господа възкръснал (21:7; 15:21).

На Петдесетница Петър заедно с другите на молитвеното събрание се изпълнил със Светия Дух. Той веднага се превърнал във водач на цялата група. Неговата проповед определила основния тон на новото начинание и неговото благовестие, изцеления и дисциплина са описани в първите пет глави от Деяния на апостолите. Когато започнали гоненията от страна на Синедриона той отишъл в крайбрежната ивица на Палестина и в Самария и Антиохия. През годините той пътувал много служейки подобно на Павел. Преданието казва, че той бил разпънат с главата надолу в Рим по времето на гоненията при Нерон не по-късно от 68 г. сл. Хр.

1 Петър казва, че е писано от "Вавилон" (5:13). Текстът може да се разбира по три различни начина: (1) историческият Вавилон в Месопотамия, където дълго след началото на християнската ера имало еврейско селище и където Петър би могъл да основе църква; (2) град в Египет; и (3) тайно название на Рим, с което християните свързвали всичкото зло извършено някога от ефратския Вавилон и чрез което можели да изразят истинските си чувства без да бъдат забелязани.

Няма предание, което да говори, че Петър е бил някога във Вавилон, който се намирал в Египет, нито пък мястото било достатъчно важно за вниманието му. Вавилон на Ефрат подхожда повече, тъй като от времето на плена до Талмуда той бил дом на много евреи. Няма обаче никакви доказателства, че Петър някога е ходил в този район и въпреки че някои изследователи смятат, че той живял недалеч от Вавилон техните доводи не са достатъчно убедителни.

Няколко факти като че ли потвърждават мисълта, че "Вавилон" бил именно Рим. Йоан-Марк, който бил при Петър, когато той писал това послание се намирал в Рим по време на затворничеството на Павел (Кол. 4:10). Провинциите са изброени в ред намекаващ, че преносителят на писмото ще ги обходи завършвайки обхода на запад, а не на изток. Ако той се върне обратно към мястото на изпращане, то Рим, а не Вавилон би бил логичния край на неговото пътуване. Църковните отци единодушно приемат, че Петър в края на своя живот бил в Рим. Поради тези причини най-разумно е да заключим, че посланието е писано именно в Рим.

Ако това заключение е вярно, това не значи, че Петър е основал в Рим църква или че е служил там продължително време. Нито Деяния, нито Посланието към римляни съдържат някакъв намек за това, че Петър е бил в Рим преди 60 г. сл. Хр. Ако е писал от Рим, той вероятно е направил това по време на обикновено посещение на този град, подобно на посещението му на Коринт по-рано.

1 Петър по общия си стил твърде много напомня павловите посланията и прилича на посланията към римляните и ефесяните по обратите на речта и по своята структура. Влиянието на Павел върху Петър не е странно, защото те се познавали от много години и защото това влияние са потвърждава от Галатяни 2:11-21. Петър познавал посланията на Павел (2 Пет. 3:15-16). Нещо повече, Силван, личния секретар на Петър (1 Пет. 5:12)

е идентичен със Сила, помощника и спътника на Павел. Чрез него Петър е можел много лесно да научи много за учението на Павел.

В допълнение към темата за страданията, с която е пропито цялото послание, то съдържа и противоположна тема: "истинска Божия благодат" (5:12). Страданието трябва да се приема с благодат и да развива благодат и във вярацията. Този термин се среща в поздравите (1:2), като извод на пророческото слово (1:10), като очакване на бъдещето (1:13), като пример за начина на живот при незаслужени обиди (2:19-20 гръцкия текст), като пълнота на благословенията в отговор на молитва (3:7), като снаряжение за духовно служение (4:10) и като благоразположение на Бога, което Той показва теези, които го чакат смирено (5:5).

План

ПЪРВО ПОСЛАНИЕ НА ПЕТЪР: СПАСЕНИЕ ЧРЕЗ СТРАДАНИЯ

I. Въведение 1:1,2

II. Характер на спасението: Устояване 1:3-12

III. Резултатите от спасение: Святост 1:13-2:10

Лично: "вашиите души" 1:13-21

Обществено: "братята" 1:22-25

Църковно: "духовен дом" 2:1-10

IV. Поведение на спасените 2:11-3:12

Към света 2:11,12

Към правителството 2:13-17

Към семейството 2:18-3:7

Изводи 3:8-12

V. Увереност на спасените 3:13-4:11

Увереност в защитата 3:12-22

Увереност в поведението 4:1-6

Увереност в служението 4:7-11

VI. Съвет по отношение страданията на спасените 4:12-5:11

За понасяне на страданията 4:12-19

За служението при страданията 5:1-11

VII. Заключителни поздрави 5:12-14

Съдържание

Личният опит на Петър с Христос е отразен в това негово послание до неговите приятели, които били заплашени от неминуемо гонение. Той познавал чувството на безпомощност, когато разбрал, че Исус е мъртъв, но вярата му оживяло отново, когато Исус възкръснал (1:3). Неговото споменаване на любовта към Христос (1:8) припомнят предизвикателството на Исус: "Обичаш ли ме повече, отколкото тия?" (Йоан 21:15-17). Поръчението му "Пазете Божието стадо" (1 Пет. 5:2) е отглас от същото поръчение, което Исус му дал (Йоан 21:15-17). Неговото поведение: "облечете се в смиреномъдрие" (1 Пет. 5:5) означава "сложете робска престилка" и напомня случая, когато Исус препасал кърпа, за да измие краката на учениците (Йоан 13:4). Пет пъти той говори за страданията на Христос (1 Пет. 2:23; 3:18; 4:1; 4:13; 5:1), като че ли сцената в Гетсимания и разпятието са оставили неизлечима следа в неговата памет.

Характерна черта в структурата на посланието е използването на повелителното наклонение. Започвайки от стих 1:13, който следва веднага след встъпителните думи на

благодарност, започва непрекъснатата верига от заповеди, която продължава до самия край на книгата.

1. Бодърствайте (бъдете трезви) 1:13
2. Съвършено се уповавайте на благодатта... 1:13
3. Бъдете свети 1:16
4. Със страх ... прекарвайте времето 1:17
5. Обичайте се един друг 1:22
6. Възлюбете чистото духовно мляко 2:2
7. Бъдете покорни на всяко човешко началство 2:13
8. Почитайте всички 2:17
9. Обичайте братството 2:17
10. Бойте се от Бога 2:17
11. Почитайте царя 2:17
12. Слуги, покорявайте се на господарите 2:18
13. Жени, покорявайте се на мъжете си 3:1
14. Мъже, отнасяйте се благоразумие към жените си 3:7
15. Накрая, бъдете всички единомъдрни 3:8
16. Не бойте се 3:14
17. Не се смущавайте 3:14
18. Почитайте Господа в сърцата си 3:15
19. Въоръжете се ... с мисъл ...4:1
20. Бъдете благоразумни 4:7
21. Бодърствайте...4:7
22. Не считайте за странно 4:12
23. Радвайте се 4:13
24. Никои от вас да не страда 4:15
25. Не се срамувайте 4:16
26. Прославяйте Бога 4:16
27. Предавайте душите си 4:19
28. Пасете Божието стадо 5:2
29. Покорявайте се на презвитерите 5:5
30. Облечете се в смиреномъдрие 5:5
31. Смирете се 5:6
32. Бъдете трезвени 5:8
33. Бъдете добри 5:8
34. Противете се (на дявола) 5:9

Тези многобройни заповеди придават на това послание прямота и простота, които напомнят стила на проповед. Петър говорил от сърцето си, а не писал формален очерк. Всички най-силни и най-добри качества на неговата природа, които били следствие от възраждането "чрез възкресението на Исуса Христа от мъртвите ... за жива надежда" (1:3), се проявяват в този труд. Това е обновения Петър в най-добрата си форма.

Оценка

Главната стойност на това послание се състои в това, че то показва на християнина как да живее своето изкупление в един враждебен свят. Спасението може да доведе до страдание, но то дава и надежда докато Божията благодат се умножава в живота на човека.

Пасажът в 3:18-22 винаги е бил труден за тълкуване. Означава ли той, че Христос е проповядвал в невидимия свят на духовете през периода между Своята смърт и

възкресение? Ако да, дал ли им е той "втора възможност" или просто им известил последствията от Своите страдания? Означава ли този параграф, че "намиращите се в тъмницата духове" били освободени от телесната обвивка хора, загинали по време на потопа? Или че самото кръщение може да донесе спасение? Откъсът избилства от въпроси, на които са даване безбройни отговори. Всеки изследовател има свой отговор. Обратите на речта не дават основание да се допуска учение за "втората възможност". Думата "проповядвал" означава буквално "възвестявал". Това не е същата дума, която означава проповед на евангелието в смисъла на покана да дойдат при Бога. Ако в духа Си Христос е посетил невидимия свят Той е направил това, за да съобщи резултатите от Своите страдания. Що се отнася до кръщението, Ной и неговите синове били спасени не *от* вода, а *през* нея. Сама по себе си водата представлявала за тях най-голяма опасност, но чрез послушанието си пред Бога те били преведени през нея. Водите на кръщението не спасяват човека. Преминаването през водата символизира смъртта и възкресението, вярващия влиза в живота на славата. Както Петър казва в 2:24. кръщението напомня изкуплението на Христос, Който "Сам на тялото Си понесе нашите грехове на дървото, та като умрем за греховете, да живеем за правдата". Това място следва да се счита за паралелна образност, подобна на тази, която Павел изпозлва в Римляни 6.

ГЛАВА 19

РАЗРИВ С ЮДАИЗМА: ПОСЛАНИЕ КЪМ ЕВРЕИТЕ

Общ фон

Бързото израстване на езическата църква, която била независима от юдейството по наследство и убеждения, можело да доведе единствено до рязкото и окончателно разделение между тези двете. Членовете на юдейските църкви все още оставали верни на своите обреди и спазването на Закона, въпреки че за спасението разчитали на Месията Исус. Напрежението между евреите и езичниците, което се усещало през първите тридесет години от историята на християнството се засилило, когато църквите започнали да се съревновават със синагогите по броя на членовете си и по разпространението по целия свят. Отхвърлянето от евреите на християнското послание накрая достигнало до точката, в която дори Павел изоставил мисълта за национално покаяние. Въпреки че казал: "бих желал сам аз да съм анатема от Христа, заради моите братя, моите по плът роднини" (Рим. 9:3), той се отвърнал от тях и заявил: "Затуй, да знаете, че това Божие спасение се изпрати на езичниците; и те ще слушат" (Деян. 28:28). Този разрыв разширявали още два фактора. От самото начало, когато Петър казал на еврейската тълпа в Ерусалим: "Защото на вас е обещанието и на чадата ви, и на всички далечни, колкото Господ, нашият Бог, ще призове при себе Си" (Деян. 2:39), той провъзгласил универсалността на спасението. Евреинът бил изключителен и мисълта за съединение с езичниците чрез връзките на взаимното общение без приемането на юдаизма от тяхна страна била отвратителна за него. Втория фактор, който завършил разрыва било падението на Ерусалим през 70 г. сл. Хр. Юдаизмът като религия и юдаизмът като политическа система съставлявали едно цяло. Когато политическата система паднала, така че евреите останали страната си, без храма и без собствено правителство те загубили голяма част от същностната си система. Когато юдаизмът бил принуден да се откаже от тези средства на външно изразяване, той започнал да се покланя на Бога единствено чрез изучаването на Закона, в резултат на което неговият легализъм нараснал още повече.

За евреите-християни това напрежение поставяло някои своеобразни проблеми. Всички християни вярвали в Божествения авторитет на Стария завет и го използвали като основа за своята вяра и практика. Как да тълкуват сега тези Писания? Да вървят ли след равнините в тяхното застинало тълкуване или трябва, като християни да разглеждат цялото Писание в светлината на новото откровение на Месията Исус ?

Каква трябвало да бъде тяхната позиция по националния въпрос? Ако вярват в думите на Исус, Който казал на Елеонската планина, че от Ерусалим няма да остане камък върху камък (Мт. 24:2; Лука 15:41-44), те могат да приемат унищожението на града единствено като неизбежния Божий съд над техния народ заради отхвърлянето на Царя. Ако се обърнали от закона към благодатта и от Ерусалим като център на поклонението към своите църкви, то техните сънародници, които останали верни на Закона щели да ги третират като предатели. Ако се върнат към легализма, те ще оставят Христос и ще загубят всичко, което Той дошъл да им донесе.

Решението не било лесно и много от тях, както в Палестина, така и в диаспората, вътрешно се колебаели. Решението било важно, защото щяло да повлияе върху съдбата на Църквата. Като цяло евреите-християни били по-добре подготвени, отколкото повярвалите езичниците и следователно притежавали по-разумна вяра, тъй като вече познавали Писанията. Тяхната вяроност или неверие оказвали силно влияние върху резултата от цялата мисионерска дейност. Заради самите себе си и растящата Църква те

трябвало да осъзнаят, че Бог има намерение да създаде нещо ново и те трябва да втрвят с Него чрез вяра, без да се дърпат назад.

Книгата Послание към евреите била написана за да разреши това трудно положение. За кого точно е писано това послание не е известно, защото в него няма официално приветствие и в най-старите ръкописи то просто се нарича "към евреите". Хората, до които е било писано прекрасно познавали Стария завет и жертвената система. Те били запознати с евангелието и слушали неговите проповеди от устата на хора, които били очевидци на живота на Христос и притежавали даровете на Светия Дух (Евр. 2:3,4). Те самите били силни вярващи, понасящи емоционални и физически страдания за своята вяра (10:32-34). Те не били новаци.

Тяхното географско положение е под въпрос и зависи до голяма степен от тълкуването на една фраза в 13 глава (13:24): "Поздравяват ви тия, които са от Италия". Значи ли това, че авторът бил в Италия и предавал поздравии на тези еврей-християни, където и да се намирали те? Или това значи, че те живели в Италия, а техните приятели, които били от Италия, но сега се намирали на път или далеч от дома изпращали своите поздравии в къщи? Предлогът АРО преведен като "от" потвърждава второто предположение.

На тази несигурна основа и защото най-ранния известен цитат от това послание се среща в 1 Климент, което е писано от Рим, някои учени правят заключение, че то било изпратено до евреите-християни в Рим, които не били сигурно дали да продължават и да изповядват Христос или да се върнат в синагогата.²⁵ По-старата теория казва, че то е писано до евреите-християни от Палестина по същата причина.²⁶

Авторът

Още по-голяма загадка представлява авторството. Авторът не споменава своето име и не говори за никакви обстоятелства или връзки, по които би било възможно да се отгатне кой е той. Изследването на посланието, показва, че това бил човек с големи литературни способности, стилът на когото прилича на класически гръцки повече отколкото произведенията на другите автори от Новия завет. Той не е бил непосредствено ученик на Христос (Евр. 2:3). Той бил добре запознат с Стария завет, който цитирал по Септуагинта. Той би могъл да бъде евреин, тъй като често използва множествено число, първо лице, обръщайки се към своите еврейски читатели. Той бил приятел на Тимотей и вероятно принадлежал към кръга на Павел (13:23). Неговия цитат от пророк Авакум 2:4: "праведния ще живее чрез вяра" (10:38) съответства на използването на цитата от Павел в Рим. 1:17 и Гал. 3:11.

По отношение на неговата личност са били предлагани няколко хипотези, въпреки че нито една от тях не е приета така единодушно както авторството на Лука по отношение на третото евангелие и Деяния на апостолите. Източната църква от незапомнени времена считала това послание за произведение на Павел, но вероятно косвено. Евсевий твърдял, че Климент Александрийски уверявал, че то било написано на староеврейски от Павел и че Лука го превел на гръцки език. Ориген често го цитирал като принадлежало на Павел, но изказвайки своето собствено мнение казвал: "Ако някоя църква счита, че посланието принадлежи на Павел, това е похвално за нея, защото никой от древните не го е представял като такова без причина. Но само Бог знае кой действително е писал това послание." Общия формат, доводите, стила и дикцията на тази книга не са на Павел.

Много други имена са предлагани за автор, най-значимите от които са имената на Варнава по предложение на Тертулиан и Аполос, по предложение на Мартин Лутер. В

²⁵ Edgar J. Goodspeed, *An Introduction to the New Testament* (Chicago: University of Chicago Press, n.d.), pp. 253-259; James Moffatt, *Introduction to the Literature of the New Testament* (New York: Charles Scribner's Sons, 1910), pp. 446, 447.

²⁶ B. F. Westcott, *The Epistle to the Hebrews*, Second Edition (London: Macmillan & Co., 1892), p. xli.

полза на Варнава говори това, че той бил евреин, левит, приятел на Павел, чието учение трябвало близко да напомня учението на Павел и който можел да служи както на юдеите, така и на езичниците. Големият му опит като учител подхожда за поучителния характер на посланието. В полза на Аполос не говори нито едно ранно предание. Той също бил евреин, александриец, начетен в Писанията и изключително успешен в своето служение сред евреите. Той бил приятел на Павел и бил все още в активно служение преди края на живота на Павел (Тит 3:13)

Нито една хипотеза не дава окончателно решение на проблема. Едно е ясно, както казва Хейс: "ако авторът на това послание е неизвестен, то в боговдъхновеността му няма никакво съмнение".²⁷

Време

Посланието било написано през живота на второто поколение християни (Евр. 2:1-4) и след значителен период от време от обръщението на неговите получатели (5:12). Те забравили своите "предишни дни" (10:32), а техните наставници починали (13:7). Тимотей, който бил затворен за известно време (13:23) бил още жив и свободен. Споменаванията на свещенството означават, че храмът още стоял, но премахването на еврейските институции не било далече (12:27). Гонението се приближавало (10:32-36; 12:4). Посланието подхожда най-добре за ситуацията в края на 60-те години, когато църквата в Рим се страхувала от гонения и когато падението на еврейската държава било неизбежно.

План

Цялата тема на посланието се върти около думата "по-добре", която се появява в редица сравнения с цел да се покаже как Божието откровение в Христа превъзхожда откровението, което дошло чрез Закона, особено във вида, в който то се прилагало чрез левитското свещенство. Качеството на откровението и неговата валидност за своето време съвсем не се отрича. От друга страна много аргументи от Посланието към евреите са основани на Стария завет - новото откровение в Христа превъзхождало старото; явлението на същността направило сянката ненужна и отживяла.

По своята структура книгата се състои от споменатите вече серии сравнения след всяко, от които следва предупреждение и увещание, обикновено във формата на уводно изречение. То прилича на реч, която започва с предложение, продължава с довод, който периодично се прилага към нуждите на читателите и завършва със силна кулминация. С изключение на гл. 13 то не е епистолярно по стил и е по-удачно да бъде наречено реч.

ПОСЛАНИЕ КЪМ ЕВРЕИТЕ: ПОСЛАНИЕТО НА ПО-ДОБРИТЕ НЕЩА

I. Най-добрия вестител: Сина 1:1-2:18

Качества 1:1-3

Превъзходство над ангелите 1:4-14

Вмъкване: Опасност от пренебрегването 2:1-4

Въплащение 2:5-18

II. Най-добрия Апостол 3:1 -4:13

Превъзходство над Мойсей 3:1-6

Вмъкване: Опасност от неверие 3:7-19

Превъзходство на Неговата почивка 4:1-10

²⁷ D. A. Hayes, The New Testament Epistles (New York: The Methodist Book Concern, n.d.), p. 76.

- Вмъкване: Опасност от непослушание 4:11-13
- III. Най-добрия първосвещеник 4:14-5:4
- Сравнение с Аарон 4:14-5:4
 - Чина Малхиседеков 5:5-7:25
 - Назначен 5:5-6
 - Автора на спасението 5:7-10
 - Вмъкване: Опасност от незрялост 5:11-6:12
 - Предтеча 6:13-20
 - Жив първосвещеник 7:1-17
 - Утвърден чрез клетва 7:18-25
 - Отношение към жертвата 7:26-28
- IV. Най-добрия завет 8:1-9:28
- Утвърждаване на завета 8:1-13
 - Съдържание на Стария завет 9:1-10
 - Христос в Новия завет 9:11-28
- V. Най-добрата жертва 10:1-31
- Безсилието на Закона
 - Жертвата на Христа 10:5-18
 - Опасност от отхвърляне 10:19-31
- VI. Най-добрия път: вярата 10:32-12:29
- Нуждата от вяра 10:32-38
 - Примери за вярата 11:1-40
 - Упражнение на вярата 12:1-17
 - Цел на вярата 12:18-24
 - Вмъкване: Опасност от отказ 12:25-29
- VII. Заключение: практика на вярата 13:1-25
- В социалните отношения 13:1-6
 - В духовните връзки 13:7-17
 - Лични поздравии 13:18-25

Съдържание

Споменатият по-горе аргумент имал за цел да ободри група хора, готови да оставят своята вяра под натиска на гоненията и поради своята привързаност към старото откровение на Закона. Авторът им показал, че същият Бог, Който дал на Мойсей Закона чрез ръката на ангелите, сега говорел за Своя Син, Който за известно време бил направен малко по-долен от ангелите, за да може Той да влезе съвършено в живота на хората, като участник в него (2:8,10,14-18). Тъй като едновременно Бог и човек, Той има право да служи като първосвещеник. В тази роля Той превъзхожда свещеничеството на Аарон. Смъртта не може да прекрати Неговото свещеничество (7:24) и Той служи в небесното светилище, в самото присъствие на Бога (9:11-12). Освен това принесената от Него жертва не се нуждае от повторение. Той Самият е и жертва и първосвещеник, съвършено угоден на Бога, способен да премахва вината за престъпленията под закона и под благодатта (9:15; 10:10-19). По такъв начин вечното спасение, получено от Него се приема чрез вяра, същата вяра, която упражнявали и хората в Стария завет, които били духовни водачи на своето поколение. Тази вяра, приложена в условията, в които живеели читателите на посланието ще им даде увереност, устояване и пълен достъп в непоколебимото царство.

Прогресивно предупреждение може да бъде намерено в списъка с опасностите, които заплашват вярацията. Всяка от тях представлява по-радикална крачка за отдалечаване от

вярата от предишната. Първата опасност - пренебрегването - се характеризира с думата "отпадане" (2:1). Тя означава равнодушие, а не опозиция. Втората опасност - неверието - е описана сбито чрез цитат от Псалм 94, който на свой ред описва отношението на израилтяните към обещанието да бъдат въведени в Палестина. Преувеличавайки опасността от страна на стоящите пред тях врагове и пренебрегвайки проявата на Божията сила в техния минал опит, те пропуснали възможността да вземат даденото им по право наследство и поради това загубили благословието, което Бог приготвил за тях. Заедно с неверието и почти като негов синоним е спомената и третата опасност от непослушание. Нежеланието да се покорят на новото откровение е смъртоносно за духовния разтеж.

Опасността от незрялост и опасността от отхвърляна много си приличат. Двете се оказали причина за значителни богословски спорове. Предупрежденията изглежда дават да се разбере, че веднъж отказал да се подчинява или оставил своята вяра, човек никога не може да бъде възстановен (6:6; 10:26). Тези две места имат предвид умишленото, преднамерено отхвърляне на Христос, преднамереното оставяне на истината, а не случайната глупост или грешка, за която самият виновник горчиво съжалява. Без да омаловажава опасността от пренебрегването може да се каже, че тези предупреждения се отнасят за доброволното отхвърляне, а не за несъзнателното падане. Последната опасност е най-голяма и представлява пряк отказ да се приеме Божието откровение в Сина. "Внимавайте, да не презрете този, Който говори" (12:25). Става въпрос за кръвта на Исуса, "която говори по-добри неща от Авеловата" (12:24) защото тя кани за спасение вместо да призовава за мъст. Ако този глас не се приеме, гибелта е окончателна.

Наред с предупрежденията, които се появяват периодично в текста се срещат и увещания и призови, придаващи положителна насока на аргумента. В гръцкия текст те забележимо се различават с използването на първо лица множествено число на увещаващо подчинително наклонение, което е преведено на български език с думата "нека". Долния списък показва как тези увещания са разпределени в тази книга.

1. Нека... се страхуваме 4:1
2. Нека се постарам да влезем 4:11
3. Нека се държим това, което сме изповядали 4:14
4. Нека ..пристъпваме към престола на благодатта 4:16
5. Нека се стремим към съвършенство 6:1
6. Нека пристъпваме 10:22.
7. Нека държим непоколебимо надеждата, която изповядваме 10:23
8. Нека се грижим един за друг 10:24
9. Нека отхвърлим всяко всяка тегота 12:1
10. Нека...тичаме на състезанието пред нас 12:1
11. Нека пазим благодатта 12:28
12. Нека пристъпим при Него 13:13
13. Нека...непрестанно принасяме на Бога хвалебна жертва 13:15

С изключение на първото, което описва страх, който е отрицателна емоция, всички други увещания призовават вярващия към едно по-високо ниво на духовно съвършенство, достигайки кулминация в: "И тъй, нека пристъпим към Него отвън стана, носейки поруганието Му", което е последното изпитание на верността към Христос и Неговия кръст. Осем от тези тринадесет увещания се появяват в последните три глави, тъй като към края на аргумента неговото приложение се усилва. Другите пет са свързани с по-строги предупреждения и предлагат думи на утеха и насърчение на това, което иначе би представлявало само отрицателно сплашване.

Оценка

Изключителната ценност на Посланието към евреите се състои в неговото учение за истинското служение и свещенство на Христос. В Новия завет има много споменавания на Неговото възнесение и сядане отдясно на Отца, но с изключение на Римл. 8:34 нито едно от тях не обяснява какво прави Той сега. Посланието към евреите със своето тълкуване на месианското пророчество в Пс. 110:4, където се казва: "Господ се закле, (и не ще се разкае), като каза: Ти си свещеник до века според чина Мелхиседеков", дало съвсем нова основа за увереност на всеки вярващ в Христос. Както Аароновото свещенство със своите жертви и застъпнически молитви служило на старозаветния вярващ, който спазвал Закона, така Христос в още по-голяма степен, макар и невидимо, сега служи на ония, които са под благодатта. Онези, които били свидетели на прекратяването на еврейското свещенство и които считали, че с него изчезнала и установената от Бога система на спасение, трябвало да намерят голямо насърчение в учението, че този човек, "понеже Сам пребъдва вечно, има свещеничество, което не преминава към друго" (Евр. 7:24).

Посланието към евреите е прекрасен образец за учение на ранната църква. За разлика от много послания на Павел, то не се занимава с различни въпроси, които нямат особена връзка помежду си и не представлява евангелска проповед, насочена към разнородна публика. То обяснява само една тема: новото откровение на Бога, основано на откъси от Стария Завет, съдържащи латентна истина и я развива във вид на организирана реч, довеждайки я до нейната кулминация. Ползването на цитатите дава добра представа за текстовете и методите на тълкуване, които били използвани от християнските учители през I век.

Доктринално Посланието към евреите се намира в съгласие с посланията на Павел, въпреки че езикът му е различен. Неговата тема, както и Посланията към римляните и галатяните е спасението чрез вяра в жертва на Христос. Примера за вярата на Авраам получава повече място в Посланието към евреите, отколкото другите примери, с което то наподобява Павел. В няколкото споменати случая от земния живот на Христа има известно сходство с Лука (2:3; Лк. 1:2; 2:18; Лк. 4:13; 5:7; Лк. 22:44; 12:12; Лк. 9:51; 12:24; Лк. 22:20), въпреки че те не са достатъчно близки, за да е възможно да твърдим нещо по отношение на авторството на това послание. Посланието към евреите е добър свидетел на растящата независимост на езическата църква и разпространението на универсалното откровение, което дошло чрез Христос.

В своята христология Посланието към евреите добавя много към доктрината за изкуплението, която е поставена в контекста на заветните отношения. Тази книга обяснява значението на Новия завет по-съвършено от Еремия, когото тя цитира (Евр. 8:8-12; Ер. 31:31-34), или дори Самият Исус. Посланието към евреите свързва въплъщението с изкуплението (Евр. 2:14-17).

В изучаването на Стария завет Посланието към евреите е чудесен водач в начението на типологията и помага да се разбере непреходното значение на левитския ритуал. То не се опитва да обясни изцяло всички характеристики на приносите и празниците, но неговото потвърждение на техните пророчески функции в свидетелството за Христа служи като ценен ключ за откриване съкровищата на Стария завет. То е най-добрият коментар по тези въпроси.

Най-познат откъс от Посланието до евреите е разбира се, глава 11, в която се описва растежа на вярата с помощта на старозаветни примери. Посланието към римляните, вземайки текста на пророк Авакум, обяснява значението на думата оправдание и казва кой и по какъв начин бива оправдан. Посланието към галатяните показва какво действително представлява живота по благодат, упражнението на духовна свобода и така разширява представата за това, какво означава "да живееш". Посланието към евреите

демонстрира значението и развитието на вярата. Със своите предпазвания, със призиви и увещания и със своята галерия от примери то се опитва да покаже какво е вярата, как действа тя и какви резултати постига, Тези три книги: посланията към римляните, към галатяните и към евреите образуват трилогия, която обяснява същността на християнския живот на вярата.

ГЛАВА 20

ОПАСНОСТ ОТ ЕРЕСИ: ВТОРО ПОСЛАНИЕ НА ПЕТЪР; ПОСЛАНИЕ НА ЮДА; ПЪРВО, ВТОРО И ТРЕТО ПОСЛАНИЯ НА ЙОАН

Общ фон

Доказателствата, оцелели от последните четири десетилетия на I век показват, че църквата била "раздирана от ереси" и "се разкъсвала на части от разколи". Отстъплението от истината било във всички посоки и християните трябвало да бдят непрестанно, за да опазят вярата си чиста.

Появата на лъжеучения не било нито ново, нито неочаквано. Споровете започнали още в Антиохия от християните-юдаисти и следвали Павел през цялото му служение. Те били предвестник на множество други заблуди, които последвали след тях. Сред коринтяните имало хора, които твърдели, че няма възкресение от мъртвите (1 Кор. 15:12). Може би заблуждаващите се все още се наричали християни и мислели, че тяхното това не е особено важно. Павел обаче показал, че то засяга самото сърце на християнската вяра. Когато произнасял своята прощална реч в Милит, той предупредил ефеските старейшини, че след неговото заминаване сред тях ще навлязат свирепи вълци, които няма да жалят стадото и че от тях самите ще излязат хора, които ще говорят извратно за да увлекат учениците след себе си (Деян. 20:29-30). В посланията към Тимотей и Тит той придавал голямо значение на точността на учението и предсказал, че в бъдеще някои ще отстъпят от вярата, обръщайки се към съблазнителни духове и бесовски учения (1 Тим. 4:2). Нещо повече, той предсказал, че и самите църкви ще се изродят до такава степен, че не ще търпят здраво учение, а ще отвърнат ушите си от истината и ще слушат басни (2 Тим. 4:4). Въпреки че пълното развитие на тази тенденция вероятно ще се случи в бъдеще, в края на този век, тя частично се усещала още през I век.

Петте кратки послания: 2 Петър, Юда, 1, 2 и 3 Йоан са писани, за да се справят с тези тенденции към лъжеученията вътре в църквата. Споровете не били единствената цел и тяхното съдържание не е изцяло посветено на атака срещу ересите. Подход им е по-скоро положителен, отколкото отрицателен, което се вижда по тяхната структура. Въпреки това те отразявали опасностите от времето, които заплашвали църквата чрез проникващите в нея езически обичаи и вярвания не по-малко от гоненията.

Дали грешките, с които се борят тези послания могат да се отъждествят със заблудите, за които пишат отците на църквата е спорен въпрос. Някои виждат в писанията на Йоан отражение на докетизма, ереста, която отричала историческата реалност на Христос, смятайки го за призрак, явил се в образа на човек, който след това изчезнал. Вероятно напълно развитите ереси от II век не са исторически идентични с тези, които откриваме в по-късните новозаветни книги, но тенденциите и основните заблуди били същите. Грешката, подобно на човешката природа, малко се изменя с времето. Имената се сменят, но грешките остават.

Следователно всяка от тези отделни книги трябва да се разглежда в своя собствен фон. Датирането им е неизвестно, но без съмнение всички те са писани през периода след 60 г. сл. Хр.

Второ послание на Петър

Общ фон

Външните данни потвърждаващи авторството на Петър за това послание са по-малко, отколкото съществуват за традиционното авторство на всяка друга книга от Новия завет. Нито един ранен църковен отец не я цитира несъмнено, въпреки че съществуват някои сходства с нея в писанията на Ерм, 1 Климент, псевдо 2 Климент и в Дидахе. Евсевий цитира Ориген (ок. 220 г. сл. Хр.), който казва, че "Петър...оставил едно сигурно послание. Предполага се, че и второто е написано от него, но за това има известни съмнения". Несъмнено Ориген знаел за неговото съществуване и думите му не означават задължително, че той отхвърлил неговото авторство. Най-пълното заключение, което може с увереност да се изведе от неговите думи е това, че 2 Петър не било прието от цялата Църква.

Това положение обаче не е характерна единствено за 2 Петър. В същия контекст Ориген твърди, че и 2 и 3 Йоан не са приети от всички църкви, но отхвърля спора за това като маловажен, поради краткостта на тези послания. Краткото съдържание на тези писма и факта, че те били изпратени към незнаен получател вероятно отначало попречили на широкото им разпространение, а след това, когато станали по-известни, това би могло да накара някои църкви да се усъмнят в тяхната достоверност.

Разбира се 2 Петър не е анонимно писмо и биографичните данни в него съвпадат с живота на Петър. Той говори с убеждението, че е бил очистен от старите се грехове (1:9). Срещаме ясен намек за приближаващата смърт (1:13), която предсказал сам Христос (1:14; ср. с Йоан 21:18,19). Преображението е споменато като жалон в живота на автора и неговите сътрудници (2 Петър 1:16-13). Споменава се за предишно писмо, изпратено до същите получатели (3:1). Адресатите получавали и писма от Павел, които самият Петър намирал за трудни за разбиране, но ги признавал за "писания" (3:15,16). Този последен намек би могъл да изисква по-късна дата за това послание, тъй като той предполага написването и разпространението на павловите писма, ако не беше добавено интимното изречение "възлюбения наш брат Павел" (3:15). Авторът се отнася към Павел като към уважаван и равен и като към съвременник, а не като канонизиран светия от далечното минало.

Между 1 и 2 Петър се наблюдава значително различие в езика и стила. Второто е написано на по-сложен и лош гръцки език. Възможно е да го е писал друг секретар, или може би лично Петър.

Въпреки че външните потвърждения за оригиналността на 2 Петър не са така ясни и убедителни, както за другите книги на Новия завет, вътрешните данни дават основание поне за възможност за оригиналност. В посланието няма никакви следи от ерес; нищо, което Петър не би могъл да напише; то не е украсено с биографични подробности, които очевидно са измислици, както е характерни за много от апокрифните книги. Тъй като убедителни доказателства, че това е фалшификат липсват, ние ще го считаме за оригинално и ще го разглеждаме като такова.

Ако то е било написано от Петър, вътрешните алюзии за служението му напълно съответства на общия фон на неговия живот. То било неговия последен запазен труд, изпратен малко преди смъртта му до църквите, до които той писал по-рано в своето първо послание. Заплахата от гонения изглежда вече преминала тъй като скърбите на християните изобщо не се подчертават. Може би, ако посланието е било изпратено от Рим около 65 до 67 г. сл. Хр., Петър е разбрал, че гоненията заплашващи провинциите, се оказало единствено местни. Възникнали нови проблеми, изискващи непосредствено внимание. Сега заплахата идвала не толкова отвън колкото отвътре.

Опасността заплашващи църквите били съмненията и заблудите на лъжеученията, разпространявани от хора, представящи се за водачи. "Но имало е лъжливи пророци между людете, както и между вас ще има лъжливи учители, които ще въведат тайно гибелни ереси, като се отричат даже от Господаря, Който ги е купил ..." (2:1). В какво

именно се заключавало това отклонение от нормите на вярата не е казано ясно. Изглежда то включвало отхвърлянето на изкуплението и господството на Христос (2:1) към което се прибавяли още пълното изоставяне на всякакви морални норми и дръзкото самоутвърждаване, което винаги съпровожда духовното невежество (2:10-12).

Пълната проява на това състояние за Петър било още предстоящо (2:1), въпреки че той виждал опасността от съществуващото невежество и съмненията в умоте на членовете на църквата. Два пъти той казвал, че те се нуждаят от напомняне на истината, на която вече били научени (1:12; 3:1,2), първо, че в Писанията, които не са измислица на човешкия разум или просто човешкото мнение, се съдържа авторитетно откровение, дадено от Светия Дух (1:19-21) и второ, че пришествието на Господа, което започнало да изглежда смътно и отдалечено, ще дойде "както крадец" (3:10). 2 Петър било предназначено да послужи като стимул за вяроност и насърчение за онези християни, които все по-малко очаквали второто пришествие на Христос, защото им се струвало, че то съвсем неоснователно се забавя.

Съдържание

Така както централна тема на 1 Петър, е *страданието*, темата на 2 Петър е *знанието*. Ако заблуждаващите се превъзнасяли със своето знание и го слагали в основата на своето превъзходство, Петър искал да покаже, че отговор на лъжливото знание винаги ще бъде истинното знание. Думите зная и знание се срещат 16 пъти, от които 6 се отнасят до познаването на Христос. Преминаващата през цялото послание тема го свързва и придава последователност на мисълта.

Както се вижда от дадени по-долу план, то може да бъде разделено на три основни части. Първата говори за природата на истинското знание, което е дар от Бога даден чрез Неговата сила (1:3) посредством Неговите обещания (1:4). Това прави вярващия причастен към Божието естество, а произтичащия от това растеж му дава по-пълнен опит на все още предстоящото небесно царство. Основата на това знание трябвало да бъде личното свидетелство на онези, които са познали Христос и откровението на Писанията, което идва чрез непосредственото предаване и ръководство от Светия Дух.

Втората част е пророческото изобличаване на заблуждаващите се, чиято поява в Църквата се очаквала. Техните носещи разделния заблуди се свеждат до цялостно отричане на господството и изкуплението на Христос, съпроводжани от нравствена разпуснатост. Като исторически прецедент е припомнено как Бог е осъждал подобни изопачители в миналото и образния език от 2:16-19 живо описва техните действия и лъжливи идеи. Тяхната неминуема гибел - "за тях би било по-добре да не бяха познали пътя на правдата, отколкото, след като са го познали да се върнат назад от предадената тям свята заповед" (2:21) напомня думите на Господ Исус, казани на Юда; "добре щеше да бъде за тоя човек, ако не бе се родил" (Мт. 26 24).

Преобладаващия есхатологичен характер на 2 Петър се проявява най-ярко в последната глава. Споменаването на смъртта в гл. 1 показва, че Петър имал вечна перспектива и споменаването на пророчеството (2 Петър 1:21) сочи към връзка с бъдещето. Втората част ясно говори за бъдещи заблуждения и упадък. Третата глава показва, че единствената надежда за бъдещето се състои в истинското познание на Божия план и в търпение докато той се изпълни. Присмивачите ще отричат второто идване на Господа, за което пророците и апостолите (към които авторът причислява и себе си) говорели ясно. Примерът на миналото показал, че природата не винаги се държала по един и същ начин и че унищожителен съд вече се е случвал. По подобен начин денят Господен ще дойде, като крадец нощем - същия израз, който изпозлва и Павел (1 Сол. 5:2) - и

последващото унищожение на съществуващия ред ще открие пътя за "новото небе и новата земя, в които живее правдата" (2 Пет. 3:13).

План

ВТОРО ПОСЛАНИЕ НА ПЕТЪР: ИСТИНСКОТО ПОЗНАВАНЕ НА БОГА

I. Поздрав 1:1

II. Характер на истинното знание 1:2-21

Дар от Бога 1:2-4

Ръст в опита 1:6-11

Основание на увереността 1:12-21

III. Опасност за изоставяне на познанието 2:1-22

Нахлуване на заблужденията 2:1-3

Примери на заблужденията 2:4-10a

Дейност на заблужденията 2:10b-19

Опасност от заблужденията 2:20-22

IV. Надежда на истинното знание 3:1-18

Примери от миналото 3:1-7

Обещание за бъдещето 3:8-13

Търпение и очакване 3:14-18

Оценка

Главния принос на 2 Петър в учението на Новия завет се състои в неговите думи за Писанието: "никое пророчество в писанието не е частно на пророка обяснение на Божията воля; защото никога не е идвало пророчество от човешка воля, но [светите] човещи са говорили от Бога; движими от Светия Дух. (1:20-21). Най-важните думи в тези стихове са "собствено", "тълкувание" и "движени". "Собствено" (идиас) значи "свое" или "принадлежащо особено на себе си". Тълкувание" (епилусеос) значи да обяснява, да осветлява. Това не значи, че човек не трябва да се опитва да тълкува сам Писанията, но това е предупреждение, че никое място от Писанията не бива да се взема само по себе си или във от неговия духовен контекст, защото Светия Дух е истинския автор и само Той може да бъде краен тълкувател. Думата "движени" (фероменой) означава "носен от вълните" както кораб се носи по течението, когато главната сила се крие не в това, което се движи, а в това, че то е движено, т.е. непреодолимата сила и могъществото на носещото се под него океанско течение. Алюзията към павловите послания с думата "писание" в 3:6 показва началото на съставяне на новозаветния канон, въпреки че Петър не претендира за писанията на Павел нищо повече от това, което самият Павел казва за тях (1 Сол. 2:13). 2 Петър е единно с 2 Тимотей 2:15 и 3:16 за да покаже, че писменото откровение на Стария завет представлявало откриване на Божиите ум и воля и че в дните на богословски разногласия и моралния упадък то било признато мерило за вяра и благочестие.

Посланието на Юда

Общ фон

Литературната връзка между Посланията на Юда и 2 Петър представлява важен фактор при определянето на общия фон, в които е писано това послание. Не може да има

никакво съмнение, че това са две отделни послания и все пак сходството в повода, мислите и езика между тях не може да са случайни. Сравняването на Посланието на Юда с втората глава от 2 Петър ще убеди всеки читател, че между тях съществува връзка. Каква обаче е тя?

Предлагат се четири различни отговора:

1. Между 2 Петър и Юда няма никаква връзка, освен, че са писани от хора в една и съща ситуация. Този отговор не обяснява в достатъчна степен детайлните словесни сходства на тези послания.

2. 2 Петър и Юда са две перефрази на някакъв общ източник. Такова решение на проблема е малко вероятно, тъй като двамата автори били изцяло в състояние да напишат съдържанието на писмата и добавянето за някакво трето послание единствено прави ситуацията още по-объркана.

3. 2 Петър заимства голяма част от своя материал от Юда. Историческите бележки на Юда са по-точни и по-обстоятелствени и тяхното разпределение е по-ясно. По-вероятно е, по-краткото послание да бъде цитирано от по-дългото, отколкото по-краткото да е съкратено изложение на по-дългото.

4. Юда бил подтикнат да напише свое послание, когато видял Посланието на Петър, но го съставил самостоятелно.

Последното предположение изглежда най-разумно и получава пълна подкрепа от богослова Зан.²⁸ Посланието ясно казва, че неговият автор желяел да пише на своите братя "за общото спасение", когато това намерение внезапно се променило под влияние на някакъв нов стимул, който довел по-скоро до апологетичен, отколкото до богословски и назидателен труд (Юда 3). Той пише, че се "вмъкнали някои хора", които вече били описани, и че тези хора вършат беззакония в църквата. В стиховете 17 и 18 той цитира дословно 2 Петър 3:3, което отнася към "апостолите на нашия Господ Исус Христос". От тези пасаж би било разумно да се заключи, че 2 Петър попаднало в ръцете на Юда и той написал на своите читатели за отстъплението, което било предсказано от Петър и което вече започнало в църквата.

По-голямата точност на изложението и по-доброто построение на посланието е част от характерния стил на Юда.

Авторът несъмнено е бил брат на Яков, ръководителя на Ерусалимската църква и доведен брат на Исус, споменат от Марк 6:3. Както и Яков, той навярно повярвал, че Исус е Месията след възкресението и бил в числото на очакващите на Петдесетница. Изглежда той не е имал важно положение в апостолската Църква. По стил и език Посланието на Юда напомня Посланието на Яков. Двете са изразителни и стегнати. И двете разчитат на образен език, почерпан от природата. Двете се характеризират с морална строгост. Авторът не причислява себе си към апостолите (17).

Място и време

Самото послание не дава ясни указания относно мястото или времето на написването му. Ако Юда е служил в еврейските църкви в Палестина, то спокойно би могло да бъде изпратено от него през периода, непосредствено преди падането на Ерусалим. Можем предположим, че предсказаното от Петър за тази част от църквата, до която той писал, вече започнало да се случва и в църквата, отговорност за която носел Юда. Ако Посланието на Петър било наскоро разпространено, то Посланието на Юда може да се датира приблизително през 67 или 68 г. сл. Хр. Ако, от друга страна, обръщението на Юда към паметта на читателите (17) означава, че текстът на 2 Петър отдавна вече се

²⁸ Theodor Zahn, Introduction to the New Testament (Translated from the third German edition; New York: Charles Scribner's Sons, 1909), Vol. II, pp. 262-270.

разпространявал в църквите, то следва да заключим, че Посланието на Юда вероятно се е появило през 80-те години сл. Хр. През тази по-късна дата Ерусалим не би могъл да бъде мястото на неговото написване.

Съдържание

Юда казал, че има намерение да напише увещание - "да се подвизавате за вярата, която веднъж за винаги бе предадена на светиите" (3). Тази спешна нужда била предизвикана от нахлуването в редовете на християните на хора, "които обръщат благодатта на нашия Бог в похотливост и се отричат от единствения Владетел и Господ наш Исус Христос." (4). Фразеологията, описваща тази ерес съответстват с казаното от Петър, но са по-определени. Изглежда тази ерес била някакъв вид антиномизъм, който злоупотребявал с християнската свобода и отричал господството на Христос. Тази ерес била толкова противоположна на легализма, че се превърнала в разпуснатост, лишена от всякакви съдържащи начала и твърдо установени морални стандарти. Това било празно интелектуално свободомислие, съпроводено от безделие и лишено от каквито и да било задължения.

В своята обща аргументация Юда следва реда на 2 Петър, но неговите описания са по-ярки и по-реални. Той привежда три исторически примера за осъждане: гибелта на непокорните излезли от Египет, които никога не достигнали до Ханаан; ангелите, които "не запазили своето достойнство" и градовете Содом и Гомор. Във всеки случай неотменимия Божий съд постигнал тези, които съгрешавали явно и без извинение. С тези групи отявлени грешници Юда сравнява отстъпниците, отбелязани с думата *тези* (8,10,12,14,16,19). Тяхната непочтителност, невежество, вероломство, празнота и егоизъм се осмени от яркия език на Юда. Характера на техните грешки се сравнява със заблудите на тримата забележителни бунтовници в Петокнижието: Каин с неговата безкръвна жертва; Валаам, който си въобразил, че Бог е слуга на човешките удобства, а не Господ на неговата съдба и Корей с неговото високомерие на самоволната вяра.

В последната част на Юда местоимението *тези* се променя на *вие* и на читателите се дава противоотрова против отстъплението. Първо, *помнете* думите на Христос казани към апостолите, като отглас от думите на Петър; когато той счел за нужно "да им напомни" за онази истина, която той притежавал. Второ, Юда ги съветва да *пазят* себе си в Божията любов посредством молитва и като се изграждат един друг (20,21). Накрая опазването от отстъпление включва *избавянето* на другите от заблудите, които ги заобикалят, за да не ги доведат техните съмнения до окончателна погибел (22,23).

План

ПОСЛАНИЕТО НА ЮДА: ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ СРЕЩУ ОТПАДНЕТЕ

I. Поздрав 1:2

II. Провъзгласяване на опасността 3,4

III. Привеждане на исторически примери 5-7

IV. Обвинение към учителите - отстъпници 8-16

V. Съвет към вярващите 17-23

VI. Заключително благословение 24,25

Оценка

Един от куриозите на това малко послание е любовта към мисловните триади. В него има шест основни части разпределени на три двойки: първите две въвеждат мисълта,

вторите две обсъждат отстъпничеството и последните две изказват заключението. Авторът описва себе си по три начина; със своето собствено име Юда; с функцията си, като слуга на Исус Христос; с връзката си с християнската общност, като брата на Яков. Той се обръща към читателите с думите "призвани", "запазени" и "възлюбени" и в своето приветствие им желае умножаване на милостта, мира и любовта. Има още много други "тройки", използвани от автора, които изучаващият посланието може сам да намери. Вероятно те да нямат никакво друго значение, освен умствените нагласи на автора. Ползването на апокрифната литература е предизвиквало известни съмнения по отношение на това послание. Споменаването на Енох в ст. 14 напълно съответства на мястото в книгата на Енох, а бележката в спора между Михаил и дявола за тялото на Мойсей се среща във Възнесението на Мойсей. Тези две книги са били написани в началото на I век от еврейски автори, които се опитвали да увеличат значението на учението на тяхната секта, прибъгвайки към авторитета на старозаветни водачи. Цитатите ни изправят пред дилема, защото ако Посланието на Юда е боговдъхновено не значи ли това, че авторът, цитирайки тези книги им придава равна автентичност? Ако, от друга страна това са случайни цитати, нямащи никакво значение, защо изобщо ги привежда? Съществува достатъчна аналогия в речта на Павел в Атина, в която той цитира гръцкия поет Арат (Деян. 17:28), за да придаде тежест на своята реч, знаейки, че тя ще бъде по-авторитетна за слушателите, а не защото лично смятал за авторитетни или боговдъхновени в богословско отношение писанията на гръцкия поет. По подобен начин апокрифните книги понякога се използвали за илюстрация на някакви принципи пред хората, които се отнасяли към тях с уважение. В ранната християнска Църква някои от тези писания били на голяма почит и се смятали за полезна литература. Читателите на Юда трябвало да са познавали тази литература, защото той вмъква и други алюзии към нея освен преките цитати, които е привел.

От посланието се вижда, че към времето, когато то е било написано, което твърде вероятно не е по-късно от 85 г. сл. Хр., вече съществувал признат набор от вярвания, който можел да се нарече християнство. Доктриналната формулировка е бавен процес и християнската история от последните хиляда и деветстотин години представлява история на развитието и падението на доктриналните модели и ударения, някои крайни, други погрешни, но всички влизащи в общия поток на християнската мисъл. Човек може да се изкуши да смята, че това разнообразие е несъществуващо, ако не беше факта, че Новият завет установява известни строги стандарти на учението. Известно отклонение може да се отдаде на човешкото невежество и умствените и духовни ограничения, защото "сега виждаме неясно като в огледало" и защото "отчасти знаем и отчасти пророкуваме" (1 Кор. 13:12,9). Но в тези послания, които били писани, когато заблудите се разпространявали и когато споровете започвали, има открито изискване "за образа на здравето учение" и Юда говори за окончателност на вярата, веднъж завинаги предадена на светиите (3), която трябва да пазят, като ненарушим стандарт.

Как да се отнасят към тези, които се отклоняват от този стандарт, Посланието на Юда също ни казва. Новият завет никъде не препоръчва гонения или изгаряне на клади за ерес. Еретиците сами определят свои собствени граници. "Те са човеци", казва Юда, "които правят разцепления" (19). Вместо това посланието последователно препоръчва милостта и приканва да се направи опит да се спасят тези, които са попаднали в заблудение и объркване, въпреки че към самата ерес не се проявява никаква търпимост.

Едно от големите благословения на Новия завет се намира в края на тази книга. Ударението върху господството на Христос и Неговата способност да запази Своите служители от заблуда е удачен край на темата развита от Юда.

ПЪРВО, ВТОРО, ТРЕТО ПОСЛАНИЕ НА ЙОАН

Общ фон

Ако критерия на речника и стила някога са били достатъчно основание за определяне на авторството, то тези три кратки послания трябва да се приписват на един автор, който е автор и на четвъртото евангелие. Всичките четири книги вероятно са били написани приблизително по едно и също време и в едно и също място. 1Йоан започва с кратко въведение: "Това, което беше отначало, което чухме, което видяхме с очите си, което изгледахме и ръцете ни попипаха, за Словото на Живота" (1 Йоан. 1:1), което представлява основа за приложението на истината. Това обобщение предполага както съдържанието така и езика на четвъртото евангелие и това сходство продължава през целия текст на посланието. Целта на 1 Йоан е изразена със следните думи: "Това ви писах... за да знаете, че имате вечен живот" (5:13). Тези думи отвеждат читателя една крачка по-нататък от това, което е написано в евангелието, където се казва: "А тия са написани за да повярвате, че Исус е Христос, Божият Син, и, като вярвате, да имате живот в Неговото име" (Йоан. 20:31). Евангелието е писано за да възбуди вярата, а 1 Йоан - за да затвърди увереността.

2 и 3 Йоан, както предполага Гудспийд, вероятно са писани като "съпровождащи писма", едното до църквата с обръщението "до избраната госпожа" (2 Йоан 1), а другото до Гай, пастирът на таз църква (3 Йоан 1). Те били предназначени за личен съвет и поздрав, докато основното учение се намират в евангелието и в първото послание.

Точното време и място на написване на тези послания не може да се установи, но най-вероятното предположение е, че тези документите да са писани от Йоан към църквите в Азия в средата на последната трета на I век. По това време разделението между църквата и синагогата било завършило. Споровете за оправдаването чрез вяра или чрез дела в по-голямата си част затихнали, а наплива на езичници в църквата с тяхното философско наследство започнал да влияе върху доктриналното учение. Те се заинтересували и от личността на Христос. Кой е Той? Ако е Бог, то как е могъл Той да умре? Ако пък е умрял, как би могъл да бъде Бог? Били предлагани много разрешения на тази дилема и спорът за естеството на Христос занимавал умовете на църковните водачи и дискусиите на съборите чак до V век. Фактически този спор не е утихнал и до днес.

Конкретната грешка, против която се бори 1 Йоан изглежда била някаква ранна форма на гностицизма, ерес, която била най-опасния враг на Църквата до самия край на II век. Гностицизмът бил философия на религията, а не отделна система. Той се основавал на идеята, че духът е добро, а материята - зло и между тях не може да съществува здрава връзка. Спасението се състои от бягство от сферата на материята в сферата на духа. Съществуват множество средства за това бягство. Най-главното от тях е знанието, с помощта на което човек може да се откъсне от земните вериги на материята към небесното познание на истината. Това знание или гносис, гръцка дума, от която произлязло наименованието на тази философия, може да бъде достигнато само от тези, които са били въведени в тайните на групата. Учението на гностиците трябвало да образува неорганизиран, но сплотен култ, свързан от общите обреди и общото мислене, а не от водачи и общества.

Конфликтът на подобна философия с християнството бил най-остър относно въпроса за личността на Христос. Как, питали гностиците, безкрайния, чист дух, наречен Бог е могъл да има нещо общо с материалното тяло? Пълното обединение било според тяхното мнение невъзможно. Те предполагали два изхода: или Христос не е истински човек, а само изглеждал такъв, или духът-Христос не се е въплътил действително в човека Исус преди Неговото кръщение и Го оставил преди смъртта Му на кръста.

Първата теория се наричала докетизъм (от глагола докео - "струва ми се"); а втората се наричала керинтианизъм от Керинт, нейният главен защитник през I век.

Всяко от тези предположения би било смъртоносно за евангелието, ако се превърнело в стандартна интерпретация на християнството. Докетизмът правел Исус просто призрак, илюзия, който изглеждал, че се явява на хората, но в действителност не съществува. Керинтианизмът би превърнал личността на Исус в странно противоречие: човекът не би могъл да знае никога дали говори или действа човекът Исус или божественият Христос-дух. Според керинтианизма личността на Христа била нещо като доктор Джекил и мистър Хайд. Вероятно тези два възгледа не били напълно развити и обяснени по времето на Йоан, но езикът на първото послание показва, че нещо подобно на гностицизма се е разпространявало по времето, когато той писал.

Йоан твърди, че Христос, Когато той проповядва можел да бъде чут, видян и докоснат (1 Йоан. 1:1). Той казва, че онзи, който отхвърля Отца и Сина, е антихрист (2:22) и заявява, че "никой дух, който не изповяда, че Исус Христос дойде в плът, не е от Бога;" (4:2-3). Както се вижда, неговите противници заели позиция, която била близка до докетическия гностицизъм.

Малките послания се занимават със същия проблем, но от гледна точка на църковното управление и дисциплина. 1 Йоан казва, че "те", т.е. привържениците на лъжеучението "От нас излязоха, но не бяха от нас; защото ако бяха били от нас, щяха да си останат с нас" (2:19). В някои църкви имало разделение, понеже което заблуждаващите се отделили в своя собствена група. Някои от тях станали пътуващи учители, които се опитвали да проникнат в по-малките църкви, които били незрели и слаби. Второто Послание предупреждава против тях: "Защото много измамници излязоха в света, които не изповядват дохождането на Исуса Христа в плът..." (2 Йоан. 7).

Църквата е предупреждена да не приема такива учители "защото, който го поздравява, участва в неговите зли дела" (2 Йоан, 10,11)

Третото послание също разкрива някои интересни детайла за живота на Църквата през този период. Както се вижда, по-голямата част от служението се извършвало от пътуващи проповедници, които периодично обхождали църквите и оставали за известно време във всяка църква като провеждали "дълги събрания" в частните домове. По такъв начин можало лесно да се злоупотреби със служението и религиозните измамници използвали своите привилегии, за да живеят на гърба на хората. Йоан хвали Гай за неговата любезна поддръжка на проповедниците, тъй като те не получавали помощи от езичниците, при които служели (3 Йоан 5,8).

Появата на "царе в църквата" е отразено в думите за Диотреф, който не желал да приема посетители и постоянно гонел от църквата онези, които искали да ги приемат. Възражението на Йоан и неговото общение, че когато дойде ще изпита силата на Диотреф показват, че Църквата през I век също имала административни трудности .

По този начин, посланията на Йоан били писани до една Църква, която се сблъскала с новите философии, готови да погълнат християнството и която се борела да опази специфичното си послание от изопачения и заблуди.

1 Йоан

Съдържание

Специфичния стил на Йоан особено ярко се проявява в първото послание, което е достатъчно кратко, за да отрази ясно неговия вид и структура. 1 Йоан е по-скоро симфонично, отколкото логично по своя план: то е съставено като музикално произведение, а не като кратка инструкция за водене на спор. Вместо да развива темата

стъпка по стъпка, както прави Павел в Посланието към римляните, Йоан представя темата, към която ще се придържа в продължение на цялата книга и въвежда към нея серия от вариации, всяка от които може да бъде самостоятелна тема. Затова е трудно да се следи главната мисъл както в евангелието, така и в посланието, а съставянето на последователен план е още по-трудно.

Освен това 1 Йоан се основава на личния опит. То се старее да създаде увереност в притежаването на вечен живот (5:13) и предлага конкретни тестове, с помощта на които може да се достигне до тази увереност. Думата "зная" е превод от два различни глагола (оидамен и гиноскомен), и се употребява 13 пъти във връзка с увереността, която е част от нормалното духовно съзнание (2:3.5,29; 3:14,16,19,24; 4:13,16; 5:15,16.19,20).

Светлина и любов са две други свойствени за Йоан думи, които се открояват в това послание. Двете се използват като описание на Бога (1:5; 4:8) и развитието на тези две теми представлява главната част на това послание. Те уточняват абстрактните идеи, представени в евангелието и ги правят практични и споосбни да бъдат приложени лично.

План

ПЪРВОТО ПОСЛАНИЕ НА ЙОАН: УВЕРЕНОСТ ВЪВ ВЕЧНИЯ ЖИВОТ

- I. Въведение: Историческото явяване на живота 1:1-4
- II. Увереност посредством ходенето в светлина 1:5-2:29
 - В личното духовно поведение 1:5-2:6
 - В обществените отношения 2:7-11
 - В отделянето от света 2:12-17
 - В ходенето в истината 2:1-29
- III. Увереност чрез ходене в любов 3:1-4:21
 - Етическото доказателство за любовта 3:1-12
 - Общественото доказателство за любовта 3:13-24
 - Богословското доказателство за любовта 4:7-12
- IV. Увереност чрез упражняване на вярата 5:1-12
- V. Заключение: Идващата увереност в живота 5:13-21

2 Йоан

Общ фон

Общият фон на 2 Йоан в много отношения е същия като на първото. То е по-лично, защото е адресирано до "избраната госпожа и нейните деца". Преводът на този поздрав е неясен, защото обръщението може да се преведе "до госпожа Електа", "до избраната Кирия", или както обикновено се превежда "до избраната госпожа" в зависимост от това дали е приемано като собствено име, или не. Тълкуванието е още по-двусмислено от превода. Бил ли е получателя личност или под "госпожа" се подразбира в преносен смисъл църквата, членовете на която са нейните "деца"? Ако става дума за конкретен човек дали група вярващи се е събираща в неговия дом, така че те са наречени негови "деца"? Съществува паралелизъм в чувствата на евреите към Сион, когото Павел нарича "майка на всинца ни" (Гал. 4:26). Уесткот казва, че "разрешаването на загадката на това приветствие е невъзможно със знанията, с които разполагаме в момента" и по-съвременните автори не са добавили нищо ново по този въпрос. Най-важното е, че групата, към която е написано това писмо е била заплашена от лъжеучители. Йоан искал те да бъдат бдителни, за да не бъдат заблудени.

Съдържание и план

Учението във 2 Йоан не се различава от това в 1 Йоан. Читателят се среща със същата опасност от пренебрегване на човешката природа на Христос и същата необходимост да стоят в истината.

ВТОРО ПОСЛАНИЕ НА ЙОАН: ХРИСТИЯНСКАТА ВЯРНОСТ

I. Поздав

II. Призиви

Към любов

Към послушание

Към бодрост

Към отказа от заблужденията

III. Заключение

3 Йоан

Съдържание и план

Адресирано главно до Гай, пастир или водач на църквата, 3 Йоан говори по-малко по богословски теми и повече по административни дела от другите две послания. То говори за приемането на братята мисионери, които трябва да се насърчават, когато посещават църквата на път за други свои служения и за недоброто отношение ме Диотреф, който трябва да бъде порицан.

ТРЕТО ПОСЛАНИЕ НА ЙОАН: ИСТИНАТА НА ДЕЛО

I. Въведение 1-4

II. Насърчение на служителите на истината 5-8

III Изобличаване противниците на истината 9-11

IV. Похвала на свидетелството за истината 12

V. Заключение 13,14

Оценка

Посланията на Йоан, и особено първото, са безценни като указател за лично духовно израстване. Те са почти изключително декларативни и увещателни. Изложения и богословски аргументи не могат да бъдат намерени на техните страници. Историческата истина, които е въплътена в евангелието в 1 Йоан е приложена към отделния вяраш, а доказателствата за притежаване на вечния живот са изразени ясно, така че той може да знае със сигурност действително ли е във вярата. Мекотата на поучението не бива да се приема за неяснота на вярата или неувереност в учението. Всички тези послания прекарват ясна разделителна линия между истината и лъжата, светлината и тъмнината, правдата и неправдата, любовта и омразата. Те изискват християнина да застане от едната или другата страна на тези линии. "Който има Божия Син, има този живот; който няма Божия Син, няма този живот" (1 Йоан 5:12). Те предполагат ясно и съвършено откровение на вечния живот в Христос, представляващ стандарта на истината, която трябва да се приема или да се отхвърля от хората. Задълженията и последствията от

нейното приемане са очертани така, че вярващите могат да кажат: "Ние преминахме от смърт в живот".

Тези по-късни послания Против са твърда преграда против ересите. Те обаче не са единствено полемика, а и конструктивно представяне на евангелското учение. Тяхна цел е достигане на зрялост в мислите и святост в живота, а не просто спор за някакви идеи и предания. Те са писани не просто, за да се спечели един спор, а за да помогнат на и изградят християнина така, че злия да не може да се докосва до него. (5:18).

ГЛАВА 22

ОЧАКВАЩАТА ЦЪРКВА: ОТКРОВЕНИЕ

Общ фон

Книгата Откровение завършва канона и историята на Новия завет. Независимо дали е написана последна, тя е завършваща по своята мисъл, тъй като в нея е вплътено очакването на църквата, която се е появила в света като институция и с нетърпение очаква завършването на своята мисия.

В много отношения книгата Откровение е уникална. Това е единствената книга от Новия завет, която изцяло пророческа. Практически всички нейни образи са свързани с онези, които се срещат в пророческите книги на Стария завет и по-голямата част от съдържанието ѝ носи пророчески характер свързан с бъдещето. Авторът ясно казва, че посредникът, който му е донесъл видението, дошъл от "Господ Бог на пророческите духове, (който) прати ангела Си да покаже на Неговите слуги това, което трябва скоро да стане" (Откр. 22:6), а в следващия стих той говори за "пророчесствените думи на тая книга".

Книгата Откровение принадлежи към категорията на апокалиптичната литература. Тази литература е писана обикновено в периоди на гонения и потисничество като средство за насърчение на хората, които страдат за своята вяра. Тя се отличавала (1) отчайващо настоящо положение и също толкова голяма надежда на божествена намеса в бъдеще; (2) със символен език, сънища и видения; (3) с описание на небесни и демонични сили действащи като представители и агенти за изпълнението на Божията цел; (4) с предсказването на катастрофален съд над несправедните и свръхестествено избавление на праведните, и (5) с често приписване книгата на псевдоним на някоя известна личност от библейската история, като Ездра (2 Ездра) или Енох (Книга на Енох). Книгата Откровение притежава повечето от тези характеристики, с изключение на това, че авторът нарича себе си по име, предполагайки, че той е известен не като знаменитост от миналото, а като истински участник в делата на хората, към които пише.

Условията, при които е написана тази книга могат да бъдат определени чрез разглеждане на самото ѝ съдържание. Тя е адресирана до седем църкви на провинция Азия, които вече съществували за доста продължителен период от време и в които се наблюдавали духовен подем и падение. В посланията до тези църкви се съдържат намеци, че гонението или приближавало, или вече започнало. Църквата в Смирна "ще постарда" и "ще имате скръб за десет дни" (2:10). Антипа умрял като мъченик в Пергам (2:13). Филадельфия ще бъде опазена "от часът на изпитанието" (3:10). Даже ако тези места се отнесат към бъдещи събития атмосферата на книгата Откровение отразява враждебност и притеснение. В по-голямата част от книгата такива явления като глад, войни, епидемии, икономически трудности и гонения се смятат за обикновени явления на обкръжаващата обстановка.

Няма никакво съмнение, че императорския Рим бил образът на онази държавна власт, която книгата Откровение описва като враждебна на християнството. Звярът, на който "се даде власт над всяко коляно, език и народ" (13:7) съответства на универсалната власт на римските цезари. "Белегът", който всички ще бъдат принудени да носят, за да имат право да купуват и продават (13:16-17) е същият термин, с който наричали имперския печат, поставен на завещанията, договорите, документите за покупка и на други документи, за да ги узаконят. Блудницата, наречена Великия Вавилон, опила се от кръвта на светиите и на мъчениците, седяла на седем хълма (17:9) - броя на хълмовете на Рим. Независимо от това дали крайното тълкуване на Апокалипсиса се свързва с Рим

или не, той със сигурност е бил приложен към Рим, когато бил четен първоначално от християните.

По отношение на времето и обстоятелствата, за които е писано това произведение най-влиятелни са две школи. Едната група го свързва с времето на Нерон, когато изгарянето на Рим предизвикало гонения на християните. Това мнение се поддържа главно от две съображения. Ако Йоан, Заведеевия син, е написал Откровението както и евангелието и посланията, които му се приписват, резките разлики в езика и в стила между тях биха били по-лесно обясними, ако Откровението е писано по-рано, когато гръцкият език на Йоан бил несъвършен, докато евангелието и посланията са писани по-късно, когато той се усъвършенствал. Смята се също, че тайнственото число 666 (13:18) представлявало общата сума на изразеното в цифри значение на еврейските букви, с които се пише Нерон Цезар и затова в тази глава трябвало да се описва Нерон. Тези разсъждения са твърде слаби за сигурен извод, особено когато липсва потвърждение от външното предание.

Втората възможност за датиране на Апокалипсиса го поставя в края на I век по времето на Домициан между 81 и 96 г. сл. Хр. Това датиране има предимство поне в това, че има силни външни потвърждения. Иринеи казал, че Йоан получил видение "малко по-късно, но почти в наши дни", преди края на управлението на Домициан. Въпреки че при Домициан вероятно не е имало продължително гонение, неговите претенции да му се покланят като на бог и нарастващата тирания на неговото диктаторство го направили противник на растящото християнство и способствали за появата на онези обществени, икономически и религиозни условия, които предсказвала книгата Откровение.

По този начин, Откровение е свидетелство на растящата враждебност между Църквата и Римската държава. То не подразбира задължително, че Рим възприел всеобщата политика на преследване на християните, но то ясно говори, че между езическата държава и християнската Църква не може да съществува компромиси. Логическият резултат от езичеството е тоталитаризма, който изисква поклонение пред управляващия, контролиращ цялата политическа активност, всички икономически ресурси, религиозни обреди и всяко лично поклонение. Търпимостта, с която Рим се отнасял към ранната Църква преминала в подозрителност, когато Павел и другите християнски проповедници били дадени под съд от еврейските водачи, а по-късно подозрението прерастнало в презрение и ненавист. Към края на I век християните навсякъде трябвало да се защитават. Те лесно разбрали истината в думите на Исус: "Ако бяхте от света, светът щеше да люби своето: а понеже не сте от света, но аз ви избрах от света, затова светът ви мрази" (Йоан. 15:19)

Откровение било написано, за да насърчи на църквите, които усещали нарастващата враждебност и за да предупреди безгрижните и пренебрежителни християни, които лесно се изкушавали да се съобразяват със света. Това бил последният глас на отиващото си столетие.

Според собственото му свидетелство, името на автора било Йоан и той бил очевидец на всичко което видял (Отк. 1:1-2). Той се намирал на Патмос, каменист остров недалеч от бреговете на Гърция, където бил заточен заради вярата си (1:9). Там, той получил видението, което описва и което трябвало да предаде на седемте църкви в Азия (1:10), които познавал.

Гръцкият език на Откровение понякога е странен и даже неграмотен. Трябва да се има предвид, че авторът се опитвал да предаде на човешки език неописуеми с обикновени човешки думи сцени и в резултат на това неговата граматика и лексика се оказали недостатъчни. Освен това той вероятно бил от арамейски произход и може би се затруднявал да се изразява свободно на гръцки. Ако при написването на евангелието и

посланията той имал опитен секретар, а Откровение писал сам, някои разлики са лесно обясними.

Откровението може да бъде тълкувано. В него има не по-малко от четиристотин препратки към Стария завет, въпреки че няма преки цитати. Неговите образи и план са сродни на старозаветните пророчества и свързват неговото значение с новия период. Откровение дава оценка на духовното ниво на църковния живот чрез съда на седемте църкви в Азия. Следващите видения обаче, без значение как се тълкуват, представляват крайния завършек на божията цел. Колкото и да е странен неговия символизъм, това е единствената книга в Новия завет, която дава някакво организирано предсказание на бъдещето.

Тълкуване

Сред съвременните интерпретации съществуват четири основни школи за тълкуване книгата Откровение.

Претеристка школа

Това течение счита, че символиката на Откровение се отнася само за събития от времето, през което то е писано. Цялата образност на печатите, тръбите, чашите нямат никакво отношение към бъдещето. Когато говори за бъдещия съд авторът просто се възмущава от злоупотребата на неговото време. Такъв е възгледа на болшинството либерални богослови, например Р. Х. Чарлс и Ч. Ч. Тори. Той има това предимство, че свързва Откровение с мисленето и историческите събития от времето, по което е било написано, но не допуска никаква степен на предсказателно пророчество.

Идеалистка школа

Възгледът на идеалистите, който често се доближава до школата на претеристите счита, че Откровение е единствено символична картина на непрестанната борба между доброто и злото и между християнството и езичеството. Те считат, че неговите образи не могат да се свържат с точно определени исторически събития нито от миналото, нито от бъдещето, а са просто тенденции или идеали. Затова Раймонд Калкинс пише: "Сега ние разбираме какво означава думата "откровение". То не означава откровение на бъдещите тайни за края на света, за хилядолетното царство или деня на съда. То не означава основно откровение на небесната слава или блаженствата на изкупените. То означава откровение на безкрайния Бог, който може да спасява; откровение за утешение на Божия народ и напомняне за всепобеждаващата сила на всемогъщия Спасител..."

Идеалистският метод на тълкуване има своето предимство в това, че обръща внимание на читателя на етичната и духовна истина на Откровение вместо на спорните аспекти на неговата символика. От друга страна, той е склонен да не дооценява символиката като средство на предсказателното пророчество. Неговата "одухотвореност" лишава Апокалипсиса от цялата му предсказателна ценност и го отделя от всякакъв конкретен исторически завършек. Според това виждане съдния ден идва всеки път, когато се решава някакъв морален въпрос; това не е окончателна кулминация, при която един свръхестествен Христос сяда на невидим трон.

Историцистка школа

Това течение вижда Откровението като представящо чрез своите образи цялата история на Църквата на Петдесетница до второто пришествие на Христа. Символите изобразяват по ред великите събития, които вече са се случили. Например печатите означават разпадането на Римската империя, излизането на рояци скакалци от бездната образа на мохамеданското нашествие и т. н. Всяко значимо събитие в историята на християнството било по такъв начин предсказано, така че Откровението се превръща в предварително написан календар на събитията. Болшинството от реформаторите, които се занимавали с тази книга, по-голямата част от старите тълкувания и много от съвременните евангелски проповедници например А. Ж. Гордон и А. Б. Симпсън се придържали към подобно виждане. Тя намира поне привидно доказателство във фразата на Откровение 4:1 "... възлез тук и ще ти покажа какво трябва да стане подире". Възгледа на историцистите е по-буквален, от този на идеалистите, но неговите привърженици така и не постигнали единство относно значението на отделните символи. Не е възможно всички да са прави, а понеже между тях съществуват толкова големи различия, значи, е поне възможно техният метод да се погрешен.

Футуристка школа

Футуристите вярват, че първите три глави на книгата Откровение се отнасят или към времето на написване на тази книга, или че седемте църкви в Азия представляват седем периода в църковната история от апостолските времена до второто пришествие на Христа. Дотук футуристите са историцисти. Започвайки от фразата в 4:1, "какво има да стане подире" те твърдят, че всичко останало в книгата се отнася към събитията, които ще се случат през периода, наречен "Голямата скръб", който непосредствено ще предшества завръщането на Христа и ще продължи по пресмятания приблизително от три и половина до седем години. Събитията в книгата Откровение, отнасящи се към този период, се тълкуват, доколкото това е възможно, буквално, и като такива се отнасят изцяло към бъдещето спрямо сегашната ера. Тълкуватели като Ж. А. Сейс Ч. И. Скофийлд, А. К. Гебелайн, А. Айрънсайд и други се считат за футуристи.

Възгледи, свързани с хилядолетното царство

Един малко по-различен подход към Откровението, изхождащ от есхатологична, а не от историческа гледна точка, е основа на три други разновидности на тълкуването на неговата 20 глава. Въпросът се състои в това дали "хиляда години" трябва да се разбират буквално или образно, както и дали предшестват второто пришествие на Христос или го следват. Тези три направления се наричат: постмилениализъм, амилениализъм и премилениализъм. Милениализъм е учение за хилядолетното царство на Христос, "пост" означава след хилядолетното царство, "а" отрича съществуването на хилядолетното царство, а "пре" значи преди хилядолетното царство.

Постмилениалистите, т. е. онези, които приемат, че хилядолетното царство предшества пришествието на Христос считат, че хиляда години вероятно имат преносен смисъл, означаващ дълъг период преди пришествието на Христос. В началото на този период тържеството на евангелието над народите ще донесе царството на мира, което ще продължи докато Христос за последния съд.

Амилениалисти смятат, че хилядолетното царство не съществува като буквален превод от време, или може би е междинното състояние на починалите. Христос може да дойде по всяко време, за да съди света и да донесе вечно блаженство за праведните, ново небе и нова земя.

Премилениалистите се придържат към възгледа, че хилядолетното царство следва пришествието на Христос, Който ще се яви лично, за да постави началото на Своето царство, праведните мъртви ще възкръснат и лично ще царуват с Него на земята в продължение на хиляда години, в края на които ще има последен бунт, който веднага ще бъде потушен, несправедните мъртви ще бъдат съдени и ще настъпи вечното състояние. Между тези възгледи и по-рано приведените хронологични тълкувания не е задължително да съществува връзка. Като правило, въпросът за хилядолетното царство се взема сериозно само от историцистите и футуристите, тъй като претеристите и идеалистите считат "хиляда години" единствено за символ. Приведената по-долу диаграма илюстрира различните методи на тълкуване:

ТЪЛКУВАНЕ НА ОТКРОВЕНИЕ

Откровение	1-3	4-19	20-22
Претеристи	Исторически църкви	Символи на съвременните условия	Символи на небето и победата
Идеалисти	Исторически църкви	Символи на борбата между доброто и злото	Победа на доброто
Историцисти	Буквални исторически църкви	Символи на историческите събития: падането на Рим, исляма, папството, реформацията	Последния съд; Хилядолетното царство (?) Вечно състояние
Футуристи	Седем периода в църковната история	Предстояща скръб; моменти на съд над отстъпилата църква и над Антихриста; пришествието на Христос	Хилядолетното Царство; Съда над несправедните мъртви; Вечно състояние
Постмилениалистите	Исторически църкви	Като цяло историцисти	Победа на християнството в света
Амилениалистите	Исторически църкви	Като цяло историцисти	Пришествието на Христос; Съдът; Вечно състояние
Предмилениалисти	Исторически църкви, представляващи исторически периоди	Като цяло футуристи	Буквално хилядолетно царство; Съд пред великия бял Престол Новият Ерусалим

Съдържание

Правилния ключ към тълкуването на Откровението не се съдържа в нито една от тези теории, колкото и големи да са техните заслуги, а в структурата на самата книга и в това, как тя представя личността на Христос. Самото название на книгата "Откровението от Исуса Христа, което му даде Бог, за да покаже на слугите Си онова, което има да стане скоро...", говори за това, че централната тема е Самият Христос и Неговото откровение за бъдещето. Възниква въпроса, означава ли "Откровението на Исуса Христа" откровение на Неговата личност или откровение, което Той е дал, което е излязло от Него.

Ако първото тълкуване на името задава темата, тогава Откровение е обяснение на Личността на Христос и Неговото отношение към бъдещето. Ако се вземе второто тълкуване, тогава главна тема трябва да бъде Неговия план за бъдещето осъществявана чрез Христа. Граматически и двете тълкувания са възможни и двете правят Христос център на книгата. Много спорове биха били избегнати, ако тълкувателите се обърнеха към Откровение от неутралната позиция на неговата литературна структура и правейки есхатологията зависима от христологията.

Втори ключ към съдържанието на книгата се явява формата, която му предава личния опит на автора. Явно е, че книгата се състои от серия от видения, всяко от които представлява самостоятелна единица. Въпреки че много от по-малките единици са въведени с фразата "и видях" (5:1; 6:1,9; и т. н.), съществуват четири главни *раздела*, започващи с фразата "истъпление чрез Духа" (1:10; 4:2; 17:1-3; 21:9,10). Тези раздели са различни по своето съдържание и размер, но придават единна организация на книгата. Заедно с въведението и заключението те разделят Откровение на шест части.

Няколко серии от седем събития се появяват в книгата: седем църкви (2:1,8,12,18; 3:1,7,14), седем Божии духа (4:5), седем печата (6:1,3,5,7,9,12; 3:1), седем тръби (8:6,7,8,10,12; 9:1,13; 11:15). седем гръма (10:3), седем чаши (16:1,2,4,8,10,12,17), седем главни образа (12:1,3,5,7; 13:1,11; 14:1) и седем блаженства (1:3; 14:13; 16:16; 19:1 20:6; 22:7,14). Някои от тези серии са част от литературната структура на книгата и са приведени в близка последователност, други - не. Използването на цифрата "седем" показва мисловен план, който превръща книгата Откровение в нещо повече от случайно струпване на странни символи.

Други числови съчетания или серии се срещат спорадично: двадесет и четири старци (4:4), четирите живи същества (4:6), четири конника (6:1-8), четири ангела (9:14), 144000 е числото на изкупените (7:4; 14:1), дванадесетте врати в Божия град (21:14), дванадесет реколти с плодове от дървото на живота (22:2) и други.

Още една фраза заслужава да бъде спомената: "...светкавици гласове и гърмежи" в 4:5; 8:5; 11:19; 16:18. В последните три случая тя се среща съответно в края на сериите съд. Повторение ли е това или ключ, че тези три съдилища съвпадат и всеки следващ е просто усилване на предишния?

План

Като използваме ключовете, представени от самата книга, можем да съставим следния план:

ОТКРОВЕНИЕТО НА ИСУСА ХРИСТА

за това, "което има да стане скоро"

I. Въведение: Христос предава 1:1-8

Название 1:1

Посредник 1:2

Похвала 1:3

Предназначение 1:4

Посвещение 1:5б,

Девиз 1:7

Одобрение 1:8

II. 1 -во Видение: Христос в църквата: Живият

Място: Патмос 1:9-3;22

Портрет 1:9-20

Послания

към Ефес 2:1-7

към Смирна 2:8-11

към Пергам 2:12-17

към Тиатир 2:18-29

към Сардис 3:1-6

към Филадельфия 3:7-13

към Лаодикия 3:14-22

III. 2-ро Видение: Христос в небесата: Изкупителя

Място: Небето 4:1-16:21

Сцената в небето 4:1-5:14

Седем печата 6:1-8:5

Белият кон 6:1 2

Червения кон 6:3 4

Черният кон 6:5,6

Бледият кон 6:7,8

Душите на мъчениците 6:9,11

Знамения на небето 6:12-17

(вмъкване; Подпечатване на 144000) 7:1-17

Мълчанието на небето 8:1 -5

Седем тръби 8:6-11:19

Град, огън и кръв 8:7

Морето се превръща в кръв 8:8,9

Звездата, паднала във водите 8:10,11

Слънцето, луната и звездите помръкнали 9:12-13

Отваряне на бездната 9:1-12

Освобождение на четирите ангела 9:13-21

Вмъкване: Малка книжка 10:1-11:14

Измерване на храма 10:1 -11:14

Двамата свидетели 10:1-11:14

Провъзгласяване на края 11:15-19

Знамения 12:1 -16:21

Личности 12:1-14:20

Жената 12:1,2

Змея 12:3,4

Младенецът от мъжки пол 12:5,6

Архангел Михаил 12:7-17

Звярът от морето 13:1-10

Звярът от земята 13:11-18

Агнето на планината Сион 14:1-5

Вмъкване: Посланието на ангелите

Призив за съд 14:6,7

Падането на Вавилон 14:8

- Предупреждението за гнева 14:9-12
- Блаженството на умрелите 14:13
- Призив за жътва 14:14-16
- Стъпкване гроздовете на гнева 14:17-20
- Седемте чаши 15:1-16:21
- Сцена на небето 15:1 -8
- Съдилищата 16:1 -21
- Раните върху хората 16:2
- Превръщане на морето в кръв 16:3
- Превръщане на изворите в кръв 16:4-7
- Засилване горещината на слънцето 16:8,9
- Тъмнината 16:10,11
- Нечистите духове 16:12-15
- Краят 16:17-21
- IV. 3-то Видение: Христос побеждава: Войнът 17:1-21:8
 - Място: Пустинята
 - Падането на Вавилон 17:1-18:24
 - Радост на небето 19:1-10
 - Свалянето на звяра 19:11-21
 - Оковаване на сатаната 20:1 -3
 - Хилядолетното царство 20:4-6
 - Последното въстание 20:7-10
 - Съд над мъртвите 20:11-15
 - Новото небе и новата земя 21:1-8
- V. 4-то Видение: Христос в краят: Агнецът 21:9-22:5
 - Място: Планина
 - Божият Град 21:9-21
 - Поклонение пред Бога 21 21-27
 - Благословието на Бога 22:6-21
- VI. Послеслов: Христос призовава 22:6-9
 - Към послушание - волята 22:6-9
 - Към награда - разума 22:10-15
 - Към общение - емоциите 22:16-20
 - Благославяне 22:21

Оценка

Твърдо мнение за тълкуването на Откровение е невъзможно в границите на дадената книга, но някои наблюдения могат да бъдат полезни на хората, които я изучават. Откровение е написано в стила на апокалиптичната литература, но рязко се различава от общата маса с това, че има определен автор, наричащ себе си по име и който изпраща книгата на определени читатели. Неговата главна цел не е да предскаже предварително всички подробности на църковната история, а да опише основните тенденции на настоящото време и техният край при личното завръщане на Христос. Тройното прогласяване и призива в заключението: "Ето, ида скоро" (22:7,12,30) повтаря Неговото обещание до църквите (2:16; 3:11) и превръща цялата книга предупреждение към света и в насърчение за Божия народ

Цялата книга е свързвана от определени обединяващи елементи. Личността на Христос доминира, първо като прославена, блестяща фигура, облечена в бели дрехи, която изпитва, изобличава и наставлява Църквата. След това Той се появява като претендиращ

за правото да съди на основата на запечатаната книга: Той е Агнето, получило това право понеже е изкупило човечество (5:4-7). При съда Той е Победителя, яздещ на бял кон подобно на римски пълководец и предвождач небесната процесия (19:16), а името Му е: "ЦАР НА ЦАРЕТЕ И ГОСПОД НА ГОСПОДАРИТЕ" (19:16). При завършването на всичко Той е Жених на Своя народ (19:7; 21.9) и отново е наречен Агнето заради Негово изкупление.

Хронологическият ред на книгата Откровение е спорно. Историческите виждат е неясен цялостен календар на всички главни събития от времето на написването до пришествието на Христос, футуристите отнасят по-голямата част от книгата към седемгодишния период, непосредствено предшестваш завръщането на Господа, а претеристите и идеалистите я считат за лишена от всякаква хронология. Някои факти обаче изглеждат ясни. Писмата в първите три глави на книгата са били насочени към съществуващите църкви в градовете на провинция Азия, така че те се отнасят към периода, в който е живял автора. Началото на видението в четвъртата глава го определя като това, "какво трябва да стане подире" (4:1) започвайки от времето на автора и продължаващо до някакво неизвестно бъдеще. Двете последни видения на книгата още не са се изпълнили и се отнасят към още не настъпилите последни времена. По такъв начин Откровение се отнася отчасти към настоящето и отчасти към бъдещето.

Последните две части са успоредни една на друга. Първата - Откровение 17:1 до 21:8 - описва гибелта на порочната световна система представена като блудницата Вавилон. Втората - Откровение 21:9 до 22:5 - описва окончателното идване на Христовата невеста, новият Ерусалим. Паралелността на двете части включват както сходство, така и контраст. Двете са представени от един "от седемте ангела, които държат седем чаши". Небесният вестител поканил зрителя да погледне тази сцена с думите: "дойди". Всяка една представлява завършването на определена цел: края на пътя далеч от Бога и края на изкуплението.

Паралелизма на контраста е също така ясен. Първото част описва блудницата; второто - невестата. Първото сцената се случва в пустинята (17:3), а втората в планината (21:10). Първата казва, че на блудницата са изписани богохулни имена (17:3), а втората, че имената на дванадесетте племена и на дванадесетте апостоли са написани на светия град (21:12,14). Първата описва Вавилон, града на моралното разложение и на съда (17:6); втората описва Новия Ерусалим, слизащ чист и непорочен от небето (21:10). Първата загива в страшния съд; втората живее във вечна светлина. Първата е проклета; втората получава благословение.

Книгата Откровение дава божествена перспектива на историята. Както и да се тълкуват образите и техните подробности, общата перспектива е Божията святост, която вижда както добродетелите, така и недостатъците на църквите, гибелта и надеждата на света. Словото към църквите се изпраща от Живия, Който ходи между златни светилници; сцената на последния съд се разиграва пред престола на Бога (4:2-19:5) и окончателната присъда идва от него (20:11). При описанието на новото небе и новата земя престола все още заема централното място (22:1) като източник на реката на живота. Това подчертаване на престола изяснява идеята за Божия суверенитет в Откровение и Неговата вечна власт над човешките дела.

На преобладаващия оптимизъм на книгата се противопоставя ярката картина на злото. В нея няма дори намек, че светът като цяло ще се подобрява с течение на времето, или че в края на краищата всички ще се обърнат към Бога с покаяние и вяра. Тя описва последната цивилизация като просперираща, културно напредничава и съвършено безбожна (18:1-5). Последното действие на организираното човечество е въоръженото въстание против Бога и Неговия Христос (20:7-10). В никоя друга книга на Библията,

освен може би в думите на Самия Исус, окончателната присъда над греха не е описана толкова ужасяващо (20:15).

На съвременния човек от XX век Апокалипсисът не изглежда толкова апокалиптичен, колкото е изглеждал на неговия баща и дядо. Тайнствените споменавания на говорещите образи (13:15), падането на огън от небето (13:13), икономическият контрол над голяма част от населението (13:16,17), принудителното послушание на наложена религия (13:14), повсеместно опустошение на земята от стихийни морски бедствия и физични изменения на слънцето (16:3,8), събиране на всички царе на земята за битка (16:14), управляване на народите от една или две личности (19:19-20) и цялостен колапс на цивилизацията "в един час" (18:18-20) днес не изглеждат напълно невъзможни. В много отношения книгата Откровение е най-съвременната от всички съществуващи книги.

Новия завет завършва с едно последно обещание "Ето, ида скоро!" Бог говорил чрез Закона и пророците. Говорил отново чрез Своя Син, Който "края на вековете се яви веднъж да отмахне греха, като принесе Себе Си в жертва" (Евр. 9:26). Предстои още едно велико откровение, когато Той "втори път без да става жертва за грях ще се яви на ония, които Го очакват за спасение" (Евр. 9:28). Книгата Откровение сочи към това откровение и тази победа.

ЧАСТ V

КАНОНЪТ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

ГЛАВА 23

КАНОНЪТ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Към края на първото столетие книгите, които съставляли Новия завет достигнали мястото, където били изпратени. Отначало не всяка една от тях била известна на всички християни. Напротив, твърде е вероятно някои да не били виждали дори всички евангелия, всички послания на Павел или всички други послания преди края на I век. Освен това множество апокрифни евангелия, деяния и послания циркулирали през II век. Те очевидно били приемани от някои среди иначе изобщо не биха достигнали до нас. Какъв бил критерият, според който някои книги били приети, а други не? По какви принципи били избирани четирите евангелия, Деянията, тринадесетте послания на Павел, общите Послания и книгата Откровение, за да съставят Новия завет, докато другите почти еднакви на тях по възраст книги били отхвърлени? Тези въпроси представляват проблема на новозаветния канон.

Определение

Думата "канон" произлиза от гръцката дума *kanon*, която означава "тръстика" в смисъла на "жезъл", или "аршин", което в преносен смисъл означавало "стандарт" или "мерило", защото тези предмети били предназначени за измерване. В граматиката тази дума означава правило на процедурата, в хронологията - таблица на датите, а в литературата - списък от трудове, които принадлежат на дадения автор. Така "канонът на Платон" означава списък с книги, които се приписват на Платон понеже са написали от него.

Литературните канони са твърде важни, защото само оригиналните трудове на автора са в състояние да разкрият неговите мисли, а включването на спорнит трудове би изопачило и представило неправилно принципите, които той искал да изрази. По подобен начин, ако канонът на Новия завет не може да бъде установен с някаква степен на точност, неговият авторитет ще бъде неопределен и той не би могъл да бъде твърдо мерило за вярата и живота.

За разлика от принципа използван в по-голямата част от литературата, канонът на Новия завет не може да се реши единствено чрез въпроса за авторството. Девет различни човека са писали неговите книги и няма особена причина точно тези девет да бъдат избрани. Няма ясно обяснение защо Филип например не е получил вдъхновение да напише евангелие, както това станало с Матей. Критерият, по който всички тези писания станали канонични не се крие в единството на човешкото авторство. Въпреки това, ако беше възможно да се докаже, че тази или онази книга от Новия завет е написана от автор различен от този, чието име носи, включването ѝ в канона би било поставено под въпрос. Канонът не може да бъде установен изключително на основата на приемането на книгата от църквата. Едни книги били приети повсеместно и с готовност, други били приемани нерешително от едни църкви и съвсем не били приемани от други, а трети не били споменавани до доста късен период или правото им да са част от канона силно се оспорвало. Местните предубеждения или индивидуалните вкусове могли да влияят върху решението на църквата и древните писатели. Въпреки факта, че една личност или част от Църква отхвърляла нещо, а друга го приемали, съвсем не трябва да се смята, че онези, които са вземали решение са разбирали толкова малко, че са били готови да

приемат всичко, което им хареса, независимо от истинската ценност на произведението. Критиката на древните била не по-малко погрешна, отколкото критиката на съвременните учени богослови. От друга страна, те имали достъп до записи и предания, които сега липсват и тяхното свидетелство не може да се отхвърли единствено понеже не идва от XX век. Църковната санкция за каноничност дава съгласувани данни, макар че сами по себе си те не са окончателни.

Ако гореизложените критерии не са достатъчни, то какво е? Истински критерий за каноничност е боговдъхновеността. "Всичкото Писание е боговдъхновено и полезно за поука, изобличаване, поправление и наставление в правдата, за да бъде Божият човек съвършено подготвен за всяко добро дело" (2 Тим. 3:16-17). С други думи, това, което е било дадено посредством Божието вдъхновение е Писание, а което не е по боговдъхновено не е Писание, ако под думата "писание" се разбира авторитетното Божие Слово.

Ако този критерий се приема за окончателен, тогава трябва да отговорим на въпроса: "Как се проявява боговдъхновеността?". Не всички книги от Новия завет започват с думите, че са написани по вдъхновение от Бога. Някои от тях имат работа с доста обикновени неща, други съдържа исторически, литературни и богословски трудности, които могат да бъдат отговорени само с много труд. Може ли тяхната боговдъхновеност да бъде демонстрирана по начин, който би удовлетворил всички?

Отговорът на този проблем е троен. Първо, боговдъхновеността на тези документи може да се потвърди от тяхното вътрешно съдържание. Второ, тяхната боговдъхновеност може да се потвърди от моралния ефект. И трето, историческото свидетелство на християнската Църква ще покаже доколко тези книги били ценени даже тогава, въпреки че не Църквата ги прави вдъхновени или канонични.

По отношение на вътрешното съдържание, всички те имат за свой център личността и делото на Исус Христос. Евангелията носят биографичен характер, Деяния описват историческите последици от Неговата личност. Посланията съдържат исторически и практически учения, които се появяват когато внимаваме на Неговата личност и Апокалипсиса предсказва Неговата връзка с бъдещето. Възражението, че всяка знаменита личност от древността би могла да получи подобно литературно увековечаване е недействително. Никъде, освен в Новия завет не е указано, че личността на Исус Христос се считала за важна в очите на водачите и учителите на Неговото време и нямало никаква естествена причина писанията за Него да оцелеят в римския свят. Новият завет признава, че словото за Христос е "за юдеи съблазън, а за езичниците глупост" (1 Кор. 1:23). В очите на Неговите съвременници Той не бил нищо повече от още един месиански претендент, премахнат от правителството. Ако литературата за Него упорито продължавала да съществува и да набира сила, нещо в нея трябвало да предизвика този ефект.

Посланието за личността на Христос е уникално. Култовете, формирани около личности не били нещо непознато за I век, но те били свързани с митични фигури или, ако личностите били исторически, поклонението им не продължавало дълго. Това уникално послание заема централно място в книгите, наречени "канонични". Апокрифните евангелия и деяния се занимавали повече с чудеса, отколкото с учение, а няколкото апокрифни послания са само мозайки от картини, взети от признати канонични книги. Между каноничните и неканоничните книги има забележима разлика в точността на разказа, дълбочината на учението и посвещението на личността на Христос.

По своя етичен и духовен ефект каноничните книги са различни. Всяка литература може да записва човешка мисъл, някоя може да окаже дълбоко влияние върху нея, но книгите на Новия завет я преобразяват. Тяхната сила е добро доказателство за боговдъхновеността им. Въпреки че тази проверка може да изглежда изцяло субективна,

защото е основано на човешката реакция спрямо писменото слово, тя все пак е валидна. Новозаветните Писания не само са полезно четиво, но притежават и могъща сила.

Техния нравствен ефект се проявява в силата им в християнската Църква. Въпреки че не е вярно, че всеки член на ранната Църква е носил джобно издание на Новия Завет, което изучавал усърдно, може да се докаже, че водачите го познавали и използвали. Навсякъде където това слово се проповядвало и приемало Църквата растяла и водела до морално очистване на обществото. Не всички християни през вековете имали безупречен характер и дори самата Църква не винаги била свободна от злото. Въпреки това, между моралните норми на езичеството и новозаветната Църква лежала бездънна пропаст. Любовта, чистотата, кротостта, правдивостта и много други добродетели, които почти липсвали в езичеството, оживели и разцъфтели. Колкото и лошо християните да следвали своите идеали, те се различавали от обкръжаващите ги езичници поради силата на новозаветната истина.

Проверката на божественото послание и моралната сила на тези книги не могат да се считат за убедителни, ако се приложени само от един човек в ограничена сфера. Това несъмнено ще предизвика възражението, че силата на канона е била единствено случаен ефект от съвпадение на времето и темперамента. Когато вътрешното свидетелство на самите книги и външното свидетелство на онези, които ги познавали и прилагали, съвместно свидетелстват, че те действително са Божии дела, критерият за каноничност стават по-солиден.

Вътрешно свидетелство

Свидетелството на самите новозаветни текстове показва авторитета на тяхното послание. Стария завет е свободно цитиран като "Божие слово" вдъхновено и полезно за вярата и живота (напр. 2 Тим. 3:15-17; 2 Петър 1:20-21; Евреи 8; Деян. 28:25). Заедно с това обаче се говори и за "думите на Господа" във връзка с учението на Исус (1 Кор. 9:9, 13-14; 1 Сол. 4:15; 1 Кор. 7:10, 15). Тези две норми били виждани от ранната Църква като притежаващи Божествен авторитет.

Освен това можем да видим позоваване на Божието откровение към и чрез избрани посланици (апостолите). Павел твърдял, че неговото благовестие "не е човешко, защото и аз нито го приех, нито го научих от човек, а чрез откровение Исус Христово" (Гал. 1:11,12). В 1 Коринтяни 15:3-4 Павел определя своето евангелие като слово, "първо ви предадох онова, което и приех, че Христос умря за греховете ни, според Писанията, че Той бе погребан и че на третия ден възкръсна, според Писанията". Той не претендирал, че е автор на това слово, а единствено, че го е "приел". В 1 Солунци, едно от неговите първи писма, той писал: "ние ви проповядвахме благовестието божие" (1 Сол. 2:9) - несъмнено това, което е описано в 1 Коринтяни - а после добавял: "...приехте го, не като човешко слово, а като Божие слово, каквото е наистина, което и действа между вас, вяращите" (1 Сол. 2:13). Тук, подобно на целия Нов Завет, откриваме претенция че (1) посланието е Божие слово и (2) че то действа във вяращите в него. Павел бил толкова уверен в авторитета на това слово, че писал във 2 Солунци: "И ако някой не се покорява на нашето слово чрез това послание, забележете го, за да не се събирате с него, с цел да се засрами" (2 Сол. 3:14). По такъв начин от самото начало Павел гледал на своите писма като на авторитетно Божие слово.

Събраните послания на Апостол Павел доста рано се превърнали в канон, тъй като 2 Петър 3:15,16 ги споменава като сборник литература, който трябва да се приема като: "другите Писания". Думите, че "невежи и неучени човеци ги изопачават" намеква, че ако не са били авторитетни, това не би предизвикало никакво внимание. От самото начало тези послания имали канонически качества.

Не всички новозаветни послания съдържат подобни алюзии, но всички притежават тези себеутвърждаващи характеристики. Евангелията са съставени до голяма степен от цитати на Исус и на описание на делата Му. Тяхното трезво разглеждане на чудесата в сравнение с някои празни и безсмислени описания от апокрифните евангелия прави техните претенции за каноничност още по-силни.

Външно свидетелство

Както беше казано по-горе, окончателното решение на въпроса за канона не би могло да бъде взето произволно от отделен човек или някаква местна група. Различието между каноничните и неканоничните книги било следствие от растящата духовна съзнателност. Но още от древни времена били начертани разделителни линии, които не били просто следствие от безкритичните лични предпочитания или предубеждения. Църквата не определила канона, тя го признала. Никакъв църковен събор не би могъл да създаде канона, ако боговдъхновеността е необходимо качество за каноничност, защото никаква група или събор не могла да вдъхне боговдъхновеност във вече съществуващите трудове. Всичко, което съборите могли да направят е да изкажат своето мнение за това, кои книги са канонични и кои на са и след това да позволят на историята да оправдае или да опровергае това решение.

Външното свидетелство за съществуването на новозаветния канон е едновременно формално и неформално. Неформалното свидетелство се състои в свободното използване влизащите в Новия завет книги от ранните църковни отци. Техните цитати потвърждават както съществуването така и авторитета на тези книги, защото е невъзможно да се цитират книги, които не съществуват, а начинът на цитиране показва има ли в цитата авторитет или е просто бегла бележка. Формалното свидетелство се намира в списъците или каноните, които съзнателно са съставяни като авторитетни списъци или в бележките на съборите, които се занимавали с този въпрос.

Цитатите, разбира се могат да бъдат оспорвани, защото те могат да бъдат дотолкова косвени, че техният източник да е неясен. Но в много случаи, дори ако цитатът е неточен, неговият речник или съдържание го свързва с някоя книга, която авторът на цитата е познавал и използвал, което го прави подходящ за практични цели.

Неформално свидетелство

Вероятно най-ранния документ, цитиращ всяка книга от Новия завет е 1 Климент, която някои християни смятали за канонична. Тя се намира в Александрийския кодекс заедно с другите новозаветни книги. Била е написана от Рим до църквата в Коринт и обикновено се датира около 95 г. сл. Хр. В нея се съдържат ясни препратки към Посланието към Евреите, 1 Коринтяни, Римляни и Евангелието според Матей.

Игнатий от Антиохия Сирийска (ок. 116 г. сл. Хр.) познавал всички послания на апостол Павел и цитира Евангелието според Матей с възможна препратка и към Евангелието според Йоан.

Поликарп Смирненски (ок. 150 г. сл. Хр.) също познавал посланията на Павел и Евангелието според Матей. Той цитира 1 Петър и 1 Йоан и, вероятно е познавал Деяния. Дидахе, написана в първата половина на II век, цитира Матей и Лука и много други новозаветни книги.

Посланието на Варнава (ок. 130 г. сл. Хр.) цитира Матей, използвайки официалната фраза "писано е", за да приведе цитата.

Пастирът на Ерм, алегорично произведение от началото на II век (ок. 140 г. сл. Хр.) споменава Посланието на Яков.

Юстин Мъченик (ок. 100-165 г. сл. Хр.), сирийски грък и философ, споменава евангелията според Марк, Матей, Лука, Йоан, Деяния на апостолите и много от послания на Павел. Той твърдял, че "Мемоарите на Апостолите", наречени евангелия били четени всяка неделя на църковните богослужения наред със Стария завет. Неговият ученик Тациан първи хармонизирал евангелията, в така нареченият Диатесарон, който станал стандартна хармонизация за Църквата в продължение на много години.

Към времето на Иринея, около 170 г. сл. Хр., нямало никакви съмнения, че новозаветните книги са авторитетни. Ръста на гностицизма и подобните на него заблуждения предизвикал вълна от апологетична литература, която продължила чак до времето на Ориген (250 г. сл. Хр.). Необходимостта да има авторитетна основа за аргументация станала очевидна и апологетите съвсем естествено се обърнали към апостолските писания. Иринея се позовава на и често цитира всичките четири евангелия, Деяния, посланията на Павел, много общи послания и Откровение. Той твърди, че може да има само четири евангелия и че всеки опит да се увеличи или намали техния брой би било ерес. Той цитира Павел повече от двеста пъти. В един откъс той критикува Маркион за това, че казал, че единствено оригинални са Евангелието според Лука и посланията на Павел, от което се подразбира, че самият той приемал за авторитетни не само споменатите от Маркион писания, но и други. Той споменава всички книги на Новия завет, освен Филимон и 3 Йоан.

Тертулиан Картагенски (ок. 200 г. сл. Хр.) цитира всички книги на Новия завет освен Филимон, Яков, 2 и 3 Йоан. Както и Иринея, той ги използва не просто за илюстрация, а за доказателство на истината.

Ориген, великият александрийски отец, който бил съвременник на Тертулиан (ок. 185-250 г. сл. Хр.) познавал не само църквата в своя роден град, но пътувал и до Рим, Антиохия, Кесария и Ерусалим. Той разделя свещените книги на две групи: на хомологумена, които били несъмнено оригинални и признати от всички църкви, и антилегомена, които били спорни и не се признавали от всички църкви. В първата група влизали евангелията, тринадесетте послания на Павел, 1 Петър, 1 Йоан, Деяния на апостолите и Апокалипсиса, а втората включвала Посланието към Евреите, 2 Петър, 2 и 3 Йоан, посланията на Яков и Юда. В тази група той сложил и Посланието на Варнава, Пастира на Ерм, Дидахе и Евангелието според Евреите. Понякога той цитира много от тези книги като писания, така че не прокарва границата на канона така строго, както това е правено по-нататък.

В Никеийския период Евсевий Кесарийски (ок. 265-340 г. сл. Хр.), следва примера на Ориген. В числото на приеманите книги той слага евангелията, четиринадесет послания на Павел, включително Посланието към Евреите, 1 Петър, Деяния на апостолите, 1 Йоан и Откровение. Към спорните той отнася Посланието на Яков, Юда, 2 Петър, 2 и 3 Йоан. Той категорично отхвърля Деянията на Павел, Откровението на Петър, Пастира на Ерм и други и прекарва рязка граница между каноничните и апокрифните произведения.

Тези църковни водачи, както и други, които не споменаваме, говорили основно в лично качество. Техните виждания може да са погрешни, но те в никакъв случай не възприемали безразборно недостовърни слухове. Въпреки че не са единодушни по въпроса за каноничността на всички новозаветни книги, те показват доста ясно, че по тяхно време канонът започнал да се формира и че едни книги били приемани без съмнение, докато други се смятали за съмнителни,

Официални списъци или канони

Списъкът на новозаветните книги, известен или приет от отделните църкви или от техните водачи може да бъде съставен на основата на цитатите и твърденията, които се

срещат в трудовете на ранните църковни отци. Подобни списъци обаче не били официални и не винаги представляват нещо повече от лично мнение. Понякога те отразяват общото използване, но най-често това бил канонът на една област, църква, или на някой отделен човек.

Първият известен канон, съзнателно приет от голяма група от хора, бил канонът на Маркион появил се припл. през 140 г. сл. Хр. Маркион бил родом от Синоп в Понт, където неговият баща бил епископ. Той бил толкова силно настроен против юдейството, че отхвърлял целия Стар завет и се стремил да създаде новозаветен канон, изчистен от всякакво юдейско влияние. Той приемал евангелието според Лука, въпреки че отхвърлили първите две глави, в които се говори за непорочното зачатие и признал десет послания на Павел, като отхвърлил пастирските послания и Посланието към Евреите. Неговият списък започвал с Посланието към Галатяните след което следвали 1 и 2 Коринтяни, Посланието към Римляни, 1 и 2 Солунци, към Ефесяните (които наричал салдикийци), към Колосяните, към Филипяните и към Филимон.

Канонът на Маркион предизвикал бурния протест на Църквата. Фактът, че отхвърлил няколко книги показал, че те се считали за авторитетни по негово време и неговите противници се обявили в тяхна защита. Иринеи го нападнал, а Тертулиан написал против неговите заблуждения пет книги. Произволният канон на Маркион показал (1) че книгите, които той включил трябвало да се смята за безспорно автентични и (2) че онези, които отхвърлил се приемали за канонични от болшинството вярващи.

Вторият списък със значителна важност бил Мураториевия канон, наречен така в чест на италианския историк и библиотекар, който го намерил за пръв път в Амброзианската библиотека а Милано. Самият ръкопис не е по-стар от VII век, но неговото съдържание се отнася вероятно към първата трета на II век, някъде около 170 г. сл. Хр. Тъй като ръкописът е фрагмент от по-голям труд, той е непълен. Започва в средата на изречението и първо споменава Евангелието според Лука, което фрагмента нарича трето Евангелие. Матей и Марк почти несъмнено са предшествали Лука в този списък; след това идва Евангелието според Йоан с лесни за разпознаване препратки към първото послание. Деянията, 1и 2 Коринтяни, посланията към Ефесяните, Галатяните, 1 и 2 Солунци, Римляни и Филимон. Тит, 1 и 2 Тимотей, Посланието на Юда, 2 и 3 Йоан и Откровение също били включени в списъка. Онези, който писал Мураториевия фрагмент отхвърлил Посланията на Павел до Лаодикийците и до Александрийците. Въпреки че Откровението на Петър присъства в същия "признат" списък, където било и Откровението на Йоан, той не бил уверен в него, тъй като казва: "Някои от вас не смятат, че то трябва да се чете публично в църквата". Той не споменава нито Посланията на Яков и към Евреите, нито посланията на Петър. Възможно е да не ги е познавал, въпреки че е малко вероятно да е пропуснал Посланието към Евреите, защото _Климент Александрийски свободно го цитирал.

Един африканският списък от IV век (ок. 360 г. сл. Хр.) е написан от неизвестна личност и включва четирите евангелия, тринадесет послания на Павел, Деяния на апостолите, Откровение, трите послания на Йоан, от които авторът признава само едно и две послания на Петър, от които само едно приема като оригинално.

Пасхалното послание на Атанасий (367 г. сл. Хр.) прокарва рязка граница между "боговдъхновените Писания ... предадени на нашите отци от онези, които били очевидци и служители на словото от началото" и така наречените "тайни писания" на еретиците. В списъка на Атанасий влезли четирите евангелия, Деяния, посланията на Яков, 1 и 2 Петър, 1, 2 и 3 Йоан, посланието към Римляни, 1 и 2 Коринтяни, Ефесяни, Колосяни, 1 и 2 Солунци, към Евреите, 1 и 2 Тимотей, Тит, Филимон и Откровение. "Тези", каза Атанасий, "са източниците за спасение ... нека никой да не прибавя нищо към тях и да не отнема нищо от тях".

Отците на Църквата, които спорили за каноничността били по-позитивни по отношение достоверността на новозаветните писания, отколкото тези, които просто цитирали за назидание на верните, защото ги приемали без колебание, докато езичниците и евреите не постъпвали така. Към края на IV век общественото мнение като цяло било единодушно относно достоверността и автентичността на тези книги.

Събори

Формално обсъждане на канона от делегатите на църквата на официален събор не се случило преди края на IV век. Първият събор, на който този въпрос бил повдигнат, бил Лаодикийският през 363 г. сл. Хр. Както се вижда това не бил събор на всички църкви, а представлявал главно Фригийската област. 59 канон от този събор постановил, че само каноничните книги от Новия завет следва да бъдат четени на църковните богослужения, макар че т. нар. шестдесети канон, в който се съдържа окончателния списък, вероятно не е оригинален и не може да се привежда като фактическо разпореждане на събора. Третият картагенски събор от 397 г. сл. Хр. постановил подобно на Лаодикийският и дал списък, който е идентичен на днешния списък от двадесет и седем книги на Новия завет. Съборът в Хипо през 419 г. сл. Хр. повторил същото решение и същия списък.

Заклучения

От приведените данни се вижда, че не всички книги влезли в Новия завет били известни или признати от всички църкви на изток и запад през първите четири столетия на християнската ера. Някои, като евангелията, били известно от най-ранни времена, други като Посланието към евреите, били известни, но спорни, защото тяхното авторство не било уточнено. Някои, като 2 Петър или 2 и 3 Йоан не се споменават изобщо или тяхното право да влязат в канона било спорно. Нито една от тези книги не била приета от църквите по принуждение. Събори обсъждащи канона не били свиквани до IV век, до което време Новият завет вече станал Писание на Църквата.

Колебанието, с което някои книги, например 2 Петър, 2 и 3 Йоан и Посланието на Юда били приети в канона не значи, че тяхната оригиналност била под съмнение. Посланието към Филимон, 2 и 3 Йоан и Посланието на Юда са толкова кратки, че се цитират рядко, а освен това били написани до личности, чието местожителство може да е било неизвестно. За разлика от по-големите послания, които били писани до доста големи църкви и които се разпространявали из провинциите, по-малките послания не привличали към себе си всеобщото внимание докато не станали търсени, или докато получилите ги личности или групи не обръщали вниманието на другите върху тях.

По този начин вариантите на канона зависели от местните условия и интереси. Но те свидетелствали за това, че въпреки шарлатанството и суеверието, църквите и техните водачи не приемали всеки ръкопис само защото съдържа името на апостол или в него се говорело за неизвестна досега история или учение. Съществуващият канон приляза от голяма група устни и писмени предания и спекулации и се утвърдил в Църквата чрез присъщата му автентичност и могъща сила.

В ранното развитие на канона се наблюдават три стадия. Първият се състои в това, че писанията били цитирани от автори, които приемали силата на тяхното свидетелство като задължително, а не като предмет на спор. Вторият - в това, че писатели като Иринеи и Ориген, които били въввлечени в спорове, чувствали необходимост да определят своите източници на авторитет, но не се позовавали на някакво църковно решение. Накрая дошло решението на съборите следващо мнението на миналите и настоящите водачи. То официалното разграничило каноничните и апокрифните книги.

Това различие се появило в списъка на книгите с различни варианти и ръкописите, от които се ползвали църквите. Великите манускрипти Синаитикус (Алеф) и Ватиканус (В), датирани от IV век, отначало включвали всички книги на Новия завет. Сирийската версия не включила в своя канон чак до VI век 2 и 3 Йоан, 2 Петър, Юда и Откровение. Изследването на различните цитирани книги, списъците и каноните от първите четири века показва, че най-оспорвани или рядко цитирани книги били Посланието на Яков, на Юда, 2 Петър, 2 и 3 Йоан и Посланието към Филимон. Пренебрегването на тези книги може да се обясни с няколко причини. Посланието на Яков е писано към евреите от диаспората и не съдържа много доктринален материал, който би могъл да привлече вниманието на склонните към теоретически размисли гръцки християни. Посланието на Юда, 2 и 3 Йоан и Посланието към Филимон били толкова кратки, че в тях нямало достатъчно съдържание, което да привлече вниманието. Последните три били също така лични или частично лични по своето съдържание, така че е възможно да не са се разпространявали и с бързината, с която се разпространявали другите, по-големи произведения на същите автори. 2 Петър било оспорвано чак до времето на Евсевий. То било по-малко цитирано и повече обсъждано от отците на църквата, отколкото всички други книги на Новия завет. Йероним твърди, че нерешителността, с която отците на църквата го приели в канона се обяснява с това, че неговия стил много се различава от стила на 1 Петър. Виновни ли са за това видимо различие между 1 и 2 Петър различните секретари, може би никога няма да узнаем. Фактът, че то е било написано до група хора в самия край на границите на християнството с цел да запълни особено специфична нужда, може да бъде обяснение за неговата неизвестност в ранните църкви и съмнителното му положение сред изучаващите Библията през първите три века. От IV век нататък нямало никакви значителни изменения в признатия канон, въпреки че от периода на Реформацията до сега се изразявали множество индивидуални лични мнения. Лутер практически отхвърлял Посланието на Яков главно заради това, че според него то не съответствало на учението за оправдание чрез вяра. Калвин не бил уверен в оригиналността на 2 Петър. Сравнително неотдавна изследванията в областта на историческата критика почти премахнали идеята за всякакъв канон, превръщайки различията между литературата на Новия завет, апокрифните книги и писанията църковните отци в разлика в степента или във времето, а не във вида и в качеството. Такова заключение би лишило Новия завет от всякакъв обективен авторитет и би направило всяко общо приложение на неговите истини невъзможно. Канонът не е резултат от произволното съждение на една личност или постановление гласувано на събор. Той е резултат от използването на различните писания, които доказали своите заслуги и единството чрез вътрешната си сила. Някои от тях били признавани по-бавно от други поради техния малък размер или далечен или частен получател, поради анонимност на автора или понеже на пръв поглед не били приложими към неотложните нужди на църквата. Нито един от тези фактори не намалява боговдъхновеността на някое от тези писания или правото им да бъдат част от авторитетното Божие Слово.

ПРИЛОЖИЕНИЯ

ТЕКСТ И ПРЕДАВАНЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Събирането на новозаветните книги ставало бавно и от този процес са останали много малко следи. Евангелията и посланията са писани в различно време, на различни места и са изпращани към различни получатели. Оригиналите са писани вероятно на папирус, на тънка и чуплива хартия изготвяна от папирусна тръстика, която растяла в блатата на Египет и Средния Изток. На него са писали с мастило и с перо (3 Йоан 13), а написаното обикновено предавали чрез куриери на онова лице или църква, за които било предназначено (Римл. 16:1; Еф. 6:21,22; Кол. 4:7-9,16).

Невъзможно е да се установи кога са били събрани новозаветните писания. Копия на евангелията и посланията, вероятно са правени и разпространявани много рано. В писанията на Павел има следи от думите на Исус, въпреки че те могли да бъдат почерпени от устното предание, а не от писмените източници. "Всички послания" на Павел се споменават във 2 Петър (3:15,16) още преди края на I век и вероятно те още тогава са съществували като група или сборник, тъй като те никога не се срещат отделно в ръкописен вид. Към средата на II век Евангелието според Лука било отделено от Деяния и обединено с евангелията според Матей, Марк и Йоан, за да представи четирикратното описание на живота на Христос. Юстин Мъченик (ок. 140 г. сл. Хр.) препраща към "спомените на апостолите" и Иринея (ок. 180 г. сл. Хр.) споменава всичките четири поименно. Тациан (ок. 170 г. сл. Хр.) ги събрал в първия сборник, т. нар. Диатесарон, който бил много популярен в източната църква и четен публично чак до началото на V век.

Останалите писания от Новия завет под названието Общи послания и Откровението отначало не влизали в определената група, тъй като в трудовете на най-ранните отци на църквата те не се срещат в последователен ред. Постепенно те влезли в по-широк сборник с другите послания, докато Новият завет не се появил в началото на III век такъв, какъвто го знаем днес.

Предаване на текста

Книгите на Новия завет отначало се преписвали или от частни лица за лично ползване, или от професионални преписвачи за църквите и манастирите. Обикновено се правело по едно копие, но с увеличаването на търсенето, твърде е възможно подготвени роби да са преписвали по няколко копия едновременно под диктовка. В процеса на преписването в ръкописа се появили грешки, които се увеличавали при всяко последващо преписване, така че се появили много варианти. С увеличаване броя на копията, броят на вариантите също се увеличавал, но и самото размножаване на ръкописите увеличило възможността оригиналният текст да се запази поне в няколко от тях.

От началото на II век до края на II век Църквата търпяла периодични гонения от страна на римското правителство. Християните били арестувани, съдени пред местните съдии и осъждани на смърт. Често писанията им били конфискувани, което водело до тяхното унищожаване, а други били повреждани, така че тяхното запазване било кратковременно. Един ръкопис на евангелие от V век, така нареченият Ватикански кодекс (В), съдържа следи от преписване от няколко различни източници, които могли да бъдат по-ранни фрагменти останали след унищожаване, което съпровождало гоненията на Диоклециан (302-311 г. сл. Хр.). През този период производството на ръкописи сигурно не е било редовно и вероятно много копия били правени от слабообразовани лица, които не умеели да пишат добре. Главните отклонения в

четенията на новозаветния текст се отнасят към времето преди Константин и може би отразяват напрежението и разделенията, които царели в християнския свят.

С прекратяването на гоненията след победата на Константин и фактическото приемане на християнството като държавна религия през 313 г. сл. Хр., християните започнали да подготвят текстовете на Писанието за всеобщо ползване. Самият Константин заповядал да бъдат направени петдесет копия на Библията и да се снабдят с тях по-големите църкви в градовете на империята. Тези "авторизирани издания" несъмнено са станали прототип за много по-малки ръкописи, докато други, вероятно още по-древни, се преписвали в манастирите и малките общини. От IV до XII век Новият завет бил публикуван или на части, например евангелието или посланията на апостол Павел, или понякога като пълни издания, т. нар. пандекти.

В този процес се използвали нови писмени принадлежности и материали. Папирусът бил твърде крехък за всеобщо ползване на богослуженията или в манастирските библиотеки. Преписвачите обикновено използвали пергамент, от парчета телешка или овча кожа. От времето на Константин и почти до появата на печатането, тези материали преобладавали. Хартията все още не била позната.

Въпреки посредствените способности и ограничените знания на много преписвани, възпроизвежданите от тях текстове били удивително точни. Достъпните за преписване ръкописи често били несъвършени. Небрежността и предубедеността понякога влияели на съжденията на преписвача и той променял или "поправял" оригинала. От друга страна, други преписвачи, чиито имена са известни по техните подписи, били феноменално точни и показват със своята прецизност, че се стараели да следват вярно своя прототип. Въпреки, че никой от тях не бил непогрешим, малцина умишлено изменяли или фалшифицирали текста.

Източници на текста

Въпреки многобройните възможности за грешки Новият завет вероятно е най-достоверното произведение от всичко което е достигнало до нас от древността. Съществуват повече източници, по които неговият текст може да бъде реконструиран, отколкото за който и да е друг документ от класическата епоха. Едно малко парченце папирус, Райландският фрагмент на Йоан, би могъл да бъде написан в границите на петдесет години от живота на автора на евангелието, докато папирусите на Честър Бийти, съдържащи по-голямата част от Новия завет били написани около 250 г. сл. Хр. За сравнение, диалозите на Платон, трудовете на гръцките драматурзи и поемите на Вергилий са достигнали до нас в малък брой копия, вероятно отдалечени от своите оригинали с промеждутък от 1400 години. Не е изключено да бъдат открити още папируси от I век съдържащи евангелия или послания, което ще помогне писмените текстове да се проследят до второто поколение на християнската Църква.

В момента съществуват пет различни видове източници, достъпни за реконструкция на Новия завет. Първият и най-важният от тях са ръкописите на гръцките текстове, запазили се от древността Вече споменатият Райландският фрагмент, парче папирус с площ около 10 кв. см., папирусите на Честър Бийти съдържащи части от евангелията, Деяния, посланията на Павел и Откровение и Бодмерският Папирус на Йоан, които се датират от III век или по-рано. От най-древните ръкописи значителни по обем са Алеф или Синайският Кодекс, намиращ се днес в Британския музей, и "В" или Ватиканският кодекс, принадлежащ на Ватиканската библиотека в Рим. Двата са били написани през IV век и биха могли да бъдат част от копията, които Константин заповядал да раздадат на църквите. Първоначално те съдържаха целия Нов завет, въпреки че и от двете липсват страници.

Горепосочените ръкописи носят названието "унициални", защото са написани със главни печатни букви с височина 2,5 см. Те изглеждат се изготвяли за публично четене и се копирани с голяма прецизност. По тази причина унициалните текстове се считат за най-достоверни.

Вторият вид текстове се нарича "изкривен". Буквите не са написани отделно както в унициалните манускрипти, а се съединяват с легатури. Много ръкописни текстове били предназначени за частно ползване; други били за публично четене. Като цяло те се отнасят към по-късни времена, отколкото унициалните. Появили се през X век те просъществували до XV век, когато в Европа се появило книгопечатането. В известни случаи те запазили подобие с унициалните текстове, или поне така изглеждало. Болшинството от тях представляват популярен текст на Византийската църква.

Друг източник за информация са различните преводи, които били правени по време на мисионерското разширение на църквата. Когато евангелието се придвижило на запад в говорещите латински райони на Римската империя и на изток в арамейските селища на Средния Изток, Писанията се превеждали на латински и старосирийски езици. Тези два превода биха могли да се появят още през втората половина на II век и следователно се опирали на най-древните гръцки ръкописи, достигнали до наши дни. Въпреки че по превода не винаги може да се определи коя именно дума е била употребена в оригиналния текст, все пак преводите дават доста точно знание за реда и съдържанието на оригиналния текст.

Съществуват много стари латински ръкописи, датирани от IV - VII век и няколко по-късни. Те имат твърде малко еднообразие. Вариантите били почти толкова, колкото и копията. Те или били произвеждани независимо един от друг, или първият превод бил толкова свободен и небрежно преписан, че вариантите бързо се размножили. Първото изглежда по-вероятно, защото ранните водачи на западната църква говорили латински и гръцки и използвали свой гръцки Завет повече за изучаване и преподаване. Някои от ранните ръкописи, например Кодекс Беза "Д" от V век, били двуезични и показват, че хората, които ги четели владеели по-добре латински отколкото гръцки.

Размножаването на латинските преводи довело до такава бъркотия, че Папа Дамас поръчал през 384 г. сл. Хр. на Йероним да създаде нов латински стандартен превод. С помощта на най-древните гръцки ръкописи, които успял да намери, той поправил латинския текст и създал Вулгата (общоприетия превод), който все още остава стандартна Библия за Римокатолическата църква.

Старосирийският превод е представен главно от два ръкописа на евангелията: Куретонският старосирийски, намерен от Уилям Куретон в Британския музей сред няколко ръкописа, доставени от манастира в Нитрианската пустиня в Египет; и Синайският старосирийски, който намерили сестра Агнис Люис и сестра Маргарита Гибсон в манастира Света Екатерина, в планината Синай през 1892 г. Този последен вариант бил палимпсест, т. е. ръкопис, който бил частично изтрит и преписан. Тези два варианта се датират около V век и на много места се приближават до древнолатинските текстове.

Наред с тях трябва да се спомене и Диатесариона на Татиян, първият опит да се съберат заедно четирите евангелия, датиран към края II век. Неотдавна намерен фрагмент показва, че този ръкопис съществувал както на гръцки език така и на старосирийски и че сирийският сборник бил превод. Това бил разпространен вариант на Източната църква до самото начало на V век, когато епископът на Едеса, Рабула (411 г. сл. Хр.), издал указ църквите да използват четири независими евангелия, известни под названието "Отделни". Той се нагърбил с превода на Пешита, старосирийската Вулгата, която до ден днешен е официален превод на Сирийската църква.

В следващите векове се появили и други преводи, някои направо от гръцкия текст, други от латински или старосирийски. Староарменският превод, известен днес само по отделни откъси, срещащи се в по-новия арменски превод, грузинският, коптският, етиопският и готическият са се появили преди началото на VII век. Те са запазили отчасти древното свидетелство за ранния текст, но не са толкова ценни за изучаване, отколкото латинския и старосирийския преводи. Днес има повече от хиляда варианта на Новия завет или негови преводи, но те не изменят съществено характера на текста, които вече е ясно установен.

Третият важен източник на ранните текстове са трудовете на отците на ранната църква, учителите и водачите на християнството през първите шест века на неговото съществуване, които свободно използвали езика на Новия завет в своите проповеди и книги. В много случаи техните бележки били просто алюзии, в които болшинството от стиховете са цитирани неточно, но разбираемо. В някои случаи се привежда достатъчен брой последователни стихове, за да стане ясно какво е имало в оригинала. Въпреки че много от "цитатите" са свободни и неточни, в писанията на отците се намира толкова много от Новия завет, че даже ако съществуващите екземпляри се загубят, то всички, с изключение на няколко стиха, биха могли да бъдат възстановени по тези трудове. Съгласуването между тези бележки или цитати и вариантите на различните ръкописи дава ценна информация за установяване на дати, място на произхода и разновидност на текста, който възпроизвеждат.

Така например християнският проповедник Киприян, който живял в Северна Африка около 250 г. сл. Хр., често цитира латинския превод. Неговите цитати много се приближават с варианта К на старолатинския манускрипт от IV-V век. Сходството показва, че К съдържа разновидност на текста, който изглежда е бил в обръщение в Северна Африка през средата на III век и следователно предшествовал Вулгата на Иероним.

"Лекционерите", или сборниците за четене в литургично богослужение в църквата, също съдържат откъси от евангелията и посланията. Те са много по-маловажни, отколкото горепосочените източници тъй като са явно непълни и се датират главно от IX век или с още по-късна дата. Тъй като били използвали за публично четене на Писанията, тяхното еднообразие внимателно се пазило и те са полезни при проверка, какъв текст бил официално утвърден от средновековната църква.

Няколко откъслечни текстове са намерени на острака, парчета от разбити гърнета, които служели на най-бедните хора като бележник за записки. Поради тяхната природа на тях не могло да се напише много. Безусловно никой не би могъл да запази цяло евангелие или послание на остраки, да не говорим за целия Нов завет. Но те позволявали да се надникне в метода на записване на популярни цитати и въпреки че са по-склонни към грешки, отколкото прецизно обработените ръкописи, от време на време могат да запазят оригинални варианти на съвременните им текстове.

През първите четиринадесет века на нашата ера Новия завет се запазвал чрез ръкописни екземпляри. По-голямата част от тези документи била в ръцете на големите централни църкви и манастири или в библиотеките на богатите хора, въпреки че не се изключва възможността отделни личности да са притежавали копия на евангелията или посланията. През XV век се случили две събития, които силно повлияли на разпространението на Новия завет: изобретяването на книгопечатането от Йохан Гутенберг през 1437 г. и завладяването на Константинопол от турците през 1463 г.

Падането на Константинопол довело до разпадането на Византийската империя, последната пряка наследница на гръко-римската култура. Нейният двор бил център на гръцкото просвещение и нейната библиотека съдържала най-добрата колекция от съществуващите тогава в цивилизования свят класически и библейски ръкописи. Много

от тях били загубени. Голямо количество било пренесено в манастири, разпръснати из цяла Мала Азия. Други били взети от учени, които избягали на запад в Европа, където отново въвели гръцкото просвещение в училищата на Западната църква. Възраждането на интереса към класическия гръцки език донесло със себе си ново запознанство с гръцкия Нов завет, който на запад бил почти напълно заменен от латинския вариант. Учените-богослови започнали да събират и изучават лежалите години никому ненужни ръкописи и отново да обсъждат тяхната стойност.

Първата книга издадена от Йохан Гутенберг в Майнц, Германия била неговата, сега знаменитата, Мацаринска или Гутенбергска латинска Библия, появила се за първи път през 1456 г. Механичното възпроизвеждане на печатния текст гарантирало еднаквост, отстранявайки възможността за широко разпространение на грешки и снижавайки цената на производството така, че хората с обикновени доходи да могат да си позволят екземпляри от Писанието. Докато ръкописните копия на гръцките текстове или ранните преводи се разпространявали в десетки, то печатните копия можело да се разпространяват в стотици бройки. Нов интерес към изучаването на Библията последвал след нейното по-широко разпространение и ускорил протестантската Реформация под ръководството на Лутер, Калвин и техните събратя през XVI век. Немската Библия на Лутер била мощно средство за пробуждане и просвета на неговите сънародници.

Старобългарски превод

За да проповядват на славяните Божиите истини на Христовото учение, след създаването на славянобългарската азбука (855 г.), братята Кирил и Методий предприемат превод на Светото Писание от гръцки на старобългарски език. На планината Олимп, в манастира Полихрон, те превеждат първо само избрани части от евангелията и Деяния на апостолите, употребявани при богослужение. През 863 г. по молба на моравския княз Ростислав, са изпратени от византийския император Михаил IV в Моравия и Панония. В Моравия те завършват превода на четирите евангелия, Деяния на апостолите, посланията и книгата Псалми. След смъртта на Кирил, Методий, под покровителството на благочестивия панонски княз Козел и сътрудничеството на учениците си, превежда всички останали свещени книги (без Макавейските и 3 книга на Ездра).

Български превод на цялата Библия, без неканоничните книги от Стария завет се появява едва към 1871 г. по инициативата на Британското библейско дружество в Цариград. Този превод, отпечатан през 1873 г. е извършен от американския мисионер Илайъс Ригс като ръководител и сътрудниците му, мисионерът-методист д-р Алберт Лонг, Константин Фотинов заместен след смъртта му от Христодул Костович и Петко Р. Славейков. Преводът е направен от английския текст в съпоставка с еврейския и гръцкия текст на български език. Този превод е много разпространен както преди, така и след Освобождението. С известни поправки и подобрения той е преиздаван няколко пъти. За просвещението на българския народ със спасителните истини на Словото Божие, за развитието на книжовния език, за националното съзнание, този превод има изключително значение.

РИМСКИТЕ ИМПЕРАТОРИ ОТ ПЪРВИ ВЕК			
Години	Имена	Събития	Препратки
30 г. пр. Хр. - 14 г. сл. Хр.	Август	Раждането на Христос	Лука 2:1

4-37 г. сл. Хр.	Тиберий	Служение и смърт на Исус Христос	Лука 3:1
37-41 г. сл. Хр.	Калигула		
141-54 г. сл. Хр.	Клавдий	Глад Изгонване на евреите от Рим	Деян. 11:28 Деян. 18:2 *
54-68 г. сл. Хр.	Нерон	Съд над Павел. Гонение в Рим	Деян. 25:10-12; 27:24 2 Тим.4:16-17
68 г. сл. Хр.	Галба		
69 г. сл. Хр.	Ото		
59 г. сл. Хр.	Вителий		
79-79 г. сл. Хр.	Веспасиан	Разрушаване на Ерусалим	_____
79-81 г. сл. Хр.	Тит		
81-96 г. сл. Хр.	Домициан	Гонение (?)	
96-98 г. сл. Хр.	Нерва		
98-117 г. сл. Хр.	Траян.		

РИМСКИТЕ ПРОКУРАТОРИ В ИУДЕЯ

Прокуратори		Отношение към Новия Завет
5	6 г. сл.Хр.	Копоний
10	10 г.сл.Хр.	М. Амбивий
	13 г.сл.Хр.	
15	15 г.сл.Хр.	Аний Руф
20		Валерий Грат
25		
30	26 г.сл.Хр.	Понтий Пилат
		Разпятието на Исус
35	36 г.сл.Хр.	
	38 г.сл.Хр.	Марселий
40		Марилий
	44 г.сл.Хр.	
45		Куспий Фадий
	46 г.сл.Хр.	
	48 г.сл.Хр.	Тиберий Александър
50		Вентидий Куманий
	52 г.сл.Хр.	
55		М. Антиний Феликс
	59 г.сл.Хр.	Съдът над Павел: Деян. 23,24
60		Порций Фест
	61 г.сл.Хр.	Съдът над Павел: Деян. 25,26
		Албиний
65	65 г.сл.Хр.	Гесий Флор
70		<u>Обсадата на Ерусалим</u>
		Ветулений Цериал
75		Луцилий Басий
80		М. Салвиений
		Флавий Силва
85		
	86 г.сл.Хр.	Помпей Лонгин
90		

ДИНАСТИЯ НА ИРОДИТЕ

I ПОКОЛЕНИЕ

II ПОКОЛЕНИЕ

III ПОКОЛЕНИЕ

IV ПОКОЛЕНИЕ

ИРОД ВЕЛИКИ
Цар на Иудея
37-4 г. пр.Хр.
Мат. 2:1-19,
Лук. 1:5

Син на Дорис
Антипатер

Синове на Мериамна
Аристовул
Александър

Сина на Мериамна Симон
Ирод Филип
(Първият мъж на
Иродиада- Мар. 6:17)

Синове на Малтаса
ИРОД АНТИПА
Тетрарх на Галилея
4 г. пр.Хр. - 39 г. сл.Хр.
Лук. 3:1, Мар. 6:14 и сл.
Лук. 13:13 и сл. 23:7-12

АРХЕЛАЙ
Ентарх на Иудея
4 г. пр.Хр. - 6 г. сл.Хр.
Мат. 2:22

Сина на Клеопатра
ИРОД ФИЛИП
Тетрарх на Итурея
и Трахонит
4 г. пр.Хр. - 34 г. сл.Хр.
Лук. 3:1

Ирод Халкиски

ИРОД АГРИПА I
Цар на Иудея
37-44 г. сл.Хр.
Деян. 12:1-24

Иродиада
съпруга на Ирод
Антипа
Мар. 6:17

Вереник
съпруга
Деян.

ИРОД АГРИПА II
Тетрарх
северна
48-70 г.
Деян. 24:24

Друзил
омъжен
прокуратор
52(?) - 59

Саломея
Мат. 14:6

СХЕМА НА КАНОНИТЕ ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ЧЕТИРИ ВЕКА

Книги	Лица										Канони		Събори				
	95	150	150(?)	130	140	140	170	200	200	250	315	140	170	360	367	397	419
Източник																	
	Климент (Рим)	Поликарп	Дидахе	Варнава, прибл.	Хермас, прибл.	Юстин Мъченик, прибл	Иринеи, прибл.	Климент (Алекс.), прибл	Тертулиан, прибл.	Ориген, прибл.	Евсевий, прибл.	Марцион, прибл.	Мураторски, прибл.	Челтенгам, прибл.	Афанасий	Картаген	Хипо
Матей	o	o	o	o		o	x	o	o	o	o		x	x	x	x	x
Марка						o	x	o	o	o	x		x	x	x	x	x
Лука			o			o	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x
Иоан						x	x	o	o	o	x		x	x	x	x	x
Деяния						o	x	o	o	o	x		x	x	x	x	x
Римляни	o	o				o	x	x	o	o	x	x	x	x	x	x	x
1 Коринтяни	x	o				o	x	x	o	o	x	x	x	x	x	x	x
2 Коринтяни		o				o	x	x	o	o	x	x	x	x	x	x	x
Галатяни		o				o	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x
Ефесяни		o				o	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x
Филипяни		o					x	x	o	o	x	x	x	x	x	x	x
Колосяни		o				o	x	x	o	o	x	x	x	x	x	x	x
1 Солунци		o				o	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x
2 Солунци		o				o	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x
1 Тимотея		o					o	x	o	o	x		x	x	x	x	x
2 Тимотея							o		o	o	x		x	x	x	x	x
Тит							o	x	o	o	x		x	x	x	x	x
Филимон											x	x	x	x	x	x	x
Евреи	o			o			o	x	o	?	x					x	x
Яков						o					?				x	x	x
1 Петрово			o			o	x	x	o	x	x			x	x	x	x
2 Петрово										?	?			?	x	x	x
1 Иоан			o				x	x	o		x		x	x	x	x	x
2 Иоан							o			?	?		x	?	x	x	x
3 Иоан										?	?		x	?	x	x	x
Юда							o	x	o		?		x		x	x	x
Откровение							o	x	x	o	x	x		x	x	x	x

Легенда: o - бележка или цитат; ? - книгата се споменава като съмнителна;
x - книгата се посочва с названието и се смята за оригинална